

MAGYAR IFJÚSÁG

2012

TANULMÁNYKÖTET

ISBN 978-963-08-7372-7

© 2013 Kutatópont – Minden jog fenntartva!

Felelős kiadó: Zotter Judit

Szerzők: Ádám Szilvia, Domokos Tamás, Gázsó Tibor, Kitta Gergely, Makay Zsuzsanna, Nagy Ádám, Nyüsti Szilvia, Oross Dániel, Perényi Szilvia, Rosta Gergely, Ruff Tamás, Susánszky Éva, Székely András, Székely Levente

A tanulmánykötet elkészítésében közreműködött: a Kutatópont kutatócsoportja (Csécsi Réka, Grócz Márton, Juhász Gyula, Kis Klaudia, Kovács Kamilla, Lakatos Dániel, Molnár Csaba Gábor, Stalzer Tamara), a Magyar Szociológiai Társaság Ifjúságszociológiai Szakosztálya, a Semmelweis Egyetem Magatartástudományi Intézet, valamint az Echo Survey Szociológiai Kutatóintézet

Szerkesztette: Székely Levente

Lektorálta: Murányi István

Olvasószerkesztő: Kiss Nóra Titanilla

Tipográfia: Szabó Borka

Nyomda: Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó

Támogató:

Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium

MAGYAR IFJÚSÁG

2 0 1 2

TANULMÁNYKÖTET

SZERKESZTETTE:
SZÉKELY LEVENTE

TARTALOMJEGYZÉK

Köszöntő.....	7
I. DEMOGRÁFIA.....	9
Domokos Tamás: Magyar fiatalok és a demográfiai átmenet.....	9
Nagy Ádám: Az ifjúsági korosztályok meghatározásának egyéni életúton alapuló paradigmája.....	38
II. CSALÁDALAPÍTÁS ÉS GYERMEKVÁLLALÁS.....	53
Makay Zsuzsanna: Párkapcsolati magatartás és családalapítás a fiatalok körében.....	53
III. OKTATÁS.....	90
Nyüsti Szilvia: Oktatási helyzetkép.....	90
IV. MUNKA.....	127
Gaszó Tibor: Munkaerő-piaci helyzetkép.....	127
V. MOBILITÁS.....	152
Ruff Tamás: Ifjúsági mobilitás: hajlandóság, lehetőségek és tervek.....	152
VI. KOCKÁZATI MAGATARTÁS.....	179
Székely András – Susánszky Éva – Ádám Szilvia: Fiatalok kockázati magatartása.....	179

VII. SZABADIDŐ	211
Nagy Ádám: Szabadidős tervek és tevékenységek.....	211
Perényi Szilvia: Alacsonyan stagnáló mozgástrend: a fizikai inaktivitás újratermelődése	229
VIII. MÉDIAFOGYASZTÁS	250
Kitta Gergely: Médiahasználat a magyar ifjúság körében	250
IX. CIVIL ÉS KÖZÉLETI AKTIVITÁS	283
Oross Dániel: Társadalmi közérzet, politikához való viszony	283
Rosta Gergely: Hit és vallásgyakorlat.....	316
X. MÓDSZERTAN	331
Székely Levente: Módszertani jegyzet a Magyar Ifjúság 2012 kutatáshoz.....	331
Szerzőink	341
Hungarian Youth 2012 – Summary of the volume of studies	345

KÖSZÖNTŐ

A negyedik magyarországi nagymintás ifjúságkutatás eredményeit összefoglaló tanulmánykötetet tartja kezében, Kedves Olvasó, amelynek kilenc tartalmi fejezetében összesen 12 tematikus írás kapott helyet, amelyekből átfogó kép alkotható a magyar 15-29 évesekről.

A sorban negyedik nagymintás ifjúságkutatás a korábbi évekhez hasonlóan a 15-29 évesekre reprezentatív mintán, 8.000 fő megkérdezésével zajlott. A legfontosabb eredményekből készült gyorsjelentést 2012 végén mutatta be a Kutatópont és jelen kötettel a mélyebb, értelmező elemzés is hozzáférhetővé válik az érdeklődő közönség számára.

Egy-két nemzedékkel ezelőtt még az ifjúsági életszakaszt a későbbi éveket meghatározó, többnyire lezárult életesemények (párválasztás, családalapítás, tanulmányok, foglalkozás) periódusának tekinthettük. A fiatalok körében végzett más kutatások következtetéséhez hasonlóan, a Magyar Ifjúság 2012 eredményei is arról tudósítanak, hogy mindez egyre kevésbé jellemzi napjaink fiatalságát. Ennek nem könnyű a magyarázata, de a kutatási eredmények alapján biztosan állíthatjuk, hogy a bizonytalanság az egyik legmeghatározóbb tényező.

Az új nemzedék legfontosabb életszakaszát egy olyan világban éli, ahol a társadalom alrendszerében strukturálisan kódolt a bizonytalanság, ahol az elhomályosult tradíciók helyett csupán ködös és távoli igazodási pontok léteznek. Ebben a változékony világban a fiatalok nehezebben köteleződnek el, kevésbé kötnek házasságot, kevésbé vállalnak gyermekeket, bizonytalanok a továbbtanulással, a munkával, a „menni vagy maradni” kérdésével kapcsolatban, bizonytalanok értékválasztásukban és kevésbé biztosak a jövőjükben.

Mindezek mellett a magyar fiatalok vágynak a rendezettségre, nem keresik a változást, de a folyamatos változás megtalálja őket - ahogy azt a Tankcsapda is mondja: „az egyetlen változatlan az örökös változás”.

A Magyar Ifjúság 2012 tanulmánykötetet Kopp Mária professzorasszony emlékének ajánljuk.

Székelly Levente, szerkesztő

I. DEMOGRÁFIA

Magyar fiatalok és a demográfiai átmenet

DOMOKOS TAMÁS

I. Bevezetés

Az ifjúság helyzetének megismerése szempontjából alapvető a népesedéssziszatiztikai jellemzők feltárása, mely részben az ún. álló népességből, részben pedig a népmozgalmi statisztikákból tevődik össze. Az előbbi információkat ad az ifjúsági korosztályok arányáról, korstatisztikájáról, családi állapotáról, foglalkozási helyzetéről, iskolai végzettségéről területi elhelyezkedés és más dimenziók szerint. Az utóbbi a népesség számát, összetételét közvetlenül (születések, halálozások, migráció) és közvetve (házasságkötés, válás) befolylásoló korosztályi folyamatokról informál. Ugyanakkor nemcsak a korosztályra vonatkozó népesedésstatisztikai adatok az érdekesek, hanem legalább ilyen fontosak a kapcsolódó népesedésméleti megállapítások is. Kötetünk jelen fejezetében ez a kettőség fog megjelenni. Egyrészt leíró statisztikai jellemzőkkel bemutatjuk a mai magyar ifjúság demográfiai helyzetét, összetételét, másrészt népesedésméleti kontextusba is helyezzük mindezeket. A kutatási koncepcióban rögzített hipotézisek mentén két fő elméleti keret határozta meg a kérdőív demográfiai kérdéseinek struktúráját, az egyik a felnőttkorba való átmenet elméleti kérdései, a másik pedig az ún. második demográfiai átmenet (SDT – Second Demographic Transition) teóriája.

Néhány nemzedékkel korábban (az ipusztizriális társadalmakban) az emberi életciklust három szakaszra lehetett bontani, az előkészületi szakaszt jelentő gyermek- és fiatalkorra, az aktív kereső időszakra és a nyugalmi állapotot jelentő (idős)korra (Somlai, 2002). Az előkészületi szakaszon

belül el lehetett különíteni fiatalkort (Vaskovics, 2000; Eisenstadt, 1960 és Tenbruck, 1962). Ez a felosztás aztán némileg módosult a posztindusztriális berendezkedés alatt, megjelent a fiatal- és a felnőttkor közé ékelődött fiatal felnőtt (posztadoleszcens) szakasz (Vaskovics, 2000). Jól ismert szociológiai tény a fiatalkor folyamatos kitolódása (Zinnecker, 1982; 1992, Gábor, 1993; Somlai, 2002b), melyet a korábbi nemzeti ifjúságkutatási eredmények is igazoltak. A kamaszkor meghosszabbodásának elsődleges okát a nemzetközi szakirodalom abban látja, hogy a kitolódott iskolai tanulási évek miatt tolódik a pályaválasztás, és ezért halasztódik a gyermekvállalás (Hurrelmann, 1994). Mára a 12-14 évig tartó gyerekkor után egy hasonló időszakú fiatalkor következik¹.

Magyarországon a XX. század során sokat változott a gyermekek családi szocializációjának folyamata. A családtörténeti kutatásokból (Boreczky, 2001; Szabolcs, 1995; Cseh-Szombathy, 1978; H. Sas, 1987; Somlai, 2013) tudjuk, hogy a mostani fiatalok nagyszüleinek még a szigor, az erős helyi és családi kontroll, a korai munkavégzés jutott osztályrészül, az elkülönülés (privacy) lehetőségének teljes hiányával párosulva. A játék az ünnepnapok része volt, nevelésükben aktívan részt vállaltak a nagyszülők. A felnőtt és gyermekvilág határai átjárhatatlanok voltak². A mostani fiatalok szüleinek több szabadság (szórakozás, udvarlási lehetőségek) és kevesebb korlátozás jutott, de szocializációjukban igen erős még a nemi megkülönböztetés³, ugyanakkor változott a munka szerepe is. A felnőtt és gyermekvilág határai közeledtek egymáshoz. A mostani fiatal felnőtteknél kisgyerekként a játék már a hétköznapok részévé vált, csökkent (sőt esetenként teljesen felolvadt) a nemi megkülönböztetés, jelentősen lazult a szülői kontroll, az általánosan elterjedt gyermekszobával megteremtődött a privacy lehetősége. Ugyanakkor a megváltozott társadalmi és gazdasági helyzetben nehezebbé vált az önálló egzisztencia kialakítása és a szülői házról való leválás, ezzel pedig a gyermeki lét és a felnőtt világ sajátos keveréke jött létre, mely számos konfliktust hordoz magában.

1 A posztadoleszcens korban lévő fiatalok sajátos kényelmi helyzetben is lehetnek, mert egyszerre élvezik a felnőtt pénzkeresés és a felnőtt szabadidő felhasználás előnyeit és a gyermeki státusz családon belüli védettségét.

2 Ezt jól példázza, hogy a legnagyobb súlyú bűn, amit a gyerek elkövethetett a családon belül az ennek a határnak az átlépése volt

3 Ez a 60-70-es években jelentős társadalmi konfliktusok forrássá vált.

A fiatalok felnőtté válási folyamata szociológiai értelemben úgy is értelmezhető, mint egyfajta sajátos leválási folyamat a szülőkről, a szülői házról, melynek logikus, gyakran egymást feltételező lépcsőfokai vannak, melyek időben és kultúránként is változnak, ám az közös bennük, hogy a gyermeki státusból a felnőtt státuszba jutnak el a végére a serdülők. Az ún. poszt-adeleszcens (vagyis serdülőkor utáni, fiatal felnőtt életszakasz) demográfiai helyzetének tanulmányozása különösen az utóbbi évtizedben lett népszerű kutatási téma.

Az internalizált társadalmi normákkal együtt a felnőtté válás idején egyfajta sajátos időrendet (életesemények egymásutániségét) is szocializáltak az emberek, melyeket átörökítették gyermekeiknek is (Berger-Luckmann, 1966). A posztszocialista átmenet azonban ezt az „időrendi kényszert” felborította, s bár a mindennapok világáról való tudás lényeges eleme az időrendiség, a mindennapok világa (empirikus tapasztalat) akár szembe is haladhatott ezzel a tudással. Magyarországon a felnőtt közösség kénytelen volt szembesülni azzal, hogy a fiatalok életútja nem a korábbi szabályozott rendben halad, az átmenet egy tervezhető társadalmi környezetből történik egy bizonytalanba. Ez elbizonytalanította az egész családot, de ez a tapasztalat egyelőre még nem tudta felülrni a hagyományos életutakra szocializáló társadalmi aktorok értékrendjét, csupán a fiatalok karrierterveit módosította.

A második demográfiai átmenet sajátosságainak megértéséhez röviden szólni kell az első demográfiai átmenetről. Az első demográfiai átmenet az a folyamat volt, amely során a magas termékenységű (fertility) és halandóságú (mortality) társadalom többlépcsős változás eredményeként alacsony termékenységű és alacsony halandóságú társadalommá alakul át több nemzedékkel ezelőtt. Ma, a XXI. században egy új demográfiai átmenet korszakát élik a fejlett társadalmak. Míg az alacsony termékenységi arányszámok által jellemzett első demográfiai átmenetben a házasság, a család és a gyerekek voltak a középpontban, addig a második átmenet idején felértékelődik az individuum, az egyének joga és szükséglete, valamint az önmegvalósítás fontossága. Ennek számos jele van a fiatalok demográfiai magatartásában is: a házasságban élők száma egyre kevesebb, a döntések egyéni szintre szálltak le, megjelent az ún. akaratlagos gyermektelenség, alacsony a családban élők száma, sok a házasságon kívüli születés, nagyarányú migráció tanúi vagyunk és kitolódik a tanulmányok befejezési ideje.

A népesség demográfiai magatartása – különösen a családalapítás – az utóbbi 20 évben radikálisan átalakult. Ha meg akarjuk érteni ezeket az alapvetően kulturális, értékrendi, társadalmi normák alakulásához kötődő változásokat, az individuum felértékelődését vagy a nemi szerepek átalakulását, a legjobb értelmezési keret a második demográfiai átmenet teóriája, melyet Van Van de Kaa (1984, 1997) és Lesthaeghe (1986, 2002) vezetett be a szakirodalomba, s úgy tűnik mostanra a magyar fiatalok demográfiai magatartásváltozása esetében is komoly magyarázó erővel bír. Más alkalmazható elméleti keretek is léteznek, például a gazdasági megközelítések⁴ vagy a társadalmi integráció kockázati tényezőinek erősödésével magyarázó elméletek⁵, ám ezek jellemzően egy dimenzióban látják a változás okát, míg a második demográfiai átmenet elmélete többféle szempontot is figyelembe vesz, új paradigmát ad a magyarázó változók feltárásában.

II. A fiatalok a magyar népességben

Az elmúlt 15-20 évben bekövetkezett gazdasági és társadalmi változások nyomán Magyarországon megteremtődött a modern, posztindusztriális társadalom kialakulásának lehetősége, alapvető kerete, még akkor is, ha a társadalomfejlődés zavarai szemmel látható diszfunkciókat eredményeztek. Ezek hatással voltak az emberek realizált demográfiai terveire is. A felsőoktatás expanziója, a nők növekvő aránya a felsőoktatásban, az egyéni karrier és önmegvalósítás felértékelődése stb. szignifikáns hatással vannak az egyes életszakaszokhoz kötődő demográfiai események bekövetkezésére: házasságot helyettesítő együttélések növekedése, születésszám csökkenése, a születések számán belül intenzíven nő a házasságon kívüli születések száma, az anyák első szüléskori átlagéletkora emelkedik, a válások száma magas maradt. A radikális átalakulás hasonló eredményre vezetett 1990 óta a különböző korábbi szocialista országokban, Magyarország nem kivétel, de némileg eltérőek voltak az egyes lépések (Spéder, 2001).

4 Ezen elméleti modellek alapján a demográfiai magatartás változása elsősorban a gazdasági helyzet, a munkaerőpiac, a lakáspiac és az oktatási piac átalakulása nyomán alakul.

5 Az anómikus társadalmakban, különösen szerkezetváltás idején a kiszámítható életpályák hiánya miatt nehezen tudnak tervezni az emberek s ez hat a demográfiai magatartásra (pl. nem köteleződnek el stabil kapcsolatban)

A fiatalok népességen belüli megjelenésének, eloszlásának, számosságának fontos demográfiai adatforrása a népszámlálás. A legfrissebb népszámlálási adatok alapján 2011. október 1-jén Magyarország lakónépessége 9.937.628 fő volt, 2001 óta 261 ezer fővel mérséklődött. A csökkenés a természetes fogyásból eredt, aminek mindössze egyharmadát tudta ellensúlyozni a nemzetközi vándorlás teljes időszakra számított egyenlege. A 15-29 éves korosztályba tartozó fiatalok száma 1.823.070 fő volt a népszámlálás idején, ami a teljes népesség 18 százaléka, ezen belül pedig a 20-24 évesek vannak a legtöbben, 618 ezer fő él ebben a kohorszban, szemben a 14-19 évesek 593 ezer fős, és a 25-29 évesek 611 ezer fős táborával.

Ha időben nézzük a fiatalok számának alakulását (1. táblázat), akkor kirajzolódik a magyar társadalom korszerkezetének radikális átalakulási folyamata. Míg 1980-ban több mint 2,3 millió fiatal élt az országban, s ők

1. TÁBLÁZAT: A fiatalok száma születési évek szerint 2011-ben Magyarországon (Forrás: KSH Demográfiai Évkönyv 2011)

születési év	férfi (fő)	nő (fő)	összesen (fő)
1996	54146	51269	105415
1995	57316	54573	111889
1994	59079	56288	115367
1993	59878	57352	117230
1992	62469	59445	121914
1991	65379	62540	127919
1990	64737	62384	127121
1989	64580	61532	126112
1988	64963	62037	127000
1987	65666	62747	128413
1986	66338	64221	130559
1985	67570	64780	132350
1984	64693	62688	127381
1983	65713	63622	129335
1982	69300	66149	135449
összesen	951827	911627	1863454

tették ki a népesség 22 százalékát, 2001-ben még 2,1 millióan voltak, és még mindig a népesség 22 százalékát alkották, mostanra 18 százalékra csökkent arányuk. Tíz év alatt 442 ezerrel lett kevesebb fiatal Magyarországon, mint volt 2001-ben, miközben a 60 évesek és idősebbek száma ugyanakkor csaknem 250 ezer fővel nőtt. 30 év alatt éppen megfordult a trend, 1,8 milliőről 2,3 millióra nőtt az idősek száma, miközben a fiataloké, 2,3 milliőről 1,8 millióra csökkent. A fiatalokon belül a nemi arány nem változott, 30 éve állandó, a 15-29 éves korosztály 51 százaléka férfi, 49 százaléka nő.

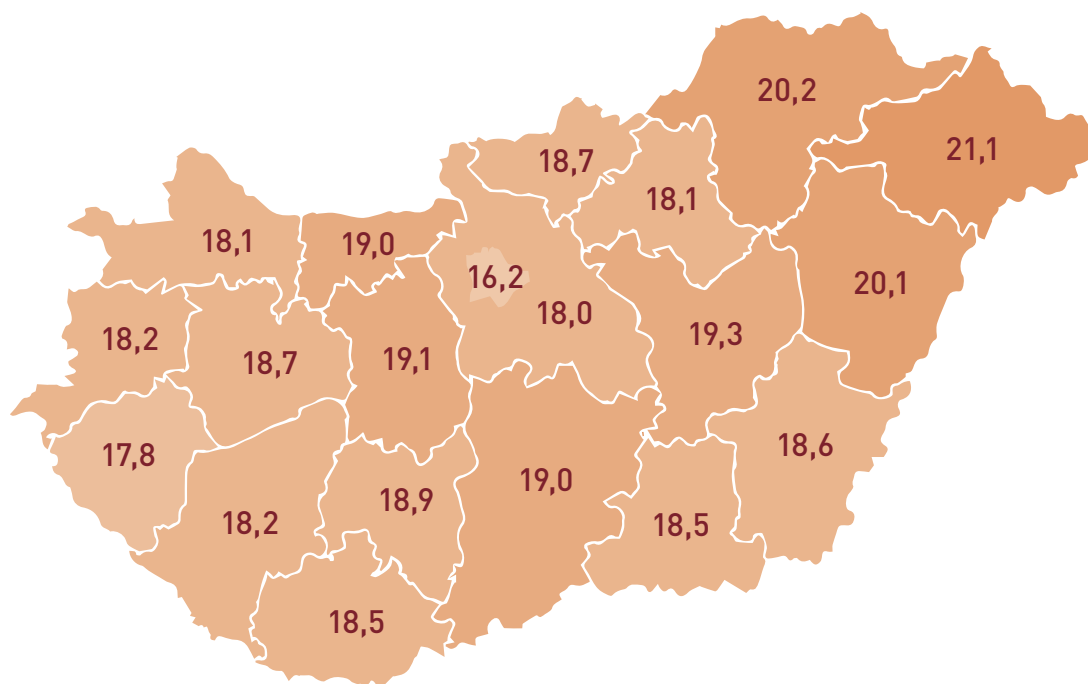
Ha képzünk egy olyan mutatót, ami 15-29 éves korosztály relatív nagyságát viszonyítja a gyerekekhez (0-14 évesek) és az idősekhez (60-X évesek), azt tapasztaljuk, hogy, 100 fiatalra 1980-ban és 1990-ben is még közel 99 és 103 gyermek jutott az országban, az ezredfordulón ez már 75-re csökkent, és most is csak 79, vagyis a felnövekvő korosztályok számának csökkenése az ifjúsági korosztály további radikális szűkülését vetíti előre (2. táblázat). Ezzel szemben, míg 1980-ban 100 fiatalra 78 idős (60 éven felüli) lakos jutott, most 128 fő. A hazai szociális- és nyugdíjrendszerből következik, hogy mindez az idősek eltartásának fiatalok számára megnövekedett terheit jelentik.

A fiatalok számára és területi koncentrációjára vonatkozóan nemcsak a népszámlálási adatok állnak rendelkezésre, hanem a Közigazgatási és Elektronikus Közszolgáltatások Központi Hivatalának adatai is, mely központi, hiteles nyilvántartások – többek között a személyi és lakcímadat – adatkezelőjeként és adatfeldolgozójaként tartja nyilván a népességet. A lakcímnnyilvántartás alapján a Magyar Ifjúság 2012 adatfelvételekor a kutatás célcsoportja, vagyis az 1982 és 1996 között születettek (15-29 évesek) száma

2. TÁBLÁZAT: 100 fiatalra jutó gyermekek és idősek számának alakulása Magyarországon (Forrás: KSH Népszámlálási kötetek)

	100 fő 15-29 éves fiatalra jutó 0-14 évesek száma	100 fő 15-29 éves fiatalra jutó 60 éves vagy idősebbek száma
1980	99	78
1990	103	95
2001	75	92
2011	79	128

1. ÁBRA: A 15-29 évesek aránya az összes népességen belül Magyarországon
 (Forrás: Közigazgatási és Elektronikus Közszolgáltatások Központi Hivatala, 2012)

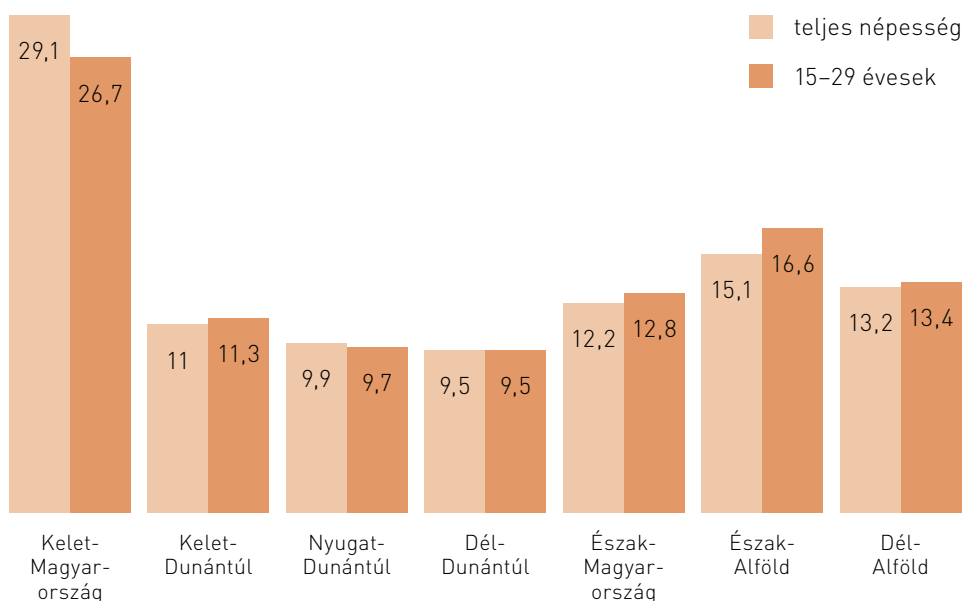
1.863.454 fő volt a lakcímnnyilvántartás alapján, ami 40 ezer fővel több, mint a népszámlálás által jelentett populáció⁶.

Az elmúlt évtizedben a lakó- és tartózkodási hely változtatások következtében a népesség nagymértékben az ország középső részére, kisebb mértékben pedig a nyugati területekre koncentrálódott. A népesség 18 százalékát kitevő fiatalok földrajzi eloszlását vizsgálva ugyanúgy kimutatható ez a koncentráció, de kisebb mértékben. Míg a teljes népesség 29 százaléka él Budapesten és Pest megyében, az ország központi régiójában, addig a fiataloknak 27 százaléka él itt. Hasonlóan az átlagnál kevesebb fiatal él az ország nyugati megyéiben, ezzel szemben Észak-Magyarországon és különösen az Észak-Alföldön érezhetően magasabb a 15-29 éves korosztály aránya, itt a népesség 20 százaléka fiatal, szemben a központi régióban lévő 17 százalékkal (2. ábra).

⁶ Az eltérés oka részben az adatgyűjtés módszertanából fakad, míg az KEKKH adatbázisa központi regiszter, a népszámlálás háztartások felkeresésével gyűjti az adatokat, részben pedig a népszámlálás eszmei időpontja és KEKKH adatközlés időpontja közötti eltérés is okoz különbséget.

2. ÁBRA: A fiatalok és a teljes népesség régióinkénti eloszlása

(Forrás: Közigazgatási és Elektronikus Közszolgáltatások Központi Hivatala, 2012)

A fővárosban a fiatalok aránya a népéségen belül 16 százalék, szám szerint 273 ezer 15-29 éves lakos él Budapesten. Ők teszik ki az összes magyar fiatal közel 15 százalékát. A megyeszékhelyeken 314 ezer fiatal lakik, ők a teljes ifjúsági populáció 17 százalékát jelentik, és nem megyeszékhelyen lévő megyei jogú városokban további 47 ezer fiatal él. Mindösszesen tehát a fiatalok 34 százaléka él olyan nagyvárosi környezetben, ahol a kisteleplések lehetőségeinél jóval szélesebb kulturális, művelődési, szabadidős, oktatási, szociális, egészségügyi stb. szolgáltatások érhetők el.

A fiatalok családi állapota

A XX. században Nyugat-Európában leírt demográfiai változások (csökkenő halálozás, termékenység csökkenése, hosszabbodó gyermekkor, csökkenő házasodási kedv) az 1960-70-es évekre Magyarországra is jellemzővé váltak (Kamarás, 1991). Az azóta bekövetkezett változások hatásaként pedig tovább csökkent a házasságkötések száma és a termékenység, ugyanakkor az élettársi kapcsolatok, nem hagyományos együttélési formák, a házasságon kívüli születések és az egyszülős családi modell növekedő tendenciát

mutat, s egyre feljebb tolódik a házasságkötési életkor (Andorka, 1987; S. Molnár, 1999; Tóth, 1997; 1998; Somlai, 2013).

A fiatalok felnőttkorba való átmenetének szempontjából a bekövetkezett változások jelentőségét elemezve Somlai két tényezőre hívja fel a figyelmet: (1) módosítható lett az életpálya számos összetevője (pl. házasság válással, foglalkoztatási státusz pályaválasztással) és (2) gyakori lett az inkonzisztencia, mert az életút korábban egymással összefüggő törvényszerűségei a pluralizálódás miatt felbomlottak (pl. korábban nem lehetett egy nő egyszerre gyermekes, nem házas, egyetemista és munkavállaló is). (Somlai, 2002b)

A hazai ifjúságkutatások történetében a 2000-ben megkezdett nagymintás ifjúságkutatási program beszámolója (Laki – Szabó – Bauer, 2001) már jelezte itthon is, hogy dokumentálható a meghosszabbodó posztadoleszcens életszakasz, a fiatalok egyre több időt töltenek tanulással, kitolódik az első munkába állás időpontja, egyre későbbre tevődik a családalapítás. Miközben felbomlottak a hagyományos családformák, egyre divatosabbá váltak a hivatalosan nem bejegyzett, dokumentumok által nem szentesített együttélési formák. Ebben az évben a kutatási eredmények azt mutatták, hogy a 15-29 éves korosztály 22 százaléka volt házas, aki együtt is élt házastársával, 7 százaléka élt élettársával együtt hajadonként/nőtlenként, 2 százaléka pedig elvált volt már akkor is. Négy évvel később már megduplázódott azok aránya, akik élettársi kapcsolatban éltek, miközben 17 százalékra csökkent a házas fiatalok aránya. 2008-ban (Szabó – Bauer, 2009) még erőteljesebben mutatkoztak meg ezek a folyamatok, a 15-29 éves korosztály tagjainak márt csak 13 százaléka volt házas, s 13 százaléka élt élettársi kapcsolatban.

A tartós kapcsolatban élők körében 2000 és 2008 között 9 százalékponttal csökkent azok aránya, akik házasságban élnek, és 6 százalékponttal nőtt az élettársi kapcsolatban élők aránya. Az elmúlt négy évben ezek a tendenciák tovább éltek, 3 százalékponttal csökkent a házasok aránya, így már csupán a korosztály 10 százaléka sorolható a házasok csoportjába. Új jelenség, hogy a jogilag házas státusz nem feltétlenül jelent együttélést, ugyanis az is kimutathatóvá vált, hogy a házasok fiatalok közel 3 százaléka nem él együtt a házastársával.

Ezzel párhuzamosan tovább nőtt az élettársi kapcsolatok népszerűsége, 13-ról 18 százalékra, ami azt jelenti, hogy népszerűségében már megelőzi a házasságot is a korosztályban, nem is kevéssel, 8 százalékponttal. Közben

azon fiatalok aránya, akik nem élnek párkapcsolatban, az elmúlt 12 évben minden évben 68-71 százalék között volt, vagyis érdemben nem változott, kizárólag a tartós kapcsolatban élők összetételében van dinamikus, tendenciózus változás. Mindezek alapján kijelenthetjük, hogy nem a tartós kapcsolatok hiánya jellemzi a fiatalokat, csupán arról van szó, hogy illeszkedve a második demográfiai átmenet jellemzőihez, felértékelődtek a fiatalok körében az alternatív együttélési formák, a házasság rovására.

Ha nem a jelenlegi családi állapotra irányul a kérdés, hanem arra vagyunk kíváncsiak, hogy a fiatalok eddigi életük során éltek-e már együtt házasság nélkül élettársi kapcsolatban, akkor még magasabb arányt mérhetünk: a teljes 15-29 éves korosztály 20 százaléka élt élettársi kapcsolatban. Joggal merül fel a kérdés, hogy akik nem élnek együtt párjukkal, azoknak van-e aktív párkapcsolatuk. A kutatási eredmények azt mutatják, hogy a fiatalok mintegy felének (51 százalék) jelenleg is van párkapcsolata, igaz korcsoportonként ezek az arányok eltérést mutatnak. A legfiatalabb, 15-19 éves korosztályban a fiatalok egyharmadának (32 százalék) van jelenleg párkapcsolata, a 20-24 éveseknél 59 százalék nyilatkozott így, a 25-29 éveseknek pedig kétharmada (65 százalék) mondta ezt. Azok aránya, akinek életük során már volt párkapcsolata, rendre 47, 75, illetve 78 százalék az egyes korcsoportokban. Ez utóbbi adat azért elgondolkodtató, mert ha a 25-29 éves korban lévő fiatal felnőttek 22 százalékának még nem volt élete során párkapcsolata, akkor a stabil, tartós együttélést biztosító kapcsolatok kialakításának esélye is csökken a későbbi életkorokban.

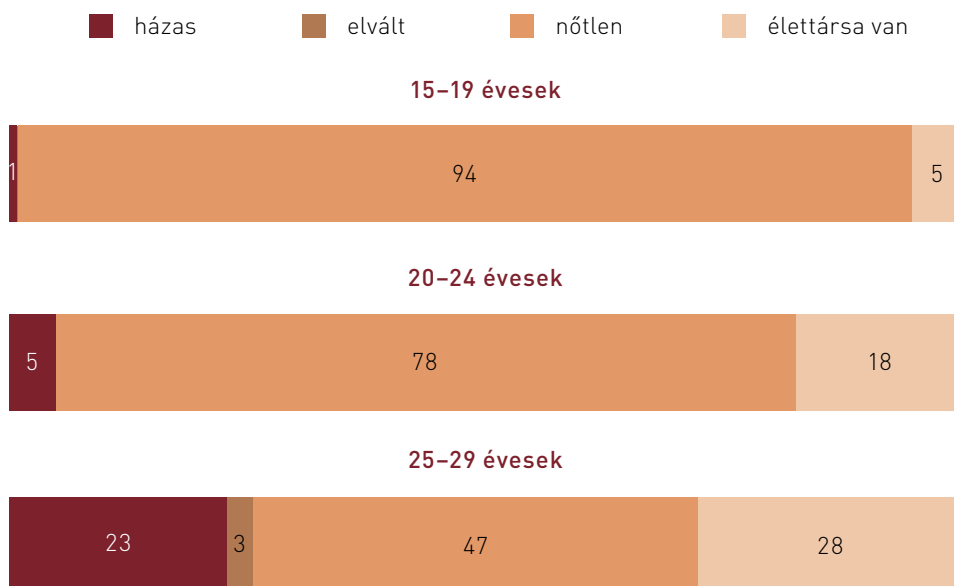
A nemek szerinti megoszlásban is sajátos tendencia látható, a nők körében minden ifjúsági korcsoportban 8-10 százalékponttal magasabb azok aránya, akinek jelenleg van párkapcsolata, mint a férfiak körében. A legfiatalabb vizsgált korosztály (15-19 évesek) 94 százaléka nőtlen vagy hajadon, ezen a csoporton belül 5 százalékot tesz ki az élettárssal élők, és mindössze kevesebb mint egy százalékot a házások aránya. A 2008-as adatokhoz képest már ebben a nagyon fiatal korosztályban is nőtt az élettársi kapcsolatban élők aránya, 2 százalékponttal. Az életkor előrehaladtával – ahogy az a korábbi években is mérhető volt – megjelenik a házasság, ám míg 2008-ban a 20-24 évesek 8, s a legidősebbek 27 százaléka élt házastársi kötelékben, addig 2012-ben már csak 5, illetve 23 százalékuk. A fiatal felnőttek 18, a 25-29 éveseknek pedig 28 százaléka él jelenleg élettárssal, s ezek szignifikánsan magasabb arányok, mint négy évvel korábban voltak (3. ábra).

A fiatalok családi állapotával kapcsolatban a korábbi években már leírt és dokumentált tendencia szerint minél alacsonyabb a szülők iskolázottsága, annál valószínűbb, hogy a gyermek élettársi vagy házastársi kapcsolatot létesítve kikerül a szülői családból. Ez a tendencia most is markánsan jelen van. A 8 osztályt végzett apák 15-19 éves gyermekeinek 13 százaléka, az érettségizett apák serdülőkorú gyermekeinek csak 3 százaléka él élettársi kapcsolatban, a 20-24 évesek körében a képzetlen családokban élők 34, a legalább érettségizett családi háttérrel bíró fiatalok 12 százaléka él élettársi kötelékben. Ugyanez a tendencia rajzolódik ki a házasság esetében is, csak érthetően jóval alacsonyabb szinten, tekintve, hogy az élettársi kapcsolat minden ifjúsági korcsoportban népszerűbb a házasságnál.

Az első élettársi kapcsolatra a magyar fiatalok esetében átlagosan 20,5 éves korban kerül sor, ez megegyezik a négy évvel korábban mért adattal, míg azok körében, akik 30 év alatt házasodnak, az első házasságkötésre átlagosan 22,3 évesen került sor (ez valamivel alacsonyabb, mint a négy éve mért 22,8 átlagos korév, vagyis kevesebben házasodnak, de ezt kicsit korábban teszik). A nőknél továbbra is mindkét esetben alacsonyabb az átlagos életkor.

Az első házasságkötés egyre későbbre tolódik, mind a férfiaknál, mind a nőknél. Az adatok alapján azt mondhatjuk, hogy gyakorlatilag már nem

3. ÁBRA: Mi az Ön jelenlegi családi állapota? (N=7947; százalékos megoszlás)

is az ifjúsági korosztály sajátossága. Jelenleg a férfiak esetében az első házasságkötés átlagéletkora már 2007 óta 30 év fölé nőtt, s azóta is folyamatosan emelkedik (2010-ben már 31,4 év volt), de a nőknél is közelíti a 29 évet (2010-ben 28,7 év volt) (4. ábra). Miközben a szexuális aktivitás kezdeti időszaka nem tolódik, bár a gyermekvállalási kedv mérhetően csökken, az 1970-es évektől kezdve egyre több fiatal felnőtt köt úgy házasságot Magyarországon, hogy már van gyermeke (5. ábra).

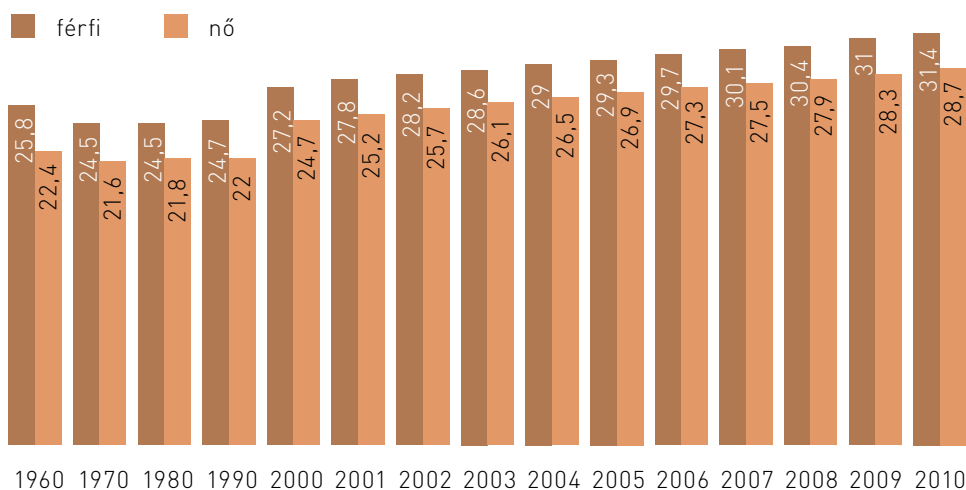
Az egyre későbbi korba tolódó házasságkötés azonban nem jár együtt a megkötött házasságok stabilabbá válásával, a statisztikák alapján a megkötött házasságok több mint 60 százaléka válással végződik, a házasságon kívüli együttélések, párkapcsolatok stabilitásáról pedig továbbra sincsenek egzakt adataink.

Gyermekvállalás

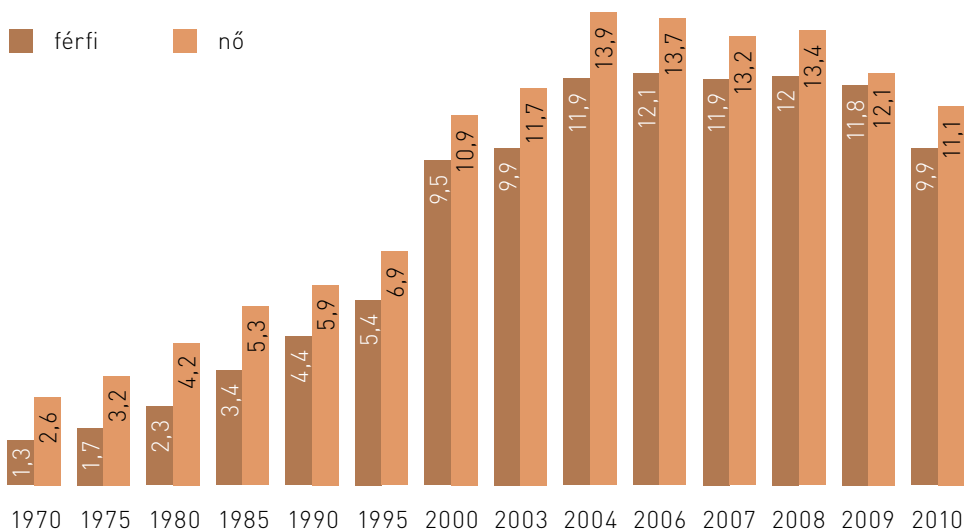
A korábbi kutatások eredményei szerint a fiatalok életkezdési stratégiájával kapcsolatban polarizálódás figyelhető meg. A fiatalok egy része a korai szexuális élet megkezdésével párhuzamosan változatos párkapcsolati formákat, házasság nélküli együttélési formákat választ, a házassági kedv késői és ritkább, míg egy másik része a magyarországi hagyományokat követve

4. ÁBRA: Átlagos életkor az első házasságkötéskor, 1960-2010

(Forrás: KSH Demográfiai évkönyvek)

5. ÁBRA: Azok arányának alakulása, akik az első házasságkötéskor már rendelkeztek gyermekkel (Forrás: KSH Demográfiai évkönyvek)

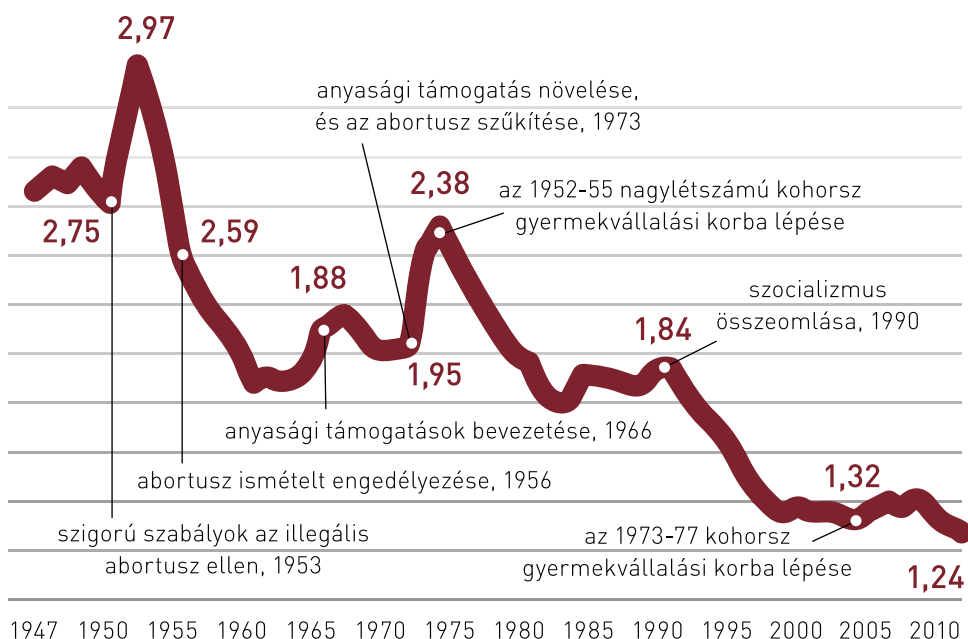

a korai házasságért tesz lépéseket (Tóth, 2002). Arra is van szakirodalmi adat, hogy az elmúlt 20 évben fontos változások zajlottak le a fiatalok világában a szexuális élet új normáinak terjedése tekintetében (Tóth, 1998), s a késői családalapításhoz kapcsolódóan az akaratlagos gyermektelenség is megjelent a korosztály értékválasztásában (Kamarás, 2000; 2001)⁷.

Az általános kelet-európai trendeknek megfelelően a gyermekvállalás demográfiai mintázata is átalakult, Magyarországon az 1970-es évek közepétől kezdődően csökken a termékenység. A csökkenő gyerekszám mellett a 20-24 éves népesség termékenységi rátája jelenleg alig harmada az 1990-es aránynak. Párhuzamosan a termékenység csökkenésével az első gyermek vállalásának életkora fokozatosan növekszik. Az is látható, hogy míg korábban az ún. Ratkó-korszakban születettek gyermekvállalási korba lépése a 70-es években még éreztette hatását a termékenységi rátában, addig ez a hullám-hatás az ő gyerekeik szülőkorbaérésével, a halasztott gyermekvállalás miatt gyakorlatilag eltűnt a 2000-es évek végére (6. ábra). A jelenlegi

⁷ Az elhalasztott gyermekvállalás (ne legyen gyerek, kevesebb legyen, később legyen) első megjelölése a 60-as évekre tehető, amikor is a II. vh. utáni újjáépítés miatt elhalasztott (visszafogott) szükségletek kielégítése már igényelte a családon belüli két keresőt. Ezt jól példázza a „kicsi vagy kocsi” kérdés tömeges feltétele (Hegedűs-Forray, 1989).

6. ÁBRA: Teljes termékenységi arány (TFR) és a fontosabb demográfiai események, 1947–2010

1,24-es teljes termékenységi arány rendkívül alacsony, az eddigi legalacsonyabb termékenységet Budapesten regisztrálták 2000-ben, az 1,05-os érték pontosan fele volt a fennmaradáshoz szükséges szintnek.

A 2000-ben készült első nagymintás ifjúságkutatás eredményei szerint a 15-29 éves ifjúsági korosztály 77 százaléka volt gyermektelen, 13 százaléknak egy, 10 százaléknak egynél több gyermeke volt. A következő két hullám már érezhető csökkenést mutatott, míg 2004-ben 80, 2008-ban 84 százalékkuk volt gyermektelen. 2012-ben csak kis mértékben, 1 százalékponttal nőtt a gyermektelen fiatalok aránya: 85 százalék nyilatkozott úgy az adatfelvétel idején, hogy nincs nevelt vagy vér szerinti gyermeke, míg 9 százalékkuknak egy, 4 százalékkuknak kettő, 2 százalékkuknak pedig három vagy több gyermeke van, vagyis gyakorlatilag a többgyermekesek aránya nem változott.

Természetesen az ifjúsági korosztályt ebben a kérdésben sem lehet egységesnek tekinteni, hiszen míg a célcsoport alsó része éppen csak serdül, addig a felső része már teljes felnőtt életet élhet. Ezért is fontos megvizsgálni, hogyan alakul a gyermekvállalás korcsoportonként. A legfiatalabb korosztály, a 15-19 évesek 3, a 20-24 évesek 10, az ennél idősebb fiatalok

30 százaléknak van – többségében egy – gyermeke, míg négy éve ez az arány 33 százalék volt. Az első gyermek születésekor a fiatalok átlagos életkora 21,5 év volt, ez kismértékben alacsonyabb, mint a négy évvel ezelőtt mért érték (22,1), s ahogy az korábban is jellemezte a magyar fiatalokat, alacsonyabb az életkor a nőknél (21,3), mint a férfiaknál (21,9).

Gyakran visszatérő kérdés a házasság és a gyermekvállalás viszonya a fiatalok életében. 2012-ben az adatok szerint az élettársi kapcsolatban élők 34 százaléknak van gyermeke, míg a házasságban élő fiatalok 71 százaléka gyermekes. Ha a másik irányt tekintjük, akkor a gyermekkel rendelkező fiataloknak csak 42 százaléka házas, 53 százaléka még nőtlen/hajadon és a már elváltak aránya is magas (5 százalék). A gyermekkel rendelkező nem házas fiatalok kétharmadának van stabil élettársi, partneri kapcsolata, egyharmaduk azonban egyedül néz szembe a gyermeknevelés feladatával.

A demográfusok régóta visszatérő kérdése, hogy miként alakulnak a gyermekvállalási tervek és azok megvalósulása. Elméletileg ugyanis a halasztott gyermekvállalási stratégia nem okoz komoly zavart a társadalom újratermelési folyamatában, amennyiben tényleg csak halasztásról van szó és realizálódnak a tervek. Ennek fényében különösen aggasztó, hogy a 15-29 éves fiatalok 60 százaléka úgy nyilatkozott, hogy a következő három évben nem akar (további) gyermeket vállalni (négy évvel korábban még csak 19 százaléknak volt ezen az állásponton). Jelenleg a gyermektelenek 64 százaléka zárkózik el határozottan a belátható időn belüli gyermekvállalástól, ellenben akiknek már van egy gyermekük, azok 41 százaléka, a kétgyermekeseknek 20 százaléka szeretne még egy gyermeket a következő 3 évben.

Ha tágabb időhorizonton vizsgálódunk, akkor a korábban már emlegetett akaratlagos gyermektelenség jeleit is láthatjuk a fiatalok körében, mivel az összes megkérdezett 11 százaléka úgy nyilatkozott, hogy soha nem szeretne gyermeket vállalni (7. ábra). Ez a szándék ráadásul egyre határozottabbá válik az évek múlásával: míg a 15-19 éves serdülőknek csak 6 százaléka mondja, hogy nem kíván gyermeket vállalni, addig a 20-24 éveseknek már 8, a 25-29 éveseknek pedig 18 százaléka van ezen a véleményen. Nemcsak a megfigyelt teljes termékenységi arányszám, hanem az átlagos tervezett gyermekszám is alacsonyabb, mint ami a társadalmi reprodukcióhoz elengedhetetlen lenne, mivel a fiatalok átlagosan 1,7 gyermek vállalását tervezik, s ez a szám az életkor előrehaladtával csökken. Míg a serdülők 1,9, a húszas éveik elején já-

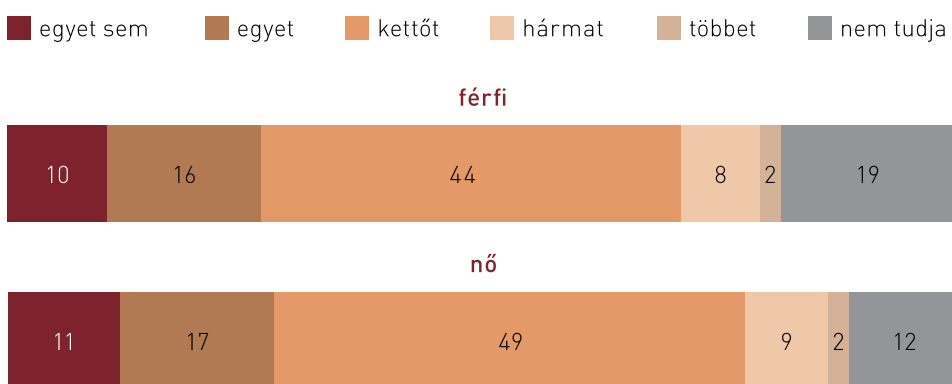
rók pedig 1,8 gyermeket terveznek átlagosan, addig a 25-29 évesek már csak 1,5-öt. Ráadásul ebben a tekintetben a házasság sem tűnik stabilizáló erőnek, mert míg a hajadonok körében a tervezett gyermekszám 1,7, addig a házások körében csak 1,4. Ehhez hasonlóan a stabil párkapcsolatban élők is alacsonyabb gyermekszámmal terveznek, mint az egyedül élők.

A fiatalok gyermekvállalási hajlandóságának komoly nemzetgazdasági és társadalomreprodukciós hatásával kell számolni. A halasztott gyermekvállalás és a – szándékolt vagy akaratlagos, illetve nem szándékolt – gyermektelenség együttesen emelkedik, a korábbi években egyeduralkodó ún. 'kétgyermekes családmodell' is elveszíti hosszú ideje meglévő hegemóniáját a magyar társadalomban (Kamarás, 2004).

Gazdasági aktivitás

A hagyományos életutak alakulásában sokáig a munka és a munkaerőpiaci pozíció volt a központi szervező erő (Kohli, 1990). A családi életre és a fiatalok munkaerő-piaci szerepvállalására a gazdasági szerkezet átalakítása ambivalens módon hatott. Egyrészt a fiatalok számára a 90-es évek előtt elképzelhetetlen munkanélküliség jelensége hirtelen jött drámai élmény volt, melyet súlyosbított, hogy a gazdasági recesszióval párosuló szerkezetátalakítás egy demográfiai hullám csúcsán lévő népes korosztályt ért el (Lannert, 1992)⁸, és a fiatalok közül sokan kiszorultak (illetve be sem kerültek) a munkaerőpiacról (Szalai, 1998). A jövedelmi viszonyokat tekintve

7. ÁBRA: Összesen hány gyereket szeretne? (N=7282; százalékos megoszlás)

⁸ A fiatalok munkanélküliségi rátája még 2002-ben is kétszerese a teljes munkanélküliségi rátának.

1986-2010 között felértékelődött a felsőfokú képzettség értéke a középfokú képzettséghez képest, a fiatal diplomások munkaerő-piaci pozíciója jelentősen javult. Ennek oka, hogy a rendszerváltás időszakában a felsőoktatási expanzió egybeesett a munkahelyrombolás és újjáépítés időszakával, melyben az idősebb diplomások diplomája és tapasztalatai leértékelődtek, míg – elsősorban a multinacionális nagyvállalatok megjelenése miatt – a fiatal diplomások felértékelődtek (Galasi, 2002).

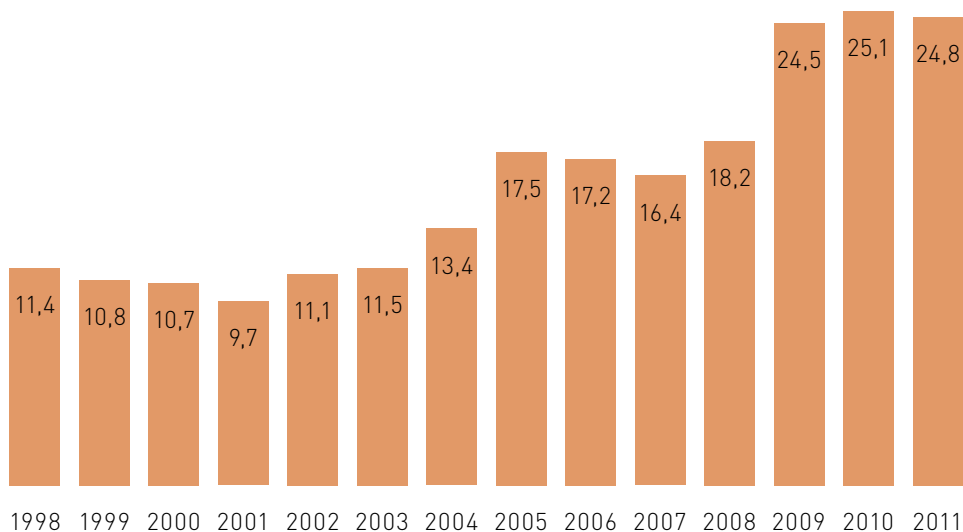
A magyar fiatalok jövőképét projektív teszttel vizsgálták az 1980-as elején, arra kérve az iskolásokat, hogy írják le, mit gondolnak, milyen lesz egy napjuk 10 év múlva (fiatal felnőttként). A vizsgálatot megismételték 20 év múlva az akkori iskolások körében. Az eredményekből kiderült, hogy a szocialista időszakban a tanulók jövőre vonatkozó vízióiban hangsúlyosan jelen volt a család, a házasság, a belső harmónia, a biztos megélhetés, a gyerekeknvelés és a férj munkahelyi előmenetele. 2001-ben ezzel szemben a karrier, a munka és a továbbtanulásra vonatkozó víziók domináltak, megjelentek az új együttélési formák és nem nagyon szerepeltek benne gyermekek (H. Sas, 1988; 2002).

Ha a közelmúlt eseményeit nézzük, a gazdasági válság ismét átrendezte a munkaerő-piaci pozíciókat, ennek hatásaként a fiatalok körében ismét megnőtt a munkanélküliek aránya – bár az elmúlt húsz évben a fiatalokra jellemző munkanélküli arány mindig jelentősen meghaladta a munkaképes korúak általános munkanélküliségi rátáját (8. ábra). A gazdasági aktivitás tekintetében 2008-ban még a fiatalok 44 százaléka nyilatkozott úgy, hogy dolgozik (akár bejelentve, akár nem, akár alkalmazottként, akár pedig vállalkozóként), a 2012. évi adatelvétele idején viszont már csak 39 százaléka dolgozott a 15-29 éves fiataloknak. Jelenleg 42 százalékuk fő tevékenységként tanul, szemben a négy évvel ezelőtti mért 46 százalékkal. Összességében a fiatalok és a fiatal felnőttek 59 százalékának volt eddigi élete során olyan munkája, amelyért pénzt kapott, 2008-hoz képest ez is visszaesést mutat, mivel korábban a megkérdezettek 69 százalékának volt már pénzkereset terén tapasztalata. A munkából tanulmányaik mellett teljesen kimaradók aránya 2008-ban 52 százalék volt – ők azok, akik sem szabadidejükben vagy tanítási szünetekben, sem pedig a képzésükkel párhuzamosan nem dolgoztak még. Arányuk négy év alatt csökkent, jelenleg 48 százalék.

Nemcsak az országos munkaügyi statisztika, hanem saját kutatásunk is megerősítette, hogy a fiatalok negyede megtapasztalta már a munkanélküliséget: 2012-ben 26 százalékuk nyilatkozott úgy, hogy volt már

8. ÁBRA: Munkanélküliségi ráta a 20-24 éves fiatalok körében

(Forrás: KSH Munkaerőfelvétel)

regisztrált munkanélküli (többségük regisztrált is az illetékes munkaügyi szervezetnél).

2008-ban a mintába került fiatalok 57 százaléka már befejezte iskolarendszerben folytatott tanulmányait, ez az arány most 53 százalék, de jellemző, hogy további 31 százaléuk úgy nyilatkozott, a tanulmányait sikeresen befejezte, ugyanakkor elképzelhető, hogy a későbbiekben tanulni fog még. Mindez a korábbiaknál sokkal markánsabban mutat az élethosszig tartó tanulás irányába, mint bármely más korábbi generációk esetében. Ez a szándék természetes érinti az iskolarendszerű képzést adó tanfolyamokat és a felsőoktatásban való részvétel növekedését is. A szülői háztól való különköltözés megnehezülésével úgy tűnik, hogy a fiatalok a gyermekvállalást és a családalapítást is hátrébb sorolják fontosságban a tanulás, a munka, a karrier és az önálló lakhatás megteremtéséhez képest.

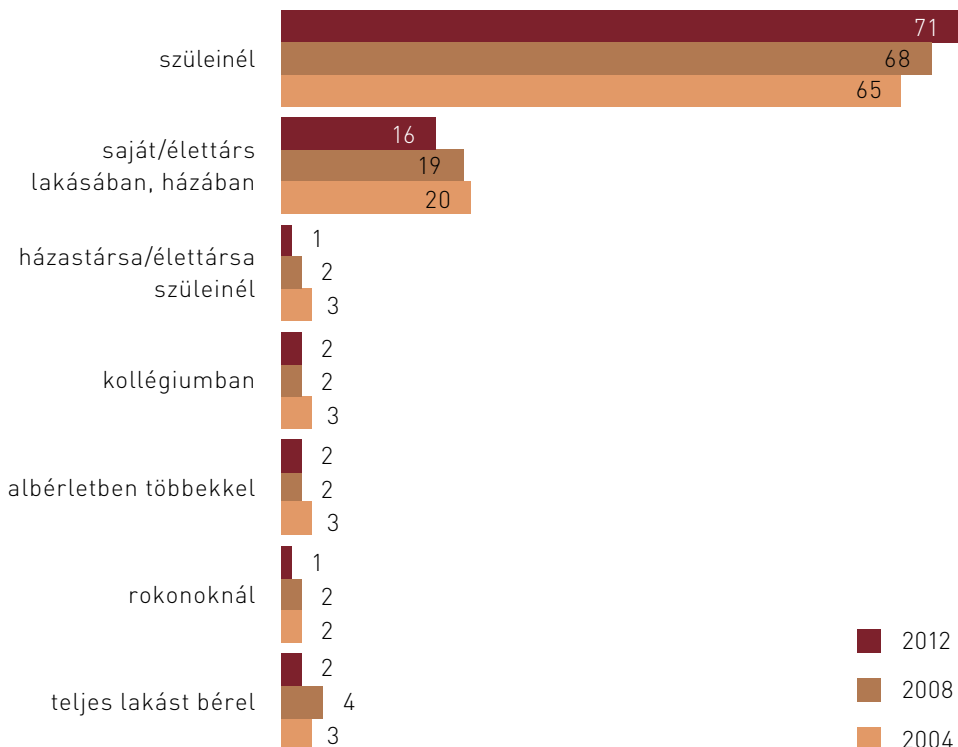
Lakhatás

A fiatalok és a felnőttkor viszonyának meghatározásakor több szerző is meghatározó jellemzőnek írja le az önálló egzisztencia kérdését. Az iparosított társadalmakban az önálló egzisztencia teljesen egyértelmű feltétele volt a felnőtttségnek, és ez a tanulás lezárása után adott is volt, melyet a különköltözés, házasság, családalapítás meghatározott sorrendje követett (Somlai, 2002). Ma a sorrend nem adott és nem egymást feltételezők, nem is kell összekapcsolódnuk. Egyaránt van példa otthonlakó, ám a szülőknél többet kereső fiatalokra és otthonról elköltözött, de tartós anyagi függőségben élő gyermekes fiatal párokra (Tóth, 2002).

Az önálló lakhatás megteremtésére irányuló lakáspolitikai kiemelt kérdés volt a szocialista időszakban. A posztoszocialista átalakulás során a lakáspiaci folyamatok átalakulása és az állami szerepvállalás radikális csökkenése nyomán a fiatalok számára rendkívüli módon megnehezedett az önálló

9. ÁBRA: Az év legnagyobb részében hol lakik Ön?

(N=7746; százalékos megoszlás)

otthon megteremtése és a szülőktől való különköltözés. Miközben a lakások száma és minősége az 1970-es évekhez képest egyaránt lassan növekedett, 1980 óta csökken azon lakások aránya, ahol kizárólag fiatalok élnek. Mindezek eredményeként az ezredfordulón végzett országos ifjúságkutatás már azt mérte, hogy a 15-29 éves fiatalok kétharmada a szüleivel él, egyötödük saját vagy házas-/élettársa lakásában, házában, a fennmaradó 14 százalék bérelt lakásban, kollégiumban vagy ismerősöknél lakik az év legnagyobb részében. Ezek az arányok nem változtak érdemben 2004-ben, azonban 2008-ban némileg nőtt azok aránya, akik szüleikkel éltek (68 százalék), és 2012-re a tendencia tovább erősödött: immár a teljes korosztály 71 százaléka lakik a szüleivel. Ezzel párhuzamosan 2004-től 5 százalékponttal csökkent saját vagy élettársa/házastársa lakásában élők vagy önerőből lakást bérlők fiatalok aránya.

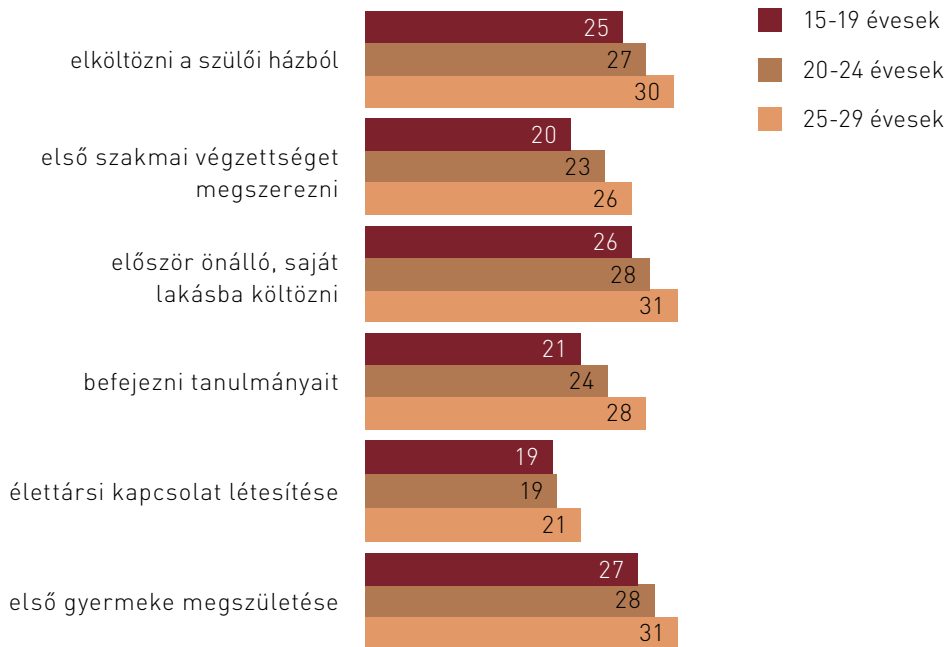
III. A felnőttkorba való átmenet lépcsői

Normális esetben minden fiatalember életében eljön az az időszak, amikor a szűkebb vagy tágabb szociális közössége a társadalom egyenrangú tagjának fogadja. Erre a szociológiaelméletben is több egymás mellett élő megközelítést találhatunk. A felnőtté válás folyamatát és jelenségét egyfajta sajátos szociális evolúcióként értelmezhetjük a kommunikatív cselekvéselmélet alapján (Habermas, 1984). A strukturalista jellegű rendszerszemléletű szociológia (Parsons, 1951; Parsons – Bales, 1955) elméleti alapjairól nézve a szocializációt értelmezhetjük úgy is, mint olyan fokozatos leválást a családról mint dinamikus rendszerről, mely a kognitív és motivációs folyamatok sikeres internalizációja után képessé teszi a fiatalokat a magatartására vonatkozó társadalmi elvárások felismerésére és az ezeknek megfelelő szerepek betöltésére.

Az általános meghatározások szerint a serdülőkorban (az életszakasz végére) a felnövekvő korosztály tagjai eléri a felnőttek nemi, intellektuális és pszichés érettségi szintjét. Ez a fajta érettség sürgető autonómia igényt generál mely azonban szemben áll a családon belüli függőségi helyzettel. (Kiss, 2001). Az önálló életvitel kialakulásának folyamatát vizsgálva Vaskovics öt kategóriába sorolja a leválás egyes dimenzióit: (1. jogi értelemben vett leválás, (2. anyagi függetlenedés, (3. konstruktív életvezetés kialakulása, (4. közös fedél alól történő leválás és mobilitás, (5. önálló identitástudat kialakítása (szubjektum leválása) (Vaskovics, 2000).

10. ÁBRA: Mit gondol, hány éves korában fognak megtörténni?

(N=4596; százalékos megoszlás)

A felnőtté válás hagyományos intézményeiről és folyamatairól (család, szakmaválasztás, munkába állás, gyermekvállalás, szexuális kapcsolatok) a serdülőknél még csak „üres” elképzeléseik vannak, melyek elsődleges forrása a családi és az iskolai szocializáció, másodlagos forrása pedig a közvetett valóság (például a média). A fenomenológiai szociológia (Schütz, 1954; 1984b), illetve annak egyik legfontosabb örököse a fenomenológiai tudás-szociológia (Berger – Luckmann, 1966) szerint ezt a belső képet azután a tapasztalat tölti meg tartalommal, amely változatlan társadalmi körülmények között is a valóságról alkotott korábbi kép komoly változásával jár. Az európai posztszocialista országokban a serdülőknél ennek a belső képnek a változása még drámaibb (Sobotka, 2004; Kowalska – Wroblewska, 2001). Ennek összetevője, hogy az elképzelt életkornál jóval később tudnak önálló egzisztenciát teremteni, a munkaerőpiacra való bejutásuk megnehezült, a házassági tervekből egyre kevesebb realizálódik, s a gyermekvállalás gyakran házasság előtt/nélkül valósul meg, ha egyáltalán megvalósul.

Elfogadva, hogy a fiatal életútján meghatározott szocializációs szakaszoktár be, joggal merülhet fel a kérdés, hogyan történik a valóság-felépítés

az egyes szakaszokban, melyek az anómia ellen ható „nómikus” folyamatok. A házasság korábban közismerten ilyen nómoszképző eszköz volt, amely egy bizonyos életszakaszban rendet, társadalmi megoldást teremt az egyén számára (Berger – Kellner, 1970). A fiatalok felnőtté válásban a házasságon kívül ilyen nómoszképző eszköznek tekintettük a gyermekvállalást, a munkába állást és az önálló élettér megteremtését. Ha ennek a négy jellemzőnek a tanulmányozására fordítunk különösebb figyelmet, megérthetjük a mostani fiatalok korosztályi önmegvalósítás tradicionális eszközeihez való viszonyát is, hiszen ezek a fiatal felnőttkorban a legfontosabb identitásképzők.

A kutatás koncepcionális kereteire visszautalva, igazodva Keniston (1968, 1989) posztadoleszcencia koncepciójához, a felnőttkorba való átmenet részeként különböző hagyományos lépcsőfokokat azonosíthatunk (tanulmányok befejezése, belépés a munkaerőpiacra, elkülönülés a szülői háztartástól, házasság, gyermekvállalás) melyek realizálása után válhat valaki a felnőtt társadalom teljes jogú tagjává.

A felnőtté válás során nem lehet megkerülni a szocializáció időbeliségének kérdését. Eltekintve a biológiailag meghatározott időrendiségtől (például a nemi érés feltételezi a gyermekvállalást, a pszichés érés az önmegvalósítást) a társadalmi szerepelvárásoknak való megfeleléshez és a nómoszképzők segítségével az önálló életvitel kialakításához a fiatalok korlátozott idővel rendelkeznek, és mivel ennek tudatában is vannak, ez visszahat az elképzeléseikhez fűződő viszonyukra.

A korábbi ifjúságkutatások (2000, 2004, 2008) eredményei alátámasztják azt a feltevést, hogy a serdülők a felnőttkorba való átmenet lépcsőfokait az „elvárt” társadalmi norma szerint szocializálják, egyfajta kötött sorrendiséget is elfogadva, s ez most is igazolódni látszik. A 15-29 éves fiatalok életkezdését vizsgálva ebben a sorban az első lépcsőfok az első szakmai végzettség megszerzése, melyet átlagosan 19,2 éves korukra tervezik a tanulók, ezt követi a tanulmányok befejezése 19,4 éves korra tervezve, majd ezután jön a stabil élettársi kapcsolat 20,5 évesen. A munkaerőpiacra való belépés is ebben az időben lenne szerintük ideális, 21,7 éves korban. A következő – logikus és a társadalom által elvárt – állomás a szülői házból való különköltözés (27,1), ezt követi a saját, önálló lakásba költözés (28 évesen), és végül a gyermekvállalás mint az utolsó lépcsőfok 28,5 éves kor körül.

Ha mindezen terveket nemek szerinti bontásban nézzük, akkor a legtöbb demográfiai életeseményt a nők kicsit korábbra, míg a férfiak későbbre tervezik. Ez alól kivételt képez a tanulmányok befejezése és a szakmai végzettség megszerzése, ahol éppen fordítva, a férfiak szeretnék hamarabb teljesíteni.

Az is látható, hogy függetlenül a korcsoporttól, nagyjából 5-6 éves periódusban tervezik a főbb életesemények elérését, csak míg a 15-19 éves fiatalok 21-27 év között tervezik a sorsfordító lépéseket, a 20-24 évesek már 23-28, a 25-29 évesek pedig 26-31 év közé várják.

Az elemzés során sokváltozós statisztikai módszerrel (variancia-analízis) kerestük azokat a háttérváltozókat, amelyek szignifikáns magyarázó erővel bírnak a felnőttkorba való átmenet demográfiai eseményeit illetően az egyes korcsoportok esetében. Részletesen vizsgáltuk a nem, az iskolai végzettség, a gazdasági aktivitás, a jövedelem, a külföldi migrációs tervek, a vallásos nevelés, a szülő iskolai végzettsége és a településtípus hatását a válaszokra (3. táblázat).

Az első szakmai végzettség tervezett időpontjának tekintetében a leginkább meghatározó háttértényező a jövedelem és a szülő iskolai végzettsége. Az ezzel szoros összefüggésben álló tanulmányok befejezését szintén ezek a változók magyarázzák szignifikánsan – azzal a különbséggel, hogy ez utóbbira vonatkozó tervezett időpontot már erősen befolyásolják a külföldi migrációs tervek is.

A szülőktől való különköltözés tervezett időpontját leginkább az elérhető jövedelem határozza meg, de kimutatható szignifikáns hatása van a nemnek, az iskolai végzettségnek és gazdasági aktivitásnak is. Az első önálló lakás megszerzésének tervezett időpontjára vonatkozó véleményeket a serdülőknél még alapvetően a válaszadó neme és családi háttere határozza meg, a 20-24 éveseknél azonban már a gazdasági aktivitás és a saját jövedelem, míg az ennél idősebbek esetében a külföldi migrációs terveknek és az elért legmagasabb végzettségnek is van magyarázó ereje.

3. TÁBLÁZAT: A felnőttkorba való átmenet demográfiai eseményeinek magyarázó változói korcsoportonként (egyutas ANOVA, R-négyzet értékek)

esemény	magyarázó változó	15-19 évesek	20-24 évesek	25-29 évesek
első szakmai végzettség	nem	.006*	.001	.000
	iskolai végzettség	.048**	.020*	.334**
	gazdasági aktivitás	.031**	.044**	.025
	jövedelem	.183*	.129*	.354
	külföldi migrációs tervek	.020**	.007	.006
	vallásos nevelés	.006*	.005	.001
	szülő iskolai végzettsége	.060**	.043**	.023
	településtípus	.027**	.003	.039
tanulmányok befejezése	nem	.003*	.001	.001
	iskolai végzettség	.042**	.027**	.007
	gazdasági aktivitás	.002	.013*	.024
	jövedelem	.027	.089*	.063
	külföldi migrációs tervek	.043**	.017*	.007
	vallásos nevelés	.006*	.001	.000
	szülő iskolai végzettsége	.086**	.020*	.008
	településtípus	.036**	.010*	.008
különköltözés	nem	.019**	.020**	.011*
	iskolai végzettség	.017**	.006*	.016*
	gazdasági aktivitás	.009*	.032**	.011*
	jövedelem	.119*	.116**	.031
	külföldi migrációs tervek	.013**	.020**	.010*
	vallásos nevelés	.001	.005*	.001
	szülő iskolai végzettsége	.013**	.003	.005
	településtípus	.017**	.030**	.015*

I. DEMOGRÁFIA

esemény	magyarázó változó	15-19 évesek	20-24 évesek	25-29 évesek
önálló lakás	nem	.016**	.009**	.011**
	iskolai végzettség	.007*	.010*	.013*
	gazdasági aktivitás	.006*	.023**	.008*
	jövedelem	.076	.041*	.010
	külföldi migrációs tervek	.008*	.010*	.013*
	vallásos nevelés	.001	.003*	.002
	szülő iskolai végzettsége	.014**	.002	.007
	településtípus	.008*	.012**	.017**
élettársi kapcsolat/ együttélés	nem	.001	.016*	.034**
	iskolai végzettség	.196**	.225**	.128**
	gazdasági aktivitás	.108*	.168**	.100**
	jövedelem	.083	.158*	.005
	külföldi migrációs tervek	.015	.033*	.007
	vallásos nevelés	.050*	.000	.000
	szülő iskolai végzettsége	.083	.107**	.125**
	településtípus	.064	.007	.039**
házasság	nem	.035	.002	.024**
	iskolai végzettség	.142	.300**	.269**
	gazdasági aktivitás	.313	.133*	.105**
	jövedelem	.000	.331	.067*
	külföldi migrációs tervek	.004	.111*	.014*
	vallásos nevelés	.346*	.007	.002
	szülő iskolai végzettsége	.165	.189**	.149**
	településtípus	.485*	.094*	.058**

esemény	magyarázó változó	15-19 évesek	20-24 évesek	25-29 évesek
	nem	.049**	.065**	.059**
	iskolai végzettség	.015**	.008*	.003
	gazdasági aktivitás	.021**	.010*	.016*
	jövedelem	.078	.066*	.075*
első gyermek	külföldi migrációs tervek	.005	.003	.003
	vallásos nevelés	.003*	.018**	.002
	szülő iskolai végzettsége	.079**	.016**	.014*
	településtípus	.027**	.029**	.035**

* ($p \leq 0,05$) ** ($p \leq 0,001$)

Az első élettársi kapcsolatok tervezett idejére elsősorban az iskolai végzettség van hatással mindhárom ifjúsági korcsoportban, de a gazdasági aktivitás is erősen befolyásolja az ez irányú terveket, illetve a 15-19 évesek esetében még a vallásos nevelésnek is kimutatható a hatása. A házasság tervezett életkora a 15-19 éveseknél erősen függ a településtípustól és a vallásos neveléstől, ám ez utóbbi hatása az életkor emelkedésével eliminálódik, ellenben az iskolai végzettség, a jövedelem és a külföldi migrációs tervek hatása szignifikánssá válik. A még idősebb korban aztán ezek mellett már a fiatalok neme is befolyásolta a válaszokat. Végezetül az első gyermek vállalásának tervezett időpontját a családi háttér és a válaszadó neme határozza meg, a 20-24 évesek ez irányú terveit már kimutathatóan befolyásolja a jövedelmi helyzet is, végezetül a 25-29 évesek válaszait már egyértelműen a jövedelmi helyzet és a válaszadó neme magyarázza leginkább.

IV. Összefoglalás

Akárhogy is próbáljuk interpretálni a fiatalok életének átalakulását (új lépéscsúfokok megjelenése, halasztott belépés a munkaerőpiacra vagy a gyermekvállalás, gazdasági pozíciók átalakulása stb.), tiszta, egyenes vonalú életpályák helyett a strukturális meghatározottsággal együtt a felnőttkor elérése tekintetében sajátosan egyéni megoldásokkal, utakkal, stratégiákkal találkozunk (Biggart et al., 2002). A fiatal felnőttek számára elérhető

erőforrások módosítják a választást, de ideális esetben alapvetően a beazonosítható életstratégiák határozzák meg. Magyarországon a fiatalok felnőtté válásában mindig is döntő szerepet játszott a családi támogatás és az állami transzferek rendszere, bár ez utóbbi a poszt szocialista társadalmi kontextusban egyre korlátozottabban hat.

A 90-es évek gazdasági és társadalmi átalakulásával a fiatalok felnőtté válásának hagyományos útjai is módosultak. Korábban az elsődleges és a másodlagos szocializációs tényezők egy jól tervezhető úton illesztették be a serdülő fiatalokat a társadalmi pozíciórendszerbe és a jól bejáratott életpályákra. A XXI. század elején végbement szerkezeti változások éppen ezen öröklött életkezdesi terveknek a gyakorlati megvalósítását módosították érzékenyen. Jelenleg szocializációs deficit érezhető, a gyors átalakulás következtében a felnőtt életre vonatkozó viselkedési szabályokat egy olyan felnőtt társadalomtól tanulják a serdülők, amely – a mai gyakorlatban nem, vagy csak nehezen járható – még a hagyományos életútra szocializált. Ugyanakkor az is jellemző, hogy ez a fajta szocializációs deficit nem hat minden fiatal esetében, mivel az eltérő helyzetre eltérő stratégiával válaszolnak a fiatalok, a válasz nem egyszerűen a késői családalapítás.

A magyar fiatalok körében is megjelent két olyan demográfiai esemény, mely eddig elsősorban Nyugat-Európára volt jellemző és tipikusan értékválasztáshoz kapcsolódik: az akaratlagos gyermektelenség és a vállalt egyedüllét. Ezek az új mintázatok átalakítják és módosítják a posztadoleszcencia koncepcionális kereteit, és idővel a demográfiai magatartás jelentős átalakulásához is vezethetnek.

A szakpolitikusok hajlamosak arra, hogy a fiatalok demográfiai magatartásával kapcsolatos kérdéseket csak a hagyományos életeseményekkel összefüggésben értékeljék (mindenekelőtt a házasság és a termékenység vonatkozásában), de ez önmagában félrevezető is lehet. Úgy véljük a felnőttkorba való átmenettel kapcsolatos szocializációs kérdések további tanulmányozása komolyan hozzájárulhat a jelenleginél hatékonyabb társadalmi politikai eszközök kifejlesztéséhez és sikeres alkalmazásához.

Irodalomjegyzék

- Andorka, Rudolf (1987): Gyermekszám a fejlett országokban. Budapest, Gondolat
- Bauer, Béla – Laki, László – Szabó, Andrea (szerk.)(2001): Ifjúság2000 Gyorsjelentés. Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, Budapest
- Bauer, Béla – Szabó, Andrea (szerk.) (2009): Ifjúság 2008 Gyorsjelentés, Budapest, Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet
- Berger, Peter – Kellner, Hansfried (1970): Marriage and the Construction of Reality. in Recent Sociology. No. 2. Dreitzel, H. P. (ed.): Patterns of Communicative Behavior. London, Macmillan, 50-72.
- Berger, Peter.L. – Luckmann,Thomas (1966): The Social Construction of Reality. A Treatise in the Sociology of Knowledge. New York, Doubleday
- Biggart, A., - Benedit, R.- Cairns, D.- Hein, K.- Mörch, S. (2002): Families and Transitions in Europe: State of the Art Report. 2002. September
- Boreczky, Ágnes (2001): Változások a szülők gyermekfelfogásában, a gyermekek életkörülményeiben és szocializációjában (1910-1990) Magyar Pedagógia 101, 151-169.
- Cseh-Szombathy, László (1978): A mai magyar család legfőbb jellegzetességei In. A változó család (Kulcsár, Kálmán szerk.) Budapest, Kossuth Kiadó
- Gábor, Kálmán (szerk) (1992): Civilizációs korszakváltás és ifjúság. Szeged
- Galasi, Péter (2002): Fiatal diplomások a munkaerőpiacon a tömegesedés időszakában *Educatio*, 11(2), 227-236.
- Hurrelman, Klaus (eds) (1994): International Handbook of Adolescence, Westport, CO-London, Greenwood Press
- H. Sas, Judit (1978): A nagycsalád jellegzetességei a mai magyar falusi társadalomban In. A változó család (Kulcsár, Kálmán szerk.) Budapest, Kossuth Kiadó
- Kamarás, Ferenc (2004): The Youth's Demographic Background. In: Kacsuk, Z. (Eds.) *On the Threshold of Adulthood*. Budapest CSO
- Kamarás, Ferenc (1991). A magyarországi demográfiai átmenet sajátosságai 1900-1920. KSH Népeségtudományi Kutató Intézet, Történeti Demográfiai Füzetek 9. Demográfiai átmenet Magyarországon, 157-186.
- Kamarás, Ferenc (2000): A termékenység alakulása és befolyásoló tényezői. Századvég, 2000/tavaszi.
- Kamarás, Ferenc (2001). Családalapítás és gyermekvállalás az 1990-es években és az ezredfordulón. *Demográfia*, 44(1-2).
- Keniston, Kenneth (1968): *Young Radicals*. New York: Harcourt, Brace & World
- Keniston, Kenneth (1989): *Entwicklung der Moral, jugendlicher Aktivismus und moderne Gesellschaft*. In: Rainer Döbert-Jürgen Habermas-Gertrud Nunner-Winkler (Hrsg.) *Entwicklung des Ichs*. Königstein, Athenäum, 294-306.
- Kiss, Tihaménné (2001): Az értékorientáció és szerepe a serdülők erkölcsi fejlődésében. *Fejlesztő Pedagógia* 12(2), 11-17.
- Kowalska, I. - Wroblewska, W. (2001): *Transition to Adulthood in Poland*. In Corjin, M. - Klijzing, E. (eds) *Transition to Adulthood in Europe*. Kluwer Academic Publishers
- Lannert, Judit (1992): Munkaerőpiac, ifjúsági munkanélküliség és az oktatás. In. Balázs, É. – Lannert, J. Surányi, B. *Demográfiai hullám, iskola, ifjúsági munkanélküliség*. Budapest, Akadémiai Kiadó 87-134.
- Lesthaeghe, R. - D.J. van de Kaa (1986): Twee demografische transitities? In D.J. van de Kaa and Lesthaeghe, R. (ed) *Bevolking: groei en krimp*. Mens an Maatschappij, 9-42.
- Lesthaeghe, R. (2002): *Meaning and Choice: Value Orientations and Life Course Decisions*. NIDI-CBGS Monograph nr. 37. The Hague: Netherlands Interdisciplinary Demographic Institute.

- Parsons, Talcott. (1951): *The Social System*. Free Press, Glencoe
- Parsons, Talcott – Bales, Robert F.. (1955): *Family, Socialization and Interaction Process*. Free Press, Glencoe
- Schutz, Alfred (1954): *Concept and Theory Formation in the Social Sciences* In *The Journal of Philosophy* 51, 257-274.
- Schutz, Alfred (1984): *A cselekvések köznapi és tudományos értelmezése*. In Hernádi, Miklós (ed) *A fenomenológia a társadalomtudományokban*. Budapest, Gondolat
- Schutz, Alfred (1984b): *A társadalmi valóság értelemfelteli felépítése*. Hernádi, Miklós (ed) *A fenomenológia a társadalomtudományokban*. Budapest, Gondolat
- Sobotka, Tomas (2004): *Postponment of Childbearing and Low Fertility in Europe*. Dutch University Press
- Somlai, Péter (2002): *Elhúzódó kamaszkor*. *Fordulópont* 4(2), 5-6.
- Somlai, Péter (2002b): *Húsz év. Családi kapcsolatok változásai a 20. század végi Magyarországon*. Budapest, Új mandátum
- Somlai, Péter (2013): *Család 2.0 - Együttélési formák a polgári családtól a jelenkorig*. Napvilág Kiadó
- S. Molnár, Edit (1999): *Családi értékek – magatartások – demográfiai tendenciák*. *Századvég* 14(4), 31-48.
- Spéder, Zsolt (2001): *Turning Points of the Life-course. Research plan and questionnaire of the Hungarian Social and Demographic Panel Survey*, Budapest CSO DSI
- Szabolcs, Éva (1995): *Fejezetek a gyermekképzés történeti alakulásából*. Budapest, ELTE
- Tóth, László (1998): *A szexuális gyakorlat alakulása Magyarországon 1991-ben és 1996-ban*. In. *A szex. Szociológia és társadalomtörténet* (ed. Tóth, László), Budapest, Új Mandátum
- Tóth, Olga (1997): *Családformák és együttélési minták a mai magyar társadalomban*. In. *Szerepváltozások* (eds. Lévai, Katalin and Tóth, István György). *Tárki-Munkaügyi Minisztérium*, 73-85.
- Tóth, Olga (1998): *Házasság és gyermek: vélekedés és viselkedés* *Századvég* 11(4), 80-93.
- Tóth, Olga (2002): *Kamaszkor után: posztadoleszcencia és emberi kapcsolatok* *Fordulópont* 4(2), 24-30.
- Van de Kaa, D.J. (1987): *Europe's Second Demographic Transition*. *Population Bulletin* 42.
- Van de Kaa, D.J. (1994): *The Second Demographic Transition Revisited: Theories and Expectations*. In: G.C.N. Beets, J.C. Van Den Berkel, R.L. Cliquet, G. Dhooge and J. De Jong Gierveld (Eds.) *Population and Family in the Low Countries 1993: Late Fertility and other current issues*
- Vaskovics, László (1993): *A fiatal felnőtteknek nyújtott szülői segítség*. *AULA*, 1, 7-21. Budapest: Társadalomkutató Intézet
- Vaskovics, László (2000): *A posztadoleszcencia szociológiai elmélete*. *Szociológiai Szemle* 10(4), 3-20.
- Zinnecker, Jürgen (1982): *Porträt einer Generation*. In: *Jugend ,81. Lebensentwürfe, Alltagskulturen, Zukunftsbilder*. *Jugendwerk der Deutschen Shell, Leske-Budrich* 80-122.

Az ifjúsági korosztályok meghatározásának egyéni életúton alapuló paradigmája

NAGY ÁDÁM

Az alábbiakban megvizsgáljuk, hogy a magyarországi nagymintás ifjúságkutatások, így a Magyar Ifjúság 2012 célcsoportja, azaz a 15-29 évesek, mennyire írják le azt a csoportot, amelyet ifjúságnak nevezünk.

I. A hagyományos statisztikai modell

A statisztika (és például a jog is részben) az ifjúsági dimenzióban leginkább 15-18, 19-25, 26-29 éves életkori kategóriákat határoz meg. Igaz, hogy mérés szempontjából kedvező ez a kategorizáció (értsd: könnyű mérhetőséget biztosít), azonban a társadalomtudományok többsége nem egyszerű és jól definiálható életkori határokkal dolgozik, hanem a különböző élethelyzetek társadalmi összetevőit igyekszik megragadni¹. A szociológia, szociálpszichológia, pszichológia, pedagógia stb. is meghatározza (néha sokféleképpen, de biztos, hogy a statisztikától eltérően) az ifjúsági korosztályokat, pl. ifjú, aki a felnőtteknek fenntartott társadalmi pozícióban még nem rendelkezik önálló döntési joggal; az ifjúkor az intellektuális és szociális képességek kifejlődésének szakasza, a felelősségtudat, értékek és normarendszer még nem stabil, így az egyén még nem önálló és teljes önrendelkezésre még nem alkalmas. Az bizonyos, hogy a felnőttektől eltérő csoportról van szó, a születéstől az érett, felnőtt korig tartó folyamat egyedi és megismételhetetlen (Szabó, 2012). További kritika lehet a statisztikai értelmezéssel kapcsolatban, hogy nincs tekintettel az egyén fejlő-

1 Nehezíti a helyzetet a szociológia, szociálpszichológia, pszichológia, pedagógia, a jogtudományok és még ki tudja, hány tudomány különféleképpen határozza meg, elemzi, mutatja be, klasszifikálja, leírja, tárgyalja a gyerekeket, serdülőket, kamaszokat, fiatalokat, fiatal felnőtteket, ifjakat stb. E fogalmi kakofóniában nehéz kihallani azokat a kánonokat, amelyek fogalmi fogódzót adhatnak.

désére, érettségére, élethelyzetére, pusztán társadalmi változónak tekinti a fiatalt.

A köznapi kategorizálás meglehetősen jól becsüli a korosztályi határokat, azaz elég egyszerűen meg tudjuk mondani, hogy valaki kisgyermek vagy gyerek még, serdülő, fiatal felnőtt vagy felnőtt (ez a besorolás feltehetően nem a kor ismerete, hanem más „puhább” változókon alapul: motorikus funkciók ránézésre, kognitív funkciók egy beszélgetés során, belső indíttatás a védelem vagy az önkiteljesedés elsődlegességének érzetéről stb.). Ugyanakkor a tudományos mérés eddig nem követte ezen puhább változókat. Feltehető tehát a kérdés: valóban azokat mérjük-e, akiket szeretnénk; megállja-e a helyét az egyszerű (és könnyen mérhető) korosztályi besorolás; statisztikai módszereink adekvátak-e a tényleges ifjúkorral? (Nem mellesleg a statisztikai-jogi, vagy a pedagógiai-(fejlődés)pszichológiai szempontok-e az elsődlegesek az ifjúság társadalomtudományi leírásában, illetve elemzése során.)

II. Az ifjúságügy korosztályi modellje

Az ifjúságügy² szerint nem definiálható egyszerűen életkorokban, hogy mi is az ifjúsági életszakasz, illetve azok részei – ezzel természetesen megnehezíti e korosztályok évek szerinti (és egységes) meghatározását –, ezen paradigma szerint az egyén fejlődésének szakaszai a lényegesek és nem statisztikai elemzési szempontok³.

Felmerül a kérdés: ha nem az életkor, akkor milyen más kritérium(ok) alapján sorolhatunk valakit az ifjúsági korosztályhoz? Tudjuk, hogy a felnőtté válás és a társadalmi tényezők szempontjából új ifjúságról és új ifjúságképről beszélhetünk. Az ifjúságügy modellje szerint úgy tekinthetünk az ifjúsági korosztályok meghatározására, illetve ezek szakaszaira, mint amelyek elsősorban a biológiai, pszichológiai és társadalmi (szociológiai)

2 Az ifjúságügy az ifjúsági korosztályok tagjai tekintetében az önmagáért és közösségeiért felelős polgárrá válás mással nem helyettesíthető támogatása (elsősorban a harmadlagos (szabadidős) szocializációs közeg megmunkálásával, de reszocializációs szükséghelyzetben akár valamennyi szocializációs terepen), valamint ennek elméleti alapjai és diszciplináris kerete. Erősen leegyszerűsítve úgy is fogalmazhatnánk: ifjúságügy = fiatalok + szabadidős tér + szolgáltatás alapú megközelítés.

3 Mégis, ha életkorokat akarunk mondani a 8-12 közötti életévektől a 25-30 életévekig terjedő szakaszt nevezhetjük ifjúsági életszakasznak (vö: Nemzeti Ifjúsági Stratégia, 2009).

sajátosságokra épülnek, és a felelősségvállalások határolják: a magáért való felelősségvállalás (döntés), illetve a másokért való felelősségvállalás (a döntésekkel járó felelőségek) közötti teret igyekeznek az ifjúsági korosztályi besorolás kitölteni (Jancsák in Nagy, 2008). Mindez más szempontból a kortárs csoportok tagjaként való értelmezés jellegzetessé válásától, a harmadlagos szocializációs szintéren való eligazodástól, a döntésekbe való beleszólás igényének megjelenésétől, a (külső hatalom nélküli) kortárs csoportok jelentőségének ugrásszerű növekedésétől (a viszonyítási pontok áttevődésétől), azaz konkrétan a barátok saját (és nem szülői) kiválasztásától, a csoporthatások megtöbbszöröződésétől (Csepeli, 2006) veszi kezdetét; és a felnőtté válásig, munkavállalásig, otthonteremtésig, gyermekvállalásig tart⁴ (Andorka, 2006). Nem tartozik tehát az ifjúsági korosztályok közé az az időszak, amikor a kisgyermekkel kapcsolatba kerülők elsődleges feladata a védelem, csak az ezen időszak utáni és a felnőttkor közötti életszakaszt tekintjük ifjúkornak.

Az ifjúságügy nem a korosztályi kategóriákban, hanem az egyén életútja alapján fogalmazza meg az ifjúság fogalmát: attól kezdve, hogy az egyén közvetlen gondviselői és intézményes pedagógusi felügyelet nélkül vesz részt a „társadalmi életben”, vesz igénybe szolgáltatásokat, kezdeményez szabadidős, közösségi tevékenységeket, egészen addig, míg éretté nem válik más egyének és csoportok felelős gondviselőjévé.

További kérdés, hogy ezen az életszakaszon belül van-e más csoportosítási lehetőség, vagy homogénnek tekinthető ez a korosztály. Az ifjúsági korosztályon belül az életszakaszokat tekintve a problémahelyzetek alapján tehetünk különbséget, így az érettség fogalmainak értelmezésén keresztül nagyjából három viszonylag homogén korcsoport különíthető el⁵:

1. A motoros funkciók teljességétől, autonóm létfenntartástól, a leválás kezdetétől, a felelősség megjelenésétől *a biológiai érettségig: a gyermekkor* (elkülönítve a kisgyermekkortől) (Andorka, 2006).

4 Az általunk használt ifjúkor belépési időszakában az egyénre egyre inkább jellemző a csoporthatások erősödése (Csepeli, 2006), a kortárs csoport szerepének növekedése, illetve, hogy egyre inkább maga választja meg barátait (és egyre kevésbé tűr beleszólást, illetve barátokzik azokkal, akiket a szülei kijelölnek, „adnak” számára).

5 A három korcsoport jórészt megfeleltethető Erikson (Erikson, 2002) lappangási szakaszának, serdülő és fiatalkorának és fiatal felnőttkorának.

A (kb. 8-12 éves kortól⁶) 12-14 éves korig tartó időszakot⁷, a „felelős” gyermekkort a feladattal való azonosulás és a játék mint munkafeladat és valós teljesítmény jellemzi (Erikson, 2002).

2. *A biológiai érettségtől a pszichés érettségig: a serdülőkor* (kb. 14 éves kortól – kb. 18 éves korig). A gyermekkort követő időszakot, a 12-14 éves kort követő váltást⁸, a serdülőkort a társas élet újrászerveződése (Cole, 1997) és a legmagasabbrendű emberi képességek kialakulásának befejezése jellemzi (Cole, 1997). Ez az az időszak, amikor a gyermek erkölcsi realizmusa, kívülről irányított, szabályozott tudata kérdésekké fogalmazódik át, megkezdődik az individuális azonosság keresése a hagyományokhoz hasonulás helyébe lépve⁹ (Allport, 1997). E szakaszra jellemző a lehetőségekről való gondolkodás, a hipotézisek használata és kipróbálása, a metaszintű gondolkodás és a megszokáson való túllépés, az új utak kipróbálása (Cole-Cole, 1997), s ekkor jelenik meg a generációk közötti ellentét (generációs szakadék, Cole, 1997). Az mindenestre látszik, hogy más ez az időszak, mint a gyermekkort (akár ennek korai, akár iskolai szakasza) és más, mint a fiatal felnőttkor¹⁰.
3. *A pszichés érettségtől a szociológiai-társadalmi érettségig: a fiatal felnőttkor* (posztadoleszcens) (kb. 19 éves kortól – kb. 25-30 éves

6 Hangsúlyozzuk – hiszen ez érvelésünk lényege – hogy itt hozzávetőleges korosztályi besorolásról van szó, az egyénenként változik, akár a megjelölt intervallumból is kicsúszva.

7 Mérei – Binet és Cole ezt iskoláskornak hívja (Mérei – Binet, 1997, Cole, 1997).

8 Cole ezt 11 évre teszi, és korai serdülőkornak hívja (Cole, 1997).

9 Ahol tulajdonképpen saját létük alapkérdéseivel szembesülnek (élet értelme, halál, szerelem, barátság, szabadság, autonómia stb.).

10 Egyetemi berkekben a hallgatói közvélekedés – nem teljesen pontosan – a kapunyitási pánikkal jellemzi ezt a korszakot.

korig)¹¹. A posztindusztriális társadalmakban a felnőttkor és a serdülőkor közé egy új életszakasz illeszkedik, amelyet a serdülőkénél nagyobb autonómia jellemez (Cole, 1997), de a felnőttéssel járó felelőssége csekélyebb. Fiatal felnőttkorban tehát megnő a fiatalok cselekvési autonómiája, eközben megszűnik védettségük is, míg a felnőttkor teljes lehetőségi repertoárját még nem adja át a társadalom (Vaskovics, 2004). A pályaválasztás kitolódásával elválik a pszichés és társadalmi (szociológiai) érettség, a jogilag felnőttkornak értelmezett életszakaszból a fiatal felnőtté válás időszakában történik meg a társadalomba történő beilleszkedés (Somlai, 1997)¹².

III. A korosztályi modell empirikus tesztelése

A modell – mint látjuk – alapvetően nem statisztikai alapú, az adott korcsoportokba való besorolás nem végezhető el egyszerűen a hagyományos életkori besorolás alapján.

Van egy elméleti modellünk tehát, de hogyan igazolható vagy cáfolható az? A Magyar Ifjúság 2012 adatainak ismeretében lehetőségünk van arra, hogy az eddig kifejtett pusztán elméleti konstrukciót az adatok tükrében is megvizsgáljuk. A kérdés, hogy eltolódik-e a hagyományos korcsoporttól az új skálánk. Amennyiben az életkori határok és az általunk felvázolt érettség-határok megegyeznek, úgy nincs sok teendőnk: egyszerűen tudomásul vehetjük, hogy a statisztikai megközelítéssel egybevágó megközelítést találtunk. Amennyiben viszont ezek eltérnek, úgy el kell gondolkodjunk azon, hogy milyen méréssel jellemezhetjük jobban napjaink fiataljait: egy életkorra alapuló vagy egy egyéni érettségre alapuló mérési rendszerrel.

11 Zinnecker szerint az ifjúsági korszakváltás kapcsán két ifjúsági korszakról beszélhetünk: az egyik az ipari társadalomra jellemző átmeneti ifjúsági, a másik pedig a posztindusztriális (szolgáltató) társadalomra vonatkozó iskolai ifjúsági korszak (Zinnecker 1993). Míg az átmeneti korszakban egy korlátozott ifjúsági életszakasról van szó, ez esetben minél korábban munkába kell állni, a korszak elsődleges célja a szakma megszerzése, s ezután hamar a házasság és az első gyermek következik, addig a posztindusztriális társadalomban az ifjúkor egyre inkább kitolódik, ami összefügg az iskolai idő megnövekedésével. Az ezen szakaszban lévők (posztadoleszcens, fiatal felnőtt) még nem teljesen függetlenek a szülői háztól, mivel anyagilag és szociálisan még nem függetlenek. Pszichológiailag és biológiailag már igen, de szociológiailag még nem felnőttek, helyzetük konfliktusos, és kooperációs helyzetben sem leírható a más korosztálybéli jellemzőkkel (Keniston, 2006, Vaskovics, 2004).

12 A hallgatói köznyelvben a mamahotel-papabank néven nevezik ezt az időszakot.

Hipotéziseink empirikus igazolásának/cáfolatának elsődleges korlátai a következők: a Magyar Ifjúság 2012 vizsgálata – a korábbi nagymintás ifjúságkutatásokhoz hasonlóan – a 15-29 éves korcsoportba tartozókat vizsgálta, ezért sem a 15 éveseknél fiatalabb, sem a 29 éveseknél idősebbekről nincs információnk. Emellett (a lekérdezés módszertana okán) a biológiai érés korszakhatárait ugyancsak nehezen tudjuk értelmezni.

Az érettség ismérvei

Az egyéni életúton alapuló paradigma kidolgozásakor – az életkori határok természete szerint¹³ – dichotóm megközelítésre törekedtünk. Célunk egy egyszerű logikai tipológia alapjainak elkészítése, amely az érettség különböző ismérveit dichotóm módon értelmezi, tehát olyan alkotóelemekre van szükségünk, amelyek a különböző érettségi dimenziók szerint érett/nem érett csoportokra osztják a vizsgált korosztályt. Az adott korszakhatárokat (biológiai érés, pszichés érés, szociológiai érés) rendre az alábbi ismérvekkel igyekeztünk elhatárolni.

A biológiai érettség tekintetében tudunk egyszerű dichotóm megközelítéssel élni: élt-e már szexuális életet, bár kétségtelenül ez elemzésünk egyik legproblémásabb pontja¹⁴. A biológiai érettség, amelyet általában a nemzőképességként értelmezzük, nem a szexuális élet elkezdését, hanem az arra való képességet jelenti. A szexuális élet megkezdését a biológiai érés egy következő lépcsőjeként értelmezzük, amelyet befolyásolnak a pszichés érés folyamatai és a társadalmi viszonyok is. Ezt az értelmezést az is szükségessé teszi, hogy a vizsgált célcsoportban (15-29 évesek) vélhetően kevés pubertás előtti szakaszban lévő fiatal van, hiszen a vizsgálatok rendre azt mutatják, hogy a tényleges nemi érés napjainkban mindkét nemnél jobbra 14 éves kor előtt lezajlik:

13 Az életkori dichotóm megközelítés lényege, hogy nincs köztes állapot, tehát valaki vagy beletartozik egy korcsoportba, vagy nem, így amikor egy-egy érettségi ismérvről beszélünk, hasonlóan az életkori besoroláshoz, akként értelmezzük, hogy valaki vagy érett, vagy nem érett (az adott ismérv szerint).

14 Kétségtelenül torzítja az adatokat, így az elemzést is, hogy bizonyos életkor alatt a szexuális tevékenység büntetőjogi következményeket von maga után, ráadásul ez eltér a jogilag nem felnőttek között és a jogilag felnőtt-nem felnőtt kapcsolatban. Miután Magyarország is rendelkezik a szexuális életre vonatkozó jogszabályokkal, ezek jelentős hatással lehetnek a válaszokra.

A lányoknál a fiziológiai érést (bár a folyamat a másodlagos nemi jelleg megerősödésével előbb elkezdődik) az első vérzéshez (menarche) kötik, fiúknál az első magömléshez. A lánypopuláció fiziológiai érés szerinti életkorát a menarche mediánnal jellemezzük (ekkor a lányok 50 százalékánál már következett az első vérzés és 50 százalékuknál még nem). Magyarországon a menarche-medián 12,79 év (Antropometria, 2013), a fiúkról ilyen jellegű friss adat nem áll rendelkezésre. A menarche kezdete átlagosan 12,67 éves kor, az első magömlésé 12,76 éves kor, ami azt jelenti, hogy a nemi érés gyakorlatilag azonos életkorban történik, sőt ezen adatok kb. egy évtizede lényegileg változatlanok (Forrai, 2009). Más jellegadó kutatások is a lányoknál 12-13 éves korra teszik az első menses időpontját, fiúknál 12-14 évre az első magömlést, a nemi élet kezdetének mediánját pedig 16-17 éves korra (az első szexuális élményre a fiúknál 13,56 éves, a lányoknál 13,97 éves korban kerül sor).

1. A biológiai érettség során alkalmazott ismerv a fenti megkötések mellett tehát a következő volt: elkezdte-e a szexuális életet.

A pszichés érettség tekintetében¹⁵ – a rendelkezésre álló kérdőíves kérdések alapján – egy olyan főkomponenst¹⁶ alkalmaztunk, amelynek alkotóelemei a következők voltak:

1. Az élete fontos kérdéseiben önállóan dönt.
2. Konkrét tervei vannak a jövőre nézve.
3. Mindig számol a döntései lehetséges következményeivel.
4. Felnőttnek érzi magát.

A szociológiai érettség értelmezésünkben azt a pontot hivatott megjeleníteni, amikor az egyén önálló életet kezd, azaz „átlép” a származó családból a nemző családba, vagy ennek az alapjait megteremti az önálló háztartással.

15 A főkomponens alkalmazását az a cél indokolja, hogy egy változóba sűrítsük a pszichés érettség alkotóelemeit, és a különböző alkotóelemek egyaránt „kivegyék a részüket” az ismérvből. Csak azokat a válaszokat tekintettük érvényesnek, melyeknél más nem hallotta a válaszokat (a válaszadó egyedül válaszolt), így csökkentve a megfelelési kényszert..

16 A főkomponens mindegyik ismérvet megfelelő mértékben tartalmazza (0,52-0,69 közötti magas kommunalitások) és az eredeti változók információtartalmának nagy részét (63 százalék) megőrzi.

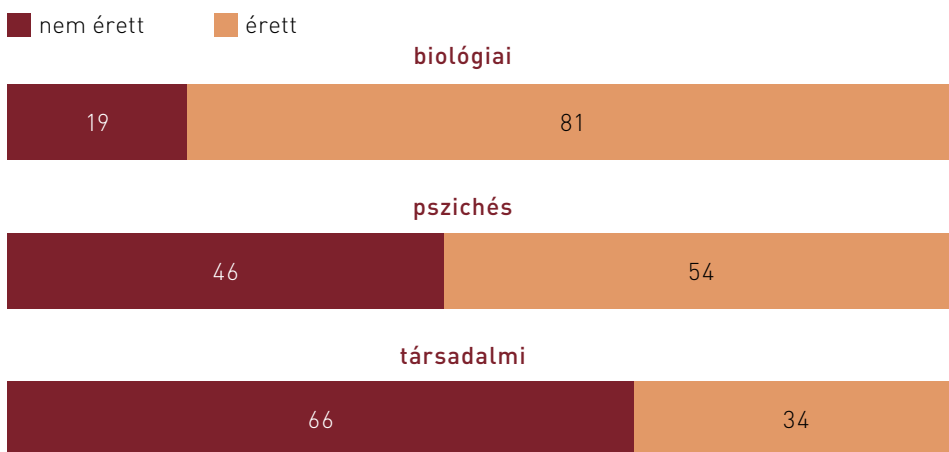
Ezért a szociológiai érettség tekintetében az alábbi ismérveket úgy vettük figyelembe, hogy társadalmilag érettnek tekintettük az egyént, amennyiben az alábbiak közül bármelyik teljesül¹⁷:

1. Családi állapot (független vagy együtt él házastársával/élettársával).
2. Saját gyermek (nincs vagy van).
3. Önálló háztartásban él-e (nem, azaz együtt él szüleivel/nevelőszüleivel/nagyszüleivel, vagy önálló háztartásban él).

Feltevések

Mindezek alapján biológiailag érettnek tekintettük azokat, akik már szexuális életet élnek. Pszichológiailag érettnek tekintettük azokat, akik a pszichológiai érettség főkomponensének átlagértéke feletti értéket értek el. Szociológiailag érettnek tekintettük azokat, akik megkezdték önálló életüket, azaz házastárssal/élettárssal élnek, vagy van gyermekük, vagy külön élnek a szüleiktől, függetlenül a többi teljesülésétől.

1. ÁBRA: Az érettség ismérvei a 15-29 éves célcsoportban
(N=7823; százalékos megoszlás)

17 A szociológiai érettség gyakorlatilag azt a pontot hivatott megjeleníteni, amikor az egyén önálló életet kezd, azaz „átlép” a származó családból a nemző családba, vagy ennek az alapjait megteremti az önálló háztartással. A szociológiai érettség dimenziói közül a fentiek a legalapvetőbbek, ezért ezekre alapoztuk a szociológiai érettség ismérvét.

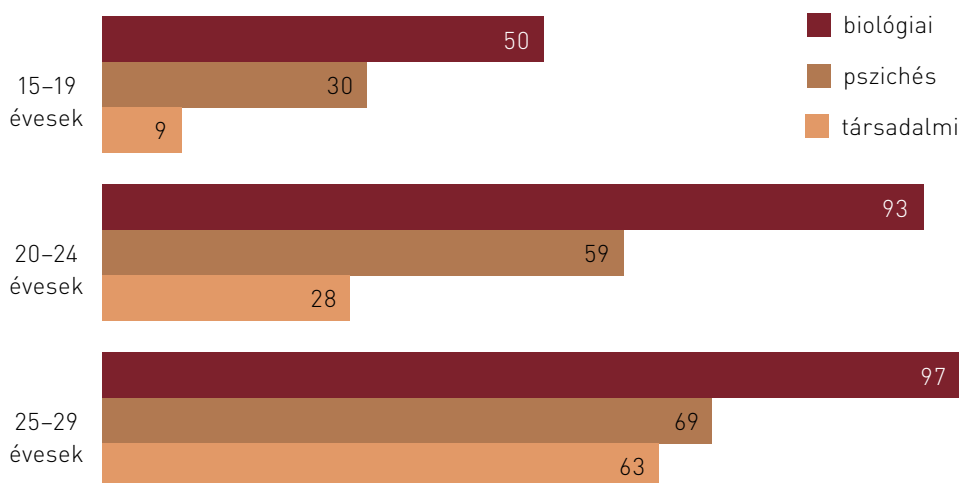
A 15-29 évesek adatait tartalmazó vizsgálatból kiderül, hogy a korcsoport többsége biológiailag és pszichés értelemben érettnak tekinthető, csupán minden ötödik 15-29 éves tekinthető szexuálisan tapasztalatatlannak, pszichés értelemben éretlen (nem felnőtt) a korcsoport közel fele (46 százaléka). A társadalmi érettség a korcsoport harmadára (34 százaléka) jellemző, azaz minden harmadik 15-29 éves kezdte meg önálló életét. (1. ábra)

A korcsoportok szerinti bontás alapján látható (2. ábra), hogy csupán a legfiatalabb korcsoportban vannak számottevő arányban olyanok, akik a biológiai érettség feltételének nem felelnek meg, míg a társadalmi érettség feltételeinek csak a legidősebb (25-29 éves) korcsoport többsége felel meg.

A nemi élet megkezdése tekintetében a nagy változás a 18. életév betöltésekor történik meg: a 17 évesek többsége (55 százaléka) még nem kezdte meg a nemi életét, míg a 18 évesek több, mint fele (71 százaléka) ebben az értelemben érettnak tekinthető¹⁸. A pszichés érettség határvonalát a 20 évesek esetében figyelhetjük meg, ahol a célcsoport 54 százaléka már érettnak tekinthető, míg a társadalmi érettség határvonala a 24 éveseknél (55 százaléka) húzható meg.

2. ÁBRA: A korcsoportok ismerve az érettségek alapján**

(N=7824; százalékos megoszlás)

** (p ≤ 0,001)

18 Itt érhető tetten a fentebb említett módszertani probléma, hiszen már említettük, hogy nem 18 évesen történik meg a biológiai érettség. Ugyanakkor a szexuális élet megkezdésének adatai rendkívül fontos jellemzői a korosztálynak.

1. TÁBLÁZAT: Az érettségmodell logikai struktúrája

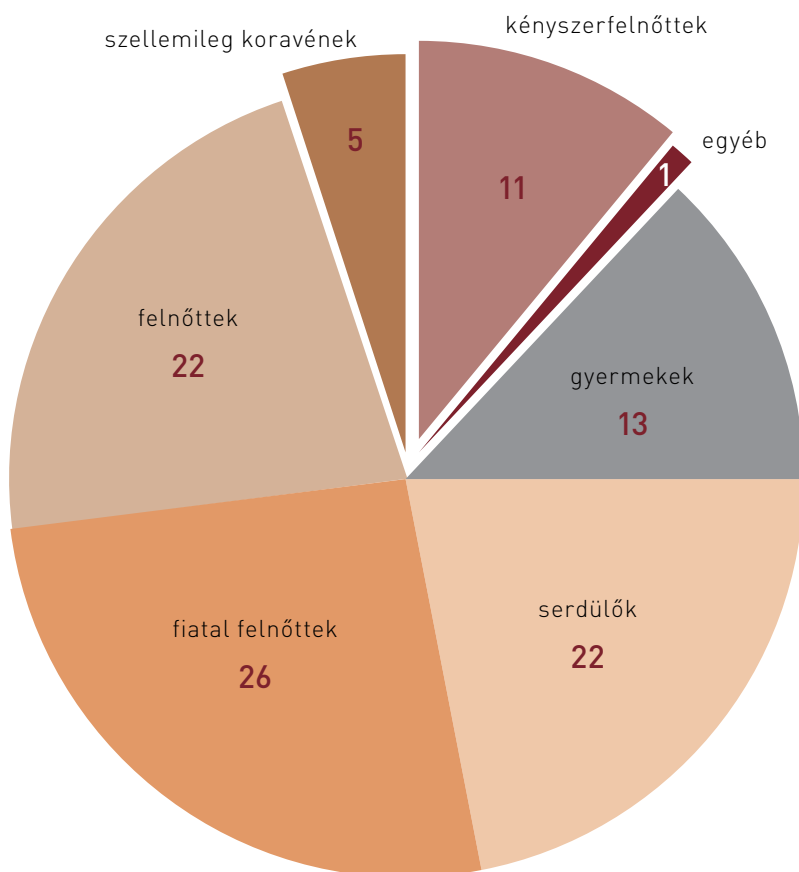
csoportok	biológiai érettség	pszichés érettség	társadalmi érettség
gyermek	nem	nem	nem
serdülő	igen	nem	nem
fiatal felnőtt	igen	igen	nem
	nem	nem	igen
formabontó kategóriák	nem	igen	nem
	nem	igen	igen
	igen	nem	igen
felnőtt	igen	igen	igen

A fenti jellegzetességek azt mutatják, hogy az életkor szerint van szignifikáns kapcsolat az érettség dimenzióiban, érdemes azonban azt megvizsgálnunk, hogy az érettség tárgyalt dimenziói mennyire fedik át egymást, azaz a pszichésen érettek tartalmazzák-e a biológiailag éretteket, a társadalmi vonatkozásban érettek egyben pszichésen és biológiailag is annak tekinthetők-e.

Ehhez megmutatjuk a három érettségfogalom teljes logikai struktúráját (1. táblázat) és az abból következő csoportokat (3. ábra):

1. A kisgyermekek korosztálya a modellben nem értelmezett, valamint az adatfelvétel lehetőségei (15-29 év) miatt nem vizsgált.
2. Fiatal (61 százalék): a megkérdezettek közel harmada van köztes állapotban, azaz tekinthető fiatalnak, akik között vannak:
 - Gyermek (13 százalék): a megkérdezettek valamivel több mint tizede tekinthető még gyermeknek, azaz sem biológiai, sem pszichés, sem társadalmi vonatkozásban nem tekinthető érettnak.
 - Serdülők (22 százalék), akik a nemi életüket már megkezdték, de pszichés és társadalmi értelemben még nem tekinthetők érettnak.
 - Fiatal felnőttek (26 százalék), akik a biológiai és a pszichés érettség ismérveinek egyaránt megfelelnek, de önálló életüket még nem kezdték meg.

3. ÁBRA: Csoportok mérete a 15-29 évesek között (N=7823; százalékos megoszlás)

3. Formabontó kategóriák:

- Pszichésen koravének (5 százalék), akik pszichésen már érettnnek számítanak, de társadalmilag nem, és nemi életet még nem élnek.
- Kényszerfelnőttek (11 százalék): a célcsoport egytizedének helyzete ambivalens, pszichésen még nem felnőtt, de biológiailag érett és társadalmi körülményeit tekintve is már az.
- Szinte elhanyagolható azok száma (1 százalék alatt), akik társadalmilag és pszichésen már felnőttnek számítanak, de nemi életet még nem élnek.

- Szintén csekély azok száma (1 százalék alatt), akik társadal-
milag már felnőttek, de pszichésen és biológiailag nem.

4. Felnőttek (22 százalék): minden ötödik megkérdezett felnőttnek, azaz mindhárom érettségi dimenzióban érettnek tekinthető.

2. TÁBLÁZAT: A csoportok és az életkor összefüggései**

(N=7609; százalékos megoszlás)

életkori csoportok	15-19 évesek	20-24 évesek	25-29 évesek	összesen
egyéni érettség csoportjai	oszlopszázalékok			
	sorszázalékok			
	totál százalékok			
gyermekek	88	8	4	100
	39	3	1	13
	12	1	0	13
serdülők	39	45	16	100
	28	28	10	22
	9	10	4	22
fiatal felnőttek	18	50	32	100
	16	38	24	27
	5	13	8	27
pszichésen koravének	70	22	8	100
	10	3	1	5
	3	1	0	5
kényszerfelnőttek	11	31	59	100
	4	10	19	11
	1	3	7	11
felnőttek	5	27	68	100
	3	17	44	22
	1	6	15	22
összesen	31	35	35	100
	100	100	100	100
	31	35	35	100

** (p ≤ 0,001)

Az érettség különböző dimenziói mentén képződő csoportok összefüggése a korcsoportokkal szignifikánsnak tekinthető, ami számunkra azt jelenti, hogy statisztikailag igazolható a korcsoportos felosztás. Ugyanakkor látható (2. táblázat), hogy a korcsoportok alapján felrajzolható struktúra a korosztály legalább négy tizedét -felét nem a megfelelő helyre sorolja be. Legtisztább csoportnak a gyermekek és a felnőttek tekinthetők, a gyermekek csoportjában 88 százalék 15-19 éves, míg a felnőttek csoportjában 68 százalék tartozik a legidősebb, 25-29 éves korcsoportba. A serdülők és a fiatal felnőttek csoportjának legnagyobb részét – 45-50 százalékát – a 20-24 évesek alkotják. A formabontó csoportokba tartozók az életkori csoportosítás tekintetében is összetettebb képet mutatnak. A nagyobb csoportot jelentő kényszerfelnőttek hat tizede (59 százalék) 25-29 éves, azaz életkor alapján felnőttnek tekinthető, ugyanakkor pszichésen még nem számít érettnak. A kisebb, pszichésen koravének csoportjába tartozók háromtizede életkora alapján valójában nem számít koravénnek, inkább egyfajta önmegtartóztató csoportot alkothatnak, hiszen életkoruk szerint tekinthetjük őket pszichésen érettnak.

Megvizsgálva az egyes csoportok átlagéletkorát (életkor átlag +/-1 szórás) elmondható, hogy ezek a csoportok az életkor alapján a leggyakrabban átfedő helyzetben vannak. A legszűkebb korcsoportokat a gyerekek (és a felnőttek) csoportjában figyelhetünk meg. A gyerekek csoportja az életkor szerint elkülönül a felnőttek és a kényszerfelnőttek korcsoportjától. A felnőtt csoportok hasonló korosztályokat fednek le, a kényszerfelnőttek csoportja valamivel szélesebb. A gyerekek korcsoportjához hasonló életkori kategóriákat jelenít meg a pszichésen koravének csoportja, míg a serdülők a fiatal felnőttekre hasonlítanak leginkább az életkoruk alapján.

V. Következtetések

Az egyes korcsoportok szerint vizsgálódva látszik, hogy noha az életkor jellemző tényező, de csak körülbelül a fiatalok 50-60 százalékának helyzete konzisztens életkor, és a különböző érettségi dimenziók alapján, az egyes csoportok illeszkedése ugyanakkor meglehetősen különböző. A legnagyobb konvencionális életkori besorolást megbontó arányokat a formabontó csoportosulásokban találjuk, azonban az életkori megoszlások a hagyományosnak tekinthető csoportokban is produkálnak nem illeszkedő csoporttagokat.

A hagyományos csoportok közül kiemelkedőek az olyan köztes kategóriák, mint a serdülőké, vagy a fiatal felnőtteké, ahol a csoporttagok négy tizedét „rossz” helyre sorolná az életkori csoportosítás.

Az egyes csoportok sajátosságairól az élethelyzetük kapcsán elmondható, hogy az életkor és az érettség alapján konzisztens csoportok élethelyzet szerint is letisztultnak bizonyulnak, míg a formabontó csoportok élethelyzeti jellemzői is inkább ambivalensek. Így már csak azért is érdemes volt az elemzés, mert az ambivalens csoportok élethelyzetre vonatkozó jellemzőinek megismerése segíthet a csoport interpretálhatóságában (pl. a kényszerfelnőttek jelentős része még függ a szüleitől anyagilag, és a többséghez képest jóval kedvezőtlenebb anyagi helyzetben van, ami arra utal, hogy igazi felnőtt életét nem tudta még megkezdeni, belekényszerült abba, hogy magát eltartsa).

Bár tudományos értelemben az eredményességet (értsd: mérjük azt, amit szeretnénk) óhatatlanul előbbre soroljuk a hatékonyságnál (értsd: mérjük egyszerűen), e különbségtétellel nem nagyon törődtünk, holott, úgy tűnik, hogy a hagyományos életkori határok a XXI. század ifjúságfogalmával nem vágnak egybe. Eltolódott a biológiai, pszichés és szociológiai érésnek nevezett fogalom a statisztika által használt életkori kategóriáktól, így az erre irányuló adatfelvételek bizonyosan csak megszorításokkal kezelendők.

Hovatovább nem elegendő ezen életkori határok egyszerű módosítása, a fiatal, vagy ifjúságfogalom tekintetében a jövőben legalább olyan súllyal kellene, hogy latba essen az egyéni érettség és élethelyzet. Hogy köznapian tegyük fel a kérdést: az szerezhessen jogosítványt, vehessen alkoholt vagy dohányárut, házasodhasson meg, aki betöltött egy életkort, vagy inkább egyfajta (biológiai, pszichés, társadalmi) érettség szükséges hozzá?

Irodalomjegyzék

- Allport, Gordon W. (1961): *Pattern and growth in personality*. NY: Holt, Rinehart & Winston, New York
- Andorka, Rudolf (2006): *Bevezetés a szociológiába*. Osiris Kiadó, Budapest
- Cole, Michael - Cole, Sheila R. (1996): *The Development of Children*. NY: W.H. Freeman, New York
- Csepeli, György (2006): *Szociálpszichológia*. Osiris Kiadó, Budapest
- Erikson, Erik H. (1995): *Childhood and Society*. Vintage, London
- Forrai, Judit (2009): *Szex, erőszak prostitúció*. Semmelweis Kiadó, Budapest
- Jancsák, Csaba (2009): *Az ifjúsági korosztályok*, In: Nagy, Ádám (szerk.) *Ifjúságügy, ifjúsági munka, ifjúsági szakma*. Palócvilág-Új Mandátum, Budapest. 21-57.
- Keniston, Kenneth (2006): *The Non-Committed Ones. Alienated Youth in the USA*. In Gábor, Kálmán, & Jancsák, Csaba (Eds.), *Youth Sociology*. Belvedere, Szeged
- Mérei, Ferenc - Binet, Ágnes (1997): *Gyermeklélektan*. Gondolat Kiadó, Budapest
- Somlai, Péter (1997): *Szocializáció. A kulturális átörökítés és a társadalmi beilleszkedés folyamata*. Corvina, Egyetemi könyvtár sorozat, Budapest
- Somlai, Péter - Bognár, Virág - Tóth, Olga - Kabai, Imre (2007): *Új Ifjúság*. Napvilág kiadó, Budapest
- Szabó, András (n.a.): *Az ifjúság fogalma* http://ifjusagfogalma.blogspot.hu/188163/az_ifjusag_fogalma, letöltve 2012.12.20.
- Vaskovics, László (2001): *The Sociological Theory of Post-adolescence*. *Review of Sociology*, 7(1), 5-20.
- Zinnecker, Jürgen (2006): *Young people in the Area of Social Classes. New Thoughts on an Old Issue*. In Gábor, Kálmán, & Jancsák, Csaba (Eds.), *Youth Sociology*. Belvedere, Szeged
- Antropometria – Néhány gondolat az antropometriáról és a humánbiológiáról, http://tamop412a.ttk.pte.hu/TSI/_Testnevelok%20medicinalis%20educacioja/Antropometria/antropometria_alaki-tott---EGYBEN.pdf

II. CSALÁDALAPÍTÁS ÉS GYERMEKVÁLLALÁS

Párkapcsolati magatartás és családalapítás a fiatalok körében

MAKAY ZSUZSANNA

A rendszerváltás a párkapcsolati magatartás és a családalapítási szokások átalakulásának kezdetét is jelentette Magyarországon. A változásokban különösen jelentős a fiatalok szerepe, hiszen elsősorban tőlük, az ő értékrendjüktől, magatartásuktól függ, hogy milyenek lesznek a kialakuló új párkapcsolati, családalapítási minták: el fogja-e érni a házasságon kívüli gyermekszületés az ötven százalékos szintet? Vissza fog-e szorulni a kétgyermekes családmodell? Emelkedni fog-e az akaratlagos gyermektelenség? E fontos kérdésekre adott válaszok az ország demográfiai jövőképeinek meghatározói.

Ebben a fejezetben bemutatjuk a főbb párkapcsolati, családalapítási folyamatokat. Elemezzük a fiatalok hivatalos családi állapotát és „valós” párkapcsolati helyzetét, azt hogy mikor és hogyan kerül sor az első párkapcsolat kialakításra, illetve, hogy milyen véleményen vannak a fiatalok a házasságról. Megvizsgáljuk, hogy melyek a legfőbb érvek a házasság mellett azok körében, akik fontosnak tartják ezt az intézményt, és hogy melyek az ellenérvek a fiatalok azon csoportjában, akik nem szándékoznak házasságot kötni.

Áttekintjük a fiatalok gyermekvállalási magatartását és családterveiket, és részletesen vizsgáljuk, hogy kik azok, akik a közeljövőben gyermeket vállalnának. Arra is kitérünk, hogy kik utasítják vissza a gyermekvállalást, illetve milyen jellemzőkkel rendelkeznek azok a fiatalok, akik már gyermekesek, és úgy gondolják, hogy már harmincéves koruk előtt befejezték

a családalapítást. Mivel a gyermekvállalás olykor biológiai nehézségbe ütközik, elemezzük, hogy hogyan viszonyulnak a fiatalok az asszisztált reprodukciós eljárásokhoz, illetve egyéb családalapítási lehetőségekhez.

I. A házassági kedv csökkenése Magyarországon és Európában

A 20. század közepéig Európa-szerte a házasság volt az egyetlen társadalmilag elfogadott párkapcsolati forma. Csak a házasságban született gyermekek számítottak törvényesnek, vagyis csak ők viselhették az apa nevét, nekik volt örökösödési joguk, és ők élveztek egyéb olyan előnyöket, melyekből a törvénytelen gyermekek ki voltak zárva. Az 1960-as évekig a legtöbb európai országban a nők 85-95 százaléka rendszerint házasságra lépett, ez volt ráadásul többségük számára az első párkapcsolati forma, melynek megkötésére korán, a húszas éveik első felében került sor.

Ez az egységes párkapcsolati mintázat a nyugat-európai országokban az 1970-es években kezdett megváltozni: egyrészt csökkent a házasságra lépők aránya, másrészt kitolódott az életkor házasságkötéskor. Franciaországban például az 1945-ben született nők átlagosan 22,3 évesen kötöttek

1. TÁBLÁZAT: A nők átlagos életkora az első házasság megkötésekor Kelet-Közép-Európában 1960 és 2008 között

(Források: European Council, 2005 (1960-2000), OECD Family Database (2008))

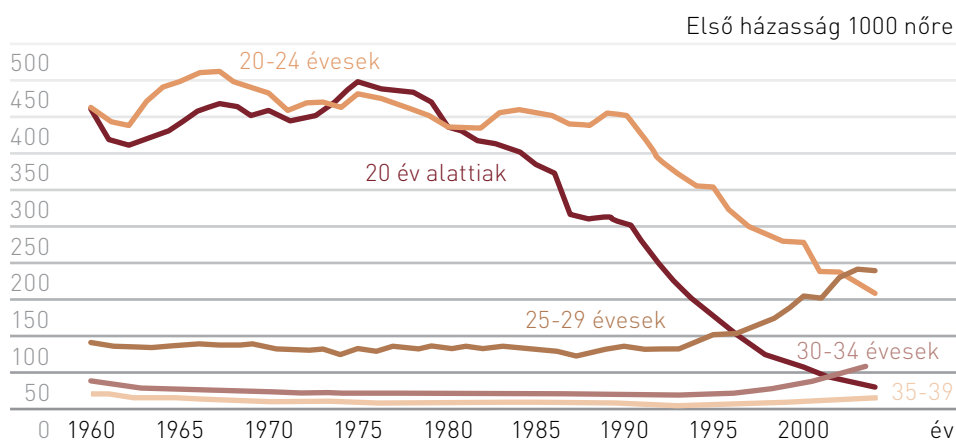
	1960	1970	1980	1990	2000	2008	különbség 1990 és 2008 között (korév)
Bulgária	21,3	21,4	21,3	21,4	24,1	25,5	+ 4,3
Csehország	22,0	21,6	21,5	21,6	24,5	27,1	+ 5,1
Lengyelország	n.a.	22,8	22,7	22,6	23,9	25,2	+ 2,6
Magyarország	22,0	21,5	21,2	21,9	24,6	27,4	+ 5,4
Románia	22,1	21,6	21,5	22,0	23,4	25,4	+ 3,3
Szlovákia	22,1	22,0	21,9	21,9	24,2	26,2	+ 4,1
Szlovénia	n.a.	23,1	22,5	23,7	26,7	28,3	+ 5,1

n.a.: Nincs adat.

II. CSALÁDALAPÍTÁS ÉS GYERMEKVÁLLALÁS

1. ÁBRA: A nők első házasságkötési arányszámának összege ötéves korcsoportok szerint, évente Magyarországon (1960-2004)

(Forrás: European Council, 2005)

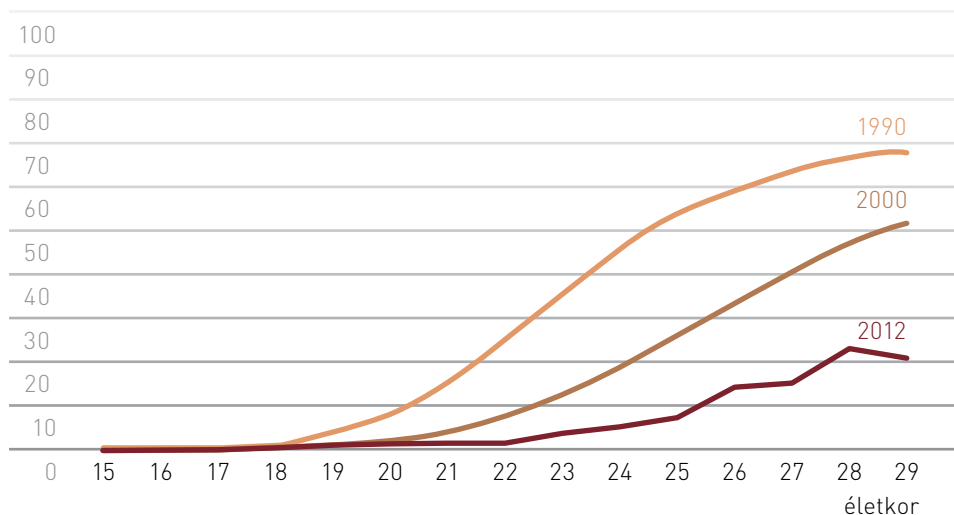

házasságot, és 49 éves korukig 92 százalékuk házasságra lépett. Becslések szerint az 1975-ben született nők ezzel szemben átlagosan 28,9 éves korukban kötnek házasságot, és 49 éves korukig csak 69 százalékuk fog házasságra lépni (Prioux & Barbieri, 2012).

A közép-kelet európai országokban később, többnyire a berlini fal leomlása után zajlottak le hasonló folyamatok a házassági hajlandóság változásában. Ez alól kivételt képez Magyarország és a volt Német Demokratikus Köztársaság. A két országban már az 1970-es évektől elkezdődött a házasságra lépők arányának csökkenése, igaz, hogy kisebb mértékben, mint Nyugat-Európában (Sardon, 1991). Magyarországon az 1970-es évek elején született nők körében feltehetően mintegy 80 százalék köt házasságot 50 éves korára, míg ez az arány meghaladta a 95 százalékot az egy évtizeddel korábban születettek körében (Conseil de l'Europe, 2005). Európának ebben a régiójában a házassági életkor az 1990-es években kezdett el emelkedni. A növekedés országonként különböző mértéket öltött, de számos országban kevesebb, mint húsz év alatt mintegy öt évet emelkedett a nők átlagos életkora első házasságkötéskor (1. táblázat). Magyarországon ez időszak alatt a halasztás mértéke igen kiemelkedő a többi országhoz képest: közel öt és fél év.

Az 1980-as – 1990-es évekig igen korán kötöttek a magyar fiatalok házasságot: többségük 20 és 24 éves koruk között, de nem volt ritka a korábbi, húszéves kor előtti házasságkötés sem. Az 1. ábra jól szemlélteti, hogy

2. ÁBRA: A házas férfiak aránya a 15 és 29 évesek körében 1990, 2000, 2012 (N₂₀₁₂=3989; százalékos megoszlás; források: KSH; 1990, 2000)

a nők gyakrabban kötöttek húszévesnél fiatalabb korban házasságot, mint 25 éves koruk után. Továbbá jellemző, hogy az 1970-es évek közepén néhány évig magasabb volt a húszéves koruk előtt házasságra lépők aránya, mint bármely másik korcsoportban.

Az 1980-as évektől ez a minta erőteljesen kezdett megváltozni: először a 20 éves kor előtti házasságkötések száma esett le drasztikusan, majd ezt követte 1990-től a 20 és 24 éves korban kötött házasságok számának csökkenése. Ezzel párhuzamosan, de csak kis mértékben elkezdett emelkedni a 25 és 29 éves kor közöttiek, majd az 1990-es évek végétől a 30 és 34 év közöttiek házasságkötésének gyakorisága. Vagyis az univerzális és korai házasságkötési magatartást felváltotta egy olyan mintázat, melynek megfelelően sokkal kisebb mértékű a házasságot kötők aránya, és aki házasságot köt, az is egyre később teszi ezt. 2011-ben a házasságkötések 13 százaléka a 20-24 éves korú nők körében, egyharmada a 25-29 éves korúak körében, míg egynegyedik a 30-34 évesek körében kötötték (KSH, 2011).

Az előzőekben leírt átalakulások hatására a fiatal férfiak és nők körében egyaránt nagymértékben visszaesett a házasok aránya. Míg 1990-ben a 24 éves és idősebb férfiak fele házas volt, addig 2000-ben már csupán 29 éves korukra kötöttek ennyien házasságot (2. ábra). A Magyar Ifjúság 2012 felvétel adatai pedig azt mutatják, hogy a férfiak körében csak 23 éves kor után

II. CSALÁDALAPÍTÁS ÉS GYERMEKVÁLLALÁS

kezd el emelkedni a házások aránya, de az emelkedés igen lassú, ráadásul 28-29 éves kor között stagnál: még a 29 évesek körében is a férfiaknak kevesebb, mint a negyede házas.

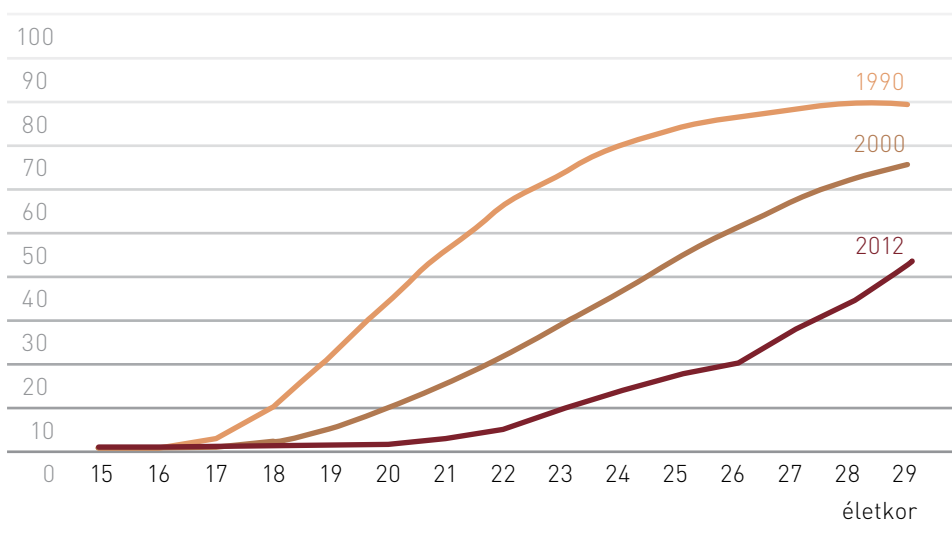
A nők körében hasonló mértékű változást látunk, noha a nők még mindig nagyobb arányban és hamarabb házasodnak, mint a férfiak. 1990-ben a nők fele 21 éves korára már házas volt, míg 2000-ben 26 éves korukra léptek ennyien házasságra. 2012-ben több mint felük még ekkor is hajadon volt.

A nők esetében 21 éves korban kezdődik a házások arányának látható növekedése. A 23 évesek csoportjában minden tizedik nő házas, 26-27 éves kor között minden negyedik, a 29 évesek körében pedig 43 százalék a házások aránya.

A fiatalok döntő többsége tehát 15-29 éves kor között nőtlen, illetve hajadon. Ugyanakkor a nők között majd kétszer olyan magas ebben a korcsoportban a házások aránya, mint a férfiak körében (13 százalék, illetve 7 százalék). Ennek megfelelően az elváltak aránya is magasabb a nőknél, számuk azonban a válaszadók fiatal korára és az általános késői házasságkötésre tekintettel mindkét nemnél elhanyagolható.

A házasság mint egyetlen legitim párkapcsolati és családalapítási forma elvesztette jelentőségét az utóbbi évtizedekben Magyarországon ugyanúgy, mint Európa többi országában. Térnyerésének csökkenésével

3. ÁBRA: A házas nők aránya a 15 és 29 évesek körében 1990, 2000, 2012 (N₂₀₁₂=3960; százalékos megoszlás; források: KSH; 1990, 2000)

párhuzamosan pedig elterjedt a fiatalok körében a házasság nélküli élettársi kapcsolat, melyet számos országban már együttélési szerződéssel is törvényesíthetnek¹.

II. Az első együtt élő párkapcsolat: házasság vagy élettársi kapcsolat?

Noha a közép-kelet európai országokban nem volt ismeretlen a házasság nélküli együttélés, ez a párkapcsolati forma a rendszerváltás előtt erősen költődött bizonyos társadalmi közeghez: leginkább az alacsony iskolázottságú fiatalokat jellemezte, akik házasság előtt bizonyos országokban rövid ideig ezt az együttélési formát választották (Spéder & Kamarás, 2008; Sobotka, et al., 2008). Magyarországon emellett az elváltak és özvegyek párkapcsolati formája is volt, melyre az életút egy későbbi szakaszában került sor (Carlson & Klinger, 1987).

Ezzel szemben az 1990-es években ennek az együttélési formának egy új válfaja jelent meg, mely elsősorban a nőtlen és hajadon fiatalokat érinti, akik hosszantartóan stabil párkapcsolatban élnek, és akik minden bizonynyal összeházasodtak volna az 1960-as, 1970-es években. Magyarországon a térség többi országához hasonlóan gyorsan hódított az új párkapcsolati forma: míg az 1960-as évek elején az első párkapcsolatok 97 százaléka házasság volt, addig ez az arány 80 százalékra esett az 1980-as évek elejére, majd 30 százalékra a 2000-es évek elejére (Spéder & Kamarás, 2008). A Magyar Ifjúság 2012 adatai szerint tovább csökkent azok aránya, akiknek első párkapcsolata házasság: az 1983 és 1997 között született, legalább egyszer már együtt élő párkapcsolatot alapított fiataloknak csak 25 százaléka lépett házasságra előzetes együttélés nélkül. Ugyanakkor attól függően, hogy hány éves korban került sor az első együttélésre, különbözik az élettársi kapcsolatra lépők és a rögtön házasságot kötők aránya. Míg a 20 éves kor előtt kötött első kapcsolatok 86 százaléka élettársi kapcsolat, addig a 25 és 29 éves kor között létesítettek csak az esetek 59 százalékban az *(2. táblázat)*.

1 Magyarországon csak az azonos nemű párok kérhetik élettársi kapcsolatuk bejegyzését (2009. július 1. óta).

II. CSALÁDALAPÍTÁS ÉS GYERMEKVÁLLALÁS

2. TÁBLÁZAT: Az első együtt élő párkapcsolat jellegének megoszlása a szerint, hogy hány éves korban létesült (N=1960; százalékos megoszlás)

	20 éves kor előtt	20-24 éves kor között	25-29 éves kor között	összesen
élettársi kapcsolat	86	73	59	75
házasság	14	27	41	25

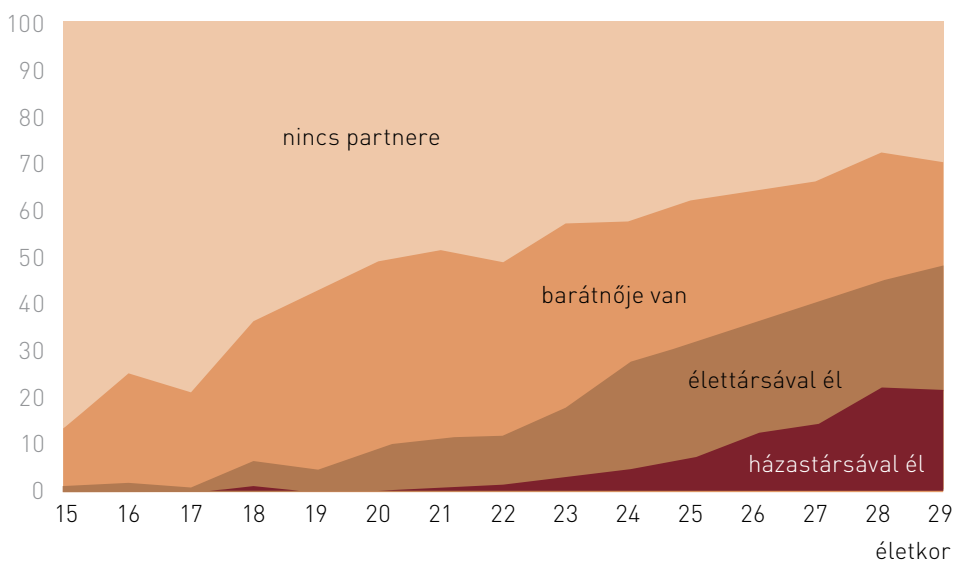
III. Valós párkapcsolati helyzet az adatfelvétel időpontjában

Ha nem csak a házások arányát vizsgáljuk, sokkal heterogénebb a magyar ifjúság párkapcsolati helyzete. A szerelmi és élettársi kapcsolatokat is figyelembe véve kiderül, hogy a férfiak felének 20 éves korára, míg a nők 50 százalékának már 18 éves korára van barátja, illetve barátnője². Az együttélés nélküli szerelmi kapcsolatok már a 15 évesek körében sem ritkák, hiszen az ilyen korú fiúk és lányok körében több mint egyből tíznek van barátnője/barátja. A férfiak körében 20 és 23 éves koruk között egyértelműen a nem együtt élő szerelmi kapcsolatok dominálnak, hiszen ekkor mintegy 40 százalékukat ilyen párkapcsolati forma jellemzi (4. ábra). Majd 23 és 24 éves kor között hirtelen – feltehetően a tanulmányok befejezését követő összeköltözéseknek köszönhetően – 16 százalékról 24 százalékra ugrik az élettársi kapcsolatban élők aránya. Csökken a külön élő kapcsolatban lévők aránya, és növekedni kezd a házastársukkal élőké is. Ennek ellenére a 29 éves férfiak körében még mindig az élettársi kapcsolatban élők vannak a legtöbben (28 százalék), ezt követik közvetlenül azok, akiknek nincsen kapcsolatuk (27 százalék), majd – azonos arányban – a külön élő párok és a házások (23-23 százalék).

A férfiakhoz viszonyítva a nők körében 17 éves kortól kezdve minden életkorban kisebb azoknak az aránya, akik nincsenek párkapcsolatban, és a két nem közötti különbség szinte minden korban eléri a 15 százalékpontot.

2 A kérdőívben nem volt előre definiálva a „barát, barátnő” kifejezés, ahogy mellesleg az élettársi kapcsolat sem.

4. ÁBRA: A férfiak valós párkapcsolati helyzetének alakulása életkor szerint (N=4010; százalékos megoszlás)

A párkapcsolatban lévők között egészen 24 éves korig a külön élő kapcsolatok dominálnak, majd 25 éves kortól élettársi kapcsolatban, 28 éves kortól pedig házasságban élnek a legtöbben (5. ábra). 29 éves korban a nők legnagyobb hányada házasságban él (42 százalék), több mint negyedük élettársi kapcsolatban (28 százalék), 13 százalékuk külön élő párkapcsolatban van, 18 százalékuknak pedig nincs partnere.

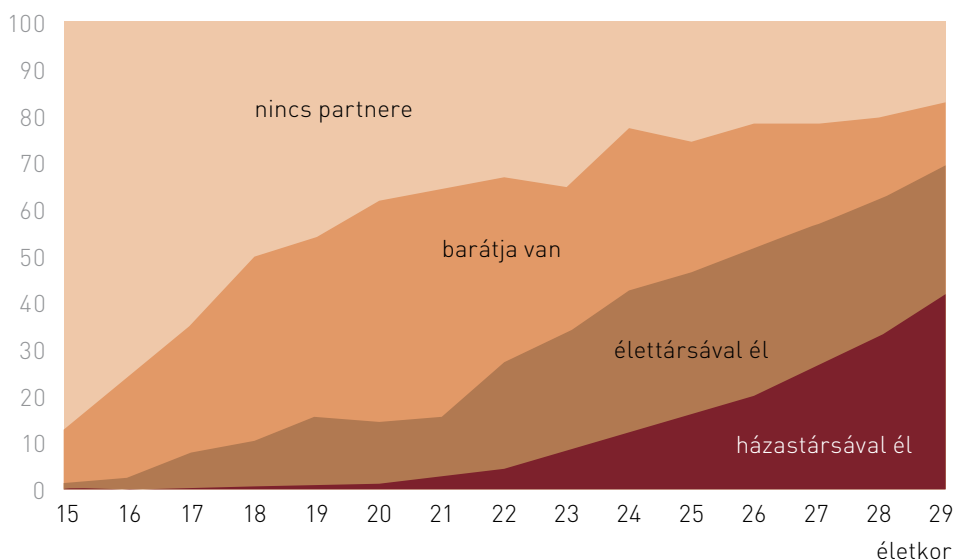
Tartós párkapcsolat nélküli fiatalok

Az adatok azt mutatják, hogy a 15 és 29 év közötti fiatalok igen nagy része, mintegy 70 százaléka az adatfelvétel időpontjáig még sosem élt élettársi kapcsolatban (és 24 százalékuknak nem volt még semmilyen párkapcsolata). A fiatalabb korosztálynál természetesen gyakoribb ez, mint a húszas éveik közepén járóknál, de még a 25-29 évesek körében is 40 százalék azok aránya, akik még sosem éltek együtt élettárssal vagy házastárssal (3. táblázat). Ezzel szemben, ahogy láttuk, az 1990-es évekig ennek a korosztálynak már 60-70 százaléka házasságra lépett.

Az oktatási rendszerben töltött idő kitolódásának fontos szerepe van abban, hogy a fiatalok később alakítanak párkapcsolatot és lépnek be a fel-

II. CSALÁDALAPÍTÁS ÉS GYERMEKVÁLLALÁS

5. ÁBRA: A nők valós párkapcsolati helyzetének alakulása életkor szerint (N=3985; százalékos megoszlás)

nőtt életbe, mint ahogyan azt néhány évtizeddel korábban tették. Emiatt érdemes megnézni, hogy azok, akik korábban fejezik be a tanulmányaikat, nagyobb arányban alakítanak e párkapcsolatot 25-29 éves korukra, mint azok, akik hosszabb ideig tanulnak? Minden jel szerint igen: azoknak a 25-29 éves válaszadóknak, akik 16 éves korukig befejezték tanulmányaikat már 78 százalékuk élt együtt élettárssal vagy házastárssal, míg ez az arány csak 55 százalék azok esetében, akik 23 éves koruk után fejezték csak be tanulmányaikat, és csak 37 százalék azok esetében, akik az adatfelvétel idején is tanultak (4. táblázat). Vagyis igazolódni látszik az a megállapítás, hogy a tanulmányok befejezését a legtöbb fiatal megvárja, mielőtt komoly

3. TÁBLÁZAT: A férfiak és nők aránya, akik még sosem éltek együtt élettárssal vagy házastárssal korcsoportok szerint (N_{férfiak}=2904, N_{nők}=2371; százalékos megoszlás)

	férfiak	nők	összesen
15-19 éves	95	90	93
20-24 éves	80	67	73
25-29 éves	50	30	40

4. TÁBLÁZAT: 25 és 29 éves fiatalok megoszlása aszerint, hogy hány éves korukban fejezték be tanulmányaikat, és hogy éltek-e már élettárssal vagy házastárssal (N=2485; százalékos megoszlás)

	16 éves koráig	17 és 19 éves kora között	20 és 23 éves kora között	23 éves kora után	még tanul
nem élt még párkapcsolatban	22	39	38	45	63
élt már párkapcsolatban	78	61	62	55	37

párkapcsolatot alakítana ki – feltehetően azért, mert túl nehéz összeegyeztetni az elkötelezett párkapcsolatot és a tanulmányokat (Blossfeld & Huinik, 1991; Bradatan & Kulcsár, 2008).

IV. Vélemények a házasságról

A nem házas fiatalok többsége szeretne a jövőben házasságot kötni: a férfiak 59 százaléka így képzei el az életét³, míg a nők körében még nagyobb, 68 százalék ez az arány (5. táblázat). Ugyanakkor igen magas, mintegy 18 százalék a nem válaszolók aránya, vagyis a fiatalok egy nem elhanyagolható hányadának nincsen határozott elképzelése, illetve preferenciája a párkapcsolati formát illetően, melyet a saját életében ki szeretne alakítani.

Ha jobban megvizsgáljuk ezeket a bizonytalan fiatalokat azt látjuk, hogy mintegy negyedük a legfiatalabb korosztályhoz tartozik és nem volt még soha párkapcsolata. Az ő esetükben feltételezhetjük, hogy egy későbbi párkapcsolati tapasztalat segíti majd véleményük kialakulását és tudatosan fognak tudni dönteni a házasság kérdésében. Ugyanakkor a bizonytalanok másik negyede a legidősebb, 25-29 év közötti korcsoportoz tartozik, akik lényegében már most házassági korban vannak. Legtöbbjüknek van élettársa vagy partnere, vagyis az ő esetükben inkább beszélhetünk arról, hogy eddigi párkapcsolati tapasztalatuk alapján nem tudnak, vagy nem akarnak érvelni a házasság ellen vagy mellett, és eldönteni, hogy kívánják-e az elkötelezettséggel járó párkapcsolatot. Ezeknek a válaszadóknak mint-

3 Összevonva a „biztosan igen” és „inkább igen” válaszokat.

II. CSALÁDALAPÍTÁS ÉS GYERMEKVÁLLALÁS

egy fele mellesleg arra sem tud választ adni, hogy hány gyermeket szeretne vállalni.

A házassági életformát elutasító válaszadók esetében érdemes megvizsgálni, hogy ez egy negatív elutasítás-e olyan értelemben, hogy magával a házassággal szemben van-e ellenérzésük a fiataloknak? Vagy pedig egyszerűen arról van szó, hogy nem érzik úgy, hogy a házasság intézménye bármiféle előnnyel járna az élettársi kapcsolathoz képest, és ezért nem érzik szükségesnek annak megkötését. A két válasz közötti különbség fontos lehet, amennyiben egy olyan partnerrel kerülnek össze, aki szeretne házasságot kötni: az első csoport ezt vélhetően el fogja utasítani, és lehet, hogy ha dönteni kell, akkor a házasság helyett megszakítja a kapcsolatot, míg a második csoport feltehetően ez esetben hajlandó lesz megváltoztatni véleményét.

A férfiak és nők, akik nem szeretnék házasságban élni, egy sor érv közül választhatták ki azokat, melyek miatt visszautasítják ezt a párkapcsolati formát. Tíz előre felsorolt lehetséges érveléssel kapcsolatban kellett megmondaniuk, hogy mennyire tartja vissza őket a házasságkötéstől. Fontos különbségek vannak a férfi és női válaszokban, ezért külön bontottuk őket.

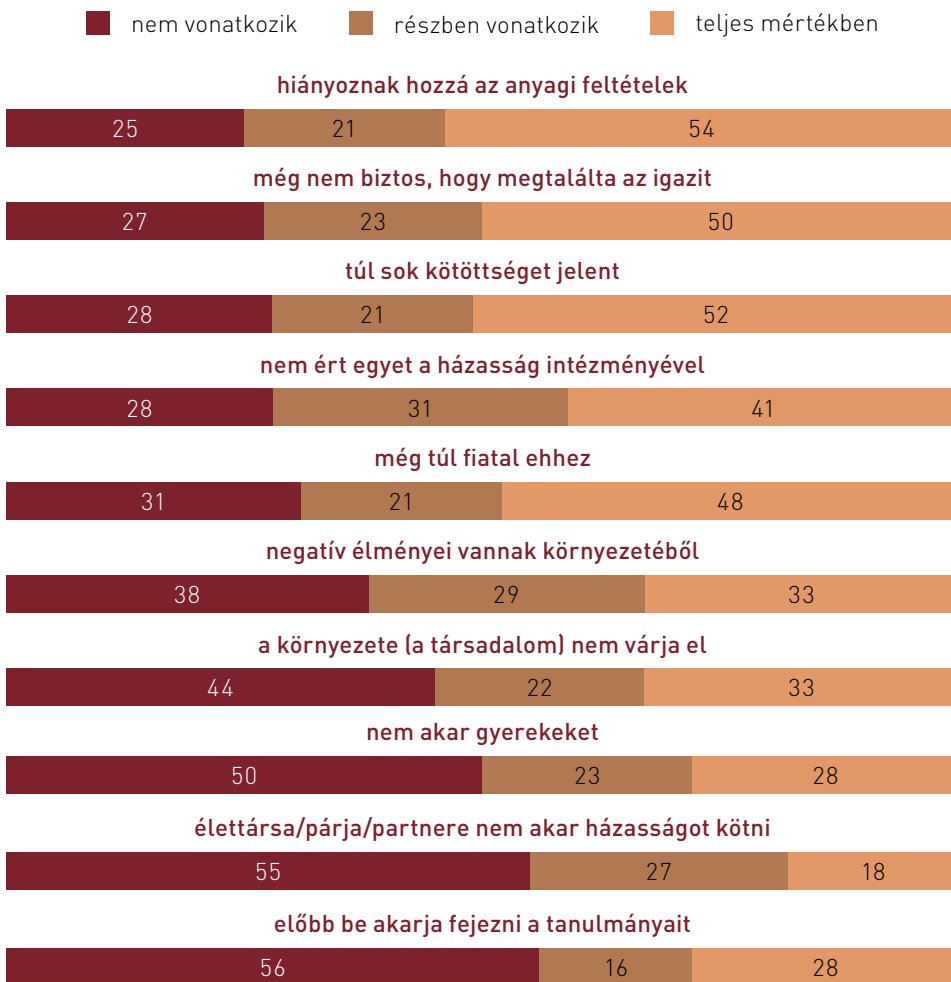
A férfiak esetében három olyan válaszlehetőség van, mely legalább 50 százalékukat visszatartja a házasságkötéstől (6. ábra). Ezek közül kettő olyannak tekinthető, melyek külső változások hatására veszíthetnek jelentőségükből: a „hiányoznak hozzá az anyagiak” és a „nem találta meg az igazit” érvek. Ezzel szemben az az érv, hogy a házasság „túl sok kötöttséget jelent” egy elvi elutasítása a házasságnak, mely megváltoztatása nehezebb külső körülmények hatására is. Ezt támasztja alá, hogy aki ezt a választ adta,

5. TÁBLÁZAT: Nem házas férfiak és nők válaszainak százalékos megoszlása az alábbi kérdésre: „Ha Ön jelenleg nem házas, szeretne-e házasságban élni (akár a közeli, akár a távoli jövőben)?”.

($N_{\text{férfiak}} = 3747$, $N_{\text{nők}} = 3482$; százalékos megoszlás)

	férfiak	nők
biztosan igen	29	37
inkább igen	30	31
inkább nem	13	9
biztosan nem	8	7
nem tudja, nem válaszol	20	16

6. ÁBRA: A házasságot visszautasító férfiak százalékos megoszlása a házasság ellen felhozott érvek szerint^a (N=679; százalékos megoszlás)^b

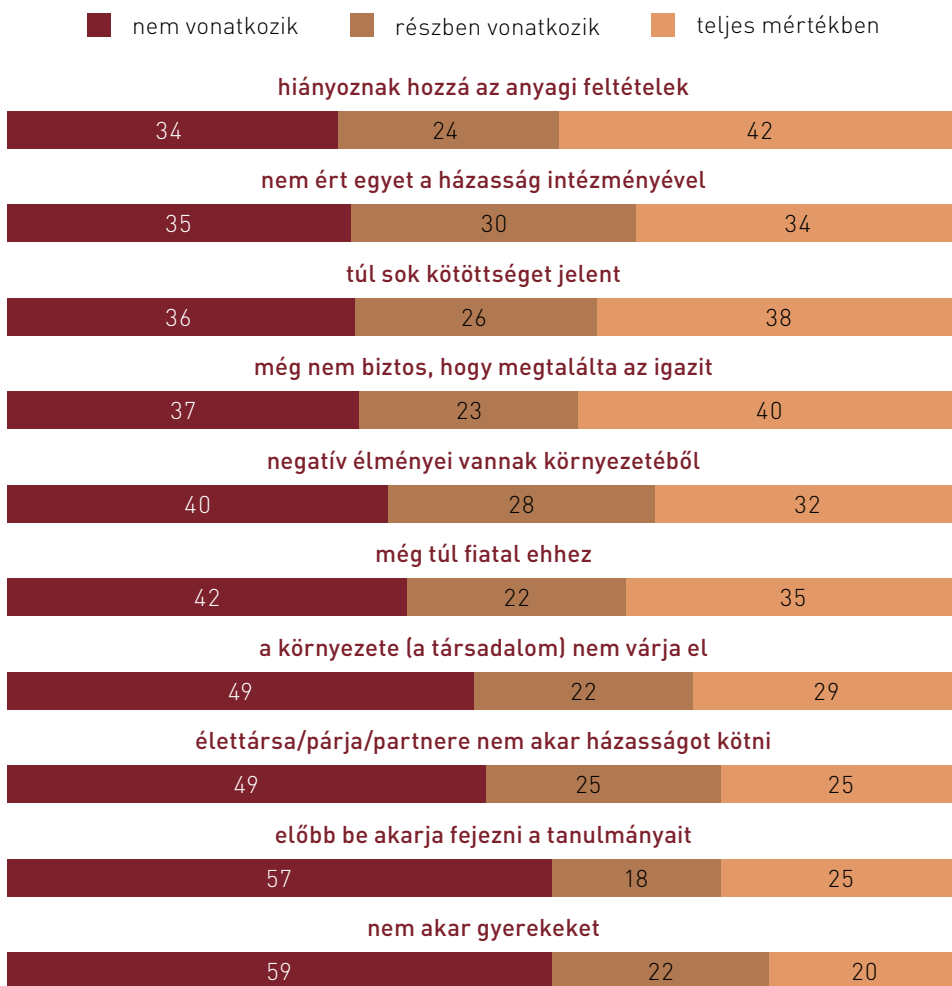

^a A pontos kérdés így hangzott: „Mi tartotta/tartja vissza a házasságkötéstől? Mennyire vonatkozathatók Önre egyenként az alábbiak? Kérem, hogy az iskolában megszokott módon, egy egytől ötig terjedő skála segítségével válaszoljon, ahol az 1-es azt jelenti, hogy egyáltalán nem, míg az 5-ös azt, hogy teljes mértékben. Azért nem kötött/kötne házasságot, mert...”. A csoportosítás során az 1-es és 2-es válaszokat tekintettük „nem vonatkozik” válasznak, a 3-ast „részben vonatkozik”-nak, a 4-es és 5-ös válaszokat pedig „teljes mértékben vonatkozik” válasznak. A további hasonló kérdéseknél is így jártunk el.

^b Az adatsor a „Nem vonatkozik” válaszok alapján van növekvő sorba rendezve.

II. CSALÁDALAPÍTÁS ÉS GYERMEKVÁLLALÁS

7. ÁBRA: A házasságot visszautasító nők százalékos megoszlása a házasság ellen felhozott érvek szerint (N=504; százalékos megoszlás)^a

^a Az adatsor a „Nem vonatkozik” válaszok alapján van növekvő sorba rendezve.

az az esetek több mint felében azt is magára vonatkoztatta, hogy „nem ért egyet a házasság intézményével”. Ráadásul ez az álláspont kérdésessé teszi, hogy ezek a fiatalok fognak-e valaha is családot alapítani, hiszen a gyermekvállalás a házassághoz hasonlóan komoly kööttségekkel jár.

Azok a tényezők, melyek a legtöbb válaszadó számára nem játszanak közre a döntésben az alábbiak: a tanulmányok befejezésének időpontja,

az, hogy esetleg párjuk ne akarna házasságot kötni, és az, hogy ne akarnának gyermeket. Ez utóbbi jelentheti egyrészt azt, hogy noha visszautasítják a házasságot, nem utasítják vissza a gyermekvállalást, de azt is, hogy a gyermekvállalás független a házasságkötéstől, és hogy nem feltétlenül „kell” házasság ahhoz, hogy gyermeket lehessen vállalni. Az előbbi feltételezést erősíti, hogy az ilyen választ adók 83 százaléka szeretné, ha születne gyermeke.

A nők esetében a férfiakénál árnyaltabb a kép, mivel alacsonyabb a házasság elvi alapokon történő elutasítása, és úgy tűnik, hogy a felsorolt érvek kevésbé magyarázzák meg az ő esetükben a házasság visszautasítását (7. ábra). Semelyik érv nem vonatkozik a nők több mint 42 százalékára és a legtöbb érv esetében nagyobb az azt nem választók aránya, mint azoké, akik egyetértenek vele. A három legfontosabbnak tartott érv ugyanaz, amelyeket a férfiak is választottak: az anyagiak hiánya, hogy „nem találta még meg az igazit” és az, hogy túl sok kötöttséget jelent. A nők 38 százaléka van ezen utóbbi véleményen. Tehát a nők körében is megfigyelhető egyfajta ragaszkodás a függetlenségükhöz, amit a házasságban korlátozva látnak.

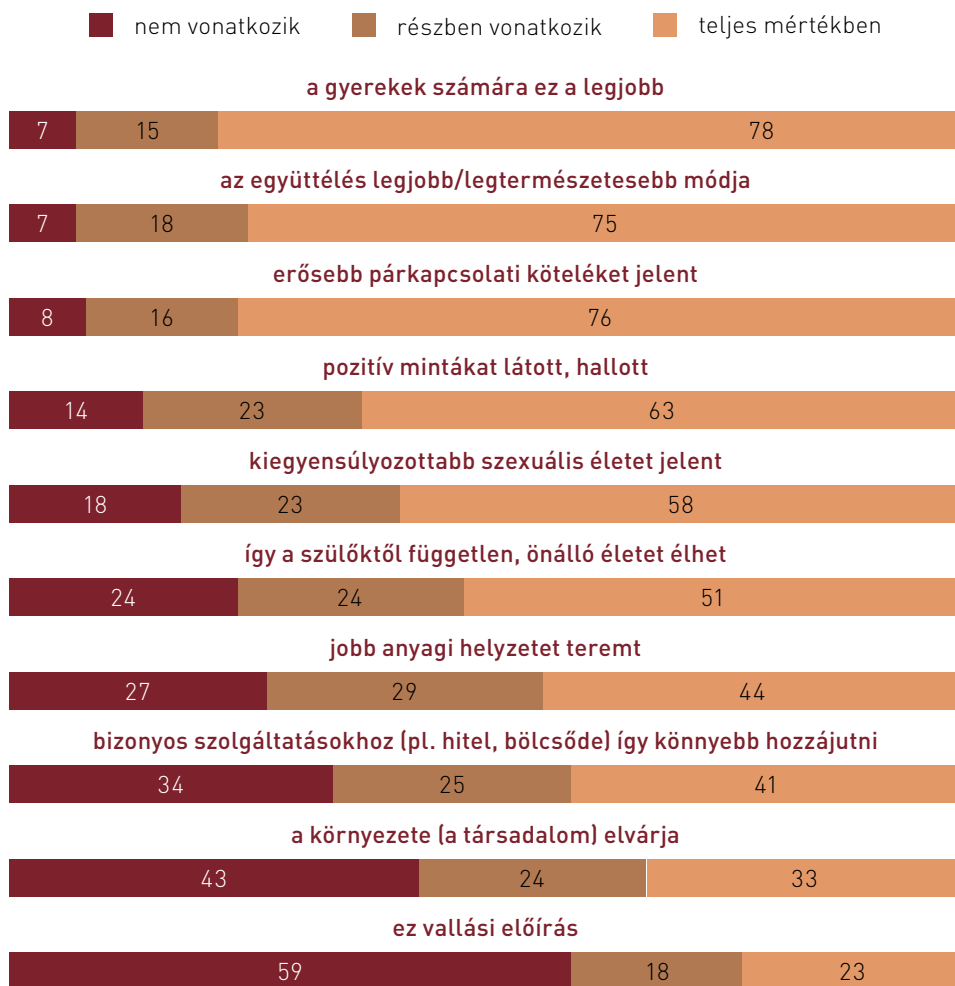
Házasság melletti érvek

A házasoktól, valamint azoktól, akik azt mondták, hogy szeretnék majd házasságban élni, megkérdezték, hogy melyek (voltak) a házasságkötés mögötti motivációk. A válaszokat összehasonlítva azt tapasztaltuk, hogy azok szinte teljes mértékben megegyeznek azok között, akik már házasok, illetve akik még nem azok, valamint a nők és a férfiak között is. Emiatt az alábbi ábrán nem mutatjuk be e két szempont közötti, alig látható különbségeket.

A három legfőbb érv a házasság mellett, amit a válaszadók legalább 75 százaléka relevánsnak talál, hogy „a gyerekek számára ez a legjobb”, hogy „erősebb párkapcsolati köteléket jelent” és hogy ez az „együttélés legjobb/legtermészetesebb módja” (8. ábra). A harmadik érv fontosságának hangsúlyozása a fiatalok által kissé meglepő, hiszen manapság, amikor a párkapcsolatok zöme házasság nélküli együttéléssel kezdődik, és a gyermekek több mint 40 százaléka házasságon kívül születik, nem mondható el, hogy a házasság lenne az együttélés „legtermészetesebb” módja. Egyes kutatások ugyanakkor kimutatták, hogy régóta fennálló társadalmi intézményekkel kapcsolatos vélemények, így a házassággal kapcsolatos vélemények is kevésbé változnak, mint maga a házasságkötés gyakorlata (Prioux & Régnier-Loilier, 2012). Emellett

II. CSALÁDALAPÍTÁS ÉS GYERMEKVÁLLALÁS

8. ÁBRA: Házasságot kötni vágyó, illetve házasságot kötött fiatalok érvei a házasság mellett (N=4987; százalékos megoszlás)^{a b}

^a A pontos kérdés így hangzott: „Mennyire vonatkoztathatók Önre egyenként az alábbiak? Kérem, hogy az iskolában megszokott módon, egytől ötig terjedő skála segítségével válaszoljon, ahol az 1-es azt jelenti, hogy egyáltalán nem, míg az 5-ös azt, hogy teljes mértékben. Azért kötött/kötne házasságot, mert...”

^b Az adatsor a „Nem vonatkozik” válaszok alapján van növekvő sorba rendezve.

sokszor egy esetleges rossz tapasztalat (ez esetben válás) hozza felszínre a negatív véleményeket, márpedig fiatal koruk miatt a Magyar Ifjúság vizsgálat válaszadóinak döntő többsége még nem élt át válást.

Legkisebb mértékben a külső és a vallási elvárásoknak való megfelelés motiválja a fiatalokat a házasságkötésre: csak egyharmaduk számára döntő érv, hogy „a környezete (a társadalom) elvárja” és kevesebb, mint negyedük tartja a házasságkötést vallási előírásnak.

Fontos tényezők a házassághoz: házasságpártiak és nem házasságpártiak közötti különbségek

A házasságkötés a fiatalok körében sokkal kevésbé magától értetődő dolog, mint néhány generációval korábban. Ez egy alternatíva, mely választható egyéb együttélési formák közül. Konkurenciája elsősorban a házasság nélküli élettársi kapcsolat, de az ún. „látogató kapcsolatok” („lat kapcsolatok”), melyben a felek nem költöznek össze, is egyre inkább teret nyer: Magyarországon mintegy 6 százalékra tehető az ilyen kapcsolatban lévők aránya (Kapitány, 2012). Mivel a házasság „választható”, ezért érdemes megnézni, hogy melyek azok a tényezők, amelyek teljesülését a fiatalok fontosnak tartják ahhoz, hogy házasságot kössenek. Mennyire helyezik előtérbe az anyagiak, a lakhatás, a megfelelő életszínvonal fontosságát? Elképzelhető-e, hogy nagy jelentőséget tulajdonítanak annak, hogy életük anyagi, munkahelyi szempontból rendben legyen házasságkötés előtt, és ennek megvalósításának a nehézsége akadályozza meg vagy legalábbis késleltetni a házasságkötést? Vagy pedig elsősorban a leendő házastársukkal kapcsolatban vannak magas elvárásaik, és az attól való félelem, hogy ezek esetleg nem teljesülnek, hátráltatja a házasságkötést?

Hogy választ kapjunk ezekre a kérdésekre, három csoportba soroltuk a nőket és a férfiakat: „házasság-párti” az, aki kötött már házasságot vagy szeretne majd házasságot kötni; „házasság-elutasító” kategóriába soroltuk azokat a fiatalokat, akik „biztosan nem” vagy „inkább nem” választ adtak arra a kérdésre, hogy „szeretne-e házasságban élni? (akár a közeli, akár a távoli jövőben)”; végül „házasság-bizonytalan” néven külön kategóriát hoztunk létre azoknak, akik nem házasok és az előbbi kérdésre „nem tudom” választ adtak, hiszen arányuk igen magas: a férfiak 20, míg a nők 16 százaléka nem tudja, hogy akar-e házasodni.

A fiatalok egytől ötig terjedő skálán jelölhették be, hogy tizenkét előre megadott tényező közül melyik mennyire fontos a házasságkötéshez. A 6. táblázat azt mutatja be, hogy a válaszadók hány százaléka tartott egy-egy té-

II. CSALÁDALAPÍTÁS ÉS GYERMEKVÁLLALÁS

nyezőt „teljes mértékben fontosnak” (5-ös osztályzat) vagy fontosnak (4-es osztályzat). A tényezők a házasságpárti férfiak preferenciái szerint vannak rangsorolva.

Ahogy már a korábbi véleménykérdéseknél megállapítottuk, a férfiak és a nők válaszai között igen kevés különbség van. Vagyis mindkét nemnek nagyon hasonló elvárása van a házassággal kapcsolatban, legfeljebb 2-3 százalékpontos eltérés van aközött, hogy a nők és férfiak milyen arányban tartottak fontosnak egy-egy tényezőt. Egyetlen kivétel van ez alól, ez pedig a „biztos munkahely”, melyet a férfiak sokkal fontosabbnak tartanak, mint a nők. Noha a kérdőív nem pontosította, de valószínűleg mindkét fél a saját munkahelyére gondolt. Figyelembe véve, hogy a kisgyermeket nevelő magyar családokban általában a férfi számít fő pénzkeresőnek – hiszen az anyák több évre elhagyják a munkapiacot gyermeknevelés céljából – nem meglepő, hogy elsősorban a férfi biztos munkahelye adja a családi biztonságot és ez feltétele a házasságkötésnek és az ezzel járó esetleges családalapításnak.

A három csoport, a házasságpártiak, a házasság-elutasítók és a házasság-bizonytalanok válaszai között számos eltérés látható. Összességében a házasságpártiakhoz képest az elutasítók kisebb jelentőséget tulajdonítanak az összes felsorolt tényezőnek. Ellenben a bizonytalanok nagyobb jelentőséget tulajdonítanak nekik, noha a legtöbb esetben a különbség csupán néhány százalékpont. Az átlagosnál nagyobb jelentőséget csupán az „anyagi stabilitásnak” tulajdonítanak a bizonytalanok: az eltérés mintegy 4-5 százalékpont mindkét nem esetében. Ugyanakkor a gyermekvállalási szándékot kevésbé tartják fontosnak és itt az eltérés nagyobb, ami jelentheti, hogy ők maguk saját gyermekvállalási szándékukban is bizonytalanok, vagy pedig azt, hogy kevésbé kapcsolják össze a házasságot a gyermekvállalással.

A továbbiakban a házasságpárti fiatalok véleményeire koncentrálunk. Ahogy láttuk, a házassághoz fontos tényezők rangsora szinte egységes attól függetlenül, hogy milyen a fiatalok hozzáállása a házassághoz.

A házassághoz a legfontosabb tényezők a fiatalok szerint nem a külső, anyagi tényezők, hanem azok, melyek a partnerükhöz és a kapcsolat harmóniájához kapcsolódnak: megbízhatóság, szerelem, kölcsönös megbecsülés, jó szexuális kapcsolat és hasonló gondolkodás. Ezt a házasságpárti nőknek és férfiaknak is közel 90 százaléka vagy még annál is nagyobb aránya fontosnak tartja. Ezután következnek az anyagi stabilitásra vonatkozó

tényezők, melyeket a házasságpárti fiatalok mintegy 80 százaléka tart fontosnak a házasságkötéshez. E tényezők közül a „megfelelő lakásviszonyok” áll az első helyen, vagyis feltételezhetően a házasságkötés összekapcsolódik a fiatalok gondolataiban az önálló háztartás kialakításának a vágyával, amennyiben erre korábban nem került sor. Ennek fenntartásához elengedhetetlen a „biztos munkahely” és az „anyagi stabilitás” is. A következő tényező a fontossági sorrendben a „gyermekvállalási szándék”, melyet a házasságpárti nők és férfiak 77-79 százaléka fontosnak tart a házasságkötéshez. Ez azt jelenti, hogy annak ellenére, hogy a gyermekek mintegy 40 százaléka házasságon kívül születik, a házasság erősen kapcsolódik a gyermekvállalási tervekhez. Nem biztos, hogy a fiatalok házasságot kötnek ahhoz, hogy gyermeket vállaljanak, azonban döntő többségük úgy gondolja, hogy a házasság a gyermekvállalással teljesül ki. A házasság és a gyermekvállalási kor mellel a köztudatban erősen összekapcsolódik: a közmegegyezés szerint az első gyermekvállalásnak ideális esetben mintegy 1-1,5 évvel kellene követnie az első házasság megkötését (S. Molnár, 2011).

A tanulmányok befejezése a házasságpárti fiatalok szerint kevésbé fontos, mint a korábban említett tényezők. Ennek valószínűleg az az oka, hogy amennyiben az anyagi tényezőket sikerül megteremteni, úgy a tanulmányok folytatása nem különösebben akadály a házasságkötéshez.

A rangsorban utolsó helyen a „szülők jóváhagyása”, illetve a „barátok véleménye” szerepel, noha nagy különbséggel, hiszen a szülők beleegyezését a fiatalok több mint fele fontosnak tartja, míg a barátok véleményét csak alig több mint harmaduk. Annak ellenére, hogy a „szülők jóváhagyása” a rangsor végére került, nem mondhatjuk, hogy ne lenne fontos a fiataloknak.

II. CSALÁDALAPÍTÁS ÉS GYERMEKVÁLLALÁS

6. TÁBLÁZAT: A házassághoz fontos tényezők aszerint, hogy a férfiak és nők házasságpártiak-e vagy sem

(N_{férfiak} = 3899, N_{nők} = 3905; százalékos megoszlás) ^{a b}

„Mennyire fontos a házasságkötéshez...?”	FÉRFIAK			NŐK		
	házasság-párti ^c	házasság-elutasító	házasság-bizonytalan	házasság-párti	házasság-elutasító	házasság-bizonytalan
megbízhatóság	93	88	94	94	86	94
szerelem	93	84	95	94	85	94
kölcsönös megbecsülés	92	84	95	92	84	92
jó szexuális kapcsolat	88	83	91	87	81	88
hasonló gondolkodás	88	77	91	89	80	89
megfelelő lakásviszonyok	82	78	83	82	73	82
biztos munkahely	82	77	83	76	69	82
anyagi stabilitás	81	78	86	78	74	83
gyermekvállalási szándék	77	53	62	79	56	67
tanulmányok befejezése	70	61	73	69	56	73
szülők jóváhagyása	56	40	53	58	39	51
barátok véleménye	38	33	42	37	27	44
megoszlás	63	20	16	73	15	12

^a A pontos kérdés így hangzott: „Véleménye szerint mennyire fontos a házasságkötéshez...? Kérem, hogy az iskolában megszokott módon, egytől ötig terjedő skála segítségével válaszoljon, ahol az 1-es azt jelenti, hogy egyáltalán nem fontos, az 5-ös pedig azt, hogy teljes mértékben fontos.”

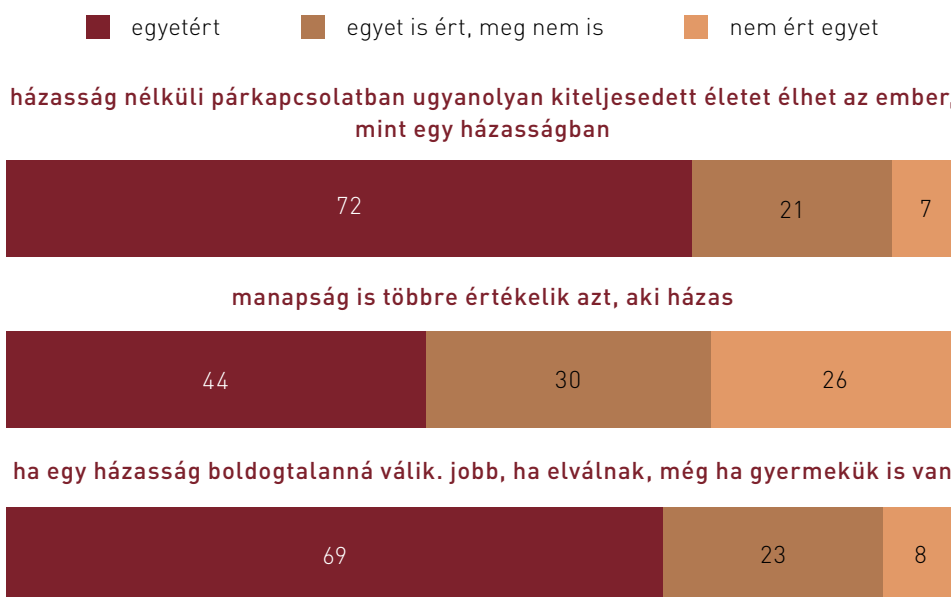
^b A válaszok a házasság-párti férfiak válaszai szerint vannak csökkenő sorba rendezve.

^c A meghatározásokat lásd a szövegben.

A házasság értéke a társadalom szempontjából és a válás elfogadottsága

Korábban már utaltunk arra, hogy a fiatalok 14 százaléka utasítja el a házasságot, többségük pedig házasságban képzelel el az életét. Vagyis a házasságkötések számának csökkenése ellenére még mindig ezt a párkapcsolati formát tartják a fiatalok a legmegfelelőbbnek. Ugyanakkor, ha arról kérdezik őket, hogy igaz-e, hogy „házasság nélküli párkapcsolatban ugyanolyan kiteljesedett életet élhet az ember, mint egy házasságban” akkor ezzel az állítással 72 százalékuk egyetért, és csak 7 százalékot tesz ki azon fiatalok aránya, akik nem értenek egyet (9. ábra). Vagyis a többség az élettársi kapcsolatot ugyanúgy megfelelő párkapcsolati formának tartja, mint a házasságot. Ettől eltér azonban, amit a fiatalok a társadalom hozzáállásáról gondolnak, hiszen 44 százalékuk úgy véli, hogy „manapság is többre értékeli azt, aki házas”. A fiatalok tehát úgy gondolják, hogy a társadalom kevésbé tartja komoly elköteleződésnek az élettársi kapcsolatot, mint a házasságot és ez az elképzelés minden bizonnyal közrejátszik abban, hogy többségük szeretne házasságot kötni. A házasság ugyanakkor már nem jelent feltétlenül élethosszig tartó kapcsolatot: amennyiben boldogtalanná válik, a többség

9. ÁBRA: Vélemények a házasságról és a válásról (N=7634; százalékos megoszlás)

megfelelő megoldásnak tartja a válást, még akkor is, ha gyermek is született a kapcsolatból. Kevesebb, mint tíz válaszból egy ragaszkodik boldogtalan házasság esetén is az együttmaradáshoz, feltehetően a gyermekek miatt.

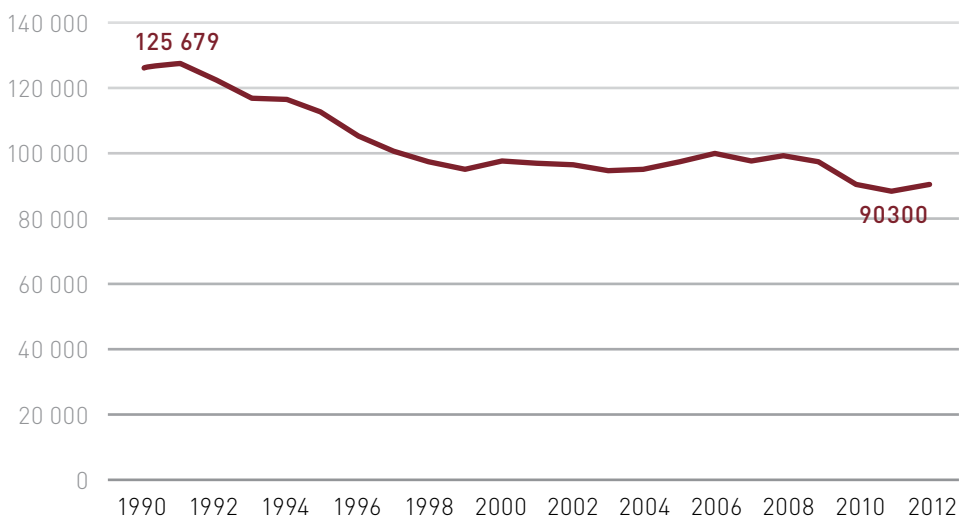
A párkapcsolati magatartás és a házassággal kapcsolatos vélemények elemzése után áttérünk a gyermekvállalással kapcsolatos attitűdök vizsgálatára a magyar fiatalok körében.

V. A gyermekvállalási szokások átalakulása Magyarországon

Az élveszületések száma Magyarországon 1990 és 2012 között mintegy 28 százalékkal csökkent és 1997-ben haladta meg utoljára a 100 ezret (10. ábra). Ez a csökkenés annak ellenére következett be, hogy egészen 2001-ig nőtt a termékeny korban lévő, 15 és 49 év közötti női népesség száma. Így az élveszületések számának csökkenése egyértelműen azt jelenti, hogy a családok kevesebb gyermeket vállalnak, nem magyarázható meg a népesség korösszetételének változásával.

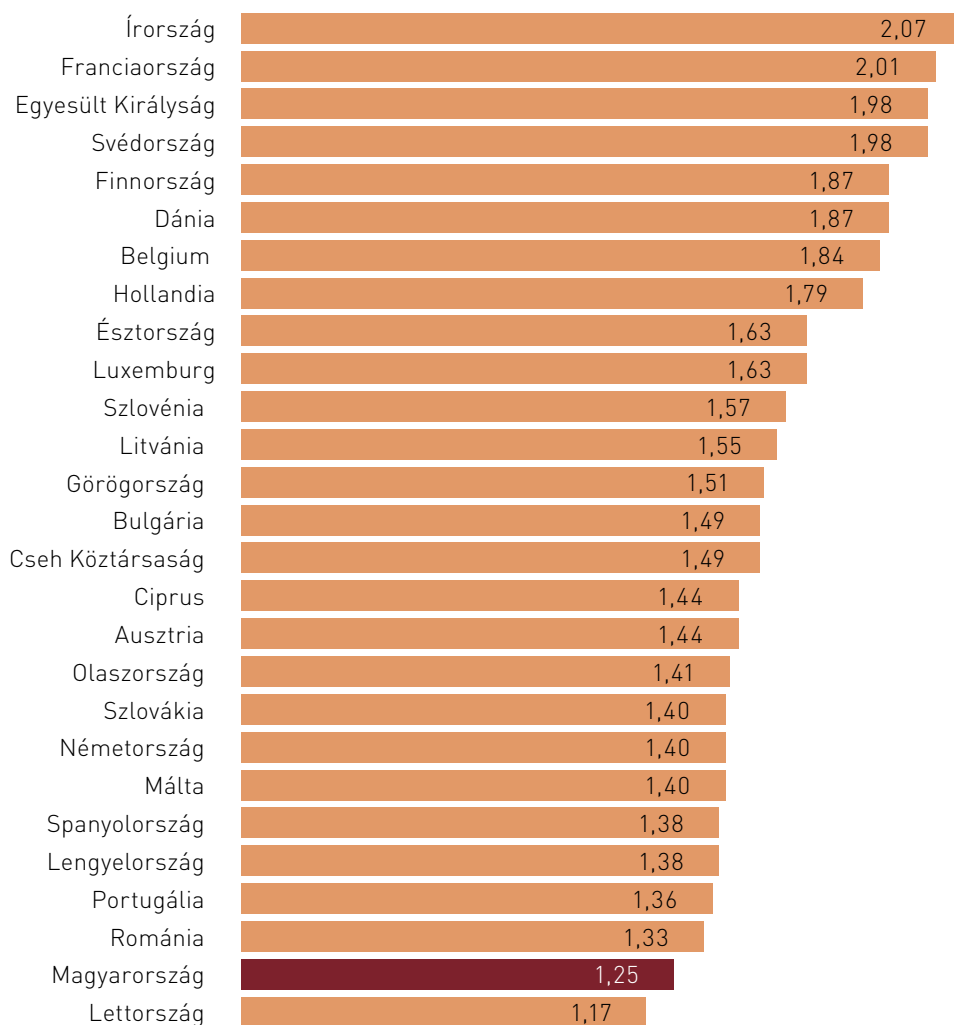
A teljes termékenységi arányszám a születések abszolút számánál jobban szemlélteti a gyermekvállalási szokásokat, hiszen azt mutatja meg, hogy

10. ÁBRA: Az élveszületések száma Magyarországon 1990 és 2012 között (Forrás: KSH, Népmozgalmi adatok)

egy nő hány gyermeket vállalna élete során, ha az adott év gyermekvállalási szintje minden életkorban stabilizálna. A mutatónak valamivel meg kellene haladnia a kettőt ahhoz, hogy a szülői generáció reprodukálódjon. Magyarországon már a rendszerváltás idején sem teljesült ez a feltétel, azóta pedig a mutató értéke tartósan 1,3 körül, illetve alatt mozog, 2011-ben csak 1,24 volt. Ez a szint az alacsony termékenységű európai kontinensen is egyedi: Magyarországon évek óta az egyik legalacsonyabb a gyermekvállalási hajlandóság a többi országhoz képest (11. ábra).

11. ÁBRA: Teljes termékenységi arányszám Európában, 2010 (Forrás: KSH, 2011)

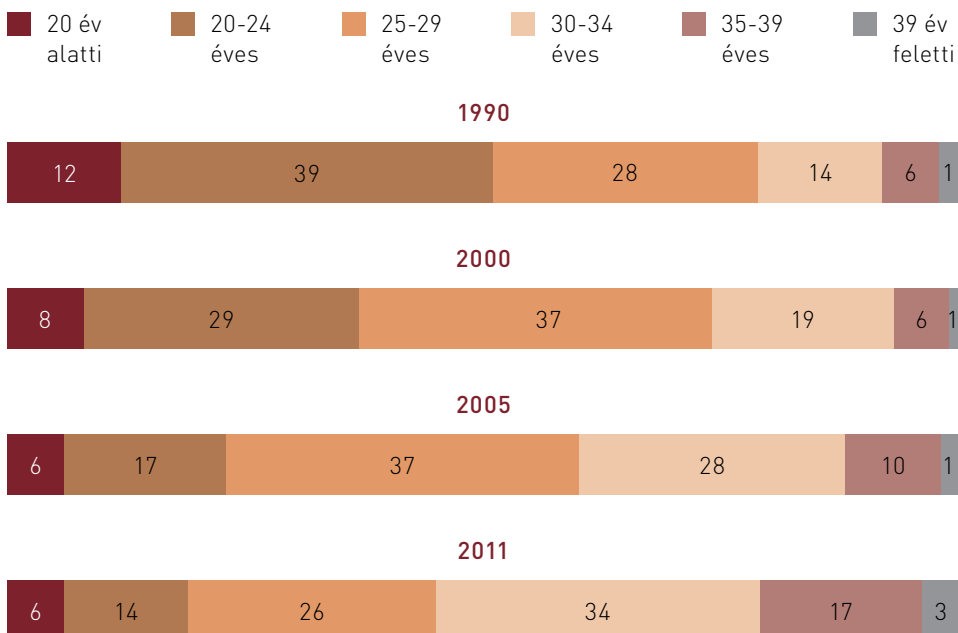
II. CSALÁDALAPÍTÁS ÉS GYERMEKVÁLLALÁS

Az alacsony termékenység nem csak azzal magyarázható, hogy egyre kevesebb gyermek születik, hanem azzal is, hogy a nők későbbi életkorra halasztják a gyermekvállalást. A későbbi gyermekvállalás elsődleges oka a tanulmányi idő kitolódása, de fontos szerepet játszik benne az is, hogy nehéz megteremteni azokat a feltételeket, melyeket a fiatal felnőttek elengedhetetlennek tartanak ahhoz, hogy gyermeket tudjanak vállalni: megfelelő anyagi háttér, biztos munkahelyi pozíciót, és biztos lakáshelyzetet, mely Magyarországon – számos európai országgal ellentétben – alapvetően lakástulajdont jelent.

Magyarországon 1970 és 2008 között a nők átlagéletkora 4,3 évvel emelkedett az első gyermek születésekor. Ebből 1970 és 1995 között összesen egy évet, 1995 és 2008 között pedig 3,3 évet emelkedett a nők átlagéletkora. Vagyis a gyermekvállalás döntő részben az utóbbi másfél évtized során toldott későbbi életkorra.

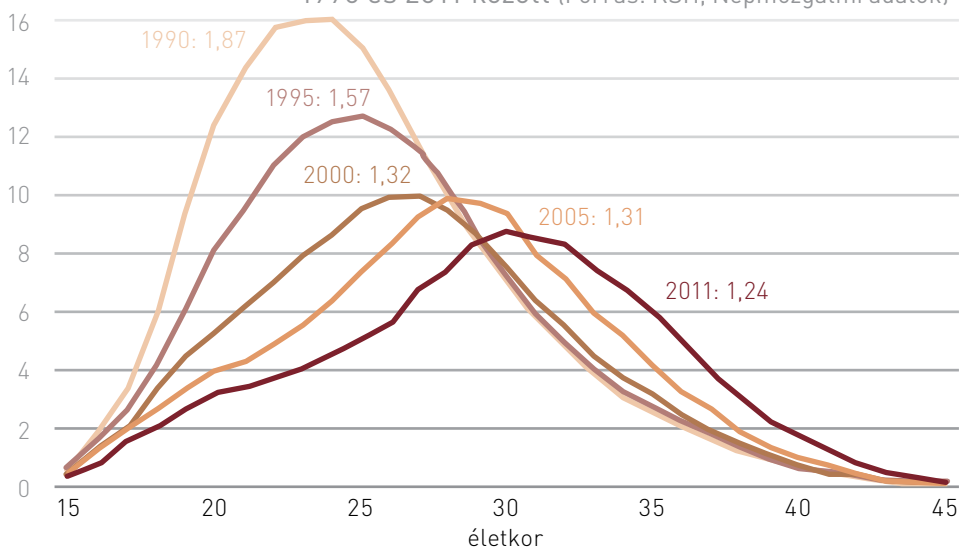
Ennek eredményeképpen 2011-ben a gyermeket vállaló anyák kevesebb, mint fele volt 30 év alatti, és mintegy 20 százalékuk 35 év feletti volt. 1990-ben az utóbbi csoport részvállalása nem érte el a 10 százalékot, viszont az akkor szülő anyák több mint fele 25 év alatti volt (12. ábra).

12. ÁBRA: Az élveszületések százalékos megoszlása az anyák életkora szerint 1990 és 2011 között (Forrás: KSH, Népmozgalmi adatok)

A korszpecifikus termékenységi arányszám az életkori változásokon túl a termékenység mértékének csökkenését is mutatja (13. ábra). 1990-ben még 16 éveszülétes jutott száz, a húszas évek elején járó nőre. 2011-ben egyik életkorban sem éri el a gyermekvállalás ezt a mértéket, és a fő gyermekvállalási években, a nők harmincéves kora körül is alig haladja meg a felét. A görbéken jól látszik, hogy 1990 óta párhuzamosan zajlik a gyermekvállalási kedv csökkenése (a görbék egyre laposabbak) és annak későbbre halasztása (a görbék jobbra tolódnak el).

13. ÁBRA: Korszpecifikus termékenységi arányszámok Magyarországon: száz adott korú nőre jutó átlagos születésszám 1990 és 2011 között (Forrás: KSH, Népmozgalmi adatok)^a

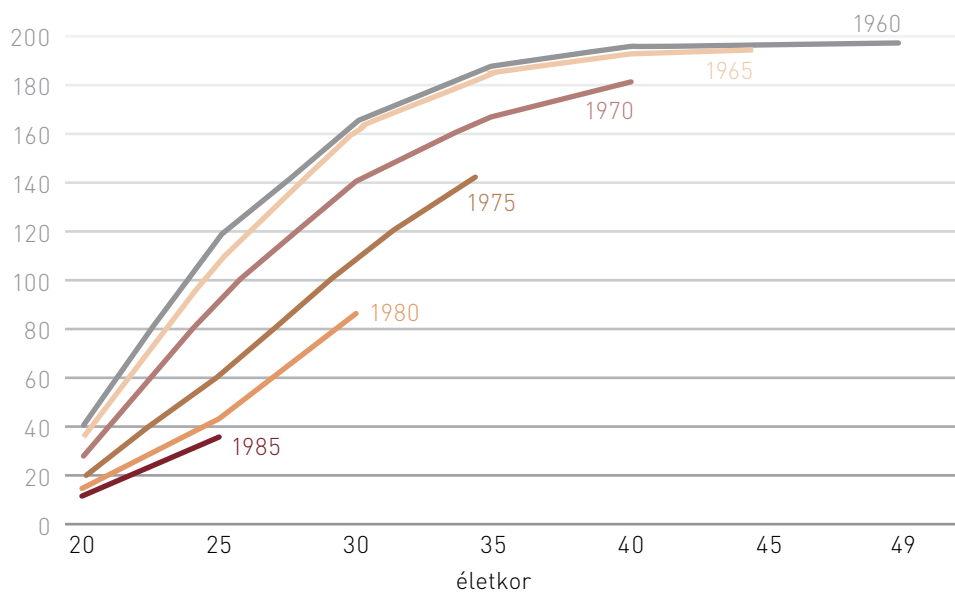

^a Az évszámok melletti mutatók az adott év teljes termékenységi arányszámát mutatják.

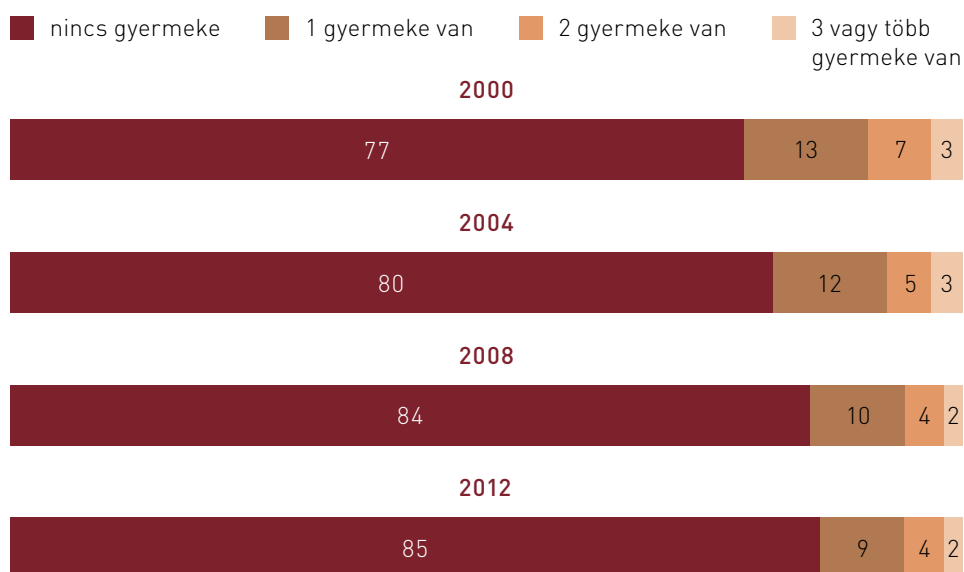
A fent leírt változások eredményeképpen csökkent a reprodukzív korszak már lezárt, negyven év körüli nők végleges gyermekszáma, és az is egyértelműen megjósolható, hogy a fiatalabb, gyermekvállalási korban lévő generációknál ez a csökkenés folytatódni fog. Míg száz 1960-ban született nőnek 25 éves korára már átlagosan 117,5 gyermeke volt, addig az 1985-ben születetteknek csak 35,1 gyermekük volt ugyanennyi éves korban (14. ábra).

II. CSALÁDALAPÍTÁS ÉS GYERMEKVÁLLALÁS

14. ÁBRA: Száz 1960 és 1985 között született nő adott életkoráig született gyermekeinek száma (Forrás: KSH, Népmozgalmi adatok)

15. ÁBRA: a 15-29 éves fiatalok gyermekszám szerinti megoszlása 2000 és 2012 között (N₂₀₁₂=7938; százalékos megoszlás)

A 15-29 éves fiatalok gyermekvállalásban játszott szerepe csökkent az utóbbi évtizedekben, így nem meglepő, hogy az ilyen korú fiatalok 85 százalékának nem született még gyermeke. 2008-hoz képest nem történt nagy változás ebben az arányban, viszont 2000-ben még közel negyedüknek volt már legalább egy gyermeke (15. ábra).

A gyermekesek demográfiai jellemzőit elemezve jól látható, hogy egy viszonylag különleges csoportról van szó (7. táblázat). Közel kétharmaduk nő, hiszen a nők általában hamarabb vállalnak gyermeket, mint a férfiak: a népmozgalmi adatok szerint például a 2011-es születések 22 százalékában volt az apa 30 évnél fiatalabb, az anya viszont a születések 46 százalékánál ennél fiatalabb volt (KSH, 2012).

A fiatalok körében is átlagosan idősebbek azok, akiknek már van gyermekük, viszont a gyermekesek körében roppant magas, 43 százalék azok aránya, akik 20 éves koruk előtt vállalták az első gyermeket. Ez a magas arány egyértelműen a minta fiatal voltából adódik, hiszen a válaszadók 69 százaléka elmúlt már 20 éves, viszont csak 35 százaléka múlt már el 25 éves.

Ugyanakkor az is megfigyelhető, hogy a gyermekes fiatalok, akik tehát az átlagnál hamarabb vállaltak gyermeket, viszonylag alacsony társadalmi közegekből valók. A gyermekesek és a gyermektelenek édesapjának a legmagasabb befejezett iskolai végzettségét összehasonlítva kimutatható, hogy a gyermekesek apja az esetek 79 százalékában nem rendelkezik érettségivel, míg ez az arány több mint húsz százalékponttal alacsonyabb, 57 százalék a gyermektelenek körében.

A gyermekesek 49 százaléka nőtlen vagy hajadon, vagyis az országosnál valamivel magasabb a fiatalok körében a házasságon kívüli gyermekvállalás aránya, mely 42 százalék volt az összes élveszületés körében 2011-ben.

A gyermekes fiatalok iskolai végzettsége viszonylag alacsony, hiszen közel kétharmaduknak legfeljebb szakmunkásképző végzettsége van. Ez a minta gyermektelen fiataljainak csak kevesebb, mint felére igaz, és a 2011-es születések esetében is az anyáknak és az apáknak csak mintegy harmadának volt ilyen alacsony a végzettsége.

II. CSALÁDALAPÍTÁS ÉS GYERMEKVÁLLALÁS

7. TÁBLÁZAT: A 15-29 éves gyermekes fiatalok jellemzői

(N=1162; százalékos megoszlás)

neme	nő	64
	férfi	36
	összesen	100
korcsoport	15-19 éves	6
	20-24 éves	24
	25-29 éves	71
	összesen	100
életkor az első gyermek születésekor	20 éves kora előtt	44
	20 és 24 között	34
	25 és 29 között	22
	összesen	100
családi állapota	nőtlen, hajadon	49
	házas	47
	elvált	5
	összesen	100
legmagasabb befejezett iskolai végzettsége	8 általános	34
	szakmunkásképző	27
	érettségi	32
	főiskolai szint	6
	egyetemi szint	1
	összesen	100
apja legmagasabb befejezett iskolai végzettsége	8 általános	39
	szakmunkásképző	40
	érettségi	19
	főiskolai szint	2
	egyetemi szint	0
	összesen	100

Gyermektervek

Magyarország tradicionálisan gyermek- és családbarát társadalomnak számít, ahol alacsony az akaratlagos gyermektelenség és az ideális átlagos gyermekszám kettő (Spéder & Kamarás, 2008). Ezt igazolják az Magyar Ifjúság 2012 adatfelvétel eredményei is: a fiatalok csupán 6 százaléka nem szeretne gyermeket és közel fele „hagyományos”, kétgyermekes családot szeretne. Emellett viszonylag magas, 15 százalék azok aránya, akik csak egy gyermeket terveznek és hasonló azok aránya, akik nagycsaládban, három vagy több gyermek vállalásában gondolkodnak (8. táblázat).

Fontos megjegyezni, hogy a fiatalok körében viszonylag magas, 15 százalék azok aránya, akik nem tudják megmondani, hogy hány gyermeket szeretnének. A férfiak, a fiatalabbak és a gyermektelenek gyakrabban bizonytalanok, mint a nők, a kevésbé fiatalok, és azok, akiknek már van gyermekük⁴. A párkapcsolati helyzet is erősen befolyásolja a kérdésben való állásfoglalást: míg a partner nélküliek több mint 20 százaléka nem tudja megmondani, hogy hány gyermeket szeretne, addig ez csak alig néhány esetben igaz azokra, akik házások vagy élettárssal élnek együtt⁵. Az iskolai végzettség ugyanakkor nem mutat szoros összefüggést azzal, hogy a fiatalok meg tudják-e mondani, hogy hány gyermeket szeretnének: a szakmunkásképzőt végzettek körében például 11 százalék nem tud választ adni, és ugyanez az arány az egyetemest végzettek körében is.

A kívánt gyermekszámot vizsgálva megfigyelhető, hogy a nők körében ritkább a gyermekvállalás visszautasítása, mint a férfiaknál, és hogy gyakoribb, hogy legalább kettő, de akár három vagy több gyermeket szeretnének.

Korcsoportok szerinti bontásban azt látjuk, hogy a 25-29 évesek körében a leggyakoribb, hogy csak egy gyermekben gondolkodnak, ugyanakkor ők azok is, akik közül a legtöbben el tudják képzelni, hogy három vagy több gyermekük legyen.

A stabil párkapcsolat nem csak a gyermekvállalással kapcsolatos bizonytalanságot csökkenti, hanem a kívánt gyermekszámra is pozitív hatással van. A házásoknak például 42 százaléka szeretne három vagy több

4 A bekezdés során elemzett keresztábrákban a Pearson féle χ^2 teszt minden esetben 1 százalékalatti szinten szignifikáns.

5 Megjegyzendő, hogy a házas- vagy élettárssal élők körében gyakoribb, hogy már van gyermekük, ami segítheti a véleményformálást.

II. CSALÁDALAPÍTÁS ÉS GYERMEKVÁLLALÁS

8. TÁBLÁZAT: A fiatalok válaszainak százalékos megoszlása
összesen kívánt gyermekszám és főbb demográfiai jellemzők szerint
(N=7182; százalékos megoszlás)

kívánt gyermekszám		nem szeretne gyermeket	egy gyermeket szeretne	két gyermeket szeretne	3 vagy több gyermeket szeretne	nem tudja	összesen
jellemzők							
neme	férfi	7	15	46	14	18	100
	nő	4	15	51	18	12	100
korcsoport	15-19 éves	6	12	48	13	21	100
	20-24 éves	6	15	50	15	14	100
	25-29 éves	6	17	47	20	10	100
gyermekszám	nincs gyermeke	7	15	51	10	17	100
	1 gyermeke van	-	21	34	41	4	100
	2 gyermeke van ^a	-	-	48	50	2	100
párkapcsolati helyzet	házasságban él	1	13	41	42	3	100
	élettársal él	3	15	50	25	7	100
	külön élő partnere van	7	15	4	10	14	100
	nincs partnere	8	15	45	11	21	100
iskolai végzettség	8 általános	6	13	43	20	18	100
	szakmunkásképző	6	18	48	17	11	100
	érettségi	6	16	52	12	14	100
	főiskolai szint	5	15	55	17	8	100
	egyetemi szint	5	14	55	14	12	100

^a A könnyebb érthetőség végett kihagytuk e sorból a fiatalok 2 százalékát, akiknek három vagy több gyermekük van.

gyermeket, ugyanakkor elenyésző azok aránya, akik nem kívánnak gyermeket vállalni⁶. A partner nélkül élőknek ezzel szemben mintegy 7 százaléka nem szeretne gyermeket, és csak 10 százalékuk szeretne nagycsaládot alapítani. Iskolai végzettség szerint a legalacsonyabb iskolázottságúakat kivéve, akik az átlagosnál több gyermeket terveznek, nincs nagy különbség kívánt átlagos gyermekszám szerint, noha a magasabb végzettségűek valamivel jobban ragaszkodnak a kétgyermekes családmódelhez, és ritkábban mondják, hogy nagycsaládot szeretnének.

Gyermekvállalás a közeljövőben

A közeljövőre vonatkozó gyermektervekkel kapcsolatos kérdés „Tervezi-e, hogy a következő 3 éven belül (újabb) gyermeket vállal?” egy konkrét időtávra rákérdezve, valamint a „tervez” szót használva tágabb értelmű igék helyett (pl. „szeretne-e?”), valószínűleg megbízható képet ad azokról a fiatalokról, akiknek valóban vannak gyermekvállalási terveik a következő évekre. Érdekes megnézni, hogy kik azok a fiatalok, akik a közeljövőben gyermekvállaláson gondolkodnak. Mindezt az is indokolja, hogy magyar és nemzetközi adatok összevetésével kimutatták, hogy Magyarországon a rövid távú gyermektervek ritkábban valósulnak meg, mint számos más európai országban (Kapitány & Spéder, 2012).

A három éven belül gyermeket tervezők tulajdonságait többváltozós elemzéssel (logisztikus regresszióval) vizsgáljuk. Arra keressük a választ, hogy mely tényezők befolyásolják, hogy a fiataloknak van-e rövid távú gyermektervük: gondolkodnak-e három éven belül családalapításban illetve, a gyermekesek esetében, további gyermekvállalásban?

Vizsgáljuk az olyan szokásos társadalmi-demográfiai változók hatását, mint a nem, az életkor, az iskolai végzettség és a főtevékenység az adatfelvétel idején. Ez utóbbival kapcsolatban feltételezzük, hogy legnagyobb valószínűséggel azok gondolkodnak gyermekvállaláson, akik már dolgoznak. Megnézzük továbbá, hogy a gyermekesek vagy a gyermektelenek terveznek-e gyakrabban gyermeket, illetve, hogy hogyan függenek össze a gyermektervek a párkapcsolati státusszal. Valószínűleg az egyedülállók és a „látogató párkapcsolatban” lévők ritkábban gondolkodnak gyermekvállalá-

6 Egy részüknek már van gyermekük, ezért is alacsony a kívánt gyermektelenség körükben.

lásban, de vajon annak van-e hatása, hogy a fiatalok házasságban vagy házasság nélkül élnek együtt?

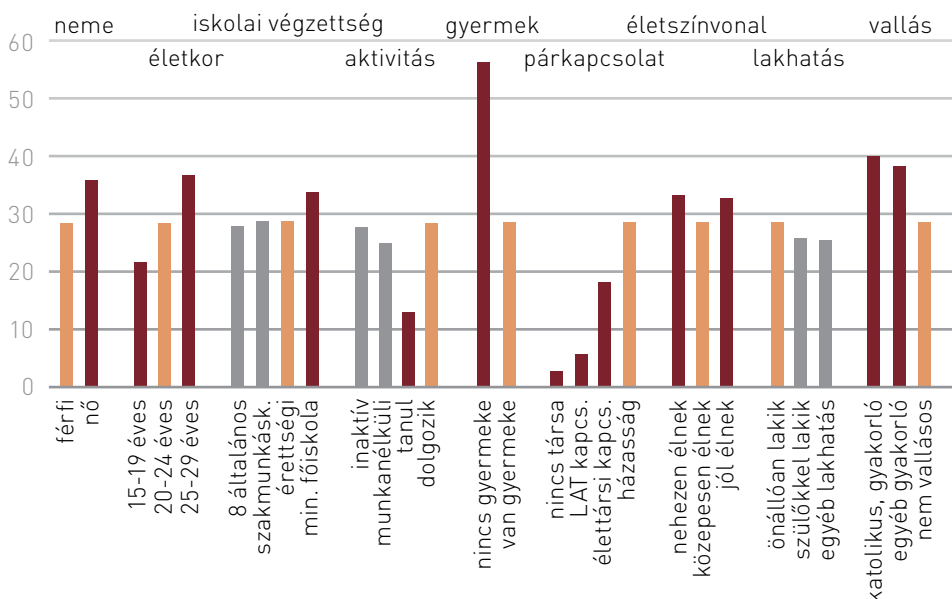
Megvizsgáljuk továbbá a szubjektív életszínvonal hatását, feltételezve, hogy jobb anyagi körülmények között lévő fiatalok gyakrabban terveznek gyermekvállalást. Ugyanakkor azok, akik a szüleiknél élnek feltehetőleg ritkábban gondolkodnak ebben, ezért megnézzük, hogy önállóan élnek-e már. Végül megvizsgáljuk a hit és a vallásosság hatását, azt feltételezve, hogy a gyakorló katolikusok gyakrabban terveznek gyermeket⁷. Az elemzés lehetővé teszi, hogy pontos képet kapjunk a fiatalok körében a gyermeket tervezők jellemzőiről.

Az eredmények igazolják számos feltevésünket (16. ábra). A még tanulmányokat folytató fiatalok sokkal ritkábban terveznek gyermeket, mint azok, akik már dolgoznak. Ez érthető, hiszen a biztos munkahely az egyik olyan előfeltétel melynek beteljesülését a fiatalok fontosnak tartják gyermekvállalás előtt. A magasabb korosztályhoz tartozó férfiak és nők gyakrabban terveznek gyermeket, mint a fiatalabbak – ez szintén nem meglepő, ha figyelembe vesszük, hogy az átlagos életkor gyermekszüléskor meghaladja a 30 évet. A katolikus hívek, illetve az egyéb vallást gyakorló fiatalok is gyakrabban gondolkodnak gyermekvállalásban, mint a nem vallásosak. A gyermektelenek gyakrabban terveznek családalapítást, mint a gyermekek. Ez utóbbi tendencia igaz a minimum főiskolát végzett fiatalokra is – viszonyítva a csak érettségivel rendelkezőkhöz. A tervezés erősen függ a párkapcsolati helyzettől: a házasságban élőkhez képest nem csak a latos vagy partner nélküliek terveznek ritkábban gyermeket, de az élettársi kapcsolatban élők is. Az itt bemutatott modell nem enged következtetni az ok-okozati összefüggésre: azért terveznek ezek a fiatalok gyakrabban gyermeket, mert házasok, vagy azért kötöttek házasságot, mert gyermekvállaláson gondolkodnak? Ettől függetlenül elmondhatjuk, hogy a házasok gyermekvállalási stratégiája a közeljövőre tekintettel kiforrottabb, mint az élettársi kapcsolatban élőké. Egy meglepő eredmény, hogy azokhoz képest, akiknek közepes az életszínvonala, nem csak a magasabb életszínvonalon élők terveznek gyakrabban gyermeket, hanem azok is, akiknek gyakrabban vannak anyagi gondjaik.

7 A többi felekezetet alacsony esetszámok miatt nem állt módunkban külön-külön elemezni. Gyakorló minden esetben az, aki saját bevallása szerint legalább havonta egyszer részt vesz vallási szertartáson.

Ezzel szemben annak nincs szignifikáns hatása a gyermektervekre, hogy az illető önállóan, vagy esetleg még a szüleivel él-e. Elképzelhető, hogy a hároméves időtáv elég hosszú ahhoz, hogy a szüleikkel élő fiatalok még elköltözzenek otthonról gyermekvállalás előtt.

16. ÁBRA: Annak a valószínűsége, hogy a fiatalok terveznek gyermeket három éven belül / nem terveznek (becsült értékek, százalék; logisztikus regressziós modell, N=6415; Nagelkerke-féle R²=0,32)

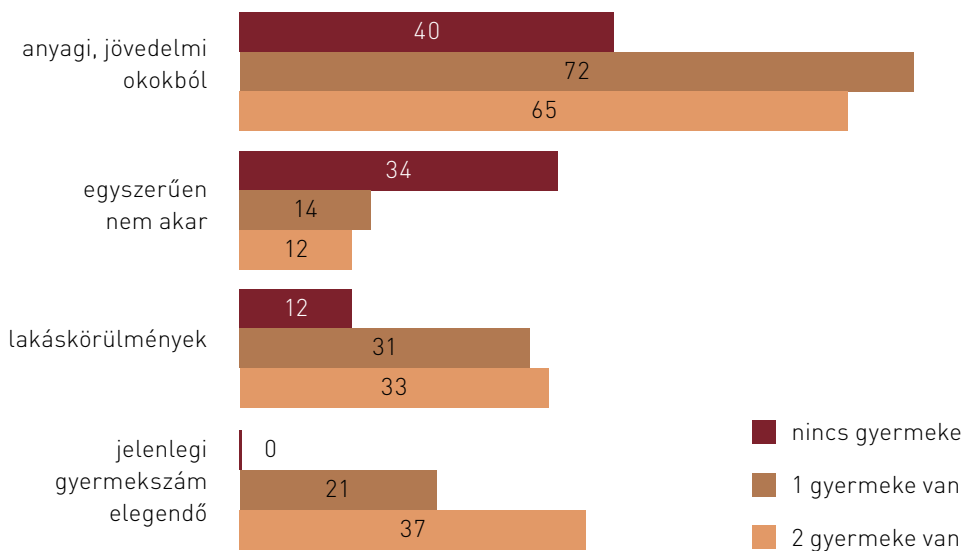
A barack színű oszlopok mutatják a referencia kategóriákat, a bordó oszlopok mutatják a 10 százalékos határig szignifikáns kategóriákat, a szürke oszlopok nem mutatnak szignifikáns különbséget. A referenciát alkotják a férfiak, akik 20-24 évesek, érettségizettek, dolgoznak, van gyerekük, házasságban élnek, közepes az életszínvonaluk, önállóan laknak és nem gyakorolnak semmilyen vallást. Az ő esetükben 28 százalék annak a valószínűsége, hogy terveznek gyermeket három éven belül. Hozzájuk képest az ugyanilyen jellemzőkkel rendelkező nők szignifikánsan nagyobb valószínűséggel, az esetek 36 százalékában terveznek gyermeket három éven belül.

A gyermeket már nem tervezők

A fiatalok mintegy 8 százaléka nem tervez (már) gyermeket. Közülük minden másodiknak nincs még gyermeke, harmaduknak két gyermeke van, a többieknek pedig egy gyermekük van. Ők tizenhárom válaszlehetőség közül választhatták ki azokat, amelyek befolyásolják döntésüket és közrejátszanak abban, hogy ne akarjanak (több) gyermeket vállalni. A válaszlehetőségek közül csupán négy olyan van, melyet tíz válaszdából legalább egy említett (17. ábra). A válaszokban alig van eltérés a férfiak és a nők által említett okok között, ezért a különbségekre nem térünk ki részletesen.

A gyermekesek körében gátló tényező az anyagi, jövedelmi helyzet, melyet 68 százalék említett. Ezt követi a lakáskörülményekre való hivatkozás, melyet a gyermekesek egyharmada említ. A kétgyermekesek közel 40 százaléka azt is megemlíti, hogy elegendő gyermeke van már, és ezért nem szeretne többet. Az „egyszerűen nem akar” válaszlehetőséget a gyermekesek mintegy 13 százaléka említette, míg a gyermektelenek harmada hivatkozott erre.

17. ÁBRA: A gyermeket nem tervezők által leggyakrabban említett okok a (további) gyermekvállalás ellen gyermekszám szerint (N=780; százalékos megoszlás)^a

^a A pontos kérdés így hangzott: „Mi az oka annak, hogy Ön nem tervez (több) gyereket? (annál többet, mint amit mondott)”

Egyre több magyar és nemzetközi kutatás hívja fel arra a figyelmet, hogy a gyermekvállalás kitolódásával mind több potenciális szülő szembe-sül azzal, hogy nem fogan meg a várva várt gyermek. A teherbeesés esélye erősen összefügg ugyanis az életkorral: míg 30 éves korban 80 százalék annak az esélye, hogy egy nő teherbe esik 12 hónapon belül, addig ez már csak 60 százalék 37 éves korban és csak 40 százalék 41 éves korban (Leridon, 2008). A magasabb életkor tehát egyértelműen rontja a teherbeesés esélyét. Egyéb tényezők, mint a stresszes életmód vagy a biológiai okok is közrejátszanak abban, hogy sok nőnek nem fogan meg a várva várt gyermeke, akár már fiatal korban (De la Rochebrochard, 2008). Az utóbbi évtizedekben roppant nagy fejlődésen ment keresztül az egészségügy ezen a téren, és ma már sokkal nagyobb valószínűséggel és kisebb egészségügyi kockázattal tudnak segíteni a meddő pároknak.

A fiataloknak mintegy harmada tudja elképzelni, hogy amennyiben később esetleg biológiai problémája adódik a gyermekvállalással, úgy orvosi segítséget vegyen igénybe vagy az örökbefogadás felé forduljon (9. táblázat). Kétharmaduk ugyanakkor vagy elutasítja ezeket a lehetőségeket, vagy pedig nem tud válaszolni a kérdésre.

Az érdemi választ adók elsősorban az orvosi segítséget fogadnák el, mint a meddőség elleni kezelést és a mesterséges megtermékenyítést, majd ezt követi az örökbefogadás mint esetleges alternatíva. A béranyaság erős visszautasításra talál, akárcsak a problémák megoldása azzal, hogy az illető másik partnert keressen.

9. TÁBLÁZAT: Alternatív lehetőségek elfogadása teherbeesési nehézség esetén: „Ha valamikor élete során olyan helyzetbe kerülne, hogy nem lehet közös gyermekük párjával, megpróbálna-e a következő lehetőségekkel?”. (N_{férfiak} = 3291; N_{nők} = 3213; Pozitív választ adók százalékos megoszlás)

	férfiak	nők
meddőség elleni kezelés	13	19
mesterséges megtermékenyítés	14	20
béranyaság	1	2
örökbefogadás	11	16
másik partner keresése	3	2

VI. Összefoglalás

A magyar ifjúság párkapcsolati, gyermekvállalási magatartása illeszkedik ahhoz az általános átalakuláshoz, mely a rendszerváltás óta zajlik és mely zömében a fiatalok családalapítási szokásait érinti. Ennek az egyik legszembetűnőbb jele, hogy a fiatalok későbbi és kisebb intenzitással létesítenek együtt élő párkapcsolatot, mint a korábbi generációk. Alapvetően korán kezdik a baráttal/barátnővel való „járást”, hiszen 18 éves korára már minden második lánynak és 20 éves korára már minden második fiúnak volt legalább egy párkapcsolata. A baráttal/ barátnővel való összeköltözéssel azonban a többség megvárja a tanulmányok befejezését, és az élettársi kapcsolatokban élők aránya is csak 23-24 éves korban kezd láthatóan emelkedni. A házások aránya még ekkor is roppant alacsony, alig tízből egy férfi, illetve nő házasodik meg 24 éves korára és még a 29 éveseknek is kevesebb, mint harmada házas.

Ennél nagyobb, 40 százalék azok aránya, akik 25-29 évesek és még sosem éltek párkapcsolatban. Ez jelentős arány, hogyha belegondolunk, hogy ezeknek a fiataloknak a szerepe a gyermekvállalásban igen nagy, és a partner hiánya negatívan hat a gyermekvállalásra is. A kései párkapcsolat-alakítás kihathat a született gyermekek számára, és hatására előfordulhat, hogy végül kevesebb gyermek születik, mint az eredetileg tervezett. A válaszadók többsége nemhogy párkapcsolatban szeretne élni, de a házasságot is fontosnak tartja, ami egyértelműen arra utal, hogy nem akaratos „szingli” életmódról van szó. Sokkal valószínűbb, hogy a fiataloknak nehezükre esik megfelelő párt találniuk, és emiatt kényszeredetten maradnak egyedül.

Hasonló következtetésre jutunk, ha a gyermekvállalási terveket és magatartást figyeljük meg: a fiataloknak csupán 6 százaléka nem szeretne gyermeket vállalni. Ugyanakkor a 25-29 évesek körében is 70 százalék (a 29 évesek körében 60 százalék) azok aránya, akiknek nem született még gyermeke. A 25-29 éves válaszadók 13 százaléka többek között a partner hiányával magyarázza, hogy miért nem tervez fiatalabb korban gyermeket. Az egyéb okok között szerepelnek a jövedelmi okok (55 százalék említi), a lakáskörülmények (32 százalék említi), a „munkája” (15 százalék említi) és az, hogy túl fiatal volt hozzá (16 százalék említi).

A magyar „hagyományos” kétgyerekes családmódel elképzelése élénken él a fiatalokban, hiszen a válaszadóknak több mint fele két gyermeket

szeretne. Viszonylag alacsony azok aránya, akik nagycsaládban gondolkodnak (19 százalék) és hasonló azoké, akik csak egy gyermeket szeretnének (18 százalék). A fiataloknak csak 6 százaléka nem szeretne gyermeket vállalni.

A fiatalok egy nem elhanyagolható részét bizonytalanság jellemzi a családalapítással kapcsolatos elképzeléseiket illetően. Mintegy 18 százalékuk nem tudja, hogy szeretne-e házasságot kötni, és 15 százalék nem tud arra választ adni, hogy hány gyermeket szeretne. A bizonytalanok csoportja mintegy 40 százalékban átfedi egymást a két kérdésben. E bizonytalanság mögött megbújhat egyfajta félelem attól, hogy nem sikerül majd párt találni és családot alapítani – ahogy láttuk a bizonytalanok sok esetben magasabb korosztályhoz tartozó, egyedülálló fiatalok – de jelentheti azt is, hogy környezetükben válást, kapcsolatfelbomlást látva, tehát közvetetten megtapasztalva a párkapcsolat nehézségeit, elbizonytalanodnak abban, hogy a házasság és a család valóban kívánatosak-e számukra.

Irodalomjegyzék

- Blossfeld, Hans-Peter – Huinik, Johannes (1991): Human capital investments or norms of role transition? How women's schooling and career affect the process of family formation. *The American Journal of Sociology*, 97(1), pp. 143-168.
- Bradatan, Cristina – Kulcsár, László (2008): Choosing between marriage and cohabitation: Women's first union patterns in Hungary. *Journal of Comparative Family Studies*, 39(4), pp. 491-508.
- Carlson, Elwood – Klinger, András (1987): Patterns in life: unmarried couples in Hungary. *European Journal of Population*, 3(1), pp. 85-99.
- Council of Europe (2005): *Evolution démographique récente en Europe 2004.*, Strasbourg: Editions du Conseil de l'Europe.
- De la Rochebrochard, Élise (2008): *De la pillule au bébé-éprouvette: choix individuels ou stratégies médicales?*, Párizs: Institut National d'Études Démographiques.
- Kapitány, Balázs (2012): 'Látogató párok' Magyarországon. *Szociológiai Szemle*, 22(1), pp. 4-29.
- Kapitány, Balázs – Spéder, Zsolt (2012): Postponement realization or abandonment of childbearing intentions in four European countries over a three-year period. *Population English Edition*, 67(4), pp. 711-744.
- KSH (2012): *Demográfiai Évkönyv 2011*, Budapest: Központi Statisztikai Hivatal
- Leridon, Henri (2008): La baisse de la fertilité avec l'âge. Fiche d'actualité de l'Institut National d'Études Démographiques.
- Prioux, France – Barbieri, Magali (2012): Recent demographic developments in France: Relatively low mortality at advanced ages. *Population English Edition*, 67(4), pp. 493-550.
- Prioux, France – Régnier-Loilier, Arnaud (2012): Les opinions sur le mariage reflètent-elles l'évolution des comportements?. *Recherches Familiales*, Issue 9, pp. 33-47.
- S. Molnár, Edit (2011): Párkapcsolat létesítését/megszűnését érintő magatartási normák változásának megfigyelése. In: Pongrácz, Tiborné (szerk.): *A családi értékek és a demográfiai magatartás változásai*, Budapest: KSH- Népeségtudományi Kutató Intézet, pp. 37-68.
- Sardon, Jean-Paul (1991): Mariage et divorce en Europe de l'Est. *Population*, 46(3), pp. 547-597.
- Sobotka, Tomas et al. (2008): Czech Republic: A rapid transformation of fertility and family behaviour after the collapse of state socialism. *Demographic Research*, 19(14), pp. 403-454.
- Spéder, Zsolt – Kamarás, Ferenc (2008): Hungary: secular fertility decline with distinct fluctuations. *Demographic Research*, 19(18), pp. 599-664.

III. OKTATÁS

Oktatási helyzetkép

NYÜSTI SZILVIA

I. Bevezetés

A 2000-ben elindult nagymintás Ifjúság kutatássorozat minden lekérdezősi hullámában kiemelt figyelmet szánt a fiatalok oktatási helyzetképének feltárására. A kérdés nemcsak azért fontos, mert az élethosszig tartó tanulás terjedése ellenére a formális képzésben való részvétel még mindig leginkább az ifjúság sajátja, hanem a miatt is, mert az iskolai előmenetel és az elért legmagasabb iskolai végzettség szoros összefüggést mutat a foglalkoztatási kilátásokkal (Bukodi, 2000). Függetlenül attól, hogy ezt az oktatással megnövekedett értékű emberi tőke kifizetődése, vagy pedig a munkáltatók tökéletlen információi között az elért iskolai végzettség mint könnyen hozzáférhető, képességeket és termelékenységet prognosztizáló jelzőrendszerrel válása okozza (Varga, 1998), egy biztos, mély árkokat és a munkaerőpiacon a különféle végzettséggel versenybe szálló egyének között.

Így a tét nemcsak annyi, hogy kiket tartanak iskolás korukban „jó” vagy „rossz” tanulónak, mivel az ekkor tapasztalt egyenlőtlenségek a teljes életpályára és életminőségre kihatnak. A foglalkoztatási ráta a képzetlenebb csoportoktól folyamatosan és intenzíven növekszik a magasabb végzettségűek felé. A legfeljebb általános iskolai végzettséggel, illetve a felsőfokú végzettséggel rendelkező csoportok között mért különbségek több mint háromszorosak is lehetnek ebben a tekintetben, míg a munkanélküliségi rátát tekintve körülbelül ötszörösek. A legképzetlenebbek tizenöt-ször olyan

gyakran kerülnek az alacsony keresetű dolgozók¹ közé, mint a legmagasabban iskolázott társaik. A hazai életkor kereseti profilok is arról tanúskodnak, hogy számottevő – akár három–négyszeres – előnnyel is bírhatnak a legképzettebbek aluliskolázott társaikhoz viszonyítva az átlagos bruttó reálkereseteket tekintve (Fazekas et al., 2012).

Ugyanakkor a különböző iskolai végzettségű egyének életesélyei nemcsak a munkaerőpiacon való helytállás tekintetében térnek el egymástól, hanem az élet olyan egyéb fontos dimenzióiban is, mint az egészség, vagy a bizonyos korévekben még várható további élettartam (Kovács–Hablicsek, 2006). Ezek természetesen nem közvetlenül az iskolai végzettségből, hanem az azzal szoros kapcsolatot felmutató anyagi helyzetből, foglalkozásból, munkakörülményekből és életmódbeli eltérésekből következnek.

Az oktatás világában tapasztalt különbségek tehát a teljes életpályán kifejtik hatásukat, felszámolásukra – az iskola elhagyását követően – csekély lehetőség mutatkozik. Emiatt is fontos az iskolai életút vizsgálata, hiszen az oktatási rendszerben tapasztaltak időbeli tehetetlenségüknél fogva hosszú távon meghatározzák a társadalom rétegződését, egyenlőtlenségrendszerét.

II. Időbeli tendenciák

Az ifjúság (15-29 évesek) oktatási helyzetképéről írni ahhoz hasonlít, amikor egy gyorsan mozgó tárgyról próbálunk éles képet készíteni, ugyanis a fiatalok iskolai életútjának alakulása is folyamatos mozgásban van: több mint kétharmaduk a lekérdezés pillanatában is tanult, illetve közel harmaduk tervez még további tanulmányokat. Az alapfokú vagy a középfokú képzésből kimaradók 9 százaléka is csak átmenetinek tekinti jelenlegi helyzetét, a későbbiekben szeretné befejezni megkezdett tanulmányait. Ami pedig a lekérdezéskor nem tanulókat illeti, több mint ötödük (21 százalék) szeretne még továbbtanulni a későbbiekben, akiknek szintén csaknem ötöde (17 százalékuk) akár több képzés elkezdését is tervezi a jövőben. Emiatt elemzésünk egy dinamikusan változó, gyorsan mozgó rendszerről ad számot, így az oktatási helyzetképről nyújtott jellemrajzunk nem lehet több mint egy lekérdezés időpontjában kimerevített pillanatfotó. Az iskolai életút célcsoportra

1 A medián kereset kétharmada alatt keresők csoportja.

jellemző dinamizmusából adódóan a vizsgált kérdés szerint változik majd elemzett részpopulációnk is, hiszen a megkérdezettek egyes csoportjai már csak életkorukból adódóan sem juthattak el egyes oktatási szintekre, illetve azok sikeres elvégzéséhez.

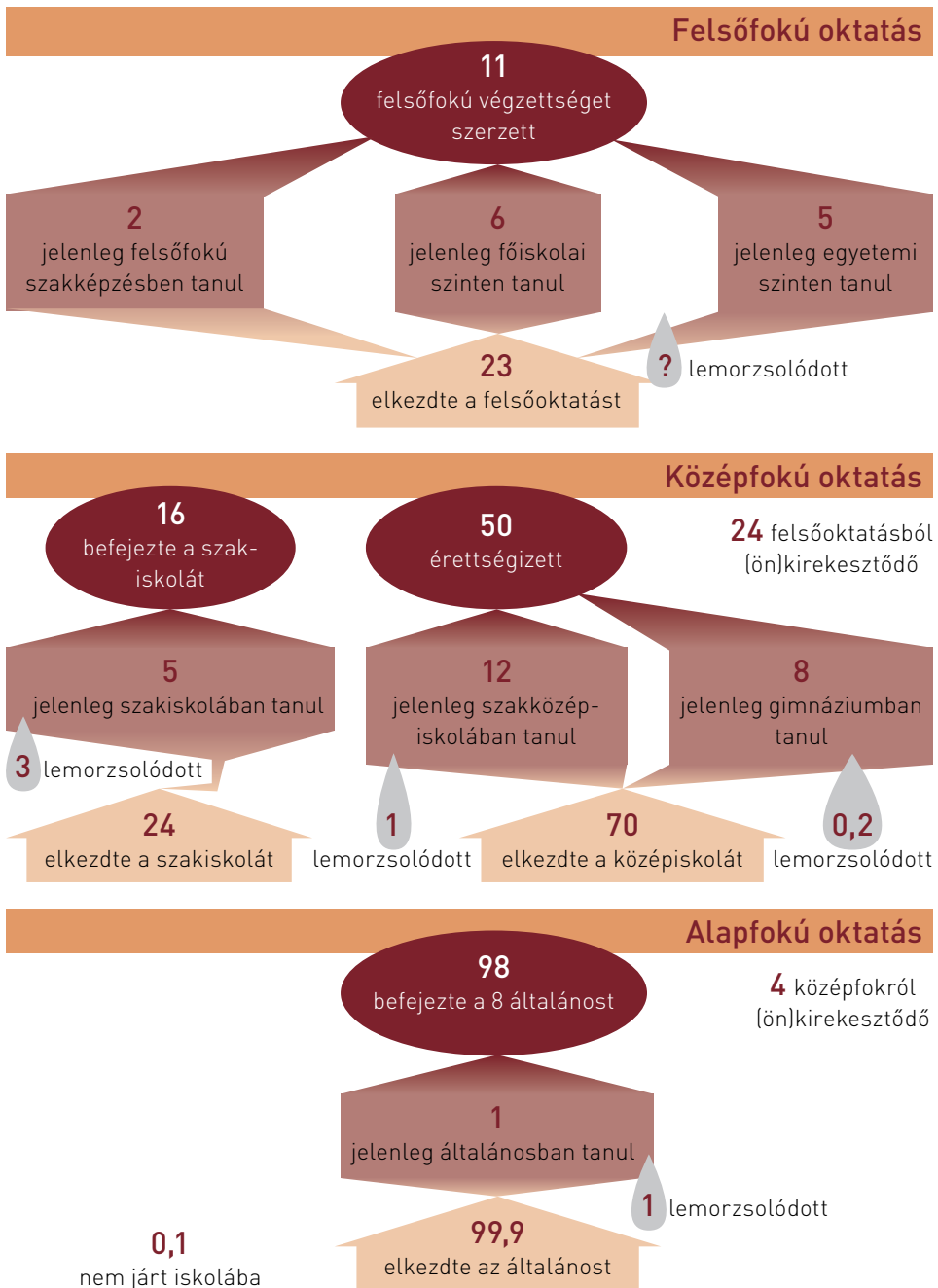
Ezt a kiragadott, kimerevített helyzetképet szemlélteti az *1. ábra*.² Láthatjuk, hogy az általános iskola befejezése természetessé vált a fiatalok körében, ez az iskolázottsági szint már elérte a telítődöttségi szintet. A zéró-korreláció elmélete szerint a lemorzsolódás éppen ekkor jár a legsúlyosabb következményekkel az egyénre nézve, ugyanis ilyenkor az adott iskolai végzettség elérése már nem juttatja előnyökhöz a társadalom tagjait, ez sokkal inkább defenzív szerepet kap, hiszen jelentős hátrányba kerülhetnek az azt meg nem szerzők (Kovai-Zombori, 2000). Így a már általános iskolából is kimaradó vagy onnan időközben lemorzsolódó valamivel több mint 1 százaléknyi fiatal helyzete rendkívül válságos. Jelzi ezt az is, hogy mindössze csak negyedük-ötödük aktív jelenleg a munkaerőpiacon.

A tendenciákat vizsgálva belátható, hogy a zéró-korreláció jelensége már az érettségi megszerzésére vonatkozóan is érvényesülhet, hiszen a fiatalok többsége (70 százaléka) érettségit adó középiskolában kezdte meg tanulmányait, és a lemorzsolódási adatokat figyelembe véve közel ennyien meg is szerzik majd az érettségit a közeljövőben. Ugyanakkor minden huszonötödik fiatal kimarad a középfokú oktatásból annak ellenére, hogy az oda való belépésre feljogosító általános iskolai végzettséget megszerezte. Ennek a csoportnak körülbelül kétharmada még a tankötelezettség 18 évre emelése előtt fejezte be az általános iskolát, így ez – az azóta már 16 éves korra csökkentett – intézkedés úgy tűnik kedvezően hatott a középfokú továbbhaladásra. A csoport nehéz helyzetét jelzi, hogy nekik is csak negyedük dolgozik a lekérdezéskor, mindezt úgy, hogy tanulókat már az ő soraikban sem találunk.

Minden második fiatal (50 százalék) megszerezte már a felsőoktatásba való belépéshez szükséges jogosítványt, az érettségit, de (eddig) csak körülbelül felük kezdte meg felsőfokú tanulmányait. Közülük csaknem minden második fiatal (a teljes minta 11 százaléka) sikeresen el is végezte

2 Az ábrán szereplő arányokban tapasztalt inkonzisztenciák annak tudhatóak be, hogy számtalan változó együttes vizsgálatát követelte meg a helyzetkép felvázolása, így az előforduló, változónként eltérő mértékű és struktúrájú válaszhányok némi zavart okoznak a pontos kép felvázolásában. Egy-egy válaszadó iskolai életútján belül a párhuzamosan folytatott, vagy azonos szinten belül egymást követően megkezdett tanulmányok is felelősek a tapasztalt eltérésekért.

1. ÁBRA: A fiatalok oktatási helyzetképe a teljes minta százalékában
(N=8000; százalékos megoszlás)

azóta, míg körülbelül ugyanennyien jelenleg is hallgatók. A felsőoktatásból lemorzsolódókról sajnos nem tudunk számot adni a kérdőív alapján.

Expanzió

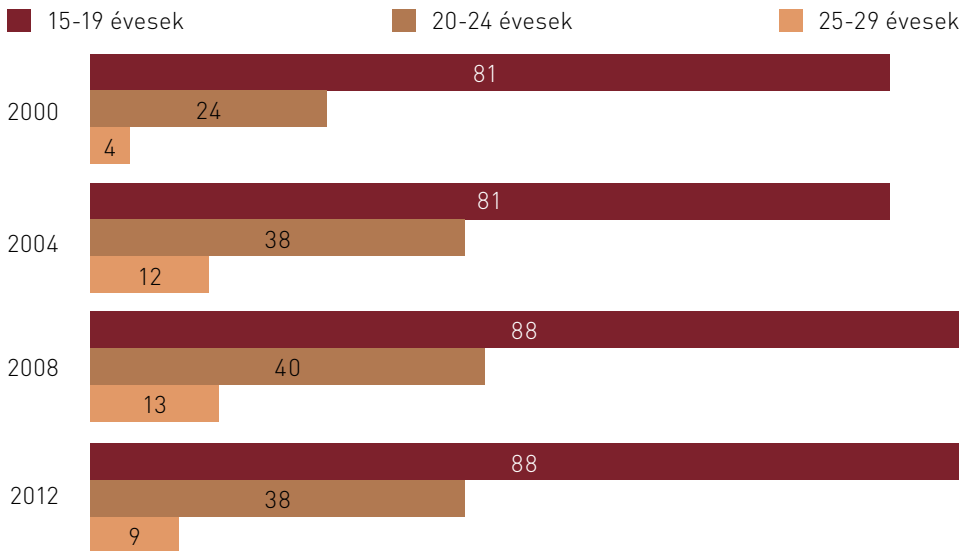
Magyarországon a kilencvenes években először a közoktatás, majd a felsőoktatás expanziója is elindult, így a magyar fiatalok is az iskolai ifjúsági korszakba léptek (Gábor, 2002). Ez az expanzió egyszerre jelent vertikális, illetve horizontális bővülést, ugyanis a fiatalok egyre hosszabb ideig és egyszerre egyre többen vesznek részt valamilyen képzésben (Szabó-Bauer, 2009). Az Ifjúság kutatássorozat adatai alapján az expanzió töretlenül folytatódott a 2000-es években is: 2000 és 2008 között több mint harmadával nőtt az oktatásban részt vevő fiatalok aránya. A legutóbbi lekérdezés adatai alapján e növekvő tendencia megtörni látszik, sőt némi visszaesésről is beszámolhatunk, ugyanis az elmúlt négy év alatt 3 százalékponttal csökkent ez az arány (2. ábra).³ A jelenleg képzésben résztvevők arányának csökkenése egy visszaesési tendencia elejét jelezheti, ha figyelembe vesszük a továbbtanulási tervek elmúlt négy évben tapasztalt drasztikus csökkenését is. Miközben 2008-ban még a fiatalok fele szeretett volna továbbtanulni, addig 2012-re ez az arány 31 százalékra esett vissza. Az adatfelvételkor nem tanulókon belül a legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezőknek korábban – a már szintén magasnak számító – 35 százaléka nem tervezte a továbbtanulást, mára ez az arány tovább nőtt, 57 százalékos. (Szabó-Bauer, 2009).

2. ÁBRA: Az oktatásban résztvevők aránya a teljes minta százalékában 2000-2012 között („Az alábbiak közül melyik igaz önre? Tanul, részt vesz valamilyen iskolában vagy tanfolyamon valamilyen képzésben.” N=8000; százalékos megoszlás)

3 Az Ifjúság kutatásokból származó korábbi adatok minden esetben az aktuális kutatási év gyorsjelentéséből származnak, elemi adatokkal nem rendelkezünk (Laki et al., 2001; Bauer-Szabó, 2005; Szabó-Bauer, 2009).

3. ÁBRA: Az oktatásban résztvevők aránya korcsoportok szerint, 2000-2012 („Az alábbiak közül melyik igaz önre? Tanul, részt vesz valamilyen iskolában vagy tanfolyamon valamilyen képzésben.” N=8000; százalékos megoszlás)

Korcsoportonként vizsgálva az időbeli tendenciákat látható, hogy az évezred elején még az idősebb korosztályok képzésben maradása volt a tapasztalt bővülés fő motorja, majd az évtized közepén ezt felváltotta a 15-19 éves korosztály hirtelen megugró részvételi aránya (3. ábra). Ez utóbbi hirtelen változást a 2005-ben 18 éves korra megemelt tankötelezettség magyarázhatja, mivel ennek köszönhetően mind 2008-ban, mind 2012-ben a 15-19 éves korosztály közel kilenctizede vett részt iskolarendszerű képzésben. A korcsoportok szerinti bontásból kiderül, hogy az elmúlt évek visszaesését a 20 évesnél idősebb fiatalok korábbiakhoz képest kisebb arányú részvétele okozza, ami így a 2004-es szintet sem éri el. Ezt a csökkenést bizonyára az is befolyásolta, hogy 2012-ben körülbelül 22 ezer fővel kevesebb diákot vettek fel a felsőoktatásba, mint az előző két évben, ráadásul az elmúlt évekhez képest a 20 évesnél idősebbek kisebb arányban voltak jelen a felsőfokú képzésbe felvettek között.⁴

4 Forrás: Felvi statisztikák, http://www.felvi.hu/felveteli/ponthatarok_rangsorok/elmult_evek. Utolsó letöltés: 2013. május 20. A felvettekre vonatkozóan később idézett adatok is ebből a forrásból származnak.

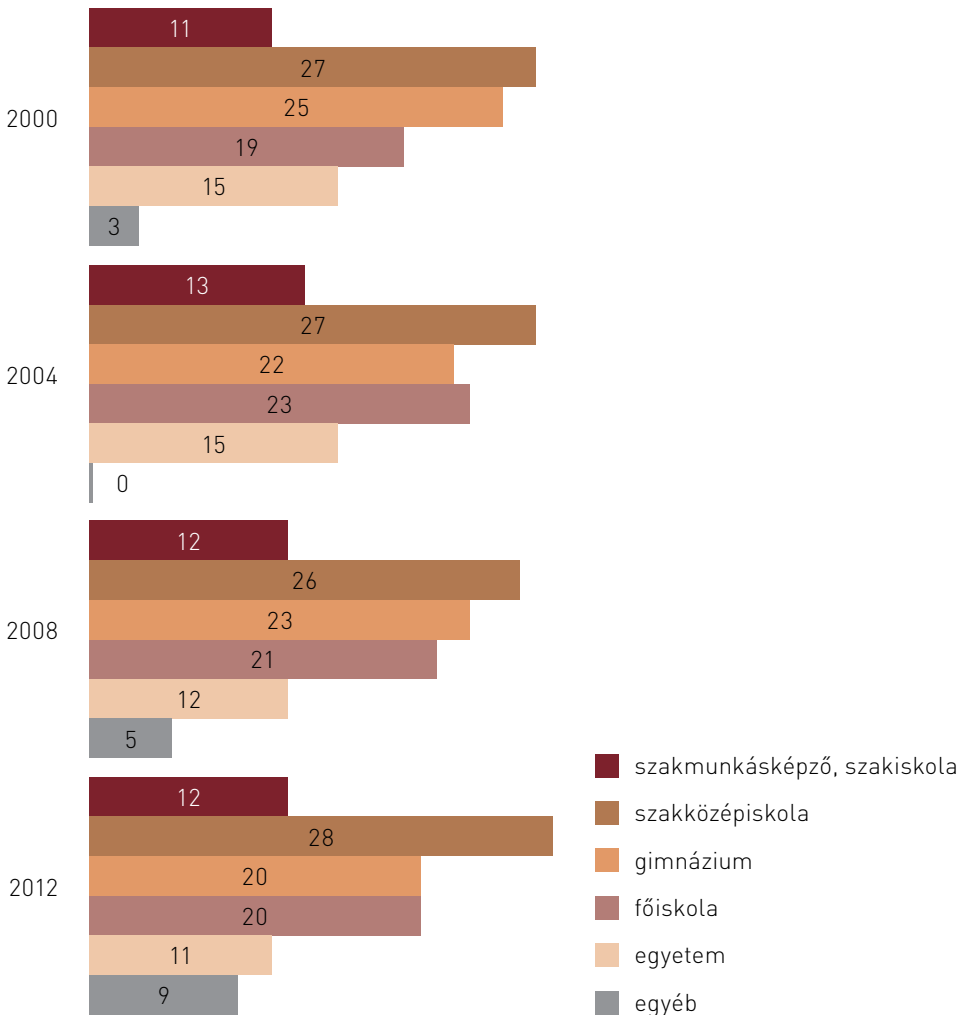
A 2000. évi állapothoz viszonyítva, a jelenleg tanulók iskolatípusok szerinti megoszlása is némileg módosult (4. ábra). A szakiskolai tanulók aránya viszonylag állandónak tekinthető az időszakban, az érettségit adó képzésben résztvevők aránya viszont 52-ről 48 százalékra csökkent, azon belül pedig egyre nagyobb részt tesznek ki a szakközépiskolások. A felsőoktatásban résztvevők⁵ arányát 2004-ig növekedés, majd folyamatos csökkenés jellemezte. Ezen belül az egyetemisták létszámában 2008-tól tapasztalt csökkenés a 2006-ban bevezetett Bologna-rendszer következményeivel magyarázható, mivel az alapszakosokat a főiskolások közé soroltuk technikai okokból, de közülük nyilván többen belépnek majd a jövőben az egyetemi szintű mesterszakokra – ahogyan erre már a 2008. évi kutatási jelentés szerzői is utaltak (Szabó-Bauer, 2009). Ugyanakkor összességében is elmondható, hogy a 2000-es évek elejéhez képest csökkent a felsőoktatásban résztvevők aránya: a 2004-es 38 százalékról 2012-re 31 százalékra apadt a hallgatók tanulókön belüli részesedése, amely több tényezővel magyarázható. Egyrészt a felsőoktatásba felvettek létszámának korábbi évekhez képest vett csökkenése okozhatja, ami mind a 2008-as, mind a 2012-es lekérdezés előtti időszakot jellemezte (lásd felvételi statisztikák).⁶ Másrészt a Bologna-rendszer is szerepet játszhat benne, mivel a hároméves alapszak után nem mindenki lép be a mesterképzésbe, így a fiatalok bizonyos csoportjai esetében lerövidül a felsőoktatás időszaka. Az egyéb képzésekben tanulók aránya ellenben megháromszorozódott az elemzett időszak alatt, ami lehetséges, hogy a felsőoktatás alternatíváját jelenti a fiatalok számára.

Az expanziót ugyanakkor nemcsak mértéke alapján ítélné meg, hanem abból a szempontból is, hogy javul-e az oktatás társadalmi szempontból vett áteresztőképessége, tehát nagyobb esélyt kapnak-e az expanzióknak

5 A korábbi évek kutatásaival, illetve a korábban végzetek iskolai végzettségével való összehasonlítás érdekében a teljes tanulmányban a főiskolások/a főiskolát végzetek közé soroljuk a hagyományos főiskolai képzésben tanulók/végzetek mellett az alapszakon, illetve a felsőfokú szakképzésben tanulókat és végzeteket is. Az egyetemisták/egyetemet végzetek közé kerülnek a hagyományos egyetemi képzésben tanuló/végző hallgatók mellett a mesterszakon, az egységes osztatlan képzésben tanulmányokat folytató/ott végzett fiatalok, illetve a kiegészítő és doktori képzéshez kötődők is.

6 2004-ben még 109 851 főt vettek fel a felsőoktatásba, ami folyamatos és intenzív csökkenést követően 2007-re 81 637 főre csökkent, de még 2008-ban is csak 96 330 fő jutott be, ha a keresztfeléves és a pótfelvételi során bekerült jelentkezőket is figyelembe vesszük. Ugyanezt tapasztaljuk 2012 előtt is: 2010-ben egy növekedési szakaszt követően 114 065 fő nyerhetett összesen felvételt, ami 2012-re 92 475 főre esett vissza.

4. ÁBRA: Az oktatásban résztvevők százalékos megoszlása iskolatípusok szerint, 2000-2012 („Az alábbiak közül melyik igaz önre? Tanul, részt vesz valamilyen iskolában vagy tanfolyamon valamilyen képzésben.” N=8000; százalékos megoszlás)

köszönhetően az alacsony társadalmi státuszú fiatalok az érettségi, illetve a felsőfokú végzettség megszerzésére. Az expanzió oktatási szelekcióra vonatkozó hatásáról számos elképzelés olvasható a szakirodalomban. Egyes elgondolások szerint az oktatás bővülése következtében az alsóbb oktatási szinteken kiegyenlítődhetnek ugyan az esélykülönbségek, de ezáltal a társadalmi háttér hatása csak feljebb kúszik és egy felsőbb oktatási szinten

érvényesül (Boudon, 1974). Alternatívaként fogalmazódik meg az életciklus hatás (Alwin–Thornton, 1984), illetve a szelekciós mechanizmus (Mare, 1981) is, amelyek a felsőbb oktatási szintek felé haladva a társadalmi háttér rendre csökkenő hatását feltételezik. Előbbi abból indul ki, hogy az életkor növekedésével egyre csökken a származás jelentősége, utóbbi pedig abban látja elképzelése alapját, hogy a felsőbb szintek felé folyamatosan homogenizálódó tanulókon belül vélhetően enyhül a társadalmi háttér hatása (Róbert, 2000; Németh, 2006; Lannert, 2009; Veroszta, 2012). Nem célunk ezen hipotézisek igazolásának vagy cáfolatának már megszületett bizonyítékait felvonultatni, csak utalni szerettünk volna rá, hogy az expanzió és az oktatási esélyegyenlőség alakulása közötti kapcsolat korántsem egyértelmű, már elméleti síkon is több, egymásnak ellentmondó hipotézis fogalmazható meg ezzel kapcsolatban.

A tanulmány következő részében részletesen foglalkozunk a társadalmi háttér és az iskolai életút összefüggéseivel, ezúttal csak a korábban publikált Ifjúság kutatások adataira támaszkodva tárjuk fel az időbeli trendek alakulását. Ha az apa iskolai végzettsége mentén vizsgáljuk a fiatalokat, a felsőoktatásba való bejutás esélyeit tekintve összességében nem látszik javulás az elmúlt 12 évben (*1. táblázat*). A lekérdezéskor felsőoktatásban tanulókat elemezve látható, hogy a főiskolák leginkább az érettségizett apák, az egyetemi szintű képzések pedig a felsőfokú végzettségű apák gyermekeinek nyíltak meg, illetve váltak áteresztőbbé. A legképzetlenebb apák leszármazottai előtt továbbra is zárva vannak a felsőoktatás kapui, ami egyre inkább igaz a főiskolai szintű képzésekre is. Utóbbi ismételten a Bologna-rendszerbe való átmenetnek tulajdonítható, hiszen az alapszakok és a felsőfokú szakképzések az egykori egyetemek falai között is jelen vannak, emiatt erősödhet a körükben tapasztalt társadalmi szelekció.

Mások is felhívják rá a figyelmet, hogy még a középfokú és felsőfokú oktatás expanziója sem hozta meg a várt eredményt, hiszen abból nem a legalsó szegmensekből érkezők, hanem a középosztálybeliek profitálhattak leginkább (pl. Gázsó, 2006; Róbert, 2000). Kedvezőtlen hatásként könyvelhető el az is, hogy a közoktatás és a felsőoktatás expanziójával párhuzamosan lezajlott a két iskolai szint erőteljes differenciálódása is, ami újabb szelekciós lépcsőként hat.

1. TÁBLÁZAT: Az apák iskolai végzettsége a lekérdezéskor még tanuló egyetemistákon és főiskolásokon belül, 2000-2012

(N₂₀₁₂=1612; százalékos megoszlás)

apa iskolai végzettsége	egyetemisták				főiskolások			
	2000	2004	2008	2012	2000	2004	2008	2012
felsőfokú	44	39	42	45	29	24	30	28
érettségi	31	38	35	28	33	38	34	38
szakmunkás-képző	22	22	22	24	32	33	33	32
legfeljebb 8 általános	3	1	1	3	6	5	3	2

Sokszínű életpályák

Már a korábbi Ifjúság kutatások is felhívták a figyelmet az életutak linearitásának megtörésére, a különféle mellékutak megjelenésére (Szabó-Bauer, 2009). Korábban az egyén jellemzően időben közvetlenül egymást követve haladt át az alapfokú, a középfokú, illetve a felsőfokú képzésen. Végzése után – bármelyik szinten is szakad meg iskolai életútja – belépett a munkaerőpiacra. Mára ez a szabályos egymásutánosság megszűnt, bár természetesen nem tűnt el teljesen, csak háttérbe szorult. Az életutak diverzifikálódtak és individualizálódtak, megnőtt az egyén döntésének felelőssége és a döntések következményeinek kockázata (Gábor, 2006) – még akkor is megállja a helyét az állítás, ha jelenleg az oktatás és a munkaerőpiacra való belépésen kívül nem veszünk figyelembe egyéb életeseményeket.

A linearitás megtörését két értelemben is használjuk itt: egyrészt a különféle képzési szintek között, másrészt az oktatás és a munkaerőpiac világa között is felfedezhetjük. Leginkább a közép- és a felsőfokú képzésben, illetve a kettő közötti átmenet időszakában érhető tetten az a tendencia, hogy a fiatalok azonos képzési szinten belül egymást követően vagy akár párhuzamosan egymással több képzést is elvégeznek. Ezért lehetséges, hogy a szakiskolát végzettek egy része később érettségit tesz, az érettségizettek közül pedig többen szakmát tanulnak vagy további kiegészítő középfokú képzéseket végeznek. Egy 2009-2010-es kutatás is felhívja a figyelmet arra, hogy akik érettségijük évében nem jelentkeznek a felsőoktatásba, azok is

többségében tanulni kívánnak a következő egy évükben – több mint felük éppen egy szakma megszerzését tervezi (Fábri, 2010). Az érettségi után felsőfokra nem jelentkezők több mint harmada ráadásul tervezi a jövőben felvételijét, tehát iskolai életútját csak szünetelteti (Nyüsti, 2012b). Az így beiktatott rövidebb időszakokat a fiatalok munkavállalással, egyéb képzések elvégzésével, nyelvtanulással, külföldi tapasztalatszerzéssel töltik (Fábri, 2010; Szemerszki, 2012). A felsőfokú képzés elvégzése közben is jellemzőek ezek a kisebb-nagyobb megszakítások, melyek egyrészt a halasztás révén, másrészt a képzési szintek közé ékelődve, esetleg külföldi ösztöndíjak révén megtörik a képzés egységét, amit egyébként is mérhetően jellemez a párhuzamos munkavállalás és a gyakornoki lét. Úgy tűnik ráadásul, hogy a hagyományos felsőfokú áthaladáshoz képest e színes, kaleidoszkópszerű készséggyűjtő tevékenységsorozat kifizetőbbnek mutatkozik a későbbiekben a munkaerőpiacon (Sági, 2012).

A Magyar Ifjúság 2012 adatai alapján a jelenleg még tanuló fiatalok 6 százaléka végez munkát a tanulmányai mellett. Képzési szintenként természetesen szignifikáns eltéréseket találunk: az alapfokú képzésben résztvevőkre egyáltalán nem jellemző a munkavégzés, még középfokon is csak a tanulók 2 százalékát érinti, felsőfokon azonban már 13 százalékukra terjed ki.

A kérdőív alapján a különféle képzési szintek fiatalok életén belüli sorrendjéről a továbbtanulási terveikből tájékozódhatunk leginkább.⁷ Ha a már nem tanuló fiatalok legmagasabb iskolai végzettsége, illetve az éppen még tanulók képzési szintje alapján felbontjuk a mintát, és így vizsgáljuk a továbbtanulási terveket, akkor kirajzolódik az iskolai életpályák fentebb már részleteiben ismertetett individualizálódása, linearitásuk megtörése. A szakiskolások (szakiskolát végzettek) 17 százaléka venne részt a jövőben további iskolarendszerű képzésben. Az érettségire készülőkön (érettségizetteken) belül ez az arány kétszeres (34 százalék), míg a hallgatók (felsőfokon végzettek) 24 százaléka nyilatkozik ilyen továbbtanulási szándékról. (2. táblázat).

A szakiskolások leginkább újabb szakmát (9 százalék), vagy érettségit szereznének (6 százalék) a jövőben. Nagyon kevesen, csak minden századik

7 Természetesen nem feltételezzük, hogy a válaszokból kirajzolódó továbbtanulási tervek mind-egyike meg is fog valósulni a jövőben, de a kérdőív egyéb részeiből nem nyerhetünk információt a kérdést tekintve, így ezzel kell megelégednünk. Feltételezzük, hogy a tervek szintje is megfelelően jelzi a fiatalok iskolai életútjának individualizálódását.

2. TÁBLÁZAT: Továbbtanulási tervek alakulása az iskolai végzettség szerint („Mit szeretne még tanulni? Kérem, sorolja fel az összes olyan iskolát, tanfolyamot, amit a jövőben el szeretne még végezni!”; százalékos megoszlás)

iskolai végzettség ^a	továbbtanulási tervek**				
	(másik) szakma	érettségi	egyéb középfokú	felsőfokú	összesen
szakiskola (N=1578)	9	6	0,2	1	17
érettségi (N=3485)	10	0,1	2	10	34
felsőfokú végzettség (N=1717)	6	0,1	0,4	17	24
összesen (N=6781)	10	4	1	16	28

^a Az iskolai végzettség ebben az esetben a már nem tanulók legmagasabb iskolai végzettségét jelöli, kiegészítve az adott végzettségért jelenleg tanulmányokat folytatók csoportjával.

** (p ≤ 0,001)

szakmát tanuló (szerzett) dédelgeti a felsőfokú végzettség megszerzésének a tervét. Az iskolai életút linearitásának megtörését jelzi, hogy az érettségizők (érettségizettek) körében ugyanannyian vannak a későbbiekben szakma-, illetve diplomaszerezést tervezők (10-10 százalék). Ráadásul a felsőoktatás hallgatói (végzettjei) számára is vonzó a szakmaszerzés, 6 százalékuk vállalkozna erre a későbbiekben. Az érettségiző és a hallgatói csoport esetében az érettségi mint jövőbeli terv valószínűleg a szintemelő, illetve a kiegészítő érettségit takarja, ami sok esetben a felsőfokú felvételihez, esetleg minor szakok felvételéhez szükséges számukra. Szembeötlő, hogy a felsőfokon tanulók (végzettek) még az érettségiző csoportnál is magasabb arányban (17 százalékban) terveznek újabb felsőfokú képzésbe kezdeni.

A fiatalok nyelvismerete

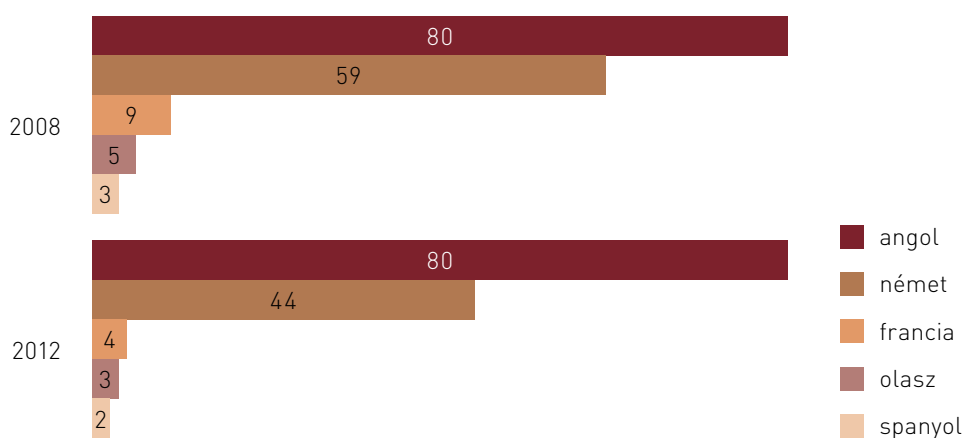
A nyelvtudás jelentősége egyre nagyobb, ami nemcsak a munkaerőpiacon érvényesül, hanem már jóval korábban kifejti hatását. A nagyobb presztízsű, piacképes szakokra való bekerülés során is már felvételt meghatározó az értékes többletpontokat jelentő nyelvvizsgák felmutatása, ráadásul a diploma

kiadása is az igazolható nyelvtudáshoz kötött, mesterszakokon általában egyszerre kettőhöz is (Nyüsti, 2012a). Ennek ellenére az önbevalláson alapuló ismeretszint alapján az öt leggyakrabban beszélt nyelvet vizsgálva nem látunk javulást 2008 óta, sőt az angol nyelven kívül éppen látványos visszaesést tapasztalhatunk (Szabó-Bauer, 2009) (5. ábra).

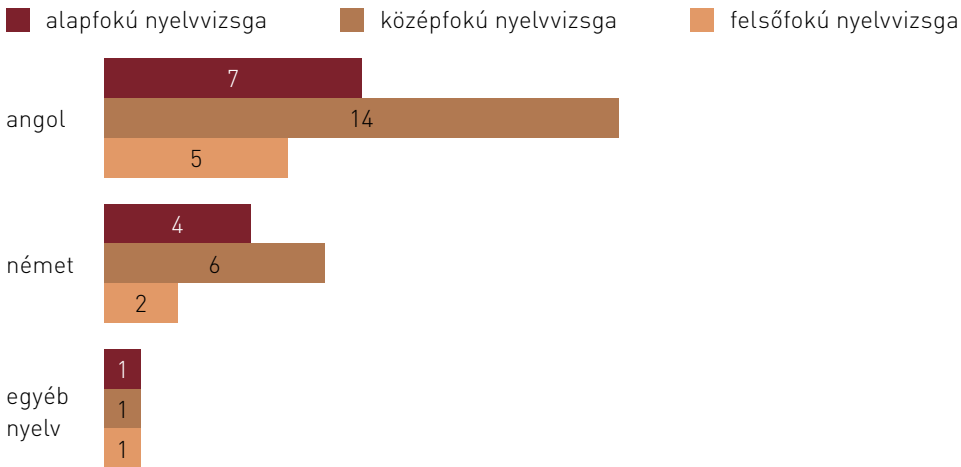
2012-ben már nemcsak az önbevalláson alapuló – kétségesen megbízható – ismeretszintre volt kíváncsi a kutatás, hanem a nyelvvizsgák meglétére is rákérdezett. Bár tudjuk, hogy a nyelvvizsga, illetve a használható nyelvtudás közé sem tehető egyenlőségjel, de a többletpontok, a diploma szempontjából is fontos, valamint egyes esetekben még a munkaerőpiac is ez alapján értékeli, így fontos szerepet tölt be a fiatalok életében (akár van mögötte használható tudás, akár nincs).

A fiatalok több mint kétharmada – tekintet nélkül a nyelvre és a nyelvtudás szintjére – semmilyen nyelvvizsgával sem rendelkezik, közel negyedük legalább egy nyelvvizsgával, míg 8 százalékuk egyszerre többel is rendelkezik. Legalább egy alapfokú nyelvvizsgával a fiatalok tizede (10 százalék), legalább egy középfokúval 18 százalékuk, legalább egy felsőfokúval pedig 7 százalékuk rendelkezik. A nyelvvizsgák többségét (57 százalékát) angol nyelvből szerezték, ebből a nyelvből a minta 26 százaléka bír valamilyen szintű nyelvvizsgával. Német nyelvből körülbelül fele ennyien (12 százalék)

5. ÁBRA: Az öt leggyakrabban beszélt nyelvet önbevallás szerint legalább alapszinten beszélők aránya a valamilyen idegen nyelvet ismerőkön belül (2008-2012) („Milyen szinten beszéli Ön a.... nyelvet?” N₂₀₁₂=4754; százalékos megoszlás)

6. ÁBRA: Nyelvvizsgával rendelkezők a nyelvvizsga szintje és nyelve szerint a teljes minta százalékában (N=8000; százalékos megoszlás)

szereztek vizsgabizonyítványt, míg az összes többi nyelvből együttesen is csak elenyésző számú fiatal – a teljes minta mindössze 3 százaléka – tett nyelvvizsgát (6. ábra).

III. Az iskolai életút társadalmi meghatározottsága

Bármilyen teljesítmény – így az iskolai teljesítmény esetén is – az egyénekre jellemző különbségek természetesnek tekinthetők, és az eltérő képességek és tehetségek révén nem is szüntethetők meg teljesen. Önmagában ez nem is jelentene gondot, hiszen feltételezhetően ezek a differenciáló képességek közel véletlenszerűen oszlanak meg a társadalom tagjai között, így nem jelenthetik az egyenlőtlenségek fennmaradásának alapját (Andor–Liskó, 1999). A kérdés akkor válik problémássá, amikor bizonyos ismérvek szerint jelentősen és szisztematikusan eltér egymástól a diákok iskolai életútja. Már négy–öt évtizedre visszamenőleg találkozhatunk azokkal az elméletekkel és empirikus eredményekkel, melyek a társadalmi rétegződés és az iskolarendszer kapcsolatát tárgyalják. Számottevő változásról nem számolhatunk be azóta sem, sőt igencsak meglepő a kapcsolat szívós stabilitása. A társadalmi háttérből következő egyenlőtlenségek a rendszerváltást követően is fennmaradtak (Németh, 2006), melyek kimutathatóak az iskolai továbbhaladásban kitüntetett

szerepet játszó érdemjegyek, évisméltések, bukások és lemorzsolódások gyakoriságában is (Gazsó, 2006). A különböző társadalmi háttérű tanulók teljesítményeit vizsgálva már az iskolába lépéskor jelentős különbségek tapasztalhatók közöttük, melyek az idő előrehaladtával nemhogy kiegyenlítődnének, hanem még fokozódnak is (Ferge, 1972; Csapó et al. 2009). A PISA eredményeiből az is bizonyossá vált, hogy hazánkban nemzetközi összehasonlításban is igen erős a társadalmi háttér és az iskolai teljesítmény kapcsolata (Róbert, 2004; Oktatási Hivatal, 2009; Balázsi et al., 2010).

A jelenség magyarázata több tényező együttes hatásának köszönhető. Szerepet kaphatnak benne a rétegspecifikus nyelvi kódok (Bernstein, 1996), a családi nevelési gyakorlat teljesítményorientált magatartásra ható szerepe, a társadalmi felemelkedés rétegenként eltérő motivációi (Mollenhauer, 1996), vagy a kibocsátó család által birtokolt tőkék mennyisége és szerkezete is (Bourdieu, 1986). Az alsóbb társadalmi osztályok tagjait az is hátráltatja iskolai előmenetelükben, hogy kevésbé hisznek az oktatásban mint a sikerhez vezető eszközben, a tanulás mint beruházás előnyeit hajlamosak lebecsülni, míg annak kockázatait nagyobbak értékelik (Boudon, 1981). A tapasztalt egyenlőtlenségek miatt többen az iskolára mint a társadalmi rendszer reprodukálásának színterére tekintenek, ahol szimbolikus erőszak révén, a meritokrácia illúziójába bújtatva legitimizálódnak és a következő generációkra nézve is rögzülnek a fennálló társadalmi rendszer erőviszonyai (Bourdieu-Passeron, 1977). Ugyanakkor bizonyított, hogy a kulturális reprodukció mechanizmusaival párhuzamosan a kulturális mobilitás jelensége is formálja a magyarországi diákok előmenetelét. A kulturális aktivitás ugyanis jelentős kompenzáló erővel bír az alacsony társadalmi státuszból származó tanulóknál (Blaskó, 2002).

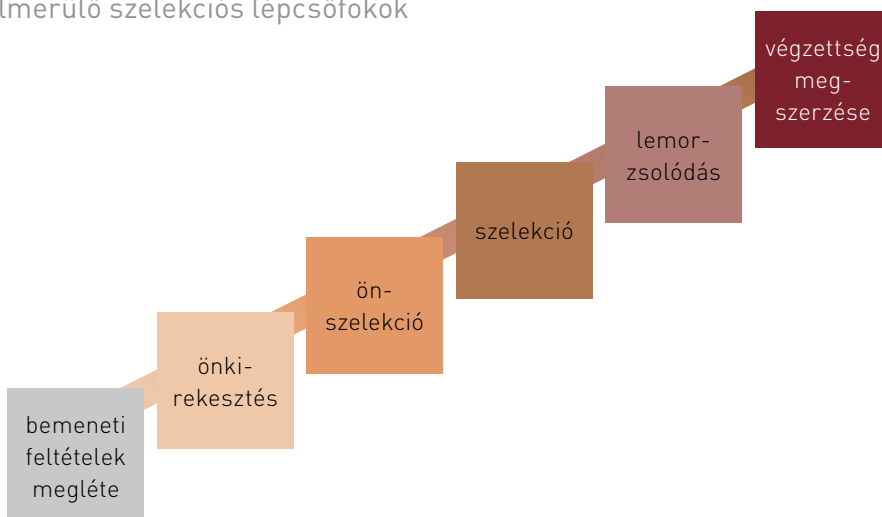
Az elméletalkotók által megfogalmazott kritikákból, illetve a vonatkozó statisztikai adatokból egyértelműen kirajzolódik, hogy az iskola nem képes betölteni társadalmi funkcióját: ahelyett, hogy a társadalmi mobilitás olyan csatornáját képezné, amely tömegek számára képes biztosítani a felzárkózást, vagy akár a felemelkedést, olyan rendszerként funkcionál, amely újratermeli, stabilizálja, sőt még el is mélyíti a különböző társadalmi csoportok között fennálló esélykülönbségeket. Ebben a fejezetben a Magyar Ifjúság 2012 kutatás adatai alapján azt vizsgáljuk, hogy napjainkban hogyan jellemezhetjük ezt a korábban sokat elemzett jelenséget (Ferge, 1972; Andor-Liskó, 1999; Bukodi, 2000; Gazsó, 2006 stb.).

Szelekciós lépcsőfokok az oktatási rendszerben

Az oktatási rendszerünket leginkább hierarchikusan egymásra épülő szintek sorozataként írhatjuk le, ahol az iskolai továbbhaladás minden mérföldkövének egyre szelektáltabb sokaság lép át, amely egyszerre jelent teljesítménybeli és társadalmi összetételt érintő homogenizációt. Ez a szelekció szintenként több lépcsőben valósul meg, melyeket a 7. ábra szemléltet (Róbert, 2000; Ceglédi–Nyüsti, 2011).

Az oktatási szintek egymásra épülő hierarchiájából adódóan a felsőbb szintekre való belépés mindig megköveteli az alsóbbak teljesítését, de a felsőoktatásban ettől akár kifinomultabb *bemeneti feltételekkel* is találkozhatunk például nyelvvizsgák, vagy alkalmassági vizsgák formájában, melyek az egyének egy részét eleve kirekesztik az adott képzettség megszerzéséből. Azonban hiába felel meg valaki egy képzés bementi feltételeinek, ha ő maga nem jelentkezik rá. Ezt *önkirekesztésként* értékelhetjük, amely számos statisztikai bizonyíték tükrében gyakrabban fordul elő az alsóbb társadalmi csoportok tagjai körében (pl. Róbert, 2000; Veroszta, 2012; Nyüsti, 2012b). A tankötelezettség korhatára miatt ez jellemzőbb az érettségi és a felsőoktatás közötti átmenet során, de az általános iskolába és a középiskolába való beiratkozás elszalasztása is létező jelenség még napjainkban is (lásd 1. ábra).

7. ÁBRA: Egy adott képzettségi szint megszerzése során felmerülő szelekciós lépcsőfokok

Hazánkban az expanzió a középfokú és a felsőfokú oktatás erős differenciálódásával párhuzamosan ment végbe, így az egy-egy szinten belül fellelhető képzési típusok közül választó diákok egyúttal minőségbeli és a továbbhaladás esélyeit jelentősen befolyásoló döntést is hoznak. Az eltérő képzési típusokra való jelentkezést adott szinten belül *önszelekciónak* értékelhetjük, amely szintén függ a társadalmi háttértől. Ez már általános iskolában is megjelenik a tagozatos vagy a szerkezetváltó osztályok választásában, valamint a szakiskola, szakközépiskola és a gimnázium közötti döntésre is hat, hiszen bizonyítottan még akár azonos iskolai eredmények mellett is kevésbé választják az érettségit adó képzéseket az alacsony státuszúak (Gazsó, 2006; Andor–Liskó, 1999; Bukodi, 2000).⁸ Még a felsőoktatás kapujáig eljutott, már eleve nagyon szelektált felvételizői csoporton belül is kimutatható az önszelekció: az alacsonyabb státuszú jelentkezők ugyanis még ekkor is hajlamosabbak alacsonyabb presztízsű képzésekre, kevésbé piacképes és/vagy a helyben elérhető képzésre beadni felvételi lapjukat (Róbert, 2000; Szemerszki, 2012; Ceglédi–Nyüsti, 2011).

A hagyományos értelemben vett *szelekció* csak e jelentkezésekre vonatkozó lépcsőfokok után lép működésbe, amikor a korábbi teljesítmények alapján – melyek szintén erősen függenek a származástól – engedi be (vagy kirekeszti) az egyéneket egyik vagy másik képzési típusba (illetve típusból).⁹ Még a bejutott diákok között is akad, aki nem végzi el a képzést, azaz *lemorzsolódik*. Végül az adott végzettségről tanúbizonyságot szolgáltató papír megszerzéséhez egyes esetekben bizonyos *kimeneti feltételeknek* is meg kell felelni, ilyen például az érettségi vagy a záróvizsga sikeres letétele, a szükséges nyelvvizsgák megléte stb.

8 Kimutatható ráadásul, hogy az általános iskolát követő képzési életút a nyolcadik osztály végén tapasztalt azonos képességszint igen eltérő további fejlődését hozza annak függvényében, hogy ki milyen középiskola típusba iratkozik be. A szakiskolában továbbtanulók tizedik évfolyamban elért kompetenciaeredményei ugyanis jelentősen rosszabbak a másik két iskolatípusba járóknál, hiába indultak azonos képességszintről, amikor kiléptek az alapfokú oktatásból (Hermann, 2012).

9 Nem szabad azonban megfeledkeznünk arról sem, hogy akár a középiskolában, akár a felsőoktatásban még azonos képzési típuson belül is hatalmas eltéréseket találhatunk, amiről akár a középiskolai rangsorok (Neuwirth, 2005), akár a frissdiplomások elhelyezkedési mutatói is árulkodnak.

A szelektálódó ifjúság

Az előzőekben vázolt szelekciós lépcsők oktatási szintenként újrainduló sorozata alakítja a fiatalok iskolai életútját. Sajnos a Magyar Ifjúság 2012 kutatás kérdőíve nem ad minden esetben lehetőséget ezeknek az elméletileg szétválasztható lépcsőfokoknak az empirikus elkülönítésére, emiatt elemzésünkéből sem derülhet ki, hogy az egyes esetekben önkirekesztésről, avagy a szelekció miatt bekövetkezett kirekesztődésről van-e szó. Ugyanígy arra sem derülhet fény, hogy az önszelekció, vagy a szelekció felel-e a középfokú oktatás és a felsőoktatás világában az eltérő képzési típusokra való beiratkozásért.

A következőkben az előző megszorításokkal ugyan, de ebből a szelekciós szemszögből tekintjük át a fiatalok *1. ábrán* bemutatott oktatási helyzetképét. Azt vizsgáljuk, hogy a fiatalok társadalmi háttere, illetve az általuk megélt súlyos életesemények hogyan befolyásolják az egyes szintekre való bekerülést, az azon belüli (ön)szelekciót, az onnan való lemorzsolódást, illetve az adott végzettség sikeres megszerzését.¹⁰

Az elemzéshez három, a válaszadók társadalmi hátterét jellemző homogén csoportot képeztünk a következő változók bevonásával: a szülők iskolai végzettsége, illetve foglalkozási státusza, az anyagi helyzet szubjektív megítélése, valamint a lakóhely településtípusa.¹¹ A képzett mutató eredeti változókkal vett kapcsolatát az *1. melléklet* tartalmazza.¹² A társadalmi háttérre vonatkozóan képzett változónk alapján a fiatalok fele származik az alsóosztályból, 28 százalékuk középosztálybeli, míg fennmaradó hányaduk a felsőosztály tagja.¹³

10 Minden esetben csak a $p \leq 0,05$ szinten szignifikáns eredményekről adunk számot.

11 A csoportokat a TwoStep Cluster eljárás segítségével hoztuk létre, amely alkalmas arra, hogy egyidejűleg kategoriális és folytonos változók mentén homogén egységeket képezzen. A klasztereljárásba hat változót vontunk be egyszerre, így a válaszhányok kumulálódása miatt rendkívül megnövekedett volna a hiányzó értékek aránya. Emiatt a bevont változók esetében imputálást hajtottunk végre az elemzés előtt, amit az SPSS-be is implementált többszörös imputálás módszerének segítségével végeztünk el: a szülők iskolai végzettsége, foglalkozási státusza, illetve az anyagi helyzet alapján becsültük a válaszhányok értékeit. Az elemzés további részében figyelmet fordítottunk az eredeti adatokból és a pótoltt adatokból származó eredmények összevetésére is, ami egyik esetben sem mutatott kiugró eltérést egymástól.

12 Az adatbázis tartalmazott önbesoroláson alapuló osztály hovatartozást is. A kétféle megközelítés természetesen nem vezet azonos besoroláshoz, az összevetést a *2. melléklet* tartalmazza.

13 Nem volt cél a fiatalok társadalmi rétegződésének pontos megragadása, mindössze a társadalmi szelekció oktatásban megjelenő sajátosságait akartuk a mutató segítségével vizsgálni.

Vélhetően a fiatalok iskolai életútját nemcsak családjuk társadalmi státusza befolyásolja, hanem a 14 éves korukig vagy az előző három évben bekövetkezett súlyos életesemények száma is. Ugyan a két változó nem független egymástól – amit a 3. melléklet be is mutat –, de feltételezésünk szerint egymástól függetlenül is hatnak az oktatási életpályára. A kérdőív 12 súlyos életesemény bekövetkezésére kérdezett rá,¹⁴ melyből egy összevont indexet képeztünk. Az első csoportba azok a fiatalok kerültek, akik egyetlen felsorolt eseményt sem éltek át (62 százalék), a második kategóriába azokat soroltuk, akik 1–3 eseményről számoltak be (30 százalék), míg a legkedvezőtlenebb csoportba a négy vagy több krízist megélt fiatalok kerültek (8 százalék). Magyarázó modelljeinkbe kategorizálás nélkül, folytonos változóként vontuk be az indexet, amely így 0 és 12 közötti értékeket vehet fel.

Mivel napjainkban már szinte minden fiatal elvégzi az általános iskolát, ezért az alacsony elemszámok miatt összevonva kezeljük azokat, akik *el sem kezdték az alapfokú oktatást*, illetve azokat, akik *időközben morzsolódtak le onnan*. Ezeknek a fiataloknak a kilenctizede az alsóosztályból származik, s a többiekhez képest szignifikánsan nagyobb arányban éltek meg tagjai súlyos életeseményeket: 42 százalékuk 1–3 esetről, 22 százalékuk pedig még ennél is több súlyos krízisről számolt be. A lemorzsolódó fiatalok közül okként minden kilencedik hivatkozik az iskolaköteles kor végére, csaknem minden ötödik rossz tanulmányi eredményre, körülbelül ugyanennyien családi okokra, míg 8 százalékuk anyagi problémákra vezet vissza lemorzsolódását.

Az általános iskolát befejezők túlnyomó többsége (körülbelül 95 százaléka) *megkezdi a közép fokú oktatást*, de a társadalmi háttér függvényében még így is szignifikáns eltéréseket figyelhetünk meg. A felsőosztályba sorolható fiatalok közül csak minden századik rekedt ki a középiskolából, míg az alsóosztály esetén ez minden tizedik gyerekre igaz. A súlyos életesemények számának növekedésével szintén párhuzamosan nő az (ön)kirekesztő-

14 Ezek a következők voltak: meghalt az édesapja vagy az édesanyja; elváltak a szülei; rendszeresen lerészegedett a szülője vagy a nevelőszülője; elvesztette a munkahelyét a szülője vagy a nevelőszülője; súlyos anyagi veszteség érte a családjukat; durva veszekedések voltak a szülei között; rendszeresen megverték, bántalmazták Önt a szülei vagy a nevelőszülei; abortusz (ön vagy a partnere); szakítás; súlyos betegség (ön vagy a családjának valamelyik tagja); öngyilkossági kísérlet az elmúlt 3 évben (családjában, baráti körében); halállal végződő öngyilkossági kísérlet a közvetlen környezetben (családjában, baráti körében). Az első tíz változó a 14 éves korig bekövetkezett kríziseket taglalja, míg az utolsó kettő az elmúlt három évre kérdez rá.

dők aránya: az egyetlen ilyen eseményt sem tapasztalók közül csak minden huszonötödik marad ki, miközben az 1–3 eseményt megélőknek 6, az ettől többet elszenvedőknek pedig 13 százaléka hagyja ki a középfokú oktatást az alapfokú végzettség megszerzését követően.

A középfokú oktatás iskolatípusai¹⁵ között észlelt (ön)szelekció a korábbi kutatások eredményeihez hasonlóan alakul (3. táblázat). A középfokú képzést elkezdők között a legkedvezőtlenebb társadalmi csoport tagjainak többsége szakiskolai képzésbe iratkozott be, miközben a középosztály tagjai leggyakrabban szakközépiskolába, a legkedvezőbb háttérűek pedig gimnáziumba járnak (jártak). A súlyos krízisek számának növekedése a szakiskolai képzést valószínűsíti: az ezek alól mentesülők háromnegyede ugyanis érettségit adó képzésbe kezd, míg a négynél több krízisen átesőknek csak valamivel több mint fele.

A középfokról való lemorzsolódást a kis elemszámok miatt az iskolatípusra való tekintet nélkül vizsgáljuk. A lemorzsolódók kilenczede (90 százalék) ezúttal is az alsóosztályból származók közül kerül ki. A négynél több krízist megélőknél minden tizedik fiatal (10 százalék) végzi így, miközben a krízisek alól teljesen mentesülő csoportnak csak 3 százaléka érintett. A középfokról lemorzsolódók több mint harmada (36 százalék) rossz tanulmányi teljesítményével, negyedük (25 százalék) családi okokkal (pl. esküvő, gyerek) magyarázza ezt, 17 százalékuk pedig anyagi okokra vezeti vissza tanulmányai félbemaradását.

A jelenleg már nem tanulók csoportján belül az *érettségi megszerzésének* szempontjából is markánsan elkülönülnek egymástól az egyes társadalmi rétegek. Miközben a felsőosztályhoz tartozó fiatalok kilenczede rendelkezik érettségi bizonyítvánnyal, addig a középosztályhoz tartozóknak csak 78 százaléka, az alsóosztályból származók közül pedig még ehhez képest is csak körülbelül feleannyian (38 százalék) rendelkeznek ezzel a végzettséggel. A kríziseknél is jelentős eltérést találunk: a nem érintett csoport csaknem kétharmada (63 százalék) rendelkezik érettséggel, a mérsékelten érintettek több mint fele (51 százalék), míg a kríziseknek erősen kitett fiatalok közül csak minden harmadik (34 százalék).

15 Azoknál a fiataloknál nem tudtuk rekonstruálni a középiskola típusát, akik a középfoknál magasabb iskolai végzettséggel rendelkeztek a lekérdezéskor, ugyanis nem vonatkozott erre külön kérdés. Emiatt kénytelenek voltunk őket e kérdéssel kapcsolatban kihagyni az elemzésből. Ez okozta az elemszámok leolvasható csökkenését.

3. TÁBLÁZAT: A középfokú oktatásban tapasztalható iskolatípusok szerinti (ön)szelekció a társadalmi háttér és a súlyos életesemények száma szerint (százalékos megoszlás)

	szakiskola	szakközépiskola	gimnázium
társadalmi háttér szerint** (N=5996)			
alsóosztály	47	36	17
középosztály	16	46	38
felsőosztály	6	39	55
a súlyos életesemények száma szerint** (N=6123)			
nem történt ilyen	25	41	34
1-3 következett be	34	38	28
4 vagy több következett be	46	32	22

** ($p \leq 0,001$)

Az 1. ábrán is láthattuk, hogy az érettségit megszerző fiatalok körülbelül fele nem jelentkezik, illetve nem kerül be a felsőoktatásba, ezért releváns kérdés, hogy az érettségivel rendelkezők csoportján belül szociális szempontból miben különböznek a *felsőoktatást elkezdők* azoktól, akik megrekednek az érettségi szintjén. A legkedvezőbb háttérűek 62 százaléka belép a felsőoktatásba érettségije birtokában, a középosztályból származóknak 43 százaléka, miközben a legalsó társadalmi rétegnek csak 28 százaléka tette ezt meg az adatfelvétel idejéig. A bekövetkezett krízisek száma ekkorra elveszti a hatását: a felsőoktatás kapujában már nem okoz szignifikáns különbségeket a belépésben.

Már korábban jeleztük, hogy az (ön)szelekció még a felsőoktatásig eljutott és oda jelentkező rendkívül szűrt sokaságot sem hagyja érintetlenül (4. táblázat). Bár mindhárom réteg fiataljai leggyakrabban főiskolai szintű képzésekre iratkoztak be, de látható, hogy az alsóosztálytól a felsőosztályig folyamatosan nő az egyetemi szintű képzésekre való belépés, és ezzel párhuzamosan csökken a felsőfokú szakképzések jelenléte. A súlyos életesemények a felsőoktatás megkezdésére ugyan nem hatottak szignifikánsan, de az azon belüli (ön)szelekcióra továbbra is igen. A tendencia a fentiekhez hasonlóan alakul, bár biztató, hogy a kríziseknek erősen kitett csoport az attól mentesülőkkel azonos arányban kezd egyetemi szintű képzésbe.

Megvizsgáltuk a jelenleg már nem tanulókon belül a *felsőfokú végzettség* elérésének társadalmi meghatározottságát is. Az alsó társadalmi rétegből származó, már nem tanuló fiataloknak csak 7 százaléka szerzett felsőfokú végzettséget, ugyanez az arány a középosztályi kortársaiknál 21 százalék, míg a legkedvezőbb társadalmi csoport fiatalságának esetében 37 százalék. A kedvezőtlen életesemények gyakorisága is szignifikánsan hat: a krízisekkel nem érintett csoport 17 százaléka szerzett diplomát, miközben a négy-nél több súlyos eseményt megélők között ez az arány csak körülbelül ennek fele (9 százalék).

Ahogy a 3. mellékletben is láthattuk, magyarázó változóink nem függetlenek egymástól, ezért a következőkben egyszerre építjük logisztikus regressziós modellbe¹⁶ a társadalmi háttérre és a súlyos életeseményekre vonatkozó mutatókat, ezáltal kiszűrhetjük belőlük a másik változó hatásait. A korábban megfogalmazott kutatási kérdéseinkre adott válasz feltárása érdekében szelekciós lépcsőnként egy, így összesen nyolc logisztikus modellt futtattunk. Kimeneti változónk minden esetben az adott szelekciós lépcsőre jellemző

4. TÁBLÁZAT: A felsőoktatásban tapasztalható képzéstípusok szerinti (ön)szelekció a társadalmi háttér és a súlyos életesemények száma szerint (százalékos megoszlás)

	felsőfokú szakképzés	főiskola	egyetem
Társadalmi háttér szerint** (N=1704)			
alsóosztály	24	57	19
középosztály	20	53	27
felsőosztály	14	50	36
A súlyos életesemények száma szerint* (N=1738)			
nem történt ilyen	16	54	30
1-3 következett be	22	51	27
4 vagy több következett be	27	43	30

* ($p \leq 0,05$) ** ($p \leq 0,001$)

16 A logisztikus regresszió eredményeit a következőképpen értelmezhetjük: az egyes érték függetlenséget jelent, és minél távolabb van az esélyhányados egytől, annál erősebb összefüggésről tanúskodik. Az egy fölötti értékek a nagyobb, az egy alattiak pedig a kisebb esélyt jelentik minden esetben a kijelölt referenciacsoporthoz viszonyítva. Egy esélyhányados és annak reciproka azonos erősségű, de ellentétes irányú hatást tükröz.

kétértékű mutató volt, míg magyarázatként a krízisek számát folytonos változóként mérő összevont index és a társadalmi háttér három kategóriában leíró képzett változó szolgált.¹⁷ Ennek köszönhetően a társadalmi szelekció mértéke összehasonlíthatóvá válik az oktatás különböző szintjei között. Logisztikus modelljeink eredményeit az 5. táblázat foglalja össze.

A táblázat azonos színekkel jelzi a különböző oktatási szinteken ható, de azonos szelekciós lépcsőkre vonatkozó modelleket – (1) belépés az adott szintre; (2) lemorzsolódás onnan; (3) (ön)szelekció a szinten belül; (4) az adott végzettség megszerzése. Ugyan nem állnak rendelkezésünkre adatok mindhárom oktatási szinten minden szelekciós lépcsőről – ahogy ezt korábban is jeleztük – de még így is értékelni tudjuk, hogy hogyan alakul a társadalmi szelekció a felsőbb szintek felé haladva. Mind a négy szelekciós lépcső esetében a társadalmi meghatározottság csökkenését, egyes esetekben akár részleges eltűnését tapasztaljuk a felsőbb szintek felé haladva. Ez a csökkenés mindkét magyarázó változónkat érinti, ráadásul egy kivételtől eltekintve a modellek magyarázóerejének alakulásában is megmutatkozik. A csökkenés ráadásul igen intenzív, legalábbis a társadalmi háttérre vonatkozó változó esetében mindenképpen.

A lemorzsolódás során például alapfokon még a középosztályiaknak hatszoros, az alsóosztálybeli társaiknak pedig harmincszoros esélyük van az iskola el nem kezdésére, illetve az onnan való lemorzsolódásra a felsőosztályba tartozó fiatalokhoz képest. Ezzel szemben középfokon az alsóosztályból rekrutálódóknak már „csak” tizenötösörös esélyük van erre, a középosztály lemorzsolódási esélyei pedig nem is térnek el szignifikánsan a felsőosztályi fiatalokétól. Hasonló csökkenést tapasztalunk a középfokra, illetve a felsőfokra való belépés társadalmi meghatározottságának összevetésekor is.

17 A modellek mindegyike szignifikánsnak bizonyult, a Hosmer és Lemeshow teszt p értéke pedig minden esetben megfelelő modellilleszkedést jelzett. Az elemszámok mindig a releváns célcsoportnak megfelelően alakultak, amit az 5. táblázat első oszlopában minden esetben megneveztünk.

5. TÁBLÁZAT: A különböző szelekciós lépcsők és a társadalmi helyzet kapcsolatát leíró logisztikus modellek eredményei

függő – független változó	referencia kategória	exp(B)		Nagelkerke pszeudó R ²	Hosmer és Lemeshow-teszt p értéke
kimaradás/lemorzsolódás alapfokról – társadalmi háttér** (N=7821)	felsőosztály	középo.	alsóo.	0,100	0,851
		6,144	30,268		
kimaradás/lemorzsolódás alapfokról – súlyos életesemények száma** (N=7821)	-	1,261			
belépés a középfokú oktatásba az alapfokú végzettséget már megszerzőkön belül – társadalmi háttér** (N=7649)	alsóosztály	középo.	felsőo.	0,132	0,995
		7,744	8,947		
belépés a középfokú oktatásba az alapfokú végzettséget már megszerzőkön belül – súlyos életesemények száma** (N=7649)	-	0,834			
érettségit adó képzésre való belépés a középfokú oktatást elkezdőkön belül – társadalmi háttér** (N=6003)	alsóosztály	középo.	felsőo.	0,238	0,950
		4,792	13,691		
érettségit adó képzésre való belépés a középfokú oktatást elkezdőkön belül – súlyos életesemények száma** (N=6003)	-	0,883			
középfokról lemorzsolódók a középfokú oktatást elkezdőkön belül – társadalmi háttér** (N=7236)	felsőosztály	középo.	alsóo.	0,141	0,715
		-	15,434		
középfokról lemorzsolódók a középfokú oktatást elkezdőkön belül – súlyos életesemények száma** (N=7236)	-	1,227			

MAGYAR IFJÚSÁG 2012 – TANULMÁNYKÖTET

függő – független változó	referencia kategória	exp(B)		Nagelkerke pszeudó R ²	Hosmer és Lemeshow-teszt p értéke
érettségi megszerzése a már nem tanulókon belül – társadalmi háttér** (N=4424)	alsóosztály	középo. 5,721	felső. 13,577	0,289	0,340
érettségi megszerzése a már nem tanulókon belül – súlyos életesemények száma** (N=4424)	-	0,825			
belépés a felsőoktatásba a már érettségizetteken belül – társadalmi háttér** (N=3933)	alsóosztály	középo. 1,929	felső. 4,213	0,098	0,564
belépés a felsőoktatásba a már érettségizetteken belül – súlyos életesemények száma** (N=3933)	-	-			
egyetemi szintű képzésre belépők a felsőoktatást elkezdőkön belül – társadalmi háttér** (N=1725)	alsóosztály	középo. 1,620	felső. 2,481	0,033	0,178
egyetemi szintű képzésre belépők a felsőoktatást elkezdőkön belül – súlyos életesemények száma** (N=1725)	-	-			
felsőfokú végzettséget megszerzők a már nem tanulókon belül – társadalmi háttér** N=(4424)	alsóosztály	középo. 3,687	felső. 7,990	0,156	0,716
egyetemi szintű képzésre belépők a felsőoktatást elkezdőkön belül – súlyos életesemények száma** N=(4424)	-	0,937			

** (p ≤ 0,001)

Az alsóosztályból származókhöz képest a középosztályiaknak közel nyolcszoros, a felsőosztályiaknak pedig csaknem kilencszeres esélyük van a középfokú oktatásba való belépésre. A felsőfokú továbbhaladás esetén a kapcsolat nem vész el, de sokat veszít erejéből: a legkedvezőtlenebb helyzetben lévőkhöz képest a középosztályiaknak itt már „csak” körülbelül kétszeres, a legkedvezőbb háttérűeknek pedig „csak” valamivel több mint négyszeres esély jut a felsőoktatás megkezdésére. A magasabb presztízsű képzési típusokba való bekerülés, illetve az adott végzettség megszerzése esetén is legalább ilyen horderejű csökkenésről számolhatunk be a középfokú, illetve a felsőfokú oktatás összehasonlításakor (lásd részletesen 5. táblázat)

Ugyanakkor elhamarkodott lenne örülni az eredményeknek, hiszen a társadalmi háttérrel összefüggő szelekció ugyan rendre halványodik a magasabb képzési szintek felé haladva, de ez nem igazán a hatás gyengülésének tudható be, sokkal inkább a korai erőteljes szelekciónak, aminek következtében egyre szűrtebb és homogénebb csoport kerül a felsőbb oktatási szintekre (Lannert, 2009). Eredményeink a korábban bemutatott szelekciós mechanizmus (Mare), vagy akár az életciklus hatás (Alwin és Thornton) igazolását is jelenthetik (Róbert, 2000). Az expanzió és a szelekció kapcsolatáról nem mondhatunk sokat elemzésünk alapján, mivel az nem tartalmazott időbeli összevetést. Az azonban ebből is kirajzolódik, hogy az expanzió napjainkra jellemző kiforrott időszakában is minden oktatási szinten – bár a magasabb szintek felé haladva rendre csökkenő intenzitással – jelentős a társadalmi háttér iskolai életút alakulására tett hatása.

IV. Atipikus fiatalok jellemzői

A fentiekből láthattuk, hogy mennyire erős az iskolai előmenetel társadalmi meghatározottsága, ugyanakkor tudjuk, hogy a társadalomtudományokban ezek a kapcsolatok sosem determinisztikusak. Ebben a részben éppen azokra koncentrálunk, akik nem simulnak bele a megszokott tendenciákba, hanem azokhoz képest kivételesnek minősülő iskolai életutat tudhatnak maguk mögött. A kivételek segíthetnek minket a társadalmi folyamatok jobb megértésében, vagy éppen egyenesen rávilágíthatnak arra, hogy mely tényezők játszanak szerepet a trendtől való eltérésekben, melyek azért fontosak, mert ezek hordozzák magukban a változás lehetőségét és kulcsát. Az iskolai egyenlőtlenségek társadalmi vetületének vizsgálatakor nem is lehet

kétséges az ebből származó eredmények hasznosíthatósága: megtudhatjuk belőle, hogy mely védőfaktorok illetve rizikótényezők képesek felülírni, vagy legalábbis tompítani a társadalmi háttér hatásait (Ceglédi, 2012).

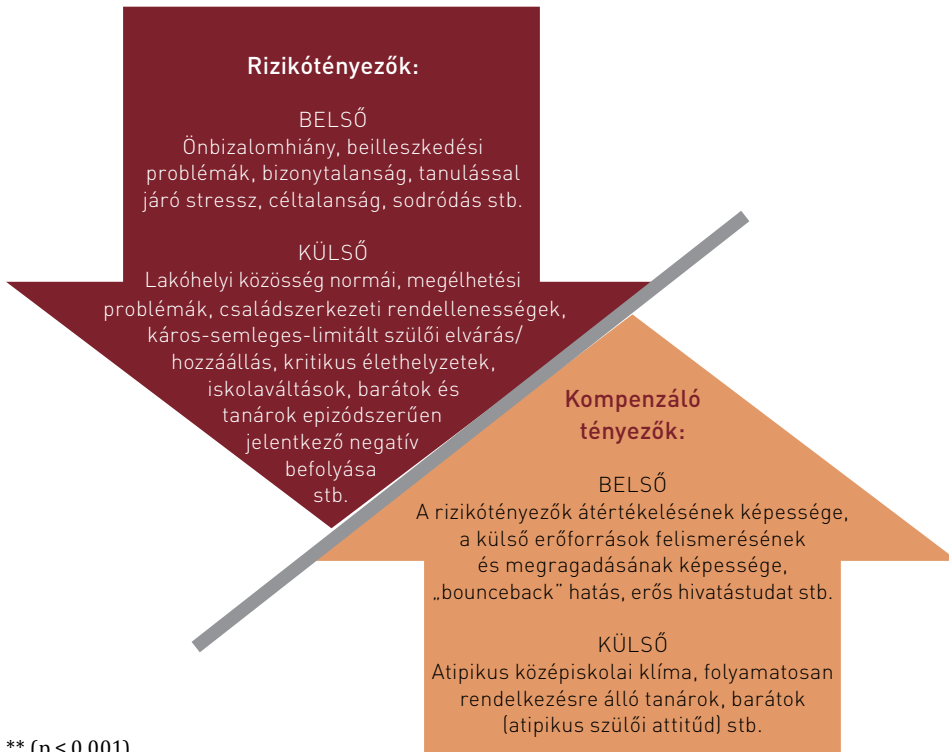
Atipikus esetekre a társadalmi hierarchia mindkét végén bukkanhatunk: az alsó társadalmi osztályok leszármazottai közül éppen a sikeres iskolai karrier számít kivételesnek, míg a hierarchia tetején lévőknél éppen fordítva – itt az iskolai kudarcok, a lemorzsolódás, az alacsony iskolai végzettség elérése a kirívó. Egyes kutatók szerint az utóbbi csoport – az előnyös családi háttérrel rendelkező, de ennek ellenére pozíciót veszítők – jelenléte sokkal inkább jellemzi a társadalom nyitottságát, mint a felemelkedni képes hátrányos helyzetből származók (Miller, 1960; Róbert, 2002).

A szakirodalom a kedvezőtlen családi háttérrel rendelkező, de jól teljesítő diákok csoportját *reziliensnek*, vagy *sebezhetetlennek* nevezi. A kivételes iskolai életutak kialakulásához a környezeti tényezők és a személyes tulajdonságok szerencsés találkozása szükséges, illetve mindenekelőtt az, hogy a társadalmi háttérből származó rizikótényezők és az azt kompenzáló hatások kioltásák, vagy egyenesen felülírják egymást az egyén életében (8. ábra) (Ceglédi, 2012). Feltételezhetően a másik atipikus csoport esetében is hasonló mechanizmusok okozzák a trendtől való eltérést, bár tartalmukban némileg eltérhetnek egymástól a kompenzáló és a rizikótényezők. A kedvező családi háttérű, de sikertelen iskolai életutat bejárt fiatalokat *védtelességnek* nevezzük tanulmányunkban, utalva rá, hogy a társadalmi háttér előnyei sem képesek megóvni őket az iskolai sikertelenségtől.

A Magyar Ifjúság 2012 kutatás kérdőíve nem ad lehetőséget arra, hogy a 8. ábrán feltüntetett tényezők mindegyikét megvizsgáljuk, sőt valójában igen kevésről tudunk csak információt szolgáltatni. A belső tényezők feltérképezéséről teljesen le kell mondanunk, de a környezeti tényezőket is csak nagyon felületesen tudjuk elemezni. Emiatt nem lehet célunk a *reziliencia* vagy a *védtelesség* kialakulásának magyarázata, mindössze néhány mutató mentén bemutathatjuk az atipikus csoportok jellemzőit.

Elemzésünkben azokat tekintjük *rezilienseknek*, akik – a képzett és korábban is használt társadalmi háttér változó alapján – az alsó társadalmi csoportba tartoznak, de ennek ellenére megkezdték felsőfokú tanulmányaikat. *Védtelességnek* azokat a fiatalokat tartjuk, akik a felsőosztályból származnak, ennek ellenére jelenleg szakiskolában tanulnak, vagy már befejezték tanulmányaikat, de legfeljebb csak szakiskolai végzettséget szereztek.

8. ÁBRA: A társadalmi háttérből származó és azt kompenzáló
 Külső és belső hatások** (Forrás: Ceglédi, 2012:97)

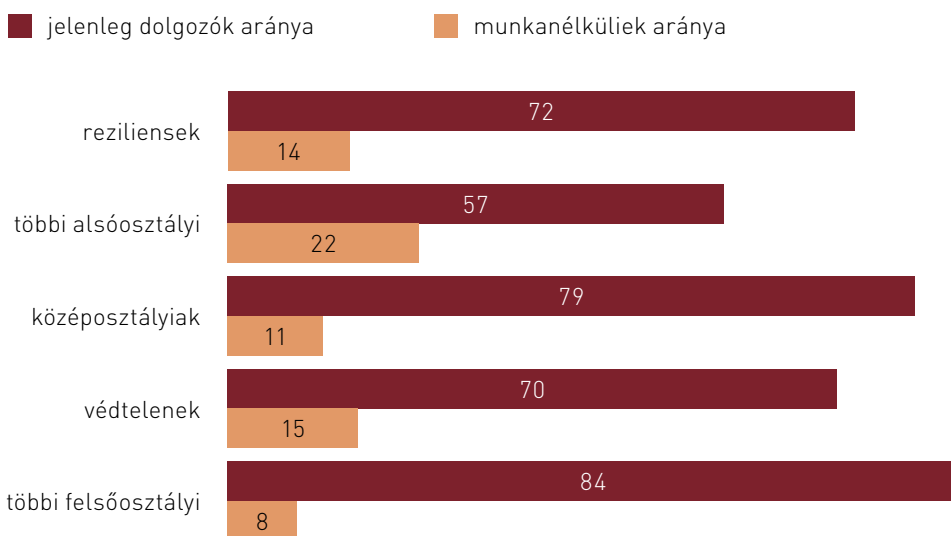
** (p ≤ 0,001)

Az életkori hatás kiszűrése miatt a *rezilienseknél* csak a 18 évesnél idősebbeket vizsgáljuk az elemzéskor. Ez alapján az alsó osztályból származó fiatalok 12 százaléka tekinthető *reziliensnek*, a felsőosztályból pedig 5 százalékot tesznek ki a *védtelemek*.

Már ebből is látszik, hogy a felfelé mutató mobilitás gyakoribb a fiatalok körében, mint a lefelé irányuló, persze egyáltalán nem biztos, hogy a társadalmi helyzethez képest tapasztalt, iskolai életútban megmutatkozó előnyök/hátrányok a munkaerőpiacon is fennmaradnak. Erről tanúskodik a 9. ábra is, ahol a társadalmi háttér szerint mutatjuk be a már nem tanulók körében a dolgozók, illetve a munkanélküliek arányát. Mindezt úgy, hogy az alsó-, illetve a felsőosztály tagjait a fentieknek megfelelően felbontottuk a tipikus és az atipikus iskolai életutat bejártak csoportjára. Egyértelmű, hogy a legkedvezőtlenebb helyzetben a tipikus életutat bejárt alsóosztályi,

9. ÁBRA: A jelenleg dolgozók és a munkanélküliek aránya a fiatalok társadalmi háttér és iskolai életút alapján elkülönülő csoportjaiban**

(N=4324; százalékos megoszlás)

** ($p \leq 0,001$)

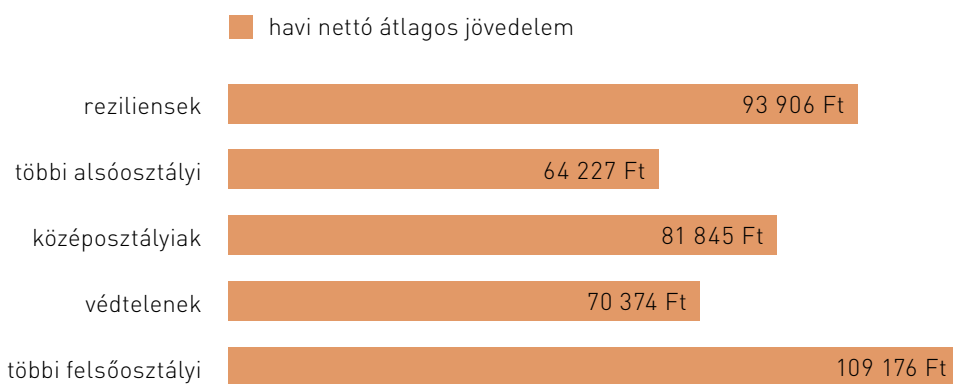
a legkedvezőbbben pedig a tipikusnak számító felsőosztályi csoporthoz tartozók vannak. A két csoport között a foglalkoztatási arányokat tekintve másfélszeres, a munkanélküliség előfordulása esetén pedig közel négyszeres különbséget találunk. Sajnálatos eredmény, hogy az erejükön felüli, származásukhoz mérten kiugró iskolai előmenetelt felmutató *reziliensek* még így sem tudják utolérni a középosztályi társaikat. Különösen megrázó, hogy a kedvező családi háttérből érkező, de legfeljebb csak szakiskolát végzett *védtelenek*hez képest is csak alig mérhető a kedvezőtlen származású, de felsőfokú végzettségű *reziliensek* előnye. Úgy tűnik tehát, hogy a hátrányos származásúak sikeres iskolai karrierje átlagosan még a középosztályiak szintjére sem tudja felemelni a csoportot – legalábbis a foglalkoztatási és munkanélküliségi adatokat tekintve biztosan nem –, miközben a kedvező háttérűek iskolai kudarcaik ellenére is viszonylag jól boldogulnak a munkaerőpiacon.¹⁸

18 Terjedelmi okok miatt ezúttal nincs lehetőségünk e kapcsolat egyéni szintű elemzésre, de hangsúlyoznunk kell, hogy az itt bemutatott csoportszintű összefüggésekből nem következtethetünk közvetlenül az egyéni szintű kapcsolatokra.

Ugyanakkor érdemes megvizsgálnunk azt is, hogy a már nem tanuló, munkába álló fiatalokon belül milyen különbségeket okoz a fenti csoportosítás a havi átlagos nettó jövedelmekben (10. ábra). Ebben az esetben már kirajzolódik a *reziliensek* rosszul teljesítő, de kedvező háttérrel rendelkező fiatalokhoz képest vett előnye, sőt a középosztályból származókkal szemben is bérelőnnyel bírnak. Ugyanakkor továbbra sem közelítik meg a tipikus iskolai életutat bejárt felsőosztályi társaik jövedelmét, ahogyan a *védtelemek* keresete is némileg kedvezőbbnek mutatkozik, mint a tipikus karriert bejárt kedvezőtlen sorsú csoporté, hiába alakult hasonlóan iskolai előmenetelük. Úgy tűnik tehát, hogy a kiemelkedő iskolai pályafutás ténylegesen javít a társadalmi hátrányokkal indulók helyzetén, munkaerő-piaci kilátásain, életminőségén, ugyanakkor nem képes felülmúlni a társadalmi egyenlőtlenségeket, csak mérsékli azokat.

A súlyos krízisek bekövetkezésére környezeti tényezőként tekinthetünk, így a 6. táblázatból leolvashatjuk, hogy a külső rizikótényezők hasonló háttérű társaikhoz képest felszaporodnak a *védtelemek* körében, míg a *rezilienseknél* éppen ritkábban jelennek meg, mint alsóosztályi társaiknál. Úgy tűnik tehát, hogy a külső rizikótényezők valóban erősen hatnak a társadalmi háttér szempontjából atipikus iskolai életutak kialakulására. Ugyanakkor a két atipikus csoport a krízisek számát tekintve még az eltolódás által is

10. ÁBRA: A havi nettó átlagos jövedelem alakulása a már nem tanuló fiatalok társadalmi háttér és iskolai életút alapján elkülönülő csoportjaiban** (N=2853; nettó Ft/hó)

** (p ≤ 0,001)

6. TÁBLÁZAT: A nők aránya és az egyes krízisek bekövetkezésének száma a társadalmi háttér és az iskolai életút alapján képzett csoportokon belül (százalékos megoszlás)

	reziliensek	többi alsó-osztályi	közép-osztályiak	védtelemek	többi felső-osztályi	teljes minta
nők aránya** (N=6894)	62	47	49	36	50	49
súlyos életesemények bekövetkezésének száma** (N=6895)						
nem történt ilyen	60	54	65	64	73	62
1-3 következett be	32	44	28	27	24	30
4 vagy több következett be	8	12	7	10	3	8

** ($p \leq 0,001$)

csak hasonlónak válik egymáshoz, továbbra sem látszik a *védtelemek reziliensekhez* képest vett súlyosabb helyzete.

Tanulságos, hogy a nemek aránya is jelentősen eltér az átlagostól a trendbe be nem simulók esetében. A hátrányaik ellenére sikeres iskolai karriert magukénak tudók többsége ugyanis nő (62 százalékuk), miközben a kedvező hátterük ellenére sikertelennek mutakozó fiatalok körében éppen a férfiak képviselnek ekkora hányadot (64 százalék). Az eredmény annyiban nem meglepő, hogy más kutatók is felhívták már a figyelmet az oktatás világán belül tapasztalható férfihátrányra (Fényes, 2009).

V. Összegzés

A 2000-es években intenzíven folytatódott az előző évtizedben megkezdődött oktatási expanzió, melynek eredményeképpen 2008-ban már csaknem a korosztály fele vett részt egyidejűleg iskolarendszerű képzésben. A legfrissebb adatok alapján ez a növekvő tendencia megtörni látszik. A csökkenést a 20 évesnél idősebb korosztályok korábbihoz képest kisebb képzési részvétele okozza, ami a tanulók iskolatípusok szerinti megoszlásában is

tükröződik. A jelenleg tanuló fiatalokon belül csökkent ugyanis a felsőoktatásban résztvevők aránya, miközben az egyéb képzéseket választóké megháromszorozódott. Az oktatási expanzió nem járt együtt a különböző társadalmi csoportok iskoláztatási esélyeinek kiegyenlítődéssel, az alsó társadalmi szegmensből származók az abszolút számokat tekintve ugyan többen szerezhetnek érettségit, illetve juthatnak be a felsőoktatásba, de relatív esélyeik nem javultak.

A fiatalok iskolai életútja széttöredezett, sokszínűvé vált. A különböző oktatási szintekhez tartozó képzések, illetve a munkaerőpiacra való kilépés már korántsem lineárisan követi egymást. Az életutat kisebb-nagyobb szünetek, sokasodó képzések, munkavállalás, külföldi tapasztalatszerzés jellemzi, amely néhol váltogatva, néhol párhuzamosan jelenik meg a fiatalok életében. Bár az utóbbi időben egyre nagyobb a használható nyelvtudás, illetve a nyelvvizsgák jelentősége, 2008-hoz képest nemhogy javulást, hanem éppen visszaesést tapasztalunk az önbevalláson alapuló ismeretszintet tekintve.

A származás és az iskolai egyenlőtlenségek erős összefüggésére a Magyar Ifjúság 2012 adatai is rámutatnak. Minden oktatási szinten és minden szelekciós lépcsőben érvényesül ugyanis a kedvezőtlen családi háttérűek középosztályi és jómódú társaikhoz képest vett lemaradása. A fiatalkorban megélt súlyos krízisek is kedvezőtlenül hatnak az iskolai karrierre, gyarapodásuk szintén valószínűsíti a lemorzsolódás, a következő oktatási szintre való be nem lépés, vagy az alacsonyabb presztízsű képzéstípusra való bejutás kockázatát. A szelekció társadalmi meghatározottsága ugyan rendre halványodik a magasabb képzési szintek felé haladva, de ez nem igazán a hatás gyengülésének tudható be, sokkal inkább a korai erőteljes szelekciónak, melynek következtében egyre szűrebb és homogénebb csoport kerül a felsőbb oktatási szintekre.

Az iskolai végzettség még napjainkban is erősen hat a munkaerő-piaci helyzetre, ugyanakkor elemzésünkéből kiderül, hogy a kedvezőtlen származásúak még a megszerzett felsőfokú végzettség birtokában sem érik el a középosztályi társaik foglalkoztatási arányát, illetve még így is meghaladják az ott tapasztalt munkanélküliségi arányt. Még inkább elkeserítő, hogy a hátrányos származású, felsőfokot végzett fiatalok a társadalom felső osztályaiba született, sikertelennek minősülő iskolai karriert (legfeljebb szakiskolai végzettség) befutott kortársaikat is csak éppen utolérlik foglalkoztatási mutatóikban, bár sikeres elhelyezkedésüket követően bérkilátásaik már jobbnak bizonyulnak.

Irodalomjegyzék

- Alwin, Duane F. – Thornton, Arland (1984): Family Origins and the Schooling Process: Early versus Late Influence of the Parental Characteristics. *American Sociological Review*, 49(6). 784-802.
- Andor, Mihály – Liskó, Ilona (1999): *Iskolaválasztás és mobilitás*, Budapest: Iskolakultúra-könyvek, OKTK
- Balázsi, Ildikó – Ostorics, László – Szalay, Balázs – Szepesi, Ildikó (2010b): *PISA 2009 Összefoglaló jelentés. Szövegértés tíz év távlatában*, Budapest: Oktatási Hivatal. http://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/kozoktatás/nemzetkozi_meresek/pisa/pisa_2009_osszfogl_jel_110111.pdf. Utolsó letöltés: 2013. január 5.
- Bauer, Béla – Szabó, Andrea (szerk.) (2005): *Ifjúság 2004 Gyorsjelentés*, Budapest: Mobilitás Ifjúságkutató Iroda
- Bernstein, Basil (1996): Nyelvi szocializáció és oktathatóság, In: Meleg, Csilla (szerk.): *Iskola és társadalom I. Szöveggyűjtemény*, Pécs: JPTE Tanárképző Intézet Pedagógiai Tanszéke. 131-150.
- Blaskó Zsuzsanna (2002): Kulturális reprodukció vagy kulturális mobilitás? *Szociológiai Szemle*, 12(2). 3-27.
- Boudon, Raymond (1974): *Education, Opportunity and Social Inequality: Changing Prospects in Western Society*, New York: John Wiley & Sons
- Boudon, Raymond (1981): Társadalmi egyenlőtlenségek a továbbtanulásban, In: Halász, Gábor – Lannert, Judit (szerk.): *Az oktatási rendszerek elmélete. Szöveggyűjtemény*, Budapest: OKKER, 406-417.
- Bourdieu, Pierre – Passeron, Jean Claude (1977): *Reproduction* – bevezetés, (magyar fordítás kéziratban)
- Bourdieu, Pierre [1986] (1997): Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke, In: Angelusz, Róbert (szerk.): *A társadalmi rétegződés komponensei*, Budapest: Új mandátum, 156-177.
- Bukodi, Erzsébet (2000): Szülői erőforrások és iskolázási egyenlőtlenségek, In: Elekes, Zsuzsanna – Spéder, Zsolt (szerk.): *Törések és kötések a magyar társadalomban*, Budapest: Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság – Századvég Kiadó, 13-27.
- Ceglédi, Tímea – Nyüsti, Szilvia (2011): A jók mennek el? Szelektív elvándorlás Hajdú-Bihar megye felvételizői körében, *Felsőoktatási Műhely*, 2011(4). 95-117.
- Ceglédi, Tímea (2012): Reziliens életutak, avagy a hátrányok ellenére sikeresen kibontakozó iskolai karrier. *Szociológiai szemle*. 22(2). 85-110.
- Csapó, Benő – Molnár, Gyöngyvér – Kinyó, László (2009): A magyar oktatási rendszer szelektivitása a nemzetközi összehasonlító vizsgálatok eredményeinek tükrében, *Iskolakultúra*, 2009(3-4). 3-13.
- Fábri, István (2010): A hazai felsőoktatási jelentkezések fontosabb összefüggései, In: *Felsőoktatási Műhely füzetek I.*, 9-28.
- Fazekas, Károly – Benczúr, Péter – Telegdy, Álmos (szerk.) (2012): *Munkaerőpiaci tükör 2012*. Budapest: MTA Közgazdaságtudományi Intézet Országos Foglalkoztatási Közhasznú Nonprofit Kft.
- Fényes, Hajnalka (2009): Nemek szerinti iskolai eredményesség és a férfihátrány hipotézis, *Magyar Pedagógia*, 109(1). 77-101.
- Ferge, Zsuzsa (1972): A társadalmi struktúra és az iskolarendszer közötti néhány összefüggés. *Szociológia*. 1972(1). 10-35.
- Gábor, Kálmán (2002): In: Szabó, Andrea – Bauer, Béla – Laki, László (szerk.) *Ifjúság 2000 Tanulmányok I.*, Budapest: Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, 13-31.
- Gazsó, Ferenc (2006): Társadalmi struktúra és iskolarendszer, In: Kovách, Imre (szerk.) *Társadalmi metszetek. Hatalom, érdek, individualizáció és egyenlőtlenség a mai Magyarországon*, Budapest: Napvilág Kiadó. 207-224.
- Hermann, Zoltán (2012): *Az iskolatípus hatása a tanulói teljesítményekre*, http://media.coauthors.net/konferencia/conferences/7/isktip_tanuloi_teljesitmeny_Hermann_2012okt_.pdf. Utolsó letöltés: 2013. március 13.

- Kovács, Katalin – Hablicsek, László (2006): *Iskolázottság és halandóság*, Budapest: Egészségügyi Stratégiai Kutatóintézet
- Kovai, Melinda – Zombori, Máté (2000): *A magyarországi roma népesség foglalkoztatottsága*, Delphoi Consulting – Szakirodalmi kismonográfia
- Laki, László – Szabó, Andrea – Bauer, Béla (szerk.) (2001): *Ifjúság 2000 Gyorsjelentés*, Budapest: Nemzeti Ifjúságkutató Intézet
- Lannert, Judit (2009): *Középiszkola választás a kilencvenes évek végén*, <http://www.ofi.hu/tudastar/mindenki-kozepiskolaja/kozepiskola-valasztas>, Utolsó letöltés: 2013. május 8.
- Mare, Robert D. (1981): Change and Stability in Educational Stratification, *American Sociological Review*, 46(1). 72-87.
- Miller, S. Mike (1960): Comparative Social Mobility, *Current Sociology*, 9(1). 1-89.
- Mollenhauer, Klaus (1996): Szocializáció és iskolai eredmény, In: Meleg, Csilla (szerk.): *Iskola és társadalom I. Szöveggyűjtemény*, Pécs: JPTE Tanárképző Intézet Pedagógiai Tanszéke, 95-109.
- Németh, Renáta (2006): A társadalmi mobilitás változásai Magyarországon a rendszerváltás folyamán. *Szociológiai Szemle*, 16(4). 19-35.
- Neuwirth, Gábor (2005): *A középiskolai munka néhány mutatója 2004*, Budapest: Országos Közoktatási Intézet
- Nyüsti, Szilvia (2012a): Hátrányos helyzetben – helyzeti hátrányban a felsőoktatásban, *Felsőoktatási Műhely*. 2012(2). 33-49.
- Nyüsti, Szilvia (2012b): Jelentkezni vagy nem jelentkezni. A felsőfokú továbbtanulás során észlelt önkirekesztés és annak háttere, *Felsőoktatási Műhely* 2012(4). 85-100.
- Oktatási Hivatal (2009): *PISA2009 tájékoztató. Jellemzők és eredmények*, Budapest: Oktatási Hivatal. www.nefmi.gov.hu/kozoktatas/pisa2009. Utolsó letöltés: 2013. január 5.
- Róbert, Péter (2000): Bővülő felsőoktatás? Ki jut be? *Educatio*, 2000(1). 79-94.
- Róbert, Péter (2002): Miért (nem) meritokratikusak a modern társadalmak? *Századvég* (7)23. 3-31.
- Róbert, Péter (2004): Iskolai teljesítmény és társadalmi háttér nemzetközi összehasonlításban, In: Kolosi, Tamás – Tóth, István György – Vukovich, György (szerk.): *Társadalmi Riport 2004*, Budapest: TÁRKI, 193-205.
- Sági, Matild (2012): Pályakezdő diplomások munkába állási stratégiái, In: Garai, Orsolya – Veroszta, Zsuzsanna (szerk.): *Frisssdiplomások 2011*, Budapest: Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft. Felsőoktatási Osztály, 111-141.
- Szabó, Andrea – Bauer, Béla (szerk.) (2009): *Ifjúság 2008 Gyorsjelentés*, Budapest: Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet
- Szemerszki, Marianna (2012): A felsőoktatásba jelentkezők jellemzői, In: Szemerszki, Mariann (szerk.): *Az érettségítől a mesterképzésig. Továbbtanulás és szelekció*, Budapest: Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, 21-52.
- Varga, Júlia (1998): *Oktatás-gazdaságtan*, Budapest: Közgazdasági Szemle Alapítvány
- Veroszta, Zsuzsanna (2012): A mesterképzésig juttató erők – A felsőoktatási bachelor/master átmenet szelekciós tényezőinek feltárása, In: Garai, Orsolya – Veroszta, Zsuzsanna (szerk.): *Frisssdiplomások 2011*, Budapest: Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft. Felsőoktatási Osztály, 9-35.

Melléklet

1. MELLÉKLET: A társadalmi háttér alapján képzett csoportok és a csoportképző változók kapcsolata (százalékos megoszlás)

	alsóosztály	középosztály	felsőosztály
apa legmagasabb iskolai végzettsége**			
legfeljebb 8 általános	34	2	0
szakmunkásképző, szakiskola	58	48	1
érettségi	8	48	40
felsőfokú végzettség	0	2	59
összesen	100	100	100
anya legmagasabb iskolai végzettsége**			
legfeljebb 8 általános	45	1	1
szakmunkásképző, szakiskola	53	1	5
érettségi	2	82	47
felsőfokú végzettség	0	16	47
összesen	100	100	100
apa foglalkozási státusza**			
fizikai	99	97	1
szellemi	1	2	79
vezető	0	1	20
összesen	100	100	100
anya foglalkozási státusza**			
fizikai	99	46	13
szellemi	1	51	79
vezető	0	3	8
összesen	100	100	100
anyagi helyzet**			
gondok nélkül élnek	2	6	17
beosztással jól kijönnek	22	45	54

	alsóosztály	középosztály	felsőosztály
éppen, hogy kijönnék a jövedelmükből	42	41	24
hónapról hónapra anyagi gondjaik vannak	26	7	5
nélkülözések között élnek	8	1	0
összesen	100	100	100
lakóhely településtípusa**			
főváros	8	15	26
megyeszékhely, megyei jogú város	14	23	29
egyéb város	35	34	29
község	43	28	16
összesen	100	100	100

2. MELLÉKLET: A társadalmi háttérre vonatkozó csoportosítás képzett és önbesoroláson alapuló mutatóinak kapcsolata (százalékos megoszlás)

		önbesoroláson alapuló változó		
		alsóosztály	középosztály	felsőosztály
képzett változó	alsóosztály	72	27	1
	középosztály	46	53	1
	felsőosztály	27	64	9

3. MELLÉKLET: A társadalmi háttér alapján képzett csoportok és a 14 éves korig bekövetkezett súlyos életesemények számának kapcsolata** (százalékos megoszlás)

súlyos életesemények...	alsó-osztály	közép-osztály	felső-osztály
nem következett be	55	65	73
1-3 súlyos esemény következett be	34	28	24
4 vagy több súlyos esemény következett be	11	7	3

** (p ≤ 0,001)

IV. MUNKA

Munkaerő-piaci helyzetkép

GAZSÓ TIBOR

I. Bevezetés

A nagymintás empirikus ifjúságkutató program előző, 2008. évi felvétele és a legfrissebb, 2012. második felében elvégzett vizsgálata a munkapiaci folyamatok, a foglalkoztatási viszonyok, és ezekkel összefüggésben az ifjúság önálló életkezdési esélyei tekintetében markáns változásokat eredményező időszakot fog át.

A 2008 őszén kiteljesedett globális pénzügyi krízis, majd ennek nyomán kibontakozó gyors ütemű gazdasági átalakulási folyamatok meghatározó hatást gyakoroltak a magyar gazdaság teljesítőképességének, ezzel összefüggésben munkapiaci folyamatainak alakulására, és amint az két és fél év-tizeddel korábban, a rendszerváltással összefüggő folyamatok esetében is megfigyelhető volt, e folyamatok az ifjúság társadalmi helyzetének alakulását különösen intenzíven érintették.

A hazai társadalomkutatások analitikus értelmezési megállapításai között már közhelyszerűen szerepel, hogy a nyolcvanas évek végén, kilencvenes évek elején lezajló hazai rendszerváltozási folyamatok egyik nagy társadalmi vesztese az ifjúság volt. A 2008-ban kiteljesedett pénzügyi és gazdasági krízisfolyamatok és a globalizáció addig kialakult szisztémájának és működésmódjának gyorsuló ütemben manifesztálódó feszültségei és problémái ugyancsak különösen intenzíven érintették az ifjúságot nemcsak hazánkban, hanem az európai térség számos más gazdaságában is, különösen a dél-európai országokban, ahol az ifjúsági munkanélküliség a 2008-ban indult folyamatok eredményeként extrém méreteket öltött, egyre nehezebben kezelhető társadalmi feszültségeket gerjesztve.

Mindezek fényében a Magyar Ifjúság 2012 vizsgálat empirikus eredményei különösen alkalmasak, hogy a jelzett gazdasági folyamatoknak az ifjúság munkapiaci helyzetére gyakorolt magyarországi hatásait, következményeit áttekinthessük. Az elemzés ebben a vonatkozásban a korábbi Ifjúság vizsgálatok köréből elsősorban a 2008-ban elvégzett felvétel tapasztalataival, adataival való összehasonlítást helyezi előtérbe, az ilyen módon kialakított komparatív dimenzióban értelmezi az elmúlt négy év folyamatait és azok egyes hatásait.

II. Általános munkaerő-piaci helyzetkép

A 2012-es vizsgálati hullám adatai alapján a dolgozó fiatalok (akár főtevékenységként, akár tanulás melletti melléktevékenységként munkát végzők) aránya lényegében megegyezett a főtevékenységként dolgozó fiatalok arányával, ami azt mutatja, hogy a tanulás vagy akár az anyasági ellátás melletti munkavégzés 2012-ben nagyon alacsony gyakorisággal jellemző a magyar fiatalokra.¹

A munkavégzés melletti tanulás tekintetében figyelmet érdemlő változást regisztrált a 2012-es vizsgálat. A 2008-as felvétel adatai még azt mutatták, hogy a főtevékenységként dolgozók 10 százaléka tanul munka mellett. A 2012-es felvétel alapján a főtevékenységként dolgozóknak már csak mindössze 4 százaléka tanult a munkavégzés mellett. A munka mellett tanulók legnagyobb része (57 százalék) felsőfokú tanulmányokat végzett, a dolgozó fiatalok második legnagyobb gyakorisággal érettségi utáni szakképzésben vettek részt. A főtevékenységként tanulók körében ugyanakkor a munkát végzők aránya mindössze 2 százalék volt, és ennek a csoportnak a kétharmad része felsőfokú képzésben vett részt.

A 2012. évi vizsgálat a 2008-as adatfelvétellel összevetve a tanulmányokat folytatók arányának csökkenése mellett a munkanélküliek arányának nagyjából megegyező mértékű növekedését jelzi. A főtevékenység szerinti

1 Meglepő, hogy a GYES/GYET mellett dolgozó kismamák száma nem mérhető a 2012-es mintában, azaz a gyermeket vállaló fiatalok körében e két életterület összegegyeztetése nem jellemző. Ez egyrészt összefügg az anyasági ellátáson lévők alacsony mintaelem-számával, de jelzi azt is, hogy erős a választóvonal a két szféra között, vagyis azt, hogy a GYES/GYET melletti munkavégzés a szabályoknak megfelelő módon a gyermek másfél éves korától, félmunkaidőben nem reális alternatíva a fiatalok számára (vagy visszamennek teljes munkaidőben dolgozni, vagy maradnak anyasági ellátáson).

1. TÁBLÁZAT: A jelenlegi (adatok felvételekor) főtevékenység részletesen
($N_{2008}=7919$, $N_{2012}=7890$; százalékos megoszlás)

tevékenység	2008	2012
tanul, részt vesz valamilyen iskolában vagy tanfolyamon	44	42
dolgozik, akár bejelentve, akár nem, akár alkalmazottként, akár vállalkozóként	39	39
munkanélküli összesen	7	10
munkanélküli, álláskeresési járadékot kap	3	4
álláskeresési támogatásban részesülő, közhasznú	0	1
munkanélküli, ellátás nélküli	4	5
inaktív összesen	9	9
anyasági ellátáson van (TGYÁS, GYED, GYES, GYET)	6	6
háztartásbeli, otthon van a gyerekekkel (GYED, GYES, GYET)	1	1
eltartott, otthon van	1	1
nyugdíjas (rokkantnyugdíjas, rokkantjáradékos, egyéb)	1	0
szociális segélyezett	0	1
egyéb inaktív	1	0
egyéb	1	0

megoszlást tekintve egyebekben a két vizsgálati időpont, vagyis 2008 és 2012 között nem mutatkozik eltérés. A munkanélküliek arányának növekedéséhez megjegyzendő, hogy mindhárom alcsoportjuk (munkanélküli-álláskeresési járadékkal, álláskeresési támogatásban részesülő és közhasznú munkát végző, valamint ellátás nélküli munkanélküli) tekintetében magasabb arányok észlelhetők 2008-hoz képest (1. táblázat).

Természetesen a tanulás melletti időszakos munkavégzés ennél valamelyest elterjedtebb jelenség, hiszen ha a kérdezőskor nem is dolgozott az adott fiatal, más időszakban (pl. nyári munkavégzés keretében) kipróbálhatta magát a munkaerőpiacon. A kutatás részletesen rákérdezett ezekre a munkatapasztalatokra is.

Tanulmányaik mellett a fiatalok kevesebb mint negyede dolgozott már valaha életében. A munkavégzés elterjedtsége természetes módon szorosan összefügg az életkorral és az iskola típusával. A felsőfokú tanulmányt

2. TÁBLÁZAT: A főtevékenységként az egyes iskolatípusokban tanuló fiatalok megoszlása aszerint, hogy dolgoztak-e már életükben
(N=327; százalékos megoszlás)

	dolgozott	még soha nem dolgozott
általános iskolás	13	87
szakiskolában, szakmunkásképzőben tanuló	21	79
szakközépiskolában, középfokú technikumban tanuló	17	83
gimnáziumban tanuló	15	86
érettségi utáni szakképzésben vesz részt	36	65
felsőfokú képzésben tanuló	36	64
egyéb tanfolyamot végez, nem iskolarendszerben tanuló	49	51
	24	76

folytató fiatalok több mint harmada végzett már életében valamilyen munkát, hasonlóan magas ez az arány az érettségit követő szakképzésben résztvevők körében. A szakiskolában, szakmunkásképzőben tanulók egyötöde végzett már élete során pénzkereső munkát. Az életkori sajátosságok miatt magától értetődően a legalacsonyabb a tanulmányok mellett munkát végzők aránya az általános iskolások (13 százalék), illetve a gimnáziumba járó fiatalok körében (15 százalék) és a szakközépiskolában tanulók között (17 százalék) (2. táblázat).

Azok a fiatalok, akik tanulmányaik mellett már dolgoztak, nagyobb részt az iskolai szünetekben tették azt. Ők 86 százalékban említettek szünidő alatti munkavégzést, míg mindössze 40 százalékuk mondta, hogy iskolai tanulmányi időszak alatt is dolgozott már. Akik szünidőben dolgoztak már, azok nagyobb része rendszeresen („gyakran” vagy „minden szünidőben”) végzett munkát, míg az iskolai tanulmányi időszak alatt is munkát vállalók esetében a gyakoribb munkavégzés kevésbé jellemző. Ha az összes iskolában tanuló fiatalhoz viszonyítjuk az iskola mellett munkát is végzőket, megállapíthatjuk, hogy 9 százalékuk ritkán, 11 százalékuk pedig rendszeresen dolgozott a szünidő alatt, míg az iskolai tanulmányi időszak alatt 5 száza-

lék volt a ritkán, 4 százalék pedig a rendszeresen munkát vállalók aránya. Fontos megjegyezni, hogy a kutatás csak azt tekintette munkavégzésnek, amelynek során az elvégzett munkáért pénzt kaptak a megkérdezettek, így ebben a kategóriában például a fizetés nélkül végzett gyakornoki munka nem szerepel.

A tanulás melletti munkavégzés gyakoriságára vonatkozóan a közelmúltban elvégzett más kutatások közül a KSH Munkaerő-felmérésének 2010. IV. negyedévi, a fiatalok munkaerő-piaci helyzetével foglalkozó kiegészítő moduljának mérése ad viszonyítási lehetőséget. Ennek adatai szerint a nappali tagozaton tanuló 15-29 évesek 20 százaléka végzett a tanulás mellett valamilyen munkát.²

A tanulás melletti munkavégzés abban a vonatkozásban is tényező, amennyiben segíthet a későbbi elhelyezkedésben, pl. azért, mert olyan képességekhez, készségekhez juttatja a fiatalot, amelyet a munkaerőpiac fokozottan értékel, vagy azért, mert a tanulás melletti munkavégzés során kapcsolatokat, ismeretségeket lehet szerezni.

A 2008-as vizsgálat adataihoz képest a legszembetűnőbb változást a tanulmányaikat befejezett fiatalok munkapiaci pozícióinak alakulása mutatja. A 2012-es vizsgálati mintába került fiatalok mintegy 58 százaléka már nem vesz részt iskolarendszerű képzésben, vagyis befejezte – legalábbis egyelőre – iskolarendszerű tanulmányait.³ E csoport 19 százalékának az adatfelvétel idején még nem sikerült elhelyezkednie, vagyis ők az iskoláik befejezését követően még nem (vagy életük során még sohasem) dolgoztak.⁴ (E csoport egy része jelenleg munkanélküli, másik része anyasági ellátáson van, kisebb részük pedig vagy tanfolyamon tanul vagy egyéb inaktív státuszban van). Ez az arány a 2008-as vizsgálat idején még mindössze csak 3 százalék volt, vagyis a legutóbbi felvétel egyértelműen jelzi, hogy a 2008 végén kiteljesedő gazdasági válságfolyamatok jelentősen rontották a magyar fiatalok elhelyezkedési és ezzel önálló életkezdési esélyeit.

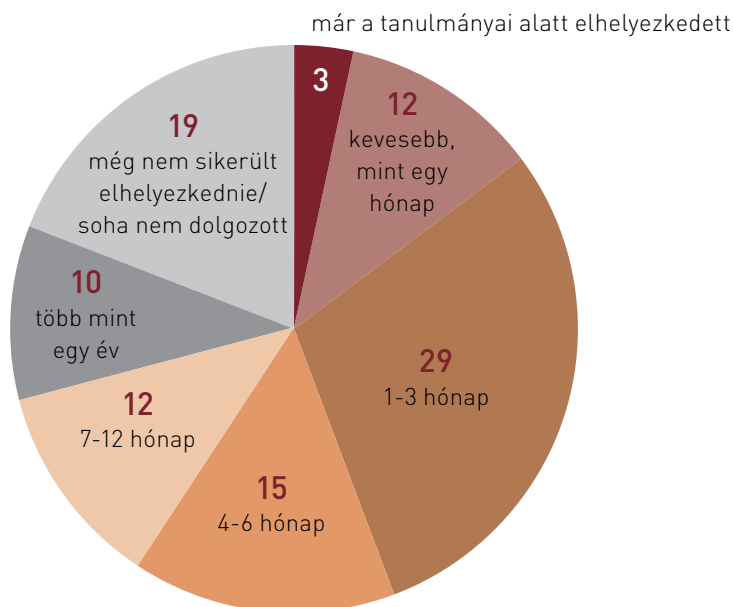
2 A fiatalok munkaerő-piaci helyzete. A munkaerő-felmérés alap illetve a 2010. IV: negyedévi kiegészítő felvétele alapján, KSH 2011.

3 Nem iskolarendszerű képzés keretében valamilyen tanfolyamon mindössze 67-en tanulnak a mintában.

4 Ők döntően életük során soha nem dolgoztak. Alacsony azok aránya, akik iskoláik alatt végeztek munkát.

1. ÁBRA: A tanulmányok befejezése/abbahagyása és a munkába állás között eltelt átlagos idő

(N=889; az iskolarendszerben már nem tanulók százalékos megoszlása)

A 2012-es empirikus adatok szerint az iskolai tanulmányok alatt vagy azt követően viszonylag gyorsan, egy hónapon belül a fiatalok 15 százalékának sikerült elhelyezkednie, 30 százalékuknak 1-3 hónapon belül. További 15 százalékuk az iskoláit követő 4-6 hónapban, nagyjából 10-10 százalékuk pedig 7-12 hónap közötti időtartamban illetve egy évnél hosszabb idő alatt talált munkát. Összességében megállapítható tehát, hogy az iskolai tanulmányok befejezését követően a fiatalok 20 százaléka még nem dolgozott, további 20 százalékuk pedig hat hónapnál is hosszabb időt követően tudott csak munkába állni. Azoknak, akik munkába álltak iskolai tanulmányaikat követően, átlagosan valamivel több mint 6 hónap alatt sikerült elhelyezkedniük (1. ábra).⁵

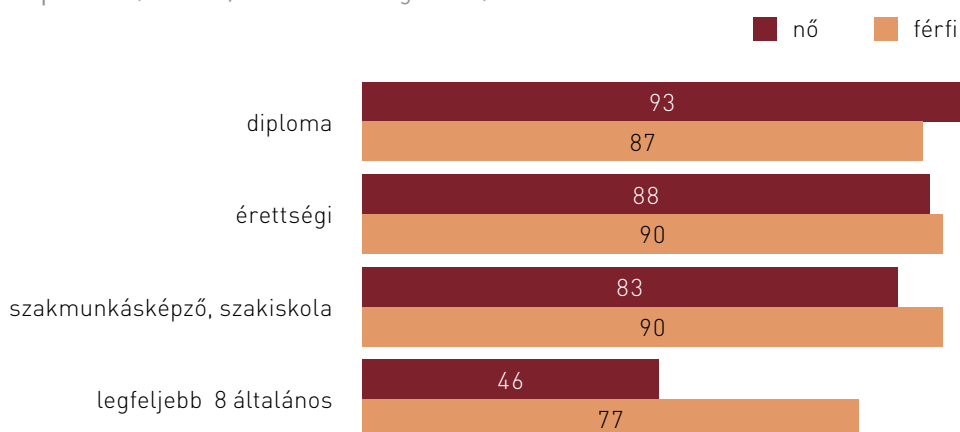
Ha megvizsgáljuk a munkába állás és a tanulmányok befejezése között eltelt idő átlagos hosszát a tanulmányok alatt munkát végzők, illetve nem végzők csoportjaiban, azt találjuk, hogy akik soha nem dolgoztak az iskoláik

5 Az átlag számításánál a már tanulmányaik alatt elhelyezkedőket 0-s, a kevesebb mint egy hónap alatt elhelyezkedőket 1,5-ös értékkel szerepeltettük. Az átlagszámítás során az irreálisan magas - 60 hónap feletti - értékeket nem vettük figyelembe.

mellett, azok hosszabb időt követően tudtak először elhelyezkedni. Ebből a szempontból erőteljesebb hatása nem a szünidei, hanem az iskolai idő alatt végzett munkának van. Azok esetében tehát, akik már beléptek a munkaerőpiacra, vagyis rendszeresen dolgoztak tanulmányaik mellett, átlagosan közel 5 hónapra volt szükség az elhelyezkedéshez, míg azok esetében, akik soha nem dolgoztak tanulmányaik mellett, átlagosan 7 hónap kellett az elhelyezkedéshez. A szünidőben munkát vállalók és a szünidőben nem dolgozók esetében kisebb, ám szintén szignifikáns az eltérés ebben a vonatkozásban: akik rendszeresen dolgoztak iskolai szünidejük alatt, átlagosan valamivel több mint 5 hónap alatt találtak munkát, akik pedig soha nem tették ezt, több mint 7 hónap alatt tudtak elhelyezkedni.

A 2012-es adatok is megerősítik, hogy a megszerzett iskolai végzettség erősen befolyásolja az elhelyezkedéshez szükséges idő hosszát. Fontos felhívni a figyelmet, hogy ennek vizsgálatakor is csak azokat vontuk be az elemzésbe, akik már nem tanultak iskolarendszerű oktatás keretében. Először is érdemes áttekinteni, hogy iskolai végzettségenként hogyan alakul azok aránya, akik már dolgoztak életükben. Szembetűnő, hogy míg a legfeljebb 8 általános osztályt elvégzett, de iskoláit már befejezett fiatalok közel 40 százaléka még soha nem dolgozott élete során, már a diplomások körében is 10 százaléka ez az arány.

2. ÁBRA: „Eddigi élete során végzett-e olyan munkát, amiért pénzt kapott?”* (N=4532; százalékos megoszlás)

* A válaszok megoszlása legmagasabb befejezett iskolai végzettség szerint, nemenként, azok körében, akik már nem tanulnak iskolarendszerű oktatásban.

Figyelemreméltóak az egyes iskolai végzettségi szinteken a nemek közötti eltérések. Míg a legfeljebb 8 osztállyal rendelkező nők több mint felelete során még sohasem dolgozott, addig a férfiak körében ez az arány csak 23 százalék. Ez az eltérés rávilágít, hogy az alacsony végzettségű nőknek az alacsony végzettségű férfikkal szemben egyrészt több lehetőségük van a munkavállaláson kívül egyéb, társadalmilag elfogadott státuszba húzódnium (pl. háztartásbeli, gyermeknevelés), másrészt kevesebb lehetőségük adódik a munkapiacon, lévén nem alkalmazhatók az alacsony végzettséget igénylő, de komoly fizikai igénybevételt jelentő munkakörökben. A nem dolgozó nők aránya a férfiakhoz képest magasabb a szakmunkásképző, szakiskolai végzettséggel rendelkezők körében is (17 százalék a nőknél, 10 százalék a férfiaknál), ám az érettségizettek körében már lényegében megszűnik a nemek szerinti számottevő különbség, a diplomások között pedig meg is fordulnak az arányok, valamelyest többen vannak a még sohasem dolgozott férfiak a nőkhöz képest. Összességében megállapítható, hogy míg a nem dolgozó férfiak legnagyobb részét munkanélküli státuszba sorolhatók, addig a nők körében jelentős a gyermeket nevelők, illetve eltartott státuszúak aránya. Míg a legfeljebb 8 általános osztállyal rendelkező és életükben még soha nem dolgozó nők kétötöde anyasági támogatást kap, további több mint egynegyedük pedig egyéb inaktív státuszú, addig e két csoport aránya együttesen a diplomás nők körében mindössze 15 százalék (2. ábra).

Azok között, akik már találtak munkát iskolai tanulmányaik befejezését követően, szintén a legfeljebb 8 általános osztállyal rendelkezők vannak a legnehezebb munkapiaci helyzetben. Nekik átlagosan több mint egy évre van szükségük, hogy munkát találjanak. A szakközépiskolában érettségizettek és a szakmunkásképzőben, szakiskolában végzettek náluk sokkal kedvezőbb esélyekkel indulnak a munkaerőpiacon, első munkába állásukig kevesebb mint 6 hónap telik el. Figyelmet érdemel, hogy a szakképzettséggel nem rendelkező érettségizettek (vagyis a gimnáziumban végzettek) egyértelmű hátrányban vannak a munkapiacon az akár alacsonyabb végzettségű, de szakmával rendelkező csoportokkal szemben.

A 2012-es vizsgálat szerint továbbra is a diplomások körében a legrövidebb az első munkába állásig eltelt idő. Figyelmet érdemel azonban, hogy míg a diplomások körében a munkába álláshoz a 2008-as vizsgálat adatai szerint átlagosan alig három és fél hónapra volt szükség, addig a 2012-es vizsgálat erre vonatkozóan már közel 5 hónapot jelzett. Az egyéb végzett-

3. ÁBRA: A tanulmányok befejezése és a munkába állás között eltelt átlagos idő a legmagasabb befejezett iskolai végzettség szerint (azok körében, akik már nem tanulnak iskolarendszerű oktatásban és találtak munkát) (N=3654; hónap átlagok)

ségi csoportok mindegyikénél tehát általánosságban is növekedett a négy évvel korábbi adatfelvétel idejéhez képest az elhelyezkedéshez szükséges idő, legnagyobb mértékben a gimnáziumot végzetek csoportjában (3. ábra).

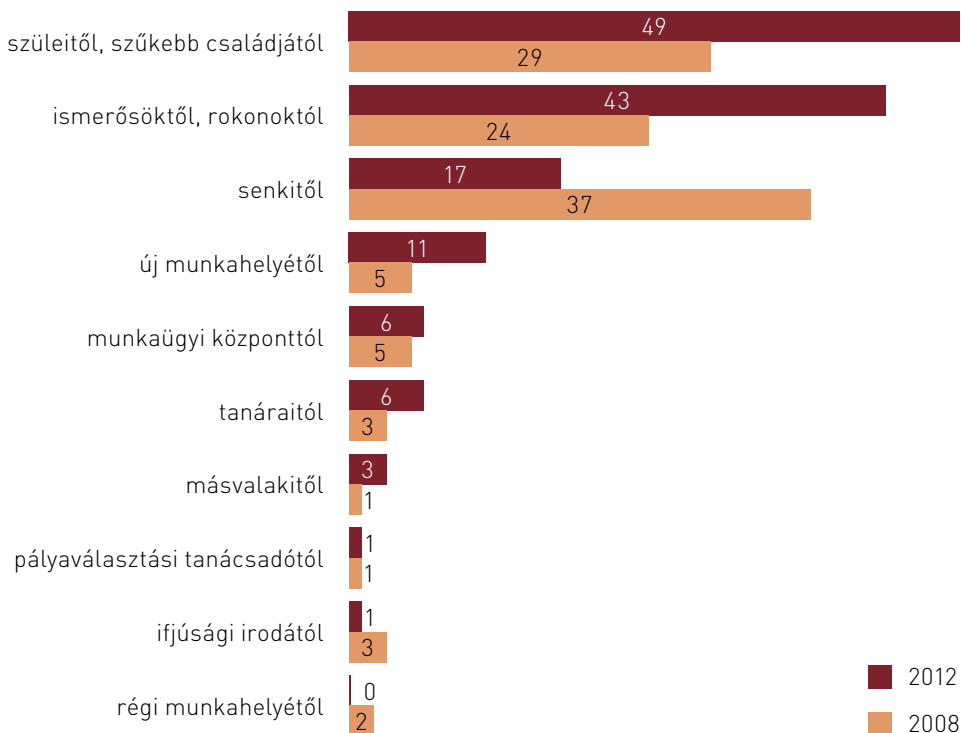
A kutatás a korábbi adatfelvételi hullámokhoz hasonlóan 2012-ben is megkérdezte a fiatalokat, hogy amikor legutóbb elhelyezkedtek, kitől kapták a legnagyobb segítséget a munkahely megszerzéséhez. Az elemzésbe itt mindazokat a válaszadókat bevontuk, akik életükben valamikor is dolgoztak már pénzért.⁶

Az elemzésbe vont fiatalok 37 százaléka állítása szerint senkitől sem kapott segítséget az elhelyezkedéséhez. Ez igen magas arány, különösen, ha azt tekintjük, hogy 2008-ban még csak a megkérdezettek 17 százaléka adta ezt a választ. A növekedés – egyéb tényezők mellett – az álláskeresési szokások gyors átalakulására is utal, elsősorban az internetes álláskeresés terjedését jelzi, amely jórészt kizárja a közvetlen személyes segítségnyújtás lehetőségét a szülők, vagy távolabbi családtagok részéről. A 2008-as felvétel során még a megkérdezettek 49 százaléka jelezte, hogy a legutóbbi

⁶ Ez a minta 59 százalékát teszi ki.

4. ÁBRA: Kitől/kiktől kapta a legnagyobb segítséget legutóbbi/jelenlegi elhelyezkedésekor?

(az említések százalékos megoszlása az életükben valaha már dolgozók körében)

munkahelyén történt elhelyezkedéshez szüleitől, szűkebb családjától kapott segítséget, további 43 százalék pedig az ismerősöket, rokonokat jelölte meg a segítség forrásaként. A 2012-es adatfelvétel során a megkérdezettek már lényegesen alacsonyabb gyakorisággal említették a szűkebb család (29 százalék), illetve az ismerősök, rokonok szerepét (24 százalék). Ezek a változások azt is jelzik, hogy az átalakulóban lévő munkapiacon – bár továbbra is magas a kapcsolati tőke jelentősége – egyre szélesebb csoportok számára sem a szűkebb család, sem a rokonok, ismerősök köre nem tud már releváns segítséget nyújtani az elhelyezkedésben (4. ábra).

A munkaügyi központok segítő szerepét 2012-ben csak 5 százalék jelezte, ez az arány a 2008-as vizsgálatban is hasonló mértékű (6 százalék) volt. Szembetűnő ugyanakkor, hogy míg 2008-ban a megkérdezettek 11 százaléka jelezte, hogy maga az új munkahely nyújtott segítséget az elhelyezke-

désben, vagyis a munkáltató ezekben az esetekben nyilvánvalóan aktív volt a munkaerő keresésben, addig 2012-ben ezt a választ már csak a megkérdezettek kevesebb mint 5 százaléka adta. Egyéb segítő szervezetek (pályaválasztási tanácsadó, ifjúsági irodák), valamint a tanárok együttes említési gyakorisága 6 százalék volt.

A kapcsolati tőke érvényesítésének jelentős hagyománya van a magyar társadalomban, amelyet más kutatások is folyamatosan megerősítenek. Egy erre is vonatkozó lakossági és munkáltatói mintán 2010 márciusában, illetve 2011 elején felvett empirikus vizsgálat⁷ szerint a magyar lakosság körében az álláskeresési stratégiák élén továbbra is a személyes kapcsolatok mozgósítása áll, a megkérdezettek mintegy 80 százaléka mindenképpen így járna el álláskeresése során, ezt követően a megkérdezettek háromnegyede azt tartaná célravezetőnek, hogy olyan cégeknél jelentkezne személyesen munkavállalásra, amelyek saját megítélése szerint elvileg képesek lennének őt foglalkoztatni. Az empirikus adatok arra utalnak, hogy a magyar lakosság továbbra is jelentős tényezőnek tekinti a kapcsolati tőkét, hiszen a munkáltatók körében is a személyes kapcsolatok útján történő felvétel volt a munkaerő biztosításának legelterjedtebb módja a jelzett két Állami Foglalkoztatási Szolgálat által készített vizsgálat eredményei szerint.

Az empirikus adatok tehát jelzik, hogy az internetes álláskeresés terjedése mellett továbbra is kiemelt jelentőségű a kapcsolati háló kiterjedtsége az elhelyezkedési esélyek tekintetében. A kapcsolati háló jelentőségét mutatja a fiatalok szubjektív értékelése is a Magyar Ifjúság 2012 kutatás erre vonatkozó kérdése alapján, amely azt tudakolta, hogy a megkérdezettek megítélése szerint milyen szerepet játszanak meghatározott tényezők egy jó állás megszerzésében. A fiatalok több mint négyötöde 4-esre vagy 5-ösre értékelte a kapcsolati tényező szerepét azon a skálán, ahol az 5-ös jelentette a „teljes mértékben szükséges” választ. A protekció szerepét több mint háromnegyedük értékelte 4-esre vagy 5-ösre. Összességében a kapcsolatok és a protekció szerepe a fiatalok megítélése szerint a jó munkahely megszerzésében még mindig egyenrangú a szaktudás, hozzáértés, a nyelvtudás, valamint a szakmai gyakorlat szerepével.

7 Az Állami Foglalkoztatási Szolgálat ismertségének, a felhasználói csoportok elégedettségének, az ÁFSZ munkaerő-forgalmi részesedésének vizsgálata, 2011, Ipsos Zrt. Mind a lakossági mind a munkáltatói minta nagysága 5000 fős volt, előbbi nemre, korra, régióra, utóbbi ágazatra, vállalati méretre, régióra volt országos szinten reprezentatív.

III. Jelenlegi munkahely, munkavállalás: foglalkozás, feketemunka

A vizsgálat idején a megkérdezett fiatalok 40 százaléka dolgozott valamilyen formában.⁸ 96 százaléknak egy munkája, munkahelye volt, 3 százalék említett kettőt, 1 százalék pedig három munkahelyet. A többes munkahely az átlagosnál magasabb arányban a vállalkozói státusszal rendelkezők, valamint ettől jóval elmaradó, ám relatíve magas arányban az alkalmi munkából élők körében volt jellemző.

A következőkben a megkérdezettek által elsődlegesnek tekintett munkahely jellemzőit vesszük számba.

A jelenleg is dolgozó fiatalok valamivel több mint 90 százaléka alkalmazott, a többiek nagyobb részt vállalkozók, kisebb részt alkalmi munkát végeznek. Az alkalmazottak körében a határozatlan idejű szerződések dominálnak (63 százalék), csaknem negyedük rendelkezik határozatlan idejű szerződéssel, kevesebb mint 10 százalék eseti megbízás keretében dolgozik. A bejelentés nélküli alkalmazás tényét az alkalmazottként dolgozó fiatalok 4 százaléka vallotta be. A csekély részarányú önállók nagyobb része (csaknem 60 százalékuk) egyéni vállalkozóként dolgozik, harmaduk tagja társas vállalkozásnak (ezek mikro- és kisvállalkozásokat jelentenek) (3. táblázat).

Ha összevetjük ezeket az adatokat a 2008-as felvétel eredményeivel, akkor mindenekelőtt azt látjuk, hogy az alkalmazottak körében jelentősen, 18 százalékponttal csökkent a határozatlan idejű munkaszerződéssel rendelkezők aránya, miközben 10 százalékponttal nőtt a határozott idejű szerződéssel dolgozók aránya. Emellett jelentősen nőtt a 2008-as 1 százalékhöz képest az eseti megbízás keretében dolgozók aránya, 2012-ben ez már 9 százalék volt.

Ezek az adatok nyilvánvalóan jelzik a 2008-ban kialakult válság és annak hatásai miatt átalakuló munkaadói stratégiákat, mindenekelőtt a „bebetonozott” foglalkoztatási szerződések leépítését, a munkaerő-gazdálkodás rugalmasabb kereteinek kialakítására való munkáltatói törekvéseket, ezen belül pedig nyilvánvalóan a végkielégítés kötelezettségének minimalizálására való törekvést.

8 Szinte mindenki ezt tekinti főtevékenységének. Említettük, hogy a főtevékenységként és nem főtevékenységként dolgozók száma elhanyagolható mértékben különbözik a 2012-es adatfelvétel szerint.

3. TÁBLÁZAT: A munkavállalás formája a főfoglalkozásban

(N=3098; a jelenleg dolgozó fiatalok százalékos megoszlása)

önálló vállalkozó, tulajdonos, résztulajdonos		4
ezen belül:	társas vállalkozás tagja, tulajdonosa	33
	szövetkezet tagja	2
	önálló (egyéni) vállalkozó	60
	segítő családtag	5
	összesen	100
alkalmazottak száma	nincs alkalmazottja	70
	1-5 fő	26
	6-12 fő	4
	összesen	100
őstermelő		1
alkalmazott		90
ezen belül:	határozatlan idejű bejelentett	63
	határozott idejű bejelentett	24
	eseti megbízás	9
	alkalmazottként számlát ad egy cég nevében	1
	bejelentés nélküli alkalmazás	4
	összesen	100
alkalmi munkái vannak		3
közhasznú munkás		1
egyéb		1

A foglalkoztatásban állás tényét érthető módon továbbra is erősen meghatározzák egyes, hagyományosan erős társadalmi, demográfiai faktorok, mint az életkor vagy az iskolai végzettség. Például míg a legfiatalabb korcsoport 6 százaléka dolgozott a 2012-es adatfelvétel idején, addig a 20-24 évesek körében 43 százalék, a 25-29 évesek között pedig 68 százalék volt ez az arány. A legfeljebb 8 általános osztályt végzettek mindössze 9 százaléka dolgozott, a szakmunkásképzőben, valamint szakközépiskolában végzettek

esetében 60-60 százalék ez az arány. A gimnáziumban érettségizettek körében azonban csak 32 százalék, a középiskolára épülő szakképzettséggel rendelkezők esetében viszont már kétharmados volt a munkában állók aránya, míg a diplomások körében 74 százalék. Ezek az arányok azért is mutatnak ilyen nagy szóródást, mert a vizsgált életszakaszban még általánosságban magas a tanulók aránya. Így például a 2012-es vizsgálat mintájában az általános iskolai végzettséggel rendelkező és nem dolgozó fiatalok 78 százaléka még tanul, a nem dolgozó szakiskolában végzetek 24 százaléka, az érettségizettek 71 százaléka, ugyanakkor a diplomával rendelkező és nem dolgozók közel fele (!) szintén iskolába járt még.

Annak érdekében, hogy ezt figyelembe véve realisabb képet kapjunk a magyar fiatalok munkaerő-piaci helyzetéről, érdemesnek találtuk a nemzetközi szakirodalomban a munkapiaci helyzet jellemzésére gyakran használt NEET⁹ rátához hasonló mutatót képezni. Ennek segítségével azon fiatalok arányát becsüljük, akik nem dolgoztak és nem is tanultak (iskola-rendszerben vagy azon kívül) az adatfelvétel idején.

A 2012-es mintába kerültek csaknem ötöde (19 százaléka) tartozik a NEET-mutatóval elkülöníthető fiatalok körébe. Iskolai végzettségenként a nem dolgozó és nem tanuló fiatalok aránya a szakiskolát végzetek körében a legmagasabb (30 százalék), míg a gimnáziumban érettségizettek körében a legalacsonyabb (10 százalék). A szakiskolát végzetek körében a továbbtanulás nem igazán jellemző út (említettük, hogy az ilyen végzettséggel rendelkező, nem dolgozó fiatalok kevesebb mint negyede tanul), viszont relatíve magas az elhelyezkedni sem tudók aránya, ami világosan rámutat a hazai szakképzési rendszer továbbra is kritikus problémájára, nevezetesen a munkaerő-igényekhez továbbra sem megfelelően illeszkedő képzési szerkezetre. A diplomások körében a NEET-csoportba sorolhatók aránya átlag alatti (14 százalék), a legfeljebb 8 osztályt elvégzetek körében pedig lényegében megfelel a mintaátlagnak.

Érdemes megfordítanunk a perspektívát és ennek alapján megvizsgálni a nem dolgozó és nem is tanuló fiatal népesség összetételét. A nem dolgozó-nem tanulók csoportjába tartozók több mint egyharmada általános iskolánál nem rendelkezik magasabb végzettséggel, s valamivel több mint

9 NEET - Not in Employment, Education or Training (nem áll alkalmazásban, nem tanul és nem vesz részt képzésben). Ezt a csoportképző meghatározást Nagy-Britanniában vezették be, a brit kormány mellett működő Social Exclusion Unit 1999-es jelentésében szerepelt első alkalommal.

egynegyede szakiskolát, szakmunkásképzőt végzett. E fiatalok lényegében fele a legidősebb vizsgált korcsoportba, vagyis a 25-29 évesek csoportjába tartozik, 42 százalékuk községi lakos (4. táblázat).

Mindezek az adatok világosan jelzik, hogy a magyar társadalomban a helyi gazdasági aktivitás leépülésével perspektíva nélkül maradt, vidéken élő, alacsony iskolai végzettségű csoportok körében töretlenül újratermelődik a halmozottan hátrányos társadalmi helyzet, amelynek egyik fő ismérve a munkához jutás rendkívüli nehézsége.

A Magyar Ifjúság 2012 fentiekben ismertetett adatai újólag rámutatnak, hogy ezt a munkapiaci pozícióit tekintve halmozottan hátrányos helyzetű csoportot belátható időn belül jelentősebb arányban akkor sikerülhet az aktívak körébe bevonni, ha a helyi foglalkoztatás sajátos lehetőségeit kihasználva, vagyis elsősorban a helyi mezőgazdasági és vidékfejlesztési foglalkoztatás bővítésének eredményeként a lakóhelyhez minél közelebb tud a magyar gazdaság számukra tartós munkalehetőséget biztosítani. Ehhez természetesen a számukra elérhető képzések tartalmát és szerkezetét is a munkafeladatok elvégzéséhez szükséges képességek és készségek kialakításának céljával kell átalakítani.

4. TÁBLÁZAT: A nem tanuló és nem dolgozó fiatalok megoszlása különböző ismérvek szerint (N=1542; százalékos megoszlás)

legmagasabb iskolai végzettség szerint	legfeljebb 8 általános	35
	szakmunkásképző, szakiskola	26
	szakközépiskolai érettségi	16
	gimnáziumi érettségi	9
	középiskolára épülő szakképzés	8
	diploma	6
korcsoportok szerint	15-19 éves	13
	20-24 éves	41
	25-29 éves	46
településtípus szerint	Budapest	11
	megyeszékhely, megyei jogú város	14
	város	33
	község	42

Foglalkozás

Az adatfelvétel idején főfoglalkozásként dolgozó fiatalok 40 százaléka dolgozott szakmunkásként, 14 százalék betanított munkásként, 5 százalék pedig segédmunkásként. 25 százalék diplomához nem kötött szellemi foglalkozású volt, míg valamivel több mint 10 százalék beosztott diplomás. A vezetők aránya 2 százalék alatt maradt a mintában. Értelemszerűen az életkor emelkedésével nő a diplomához kötött foglalkozásúak aránya, hiszen az idősebb korcsoportokban magasabb az átlagos iskolai végzettség, a vezetők aránya azonban a legidősebb korcsoportban, vagyis a 25-29 évesek között sem haladja meg a 3 százalékot. A legfiatalabbak (15-19 évesek) között a dolgozók 40 százaléka segéd- vagy betanított munkás, további csaknem 20 százalék pedig szakmunkás.

Jellegzetesek a foglalkozás nemek szerinti megoszlás adatai. A vizsgált fiatal korcsoportokban is kitűnik a vezetők között a férfiak magasabb aránya. A szellemi foglalkozásúak aránya viszont a nők körében kétszer olyan magas, mint a férfiaknál: a diplomás szellemi foglalkozású nők aránya 15 százalék, a férfiaknál csak 7 százalék, a nem diplomás szellemi foglalkozásúak aránya a nőknél 33 százalék, a férfiaknál csak 17 százalék.

Jellegzetesek az iskolai végzettségenkénti eltérések is. Ennek kapcsán azon összefüggésekre helyezük a hangsúlyt, melyek a befejezett iskolai

5. TÁBLÁZAT: „Mi a foglalkozása?”

(N=3037; százalékos megoszlás a dolgozók körében)

mezőgazdasági fizikai munkás	2
segédmunkás (nem mezőgazdasági)	5
betanított munkás (nem mezőgazdasági)	14
szakmunkás (nem mezőgazdasági)	39
közvetlen termelésirányító (pl. művezető)	2
egyéb (diplomához nem kötött) szellemi	25
beosztott diplomás	11
felsővezető (osztályvezető felett)	0
középszintű vezető (osztályvezető)	1
alsó vezető (osztályvezető alatt)	1

végzettség szintjéhez képest inkonzisztens foglalkozási státuszokat jelölnek. A diplomások 68 százaléka dolgozik vezető vagy diplomához kötött szellemi munkakörben, 23 százalék diplomához nem kötött szellemi munkakörökben, kevesebb mint 10 százalék pedig fizikai jellegű munkakörökben dolgozik. Figyelmet érdemel, hogy a gimnáziumban érettségizettek mintegy fele szellemi munkakörben dolgozik, másik fele viszont fizikai jellegű munkát végez, legnagyobb részük (31 százalékuk) szakmunkás, további 16 százalékuk pedig betanított munkás. A szakiskolát végzettek több mint kétharmada szakmunkásként dolgozik, negyedüket azonban betanított- vagy segédmunkásként foglalkoztatják (5. táblázat).

Feketefoglalkoztatás

A kutatás a módszertani korlátok keretei között a feketefoglalkoztatásra is rákérdezett, azt tudakolva, hogy a fiatalok fizetésüket részben vagy egészben „zsebbe” kapják-e. A kérdés azoknak lett feltéve, akik előzőleg úgy nyilatkoztak, hogy életükben végeztek már munkát fizetés ellenében.

Összességében a megkérdezettek mindössze 8 százaléka nem válaszolt e kérdésre, ami az előzetes várakozásokhoz képest kedvező arány volt. A válaszolók 26 százaléka mondta azt, hogy fizetését részben vagy egészben zsebbe kapta/kapja. Többségük, a teljes minta mintegy ötöde állította azt, hogy fizetése egészét zsebbe kapja, míg további 6 százalékuk állítása szerint a fizetés egy részét kapta/kapja így. Nehéz persze megítélni egy ilyen kérdés esetében a látencia mértékét, a jelzett magas arány azonban mindenképp figyelmet érdemel. Különösen a fiatalabb korúak körében, tehát azok között, akik már viszonylag korán kiléptek a munkaerőpiacra, a zsebbe történő fizetés megtapasztalása jóval elterjedtebb: a 15-19 éves, valaha fizetésért már dolgozó válaszadók 40 százaléka jelezte, hogy kapta már zsebbe a fizetését.

Érthető okokból magasabb az előfordulás az alacsonyabb iskolai végzettségű, magasabb arányban fizikai munkát végző munkavállalók körében. A legfeljebb 8 általános végzettségű munkavállalók 40 százaléka, a szakmunkásképzőt, szakiskolát végzettek 30 százaléka kapta részben vagy egészben zsebbe a fizetését, miközben a diplomások körében csak 17 százalék ez az arány. Budapesten valamelyest gyakoribbnak (31 százalék) mutatkozik a feketefoglalkoztatás előfordulása az országos átlagnál. Foglalkozásonként tekintve a mezőgazdasági fizikai munkások a legérintettebbek (csaknem

60 százaléuk már megtapasztalta a „zsebbe” kapott fizetést), de átlag felett érintettek a segéd- és betanított munkások, míg a szakmunkások és nem diplomás szellemiek körében átlagos az érintettség, a felsőfokú végzettségű szellemi foglalkozásúak és vezetők körében az érintettség jóval az átlag alatti.

IV. Munkanélküliség

A 2012-es kutatásban megkérdezett fiatalok 10 százaléka volt munkanélküli az adatfelvétel idején, ez az arány 2008-ban 7 százalék volt, és a különbség valószínűsíthetően a 2008-ban elindult, a munkapiacokat különösen kedvezőtlenül érintő gazdasági válságfolyamatok hatásait jeleníti meg.

A munkanélküli fiatalok nagyobb része az adatfelvétel idején nem részesült ellátásban, kisebb része álláskeresői járadékot kapott (a pályakezdő munkanélküliek az adatfelvétel idején érvényes szabályozás szerint álláskeresői járadékban nem részesülhettek, ehhez viszonylag hosszabb jogviszonyszerző idő szükséges, amely – a kérdezéskor hatályos jogszabályi feltételek alapján – 360 nap munkaviszonyt feltételezett a munkanélkülivé válást megelőző 4 évben.)

Itt kell felhívni a figyelmet, hogy bár a 2012-es felvétel adatai szerint a fiatal korcsoportokban a munkanélküliség aránya összességében nem haladta meg szignifikáns mértékben a munkaképes korú magyar népesség egészére érvényes arányokat, a fiatal korcsoportok munkanélküliséggel való érintettsége a jelzett 10 százalékos munkanélküli aránynál jóval magasabb. Egyrészt a megkérdezett fiatalok 15 százaléka nyilatkozott úgy, hogy éppen munkát keres. A foglalkoztatottak körében is mintegy 9 százalék volt a kérdés idején munkát keresők aránya, ők nyilvánvalóan munkahelyet szerettek volna váltani, illetve munkahelyük, foglalkoztatásuk várható megszűnését valószínűsítették. Az anyasági ellátáson lévők 7 százaléka, az egyéb inaktív csoportokba sorolhatók mintegy fele nyilatkozott úgy, hogy munkát keres. Bár a munkakeresés intenzitására, valamint a tényleges rendelkezésre állás idejére (vagyis arra, hogy mikor tudna az adott fiatal munkába állni) a 2012-es felvétel nem kérdezett rá közvetlenül, a rendelkezésre álló empirikus adatokból becsülhető, hogy potenciális munkaerő-tartalékként messze nem csak a munkanélküliek csoportjával kell számolni.

Azzal kapcsolatban, hogy a megkérdezettek megítélése szerint mennyi idő múlva tudnak majd munkát találni, a munkát kereső fiatalok igen pesz-

szimista, illetve bizonytalan válaszokat adtak. Eleve igen magas arányban, 35 százalékban nem is tudtak erre a kérdésre válaszolni. A válaszolók 23 százaléka úgy gondolta, hogy néhány héten vagy egy-két hónapon belül tud majd munkát találni, 18 százalék 3-4 hónapot, 22 százalék 5-6 hónapot említett. A fennmaradó több mint egyharmad ennél is hosszabb időt becsült, vagy azt jelezte, hogy nem fog munkát találni. A munkát keresők csoportján belül valamelyest optimistábbak voltak az adatfelvétel idején dolgozó, de közben munkát is kereső fiatalok, míg az átlagosnál pesszimistábbnak az anyasági ellátásban részesülők és az inaktív státuszúak mutatkoztak. Fontos empirikus információ, hogy az éppen munkanélküli fiatalok körében lényegesen többen szembesültek már munkanélküliséggel életük korábbi időszakában is.

A 2012-es vizsgálat eredménye szerint a fiatalok 28 százaléka volt élete során valamikor munka nélkül.¹⁰ A munkanélküliséget már megtapasztalt fiatalok 69 százaléka nyilatkozott úgy, hogy regisztrált munkanélküli volt, 14 százalék volt már nem regisztrált munkanélküli, és 17 százalék jelezte, hogy mindkettő státuszt megtapasztalta már.

Külön figyelmet érdemel a munkanélküliséggel való érintettség tekintetében azoknak a fiataloknak a köre, akik már elhagyták az iskolarendszerű képzést. A vonatkozó híradásokból és statisztikai adatokból érzékelhetjük, hogy Európa-szerte, de különösen Dél-Európában a 2008-ban kezdődött gazdasági válság hatására extrém magasra emelkedett a pályakezdő fiatalok körében a munkanélküliek aránya. Az empirikus tapasztalatok szerint ez a folyamat a magyar munkapiacot sem hagyta érintetlenül. A Magyar Ifjúság 2012 adatfelvétel eredményei szerint az iskolarendszerű képzésből kilépett magyar fiatalok 43 százaléka már megtapasztalta valamilyen formában a munkanélküliséget. A 2012-es adatfelvétel idején főtevékenységként dolgozók 32 százaléka szintén volt már korábban munkanélküli, a kérdezéskor anyasági ellátáson lévők 33 százaléka jelezte ugyanezt, az egyéb inaktív csoportok pedig mintegy 50 százalékára jellemző a korábban is megtapasztalt munkanélküliség.

Akiket érintett már életük során valamikor a munkanélküliség, azok 60 százaléka egyszer volt munka nélkül, 24 százalék kétszer, 10 százalék háromszor, további 6 százalék pedig háromnál is többször. A munkanélküliséget

10 Fontos felhívni a figyelmet, hogy a „Volt-e eddigi élete során bármikor regisztrált, nem regisztrált munkanélküli vagy mindkettő?” kérdést csak azoknak tették fel, akik jelenleg nem munkanélküliek – kivéve az álláskeresői támogatásban részesülőket. Így a teljes minta munkanélküliséggel való érintettsége a két részarány összege, vagyis 35 százalék.

már megtapasztalt fiatalok 23 százalékánál a leghosszabb munkanélküliségi periódus 1-3 hónapig tartott, 26 százalék 5-6 hónapig volt legtovább munka nélkül, további 23 százalék 7-12 hónapos, 17 százalék pedig ennél is hosszabb idejű munkanélküli időszakról számolt be, és 10 százalék nem tudott válaszolni a leghosszabb munkanélküliség időtartamát firtató kérdésre. A munka nélkül eltöltött időszak hossza a teljes mintában összességében is igen magas volt, átlagosan 9 és fél hónap. Azok, akik életük során egyszer voltak munkanélküliek, átlagosan 9 hónapig voltak állástalanok, akik kétszer, azok valamivel több mint 9 hónapig, akik pedig 3-nál is többször, azok átlagosan közel 11 hónapot töltöttek munka nélkül.

Mint azt korábban már jeleztük, a munkanélküliek körében többségben vannak a regisztrált munkanélküliek, a nem regisztrált munkanélküliek arányát a 2012-es adatfelvétel alapján 23 százalékosra becsülhetjük.¹¹ Ez utóbbi válaszadói kört arról is kérdezte a kutatás, hogy miért nem regisztráltak. A leggyakoribb az „úgysem tudnak segíteni munkát találni” válasz volt (41 százalék), a második leggyakoribb az „azt reméli, hogy nagyon hamar talál munkát” szerepelt (39 százalék).

A munkanélküliséggel való érintettséget erősen meghatározó iskolai végzettség és egyéb szociodemográfiai tényezők érvényesülését a következőkben csak azok körében vizsgáljuk, akik már kiléptek az iskolarendszerű oktatásból.

A korábbi empirikus ismereteket megerősítve a Magyar Ifjúság 2012 is azt mutatja, hogy a legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezők a leginkább veszélyeztetettek a munkanélküliség által, de az empirikus adatok újabb fejleményként azt jelzik, hogy már a diploma sem nyújt védelmet a munkanélküliségtől, a felsőfokú végzettségű fiatalok 30 százaléka megtapasztalta már az állástalanság helyzetét. Ez utóbbi adat külön figyelmet érdemel, hiszen közvetlenül arra világít rá, hogy a hazai felsőfokú képzés kibocsátási szerkezete és a munkapiaci igények között olyan eltérések lehetnek, amelyek miatt az egyébként igen magas költségekkel képzett diplomás

11 Azt a kérdést, miszerint „Ön regisztrált munkanélküli vagy sem?”, csak azoktól kérdezték, akik azt állították magukról, hogy munkanélküliek, ellátás nélkül. Azok, akik álláskeresési járadékot kapnak, definíciószerűen csak regisztráltak lehetnek, míg az álláskeresési támogatásban részesülő, közhasznú foglalkoztatottként definiált csoportot szintén regisztráltaknak tekinthetjük. Összességében az ellátásban nem részesülő munkanélküliek közül 177 fő válaszolta azt, hogy nem regisztrált, ami az összes, főtevékenységét tekintve munkanélküli személy 23 százalékát jelenti.

6. TÁBLÁZAT: Munkanélküliség megtapasztalása („Volt-e már élete során munkanélküli?” N=4431; az iskolarendszerben már nem tanulók százalékos megoszlása)

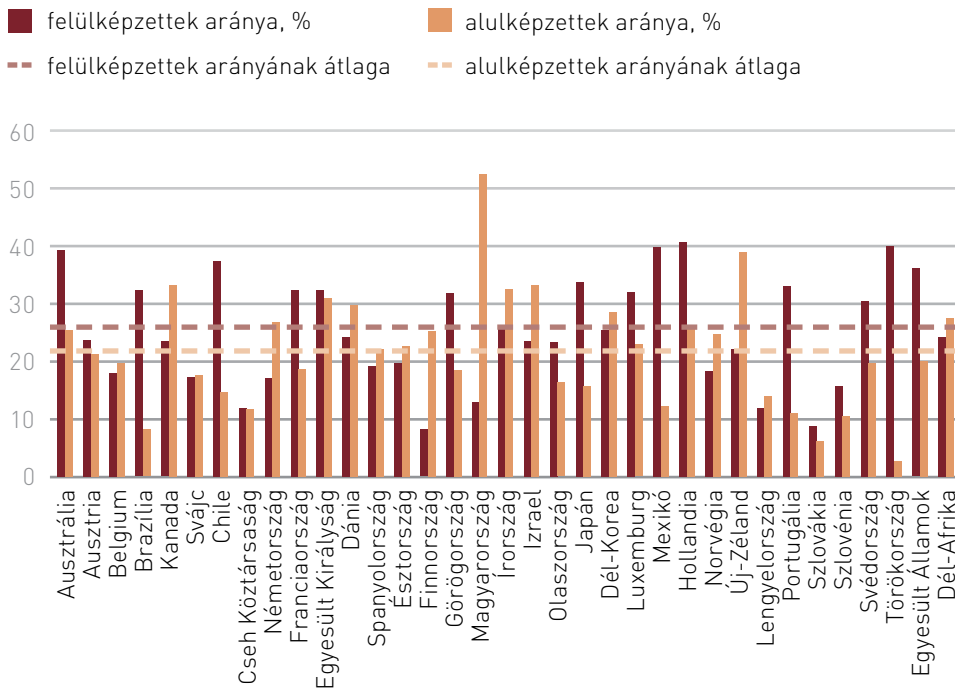
		igen	nem	leghosszabb munka- nélküliségi periódus átlagos hossza (hónap)
legmagasabb iskolai végzettség szerint	legfeljebb 8 általános	61	39	11,9
	szakmunkásképző, szakiskola	51	49	9,4
	érettségi	35	65	8,6
	diploma	30	70	7,0
korcsoportok szerint	15-19 éves	40	60	9,7
	20-24 éves	44	56	9,0
	25-29 éves	42	58	9,7
településtípus szerint	Budapest	18	82	7,8
	megyeszékhely, megyei jogú város	43	57	9,9
	egyéb város	47	53	9,2
	község	51	49	9,7
nemenként	férfi	45	55	9,3
	nő	41	59	9,5

fiatalok közül is lényegében minden harmadik belekerült már a munkanélküliség helyzetébe, miközben a vonatkozó statisztikai adatok szerint a magyar munkaerőpiacon nemzetközi összehasonlításban magas az igényekhez képest alulképzett munkavállalók aránya.

Korcsoportok és nemek szerint kevésbé jelentősek a különbségek a munkanélküliséggel való érintettségben, a lakóhely szerinti gyakorisági eltérések pedig a munkanélküliségnek való kitettség vonatkozásában megerősítik a főváros statisztikai kimutatásokból is jól ismert előnyét bármely egyéb településtípushoz képest, miközben a munkanélküliségnek való kitettség tekintetében továbbra is a községek vannak a leghátrányosabb helyzetben (6. táblázat).

Az adatfelvétel idején munka nélkül lévő megkérdezettek 68 százalékának volt korábbi munkatapasztalata, vagyis dolgozott már élete során. Azok a munkanélküliek, akik korábban már dolgoztak, döntő többségükben

5. ÁBRA: Alul- és felülképzett munkavállalók aránya egyes országok munkaerőpiacán^a (Forrás: OECD 2005)

^a Felülképzett (alulképzett) az OECD definíciója szerint az a munkaező, aki munkakörét magasabb (alacsonyabb) kvalifikáltsággal látja el, mint az ugyanabban a munkakörben dolgozó munkavállalók többsége. A statisztika a képzésben résztvevők, és gyakornokok adatait nem veszi figyelembe.

(76 százalékban) legalább 3 hónapig tartó munkaviszonnyal rendelkeztek (a szünidei munkákat leszámítva).

A kutatás arra is kitért, hogy miért szűnt meg az adatfelvétel idején munka nélkül lévők munkaviszonya. A három leggyakrabban említett ok a munkaszerződés lejárta (33 százalék), a munkaadó általi felmondás (30 százalék), illetve a munkaadó cég megszűnése (8 százalék) volt.

Mindezek fényében érdemes áttekinteni, hogy a megkérdezettek szubjektív megítélése szerint milyenek az elhelyezkedési lehetőségek a lakóhelyen, vagy annak környékén azzal a végzettséggel és szakképzettséggel, amellyel a kérdezett rendelkezik. A munkanélküli fiatalok rendkívül pesszimista válaszokat adtak erre a kérdésre: 72 százalékuk nagyon kedvezőtlennek ítélte a személyes lehetőségeket, újabb 15 százalék inkább kedvezőtlennek, további

10 százalék legfeljebb semlegesnek tekintette a lehetőségeit, és csak 3 százalék adott pozitív választ.

V. Összefoglalás

A 2012-es ifjúsági adatfelvételi hullám eredményei között a foglalkoztatáshoz és munkaerőpiachoz kapcsolódó kutatási adatok egyértelműen rajzolják ki azt a képet, miszerint a munkapiaci pozíciók tekintetében kedvezőtlen helyzetben lévő fiatalokat halmozott hátrányok terhelik, amelyek a kutatás által meghatározott empirikus dimenziókban mindenekelőtt a munkahely átlagosnál gyakoribb elvesztésében, az átlagosnál hosszabb ideig tartó és nehezebb elhelyezkedésben, illetve a személyes munkapiaci pozíció alakulását tekintve a pesszimista várakozások túlsúlyában jelennek meg.

A munkanélküliséggel való érintettség magas aránya azonban nemcsak az alacsony képzettségű, hátrányos vagy halmozottan hátrányos helyzetű fiatalok csoportját jellemzi, hanem általánosságban is jelentősnek tekinthető a 2008-as adatfelvétel empirikus tapasztalataihoz képest. A 2008-ban kibontakozott válság és annak a társadalmi alrendszerekre, egyebek mellett a munkapiacra kiterjedő hatásai ilyen értelemben markánsan jelennek meg a 2012-es adatfelvétel eredményeiben. Az adatok arra is utalnak, hogy az oktatás, képzés, felnőttképzés területén jelentős lépések megtételére van szükség, elsősorban a képzési kibocsátás és a munkapiaci igények összehangolása terén.

Ezzel kapcsolatban a 2012-es kutatás empirikus eredményei arra is egyértelműen rámutatnak, hogy a magasabb képzettség egyéb tényezőktől függetlenül, önmagában is nagyobb védettséget nyújt a munkanélküliséggel szemben, amely egyfelől a kevésbé gyakori és rövidebb ideig tartó munkanélküli időszakokban, másrészt a könnyebb elhelyezkedésben jelentkezik. Másfelől a 2012-es adatok ellentmondanak annak a körültekintő statisztikai elemzésekkel egyébként is cáfolható, megalapozatlan vélekedésnek, miszerint a magyar munkapiacra megjelenő fiatalok jelentős része túlképzett, az az állam tehát fölöslegesen rendel forrásokat az oktatás-képzés rendszeréhez akkor, amikor már az érettségizettek és a diplomások körében is számottevő a munkanélküliséggel való érintettség. A 2012-es empirikus adatok szerint a helyzet az, hogy minél alacsonyabb egy fiatal képzettsége, annál kedvezőtlenebb a munkapiaci pozíciója is.

Lényeges, hogy az alul- és felülképzettség magyarországi problémáját megfelelően azonosítsa a munkaügyi politika. Az alulképzettség mérséklésének módja olyan nyilvánvaló beavatkozásokkal oldható meg, mint az oktatási szektor erősítése, különös tekintettel a szakképzés kibocsátásának és minőségének a piaci igényekhez történő közelítésére. A felülképzettség kérdésével kapcsolatban is kétségtelenül körültekintő értékelés szükséges, főként azért, hogy nemzeti szinten a magasabb képzettség empirikusan is bizonyítható kedvező munkapiaci hatásait ne semlegesítsék az indokolatlan képzési ráfordítások és a humán tőke alacsonyabb hatékonyságú foglalkoztatásának hátrányai.

Hazánk tekintetében különösen fontos, hogy a diplomás munkanélküliség jelenségét vagy a diplomások egy részének megnövekedett álláshoz jutási idejét ne általánosságban a felülképzettség problémájával hozzuk összefüggésbe, hanem a munkapiaci kereslettől indokolatlanul hosszú ideje és jelentősen eltérő felsőoktatási kibocsátási szerkezeti problémák vonatkozásában vizsgáljuk. Nyilvánvaló, hogy nem a felülképzettség általános kiteljesítése a cél, viszont ettől hazánk jelenleg nagyon is messze áll. A probléma éppenséggel az alulképzettség túlságosan magas arányában mutatkozik, amely kiemelt erőfeszítéseket indokol a magyar oktatási szektor dinamikus fejlesztése érdekében, annak minőségi dimenziói mellett különösen a munkapiaci igényekhez való alkalmazkodás kialakítása terén.

Irodalomjegyzék

- Bauer, Béla – Laki, László – Szabó, Andrea (szerk.)(2001): Ifjúság2000 Gyorsjelentés. Nemzeti Ifjúság-kutató Intézet, Budapest
- Bauer, Béla – Szabó, Andrea (szerk.) (2009): Ifjúság 2008 Gyorsjelentés, Budapest, Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet
- Bauer, Béla – Szabó, Andrea (szerk.) (2005): Ifjúság 2004 Gyorsjelentés.Budapest, Mobilitás
- Becker, Gary S. (1975): Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education. New York: Columbia University Press for NBER.
- Carmeci, Luciano – Mauro, Gaetano (2003): Long run growth and investment in education: does unemployment matter? Journal of Macroeconomics, 25 123-137.
- Choudhry, Misbah Tanveer – Marelli, Enrico – Signorelli, Marcello (2010): The Impact of Financial Crises on Youth Unemployment Rate, EACES Conference Paper, Tartu.countries, IZA discussion paper 2582.
- Kahn, Lisa B. (2009): The Long-Term Labor Market Consequences of Graduating from College in a Bad Economy, Yale School of Management
- Macmillan, Lindsey (2012): The Cost of Youth Unemployment, Appendix A in Youth Unemployment: The Crisis we cannot afford A report by the ACEVO Commission on Youth Unemployment with David Miliband MP.
- Quintini, Gelda – Martin, John P. – Martin, Sébastien (2007): The changing nature of the school-to-work transition process in OECD Countries, IZA discussion paper N. 2582.
- Verick, Sher (2009). Who is hit hardest during a financial crisis? The vulnerability of young men and women to unemployment in an economic downturn. International Labour Organization (ILO) and IZA. Discussion Paper No. 4359.
- European Commission (2008), „Employment in Europe 2008”.
- European Commission (2012), „Employment and Social Developments in Europe 2012”
- Eurostat Unemployment Statistics – http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Unemployment_statistics
- ILO (2010), Global Employment Trends, International Labour Organization, Genf, 2010. január
- KSH (2011): A fiatalok munkaerő-piaci helyzete. A munkaerő-felmérés alap illetve a 2010. IV: negyed-évi kiegészítő felvétele alapján, KSH 2011.
- OECD Statistics – <http://stats.oecd.org/>

V. MOBILITÁS

Ifjúsági mobilitás: hajlandóság, lehetőségek és tervek

RUFF TAMÁS

I. Bevezetés – a migrációs statisztikák problematikája

Manapság egyre több szó esik a közbeszédben, a politikában, valamint a felnőttek és az ifjabb generációk közötti kommunikációban a fiatalok külföldre vándorlásáról. Gyakran hallani azt, hogy sok magyar fiatal dönt úgy, hogy hosszabb-rövidebb időre elhagyja szülőföldjét, s másik országba megy tanulni vagy dolgozni, és hosszabb távon akár korábbi tapasztalatai alapján olyan elhatározásra jut, hogy külföldön telepszik le életvitelszerűen is.

Egy ország szempontjából nem elhanyagolható kérdés demográfiai, gazdasági, valamint társadalmi szempontból sem, hogy hányan és milyen céllal mennek külföldre időlegesen vagy állandó jelleggel, és hagyják ott saját országukat, amely ezen folyamatok következményeként bizonyos esetekben veszteséget, illetve hiányokat szenved. Éppen ezért és a globális világ kialakulásának köszönhetően egyre inkább érezhető, hogy a migráció kérdése felértékelődik az egyes országokon belül, valamint nemzetközi szinten is.

A vándorlás nemzetközi folyamatai Magyarországot is érintik, de fontos vizsgálni az országon belüli migrációt is, vagyis azt, hogy a fiatalok hajlandóak lennének-e jobb életfeltételek megteremtése érdekében akár lakóhelyet váltani, vagy napi szintű ingázást vállalni.

Sajnos a korábbi nagymintás ifjúságkutatások során¹ a mobilitás témaköre vagy kismértékben, vagy egyáltalán nem szerepelt kutatási témaként.

1 Ifjúság2000, Ifjúság2004, Ifjúság2008

Az Ifjúság2008 adatfelvétel során tettek fel ezzel a témával kapcsolatos kérdéseket, azonban a rendelkezésre álló publikációkban ezek nem kerültek részletes elemzésre, ezért az összehasonlítási lehetőség a 2012. évi adatokkal korlátozott, illetve trendek felvázolására nincs lehetőség a hiányzó adatok miatt.

A magyar fiatalok vándorlására vonatkozó adatokhoz hasonlóan a nemzetközi vándorlással kapcsolatos adatok szintén hiányosak. A nemzetközi vándorlás statisztikai adatainak érvényessége mérési problémákból ered, mivel az elvándorlók nem motiváltak arra, hogy a hatóságoknál bejelentésük eltávozásukat, így hivatalos adminisztratív úton kevés hiteles információ érhető el. Egyes szerzők szerint a legmegbízhatóbb adatok a befogadó országokból származnak, ahol az oda került külföldieknek legalább egy része regisztráltatja magát. (Blaskó, 2012) Így tehát például azt, hogy hány magyar él külföldön, a legnagyobb biztonsággal úgy állapíthatjuk meg, ha összegyűjtjük a (nagy számú) befogadó ország ilyen, ún. tükörstatisztikáit és az azokban szereplő számokat összeadjuk.

Természetesen ezek az adatok sem fognak teljesen pontos képet adni, illetve nagyon korlátozottan használhatóak fel, hiszen ezek maximum a kivándorlók számát adják meg, és nem tudjuk a kivándorlás mögött meghúzódó okokat, vagyis milyen céllal ment ki az adott személy, mennyi időre kíván más országban tartózkodni, illetve demográfiai háttéréről sem tudunk meg semmit, azaz hogy fiatal vagy öreg, családos vagy egyedülálló, milyen iskolai végzettséggel, illetve szakmai tapasztalattal rendelkezik. Pedig ezek nagyon fontos háttérinformációk, hiszen a kibocsátó ország kutatói, szakértői, illetve döntéshozói ezek mentén tudnak ajánlásokat, korrekciós javaslatokat, megoldási alternatívákat kidolgozni az oktatási és/vagy a munkaerőpiaci diszfunkciók javítására.

Ezek a kérdések nem csak Magyarországon megválaszolatlanok, hanem más országokban is. Éppen ennek összehangolása érdekében a magyar Központi Statisztikai Hivatal – konzorciumi formában – a közelmúltban elindította SEEMIG nevű projektjét², amelynek célja, hogy megbízható adatokat szolgáltatson a délkelet-európai migrációs, munkaerőpiaci és demográfiai folyamatokról. A projekt abból a felismerésből született, hogy a migrációs, humán tőkét és munkaerőpiacot érintő folyamatok összefüggéseinek vizsgálata megköveteli a meglévő adatbázisok nagymértékű fejlesztését, az adatok

2 www.seemig.eu

minőségének javítását. Ezért a projekt legfőbb célkitűzése, hogy a migrációs folyamatokkal kapcsolatos meglévő adatokat összegyűjtse, és javítsa az adatgyűjtés módjait annak érdekében, hogy a politikai döntéshozók számára már jobb minőségű adatokon nyugvó stratégiai ajánlásokat fogalmazzon meg.

Magyarországon a nemzetközi vándorlási statisztika – melyért felelős intézmény a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) – alapvetően adminisztratív adatforrásokra épül. (Gödri, 2013) Ezek közül a legfontosabbak a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal (BÁH) idegenrendészeti nyilvántartásai, amelyek az országba érkező és itt tartózkodó külföldiek különböző csoportjairól – EGT állampolgárokról, harmadik országbeli állampolgárokról, menekültekről – tartalmaznak adatokat. Ezek alapján állítja elő a KSH a be- és kivándorló külföldiek (flow), valamint az országban tartózkodó külföldiek (stock) adatait. A másik fontos adminisztratív adatforrás a Közigazgatási és Elektronikus Közszolgáltatások Központi Hivatalának (KEK KH) személyi adat- és lakcímnnyilvántartása. Ez a nyilvántartás – annak ellenére, hogy a tartózkodási engedéllyel itt élő harmadik országbeliek kivételével a külföldiek jelentős részét tartalmazza – elsősorban a ki- és bevándorló magyar állampolgárok, a magyar állampolgárságot megszerzettek, valamint a menekültek adatsoraihoz szolgáltat adatokat. E két elsődleges adatforrás mellett a KSH a Nemzeti Adó- és Vámhivatal és az Országos Egészségbiztosítási Pénztár adatbázisából is átvesz adatokat: az adót fizető, illetve a TAJ kártyával rendelkező külföldiekről.³ A felsorolt adminisztratív nyilvántartások nem statisztikai céllal készülnek. A közigazgatási, idegenrendészeti eljárások keretében történő adatgyűjtésben csak másodlagos célt jelent az adatok statisztikai célra történő felhasználása. Ezért a migrációs statisztika szempontjából ezek az adatok korlátozott hozadékkal bírnak: csak a külföldiek legalapvetőbb jellemzőiről (nem, életkor, származási ország, állampolgárság, családi állapot) nyújtanak megfelelő minőségű információt, és a migrációkutatókat szolgáló fontos adatok (iskolai végzettség, gazdasági aktivitás, foglalkozás) hiányosak vagy teljesen hiányoznak. Mivel az eljárások kimenetelét ezek az ismérvek nem befolyásolják, a kérelmekre, adatlapokra bejegyzett adatok egy részét egyáltalán nem vagy csak hiányosan rögzítik, amennyiben rögzítik, akkor vagy hiányosan, vagy egyáltalán nem szervezik

3 A KSH 2010-ig a Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat külföldi munkavállalók regiszteréből is kapott összesített adatokat a munkavállalási engedéllyel rendelkező külföldiekről.

adatállományba és ennek következtében nem dolgozzák fel az adatokat. Ezek az adatok tehát „elvesznek” a migrációs statisztika szempontjából. A migrációs statisztika „gyengesége” abból is fakad, hogy az adatgyűjtés összehangoltsága az egyes intézmények között nem megoldott. Bár ugyanaz a külföldi személy egyszerre több adatbázisban is szerepel(het), az adatbázisok között nincs kapcsolat (átjárás), és az átfedések – mind a migránsok körét, mind a gyűjtött adatok körét tekintve – nehezen áttekinthetőek. A különböző nyilvántartások közötti összhang hiánya, valamint olykor az adatgyűjtő intézmények/adatgazdák közötti együttműködés hiánya is megnehezíti az adatok megfelelő felhasználását. Nehézséget jelent továbbá, hogy a nemzetközi migrációt tekintve az adatok minősége, megbízhatósága mellett azok hozzáférhetősége is általában problematikusabb, mint a népesedési folyamatok egyéb területein. Sok esetben csak összevont adatok állnak a felhasználók rendelkezésére, korlátozva ezzel a tudományos vagy statisztikai célú feldolgozást. Ez elsősorban annak köszönhető, hogy az egyes igazgatási területek nyilvántartási adatainak másodlagos hasznosítása adatvédelmi kockázatot jelent. A migrációs elemzések szempontjából – az országba érkező és itt tartózkodó külföldi állampolgárokra vonatkozó adatok hiányosságai mellett – még nagyobb problémát jelent, hogy a kivándorlókról egyáltalán nem rendelkezünk megbízható hazai adatokkal: nemcsak a különböző jellemzőik, hanem pontos számuk sem ismert.

A fentiekben jelzett, nem igazán megbízható validitású statisztikai adatok miatt, a fiatalok vándorlásával kapcsolatos adatok is nagyon hiányosak, és pontos statisztikák híján csak közelítő becslések léteznek erre vonatkozóan, amelyek gyakran primer adatfelvételek során készülnek. A survey vizsgálatok során azok a csoportok is elérhetővé válnak, akik az adminisztratív jellegű statisztikákban nem jelennek meg, de a mintába kerülés valószínűsége nagy minta mellett is viszonylag kicsi, így összességében a nagymintájú survey vizsgálat esetén is a mintába kerülők száma elmarad a tényleges külföldi munkavállalói létszámtól. (Hárs, 2011) Az elérhetőség szempontjából is van a survey vizsgálatoknak hiányossága, azokat, akik minden válaszadó családdal együtt távoztak, nem lehet megkérdezni, így szükségképpen hiányoznak a mintából, és a képet szisztematikusan torzíthatják. Az ilyen adatbázisok azonban fontos elemzési forrást jelentenek, az egyes adatforrások egymást kiegészítő elemzésével írhatjuk le viszonylag megbízhatóan a külföldi munkavállalás sajátosságait.

II. Korábbi kutatások eredményei

A rendszerváltás utáni magyar munkavállalási célú migráció 2007-ben alacsony szintről indult és mértéke gyorsan növekedett. A növekedés éppen a válság ki-robbanása után indult, de ha a külföldön élő népesség és a munkaerő-migrán-sok arányát vetjük össze a teljes népesség, illetve az aktív népesség arányá-val, a növekedés ellenére az arány alacsony maradt. (Hárs, 2013) Hárs szerint a magyarországi migrációs folyamatok felgyorsulása feltehetően nem a mobili-tási kedv vagy a vállalkozókészség növekedésével, hanem a gazdasági nyomás, a megszorítások és a gazdasági válság hatására erősödött fel. Úgy véli, hogy a migrációt fenntartó és erősítő hatások tartós fennmaradása mellett feltehe-tő, hogy néhány éven belül a mostani trend fennmaradása elvezethet ahhoz, hogy Magyarország felzárkózik a jelentősebb emigráns országok migrációs szintjéhez (Románia, Lengyelország, Bulgária, Szlovákia, balti államok).

1. TÁBLÁZAT: Az Európai Unió más országában élő kelet-európai állampolgárok aránya a hazai népességben, 2001–2010 (százalékos megoszlás; forrás: Hárs, 2013. Eurostat online regiszter alapján számítva, a hiányzó adatok kiegészítve és korrigálva Tatian Fic és munkatársai (2011) adatai alapján.)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Románia	1,3	1,7	2,5	3,3	4,1	5,1	7,6	9,0	9,9	10,6
Bulgária	1,3	1,7	2,2	2,6	3,0	3,5	4,4	5,5	5,8	6,3
Észt-ország	1,6	1,8	2,0	2,2	2,5	2,8	3,3	3,2	4,3	4,6
Litvánia	0,9	1,2	1,4	1,9	2,9	4,2	4,9	6,0	5,6	6,4
Lengyel-ország	1,3	1,4	1,5	1,7	2,0	2,7	3,5	3,9	4,0	4,1
Szlovénia	1,6	1,6	1,7	1,7	1,8	1,8	1,9	1,9	2,0	2,0
Szlovákia	0,8	1,0	1,2	1,3	1,8	2,1	2,8	2,6	3,1	3,1
Lett-ország	0,7	0,8	1,0	1,0	1,4	2,2	2,5	3,3	3,3	3,6
Magyar-ország	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	1,1	1,3	1,5	1,6	1,7
Cseh Köz-társaság	0,6	0,7	0,7	0,6	0,7	0,9	1,1	1,1	1,0	1,0

2. TÁBLÁZAT: A főbb európai célországokba bevándorló magyar állampolgárok száma, 2003-2011 (Forrás: Gödri, 2012a.

Eurostat adatbázis 2012; Németország 2010-2011: Német Statisztikai Hivatal; Ausztria 2009-2011: Osztrák Statisztikai Hivatal; – : nincs adat]

Cél-ország	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Németország	14 252	17 411	18 574	18 654	22 175	25 151	25 258	29 220	41 134
Ausztria	2 844	3 156	3 424	3 567	4 492	5 195	5 578	6 506	9 638
Spanyolország	345	597	759	1 270	2 051	1 392	1 013	915	–
Hollandia	379	565	594	571	975	1 721	1 927	–	–
Olaszország	677	602	545	613	1 409	1 144	1 054	921	–
Svédország	159	228	269	462	776	1 018	893	770	–

A magyarországi migránsok fő célországai Németország, Ausztria és növekvő mértékben az Egyesült Királyság, azonban a többi európai ország is vonzó a magyarok számára.

Az Eurostat adatai szerint az emigránsok között az aktív, munkaerő-piaci szempontból legjobb munkavállalói korcsoportok aránya magas, különösen a 25-34 és a 35-44 éveseké, az országok mindegyikében lényegében ez a jellemző. Az Egyesült Királyság határozottan eltérő képet mutat, itt nagyon fiatalok dolgoznak, a 25-29 évesek korcsoportjába különösen sokan tartoznak, és a harminc évnél idősebbek aránya elhanyagolható. Ez a kép nagyon eltér a többi hagyományos célországtól, és az új migrációs célországban munkát vállalók újszerű csoportját rajzolja ki. (Hárs, 2011) Az Egyesült Királysághoz hasonló helyzetet láthatunk Spanyolországban is, az ott élő magyarok körében 2009-ben kiugróan magas volt a 25–34 év közöttiek aránya (44 százalék), és nagyon alacsony az idősebb korcsoportoké (mindössze 5 százalékuk volt 55 év feletti). A Németországban élő magyarok közt már nagyobb arányt képviseltek az idősebbek (16 százalékuk volt 55 év feletti, és kevesebb mint 30 százalékuk 25–34 éves). Ebből is jól látszik az új és a hagyományos célországok közötti különbség. A Svédországban élő magyarok sajátossága a fiatalok magas aránya: 2009-ben közel egyötödük 20 év

alatti volt (15 százalékuk 14 év alatti), ami arra utal, hogy az ide vándorlók közt nagyobb arányban vannak a gyermekes családok. (Gödri, 2012b)

Figyelemreméltó, hogy a statisztika által leírt növekvő migráció a válság időszakában is folytatódott, egyik országban sem tapasztalható, hogy a válság hatására csökkent volna a migráns népesség (persze kérdés, hogy a push és pull hatások hogyan alakultak át). A migránsok állománya Németországban növekedett a legerőteljesebben, míg Ausztriában lassú és folyamatos a növekedés, de a többi országban is a migráns magyar népesség arányának fokozatos növekedése figyelhető meg.

Hárs szerint a migrációs várakozásoktól a ténylegesen megvalósuló migráció rendszerint számottevően elmarad. A tényleges migrációt és a várakozásokat összehasonlítva láthatjuk, hogy a rövid távú és a hosszú távú munkavállalási migráció trendjét és szerkezetét a gazdasági lehetőségek, valamint a környezet változása jelentős mértékben befolyásolja. Mindezeket a migrációs várakozások is érzékenyen jelezték. A kivándorlók kevésbé érzékenyek a külső körülményekre, a kivándorlási szándék lassan és egyenletesen nőtt. (Hárs, 2011)

3. TÁBLÁZAT: A migrációs szándékok alakulása, 1993-2010, (százalékos megoszlás) [Forrás: Hárs, 2011. TÁRKI Monitor és Omnibusz felvételek, 1993 – 2010]

	rövid távú külföldi munkavállalás	hosszú távú külföldi munkavállalás	kivándorlás	halmozott migrációs potenciál ^a
1993	4	3	1	6
1994	4	3	1	5
1997	4	3	2	6
2001	9	7	3	10
2002	8	6	3	10
2003	9	6	3	12
2005	13	6	3	14
2006	6	6	4	7
2008	11	11	6	16
2010	7	8	5	13

^a A három időtáv akármelyikét legalább egyszer választotta.

A TÁRKI Háztartás Monitor 2012 kutatása alapján is látható, hogy a külföldön munkát vállalók többsége fiatal: átlagéletkoruk 32 év, legnagyobb részük 26-35 éves. Mind a külföldi munkavállalók, mind a kint tanulók nagy része (a munkavállalók 74 százaléka, a tanulók 88 százaléka) életében egyszer próbált szerencsét külföldön. (Sik-Szalai, 2013). A külföldön dolgozók között az átlagosnál magasabb arányban fordulnak elő az elváltak és az élettársal élők, az idegen nyelvet beszélők, a közép-, nyugat- vagy dél-dunántúli lakosok, a megyeszékhelyen élők, valamint azok, akik a család múltbeli anyagi helyzetét jónak, jövőjét stabilnak vélik, de a jövőtől nem a javulást, hanem a változatlanságot remélik.

III. A magyar fiatalok mobilitási attitűdjei

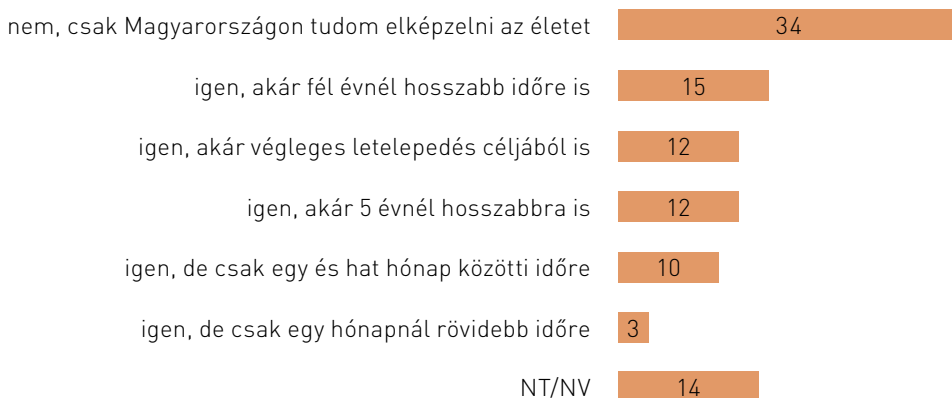
A migrációs statisztikák előzőekben ismertetett problémái és a kutatási előzmények tükrében a Magyar Ifjúság 2012 kutatás adatai alapján a magyar fiatalok mobilitási hajlandóságának és attitűdjeinek leírására koncentrálnak. A kutatás során elsősorban a migráció mögötti motivációkat kívántuk feltárni, azaz melyek azok a tényezők, amelyek segítik a mobilitást, és melyek azok, amelyek inkább gátló tényezőként hatnak ezekre a folyamatokra.

Külföldi tanulás, illetve munka iránti hajlandóság

A magyar fiatalok valamivel több mint fele (52 százalék) elhagyná Magyarországot, ha lehetősége lenne akár tanulás, akár munka céljából hosszabb-rövidebb időt külföldön tölteni, több mint egyharmaduk (34 százalék) pedig nem hagyná el Magyarországot. A 15-29 éves korosztályba tartozók 3 százaléka maximum egy hónapra hagyná el ilyen céllal az országot, 10 százalékuk 1-6 hónapnyi időre, 15 százalékuk pedig akár fél évnél is hosszabb időt töltene külföldi tanulóval, illetve munkavállalással. Ha lehetősége lenne, a fiatalok 12 százaléka hosszabb időtartamra, akár több mint öt évre is elhagyná az országot, míg másik 12 százaléka akár végleges letelepedés céljából is elköltözné Magyarországról. A fiatalok 12 százaléka bizonytalan, nem tudott egyértelmű választ adni erre a kérdésre.

Az adatok részletes elemzéséből kiderül, hogy szignifikáns összefüggés van nem és életkor alapján: a nők nagyobb arányban tervezik jövőjüket

1. ÁBRA: Külföldi tanulás és munka iránti hajlandóság („Amennyiben lenne lehetősége arra, hogy külföldön tanuljon, dolgozzon, hajlandó lenne-e elhagyni az országot hosszabb-rövidebb időre?” N=8000; százalékos megoszlás)

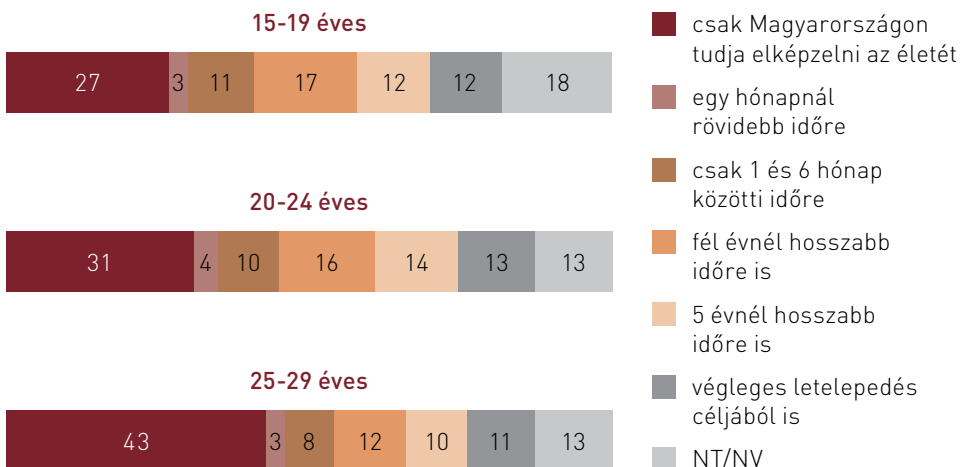
Magyarországon, mint a férfiak, és látható az is, hogy utóbbiak között többen vannak azok, akik hosszabb időt is eltöltenének külföldön, vagy akár végleges letelepedés céljából is elhagynák az országot. Megfigyelhető tendencia továbbá az is, hogy az életkor emelkedésével csökken azok aránya, akik külföldre mennének tanulási vagy munkaszerzési céllal: míg a 15-19 éves korosztály közel 55 százaléka nyilatkozta azt, hogy elhagyná az országot, ha erre lehetősége lenne, addig a 25-29 évesek között 11 százalékponttal kevesebben vannak ezen a véleményen. Az életkor és a mobilitási hajlandóság fordított arányú hatását megerősíti az is, hogy az életkor emelkedésével nő azok aránya, akik csak Magyarországon tudják elképzelni az életüket: a 15-19 éves korosztályban ezen a véleményen lévők aránya 27 százalék, a 20-24 évesek között 31 százalék, és a 25-29 évesek között pedig már 43 százalék (2. ábra).

Iskolai végzettség alapján szignifikáns kapcsolat észlelhető az egyes csoportok között: leginkább a szakmunkások és a diplomások tervezik jövőjüket hazájukban, 36-38 százaléuk csak Magyarországon tudja elképzelni életét, míg az érettségizettek és a legfeljebb 8 általános iskolai végzettséggel rendelkezők 32-34 százaléka tervezi ugyanezt. A külföldi célokkal rendelkező fiatalok közül 12 százalék akár le is telepedne más országban, iskolai végzettség szerint nem látunk ebben különbséget. Öt évnél hosszabb periódusra inkább a szakmunkások, néhány éves időtartamra pedig főleg a diplomások és az érettségizettek lennének hajlandóak külföldre menni.

A fiatalok lakóhelyének településtípusa szerint vizsgálva a kérdést szignifikáns különbség látható: a Budapesten élők között vannak legnagyobb arányban azok, akik egyáltalán nem tervezik azt, hogy külföldre menjenek akár időszakos jelleggel is (39 százalék), és 40 százalékuk gondolkodik csak külföldi vándorláson. Ezzel szemben a megyeszékhelyeken élők közel 60 százaléka gondolkodik külföldi tanuláson, illetve munkán, és 30 százalékuk szeretne Magyarországon maradni. Az egyéb városokban, illetve községekben élők 52-53 százalékának vannak külföldi tervei, illetve 34-34 százalékuk tervezi életét csak Magyarországon. Ahogy korábban is láthattuk, legkevésbé a budapesti fiatalok tervezik a külföldi tapasztalatszerzést, ennek hatása megmutatkozik regionális szinten is, azaz a közép-magyarországi régióban élő fiatalok utaznának külföldre legkisebb arányban tanulás vagy munka miatt, őket követik az észak-alföldiek, valamint a nyugat-dunántúliak. Legnagyobb arányban a dél-dunántúli, illetve a közép-dunántúli régióban élők rendelkeznek külföldi tervekkel, közülük 20-22 százalék szeretné csak Magyarországon leélni az életét, szemben a többi régióban élő fiatalok közel 30 vagy több mint 40 százalékaival.

A családi állapot és a külföldi tervek között egyértelmű szignifikáns kapcsolat van. A házasok és az elváltak 53-54 százaléka csak Magyarországon tudja elképzelni az életét, míg az egyedülállók körében éppen ellenkező tendencia figyelhető meg: 54 százalékuk elképzelhetőnek tartja azt, hogy amennyiben

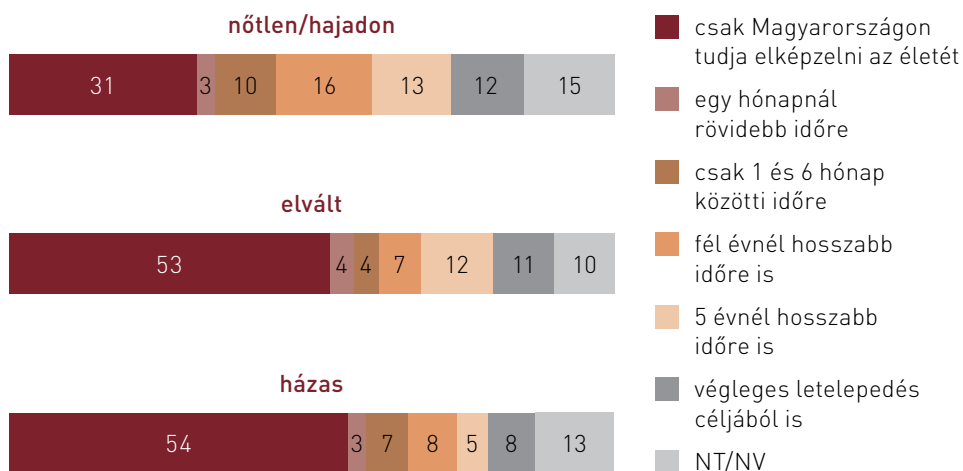
2. ÁBRA: A külföldi tanulás, illetve munka iránti hajlandóság az életkor mentén (N=7997; százalékos megoszlás)

erre lehetősége lenne, hosszabb-rövidebb időre elhagyja Magyarországot, és 31 százalékuk ezt nem tenné meg. A lazább családi kötöttségekkel rendelkezők (nőtlen, hajadon, élettársi viszonyban élő, elvált csoportba tartozók) közül többen hosszabb időt is töltenének külföldön, 23-25 százalékuk öt évnél hosszabb időre vagy végleges letelepedés céljából is itt hagyná az országot, míg a családosok körében az ilyen tervekkel rendelkezők aránya 13 százalék. Az élettársi viszony tekintetében is láthatjuk azt, hogy akik rendelkeznek olyan partnerrel, akivel együtt élnek, 41 százalékuk csak Magyarországon tudja elképzelni az életét, míg akik nem rendelkeznek élettárssal, azoknak mindössze 30 százaléka tervezi az életét saját hazájában (3. ábra).

A családi állapoton, illetve az élettársi viszonyon kívül a külföldi mobilitás szoros kapcsolatban van azzal, hogy a kérdezettnek vannak-e gyermekei, illetve hány gyermeke van. A gyermekkel nem rendelkező fiatalok 54 százaléka gondolja úgy, hogy ha lenne rá lehetősége, bizonyos időre külföldre menne akár tanulás, akár munka céljából, és 30 százalékuk vallja azt, hogy csak Magyarországon tudja elképzelni az életét. A gyermekekkel rendelkezők több mint fele egyáltalán nem tervez külföldre történő költözést, és minél több gyermeke van valakinek, annál kevésbé tűz ki maga elé ilyen célokat: míg az egy gyermekkel rendelkezők közül minden második (50 százalék), a kétgyermekes szülők 57 százaléka tudja kizárólag itthon elképzelni a jövőjét, addig a háromgyermekesek 65 százaléka gondolja ugyanezt.

3. ÁBRA: A külföldi tanulás és munka iránti hajlandóság a családi állapot szerint elkülönült csoportokban (N=7948; százalékos megoszlás)

Foglalkozási aktivitás alapján is vannak szignifikáns különbségek az egyes csoportok között: legkevésbé a kisgyermekes szülők (TGYÁS-on, GYED-en, GYES-en, GYET-en lévők) tervezik azt, hogy külföldre menjenek (62 százalékuk inkább Magyarországon képzelel a jövőjét). Az inaktív státuszú válaszadók fele (50 százalék), míg az aktív dolgozók 39 százaléka itthon tervezi a jövőjét. Az immobil jövőt tervezőknél lényegesen nagyobb az aktívak körében azok aránya, akik hajlandóak lennének külföldre menni tanulni vagy dolgozni, minden második dolgozó fiatal megtenné ezt, ha lenne rá lehetősége. Az aktivitás szerint elkülönült csoportok közül a leginkább mobilok a tanulók és a munkanélküliek. Az előbbiek 60 százaléka, míg az utóbbiak 55 százaléka hagyná el az országot (a tanulók 24, illetve az állás nélküliek 34 százaléka nem tervezi Magyarország elhagyását).

A külföldi mobilitási szándék mögött több tényezőt is feltételezhetünk: munkával kapcsolatos kiábrándultság, csalódottság a hazai társadalmi-gazdasági viszonyokban, különböző kudarcélmények. Ezek hatására döntenek egyesek úgy, hogy szerencsét próbálnak egy másik országban, hátha ott megtalálják azt, amit itthon nem tudtak elérni. A munkával kapcsolatos kérdések során megkérdeztük a fiataloktól azt, hogy véleményük szerint lesz-e valaha olyan munkájuk, amely legalábbis megközelíti azt, amire vágnak. A kérdésre a fiatalok fele egyértelműen pozitív választ adott, azaz úgy gondolják, hogy találnak majd ilyen munkát, 22 százalékuk „igen is meg nem is” jellegű választ mondott, minden tizedik fiatal pedig úgy véli, hogy nem fog vágyainak megfelelő munkát vállalni. Ha feltételezzük azt, hogy a külföldre történő migráció mögött az ideális munkahely megtalálásával kapcsolatos kudarcok is vannak, akkor arra számíthatnánk, hogy akik pesszimistábbak álmaik munkahelyének megtalálásával kapcsolatban, azok nagyobb arányban lennének hajlandóak külföldre vándorolni. Az adatok alapján azonban hipotézisünket meg kell cáfolnunk, hiszen azt láthatjuk, hogy a pesszimisták 54 százaléka inkább Magyarországon tudja elképzelni életét, míg ugyanazt az optimisták 28 százaléka tervezi csak.

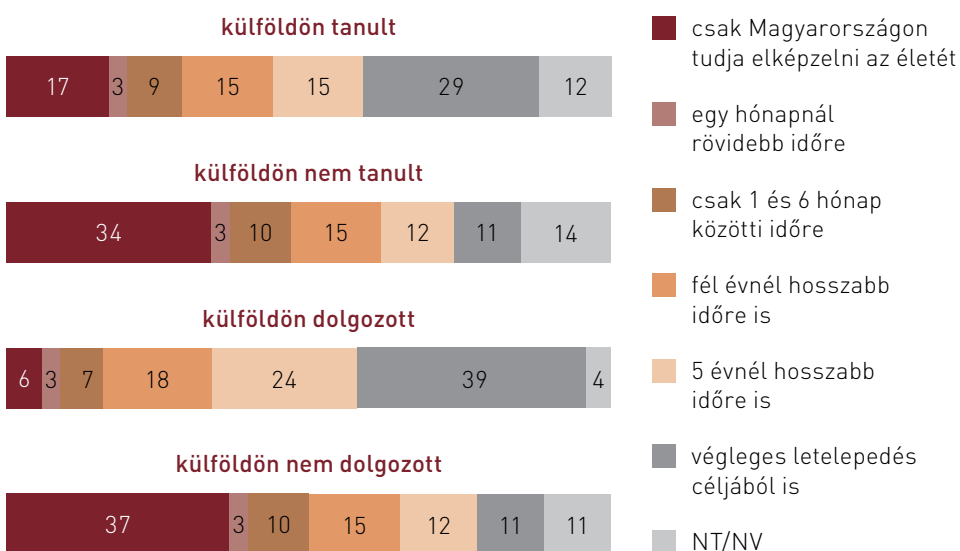
Ha külföldi tanulást vagy munkavállalást tűzünk ki magunk elé, akkor az idegen nyelvtudás meghatározó szempont. Szignifikáns kapcsolat van az idegen nyelvtudás és a külföldi tervek között: az idegen nyelvet nem beszélő fiatalok 45 százaléka inkább hazájában tudja elképzelni az életét, és 40 százalékuk lenne hajlandó külföldre menni bizonyos időszakra, ha erre lehetősége lenne, míg a más nyelvet is beszélő fiatalok 60 százaléka akár

el is menne itthonról, és 27 százalékuk tervezi inkább jövőjét Magyarországon.

Ha valaki korábban tanult külföldön, akkor nagyobb eséllyel lenne hajlandó egy másik országba menni tanulás vagy munka céljal: 71 százalékuk megtenné ezt, ha lenne lehetősége rá később, közülük 29 százalék akár véglegesen le is telepedne ott, s mindössze 17 százalék azok aránya, akik csak Magyarországon szeretnének élni. A külföldi tanulmányi tapasztalatokkal nem rendelkezők egyharmada itthon kíván élni, 52 százalékuk menne el, ha erre lehetősége lenne (4. ábra).

A korábbi külföldi munkavállalásnak még erősebb hatása van a mobilitási hajlandóságra, hiszen akik valaha dolgoztak már egy másik országban, azok közül csak 6 százalék mondta azt, hogy még akkor is Magyarországon tudja csak elképzelni az életét, ha lehetősége adódna külföldre menni, azonban 39 százalékuk akár le is telepedne, 24 százalékuk pedig öt évnél hosszabb időt is eltöltene egy másik országban. Ezzel szemben külföldi munkatapasztalattal nem rendelkezők 37 százaléka csak Magyarországon tervezi jövőjét, és minden második fiatal lenne hajlandó kimenni megfelelő lehetőség birtokában.

4. ÁBRA: A külföldi tanulás, illetve munka iránti hajlandóság a korábbi külföldi tapasztalat alapján (N_{külföldi tanulás} = 8000; N_{külföldi munka} = 4713; százalékos megoszlás)

Az Európai Unióhoz történt csatlakozásunkkal kinyíltak a határok és ezzel együtt a külföldi munkavállalás és tanulás lehetőségei is. Ezért mindenképpen érdemes megvizsgálni, hogy milyen kapcsolat van az uniós csatlakozás megítélése és a külföldi mobilitás között. Két szempontból vizsgáltuk a csatlakozás megítélését, egyrészt arra voltunk kíváncsiak, hogy szerintük előnyös volt-e Magyarországra, illetve saját életére nézve. Az első szempont alapján kialakult két véleménycsoport között – az EU-csatlakozás előnyös vagy hátrányos az országnak – nem találtunk számottevő eltérést a kivándorlási szándékok intenzitásában, azonban a másik szempont alapján vannak szignifikáns különbségek az egyes csoportok között. Azok, akik szerint az európai uniós csatlakozás saját életére nézve előnyös volt, 62 százaléka elhagyná Magyarországot, 26 százaléka azonban nem, míg azok, akik önmagukra nézve hátrányosnak gondolják azt, hogy az Európai Unió tagjai vagyunk, 37 százaléka Magyarországon képzelel el a jövőjét, és 51 százaléka menne másik országba, ha kedvező lehetőség adódna.

Anyagi helyzet alapján megállapítható, hogy a jobb anyagi helyzetben lévők – akiknél például ritkán vagy egyáltalán nem fordult elő, hogy hónap végére elfogyott a pénz, vagy akik a napi megélhetésen túl rendszeresen félre tudnak tenni pénzt –, illetve a magasabb havi jövedelemmel rendelkező háztartásokban élők nagyobb arányban gondolják azt, hogy ha lehetőség adódna, elmenne külföldre tanulni vagy dolgozni, mint azok, akik hónapról hónapra anyagi gondokkal küzdenek, nem tudnak takarékoskodni, vagy alacsonyabb havi bevételből kell élniük. Hasonló eredményekre jutott Székely Levente és Pitó Klára egy, a magyar fiatalok körében 2007-ben végzett kutatás keretében. (Székely-Pitó, 2010). Megállapításaik alapján Magyarországon a fiatalok azon csoportjai hajlandóak inkább a mobilitásra, amelyek kedvezőbb helyzetben vannak és azok a társadalmi csoportok a legkevésbé mobilak, akiknek elvileg a legnagyobb szükségük lenne rá, hiszen rossz anyagi helyzetben vannak, elmaradott régióban, kistelepülésen élnek, alacsony iskolai végzettségűek, munkanélküliek. Mindezek megcáfolják azokat az elméleteket, amelyek szerint csak pénzszerzési és gazdasági szempontok állnak a migráció mögött, és megerősítik azt, hogy más jellegű (pl. lelki/érzelmi) tényezők is erőteljesen befolyásolják a vándorlási szándékot és megvalósítását.

A külföldi terveket valószínűsítő fiatalok nagy része inkább munkavállalás céljából szeretne kimenni, 49 százalékuk tervezi azt, hogy valaha

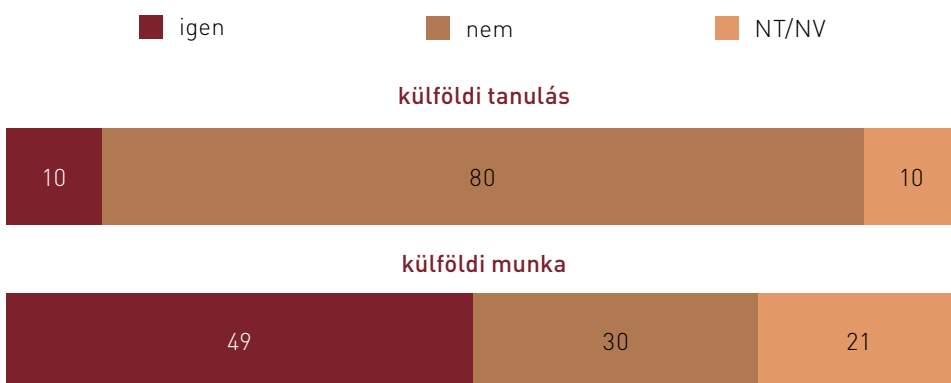
külföldön fog dolgozni, minden tizedik fiatal pedig azt, hogy a jövőben külföldön fog tanulni, és 6 százalékuk tanulni és dolgozni is szeretne egyaránt másik országban.

Több háttérváltozó mentén szignifikáns kapcsolat tapasztalható a külföldi tanulás és munkavállalás kérdésében. Az átlagnál több nő szeretne külföldön tanulni, és körükben több a bizonytalan is ebben a kérdésben. Korosztály alapján a 15-19 évesek közül terveznek a legtöbben külföldi tanulmányokat folytatni (14 százalék), kétszer annyian, mint a 25-29 évesek. A jelenleg gimnáziumi tanulmányaikat folytató diákok egyötöde tervezi azt, hogy a jövőben külföldön fog tanulni, a főiskolások és egyetemisták 18 százaléka, illetve a szakközépiskolások 12 százaléka gondolkodik ezen. Legkevesbé a szakiskolásoknak vannak ilyen terveik, mindössze 7 százalékuk tervezi, hogy más országban tanuljon. Külföldi tanulmányok folytatását – ahogy a korábbi, külföldi tapasztalatszerzés iránti érdeklődést felmérő kérdésnél is láthattuk – a budapesti és a községekben élő fiatalok fontolgatják legkevesbé, míg legtöbben a megyeszékhelyeken élő fiatalok közül mennének ki ilyen céllal.

A munkavállalással kapcsolatos terveket vizsgálva más kép tárul elénk. A férfiak az átlagnál nagyobb arányban tervezik azt, hogy valaha külföldön dolgoznak (52 százalék), a nők hozzájuk képest 6 százalékponttal kevesebben. A 20-24 év közöttiek több mint fele szándékozik valamikor külföldön dolgozni (54 százalék), míg a többi korosztályba tartozók 45-49 százaléka. A külföldi munkavállalás tekintetében legtöbben a főiskolások, egyetemisták

5. ÁBRA: Tervezi-e, hogy a jövőben külföldön tanul vagy dolgozik?

(N_{külföldi tanulás} = 5290; N_{külföldi munka} = 3061; százalékos megoszlás)

(55 százalék) és a szakiskolások (52 százalék) közül tervezik azt, hogy a jövőben külföldön dolgozzanak, míg a szakközépiskolában és gimnáziumban tanulók 48-48 százaléka. A fővárost leszámítva bármilyen típusú településen élő fiatalok valamivel több mint fele szeretne egyszer külföldön dolgozni, Budapesten egy kicsivel több mint egyharmaduk. Ez megmutatkozik a regionális különbségekben is, a közép-magyarországi régiót leszámítva minden régióban a fiatalok minimum 46 százaléka tervez külföldi munkavállalást a jövőben, az észak-alföldi és dél-alföldi régióban meghaladja az 50 százalékot, míg a nyugat-dunántúli régióban eléri a kétharmados arányt.

Összefoglalóan megállapítható az, hogy a külföldi mobilitási hajlandóság nagymértékben függ az életkortól, a társ illetve, gyerekek lététől, az egyén vagy a család anyagi helyzetétől, valamint a korábbi külföldi tapasztalatoktól. Ha minél fiatalabb valaki, nőtlen vagy hajadon, nincsen gyermeke, jobb anyagi helyzetben van, és tanult vagy dolgozott már más országban, annál nagyobb mértékben lenne hajlandó elhagyni az országot, ha erre lehetősége lenne.

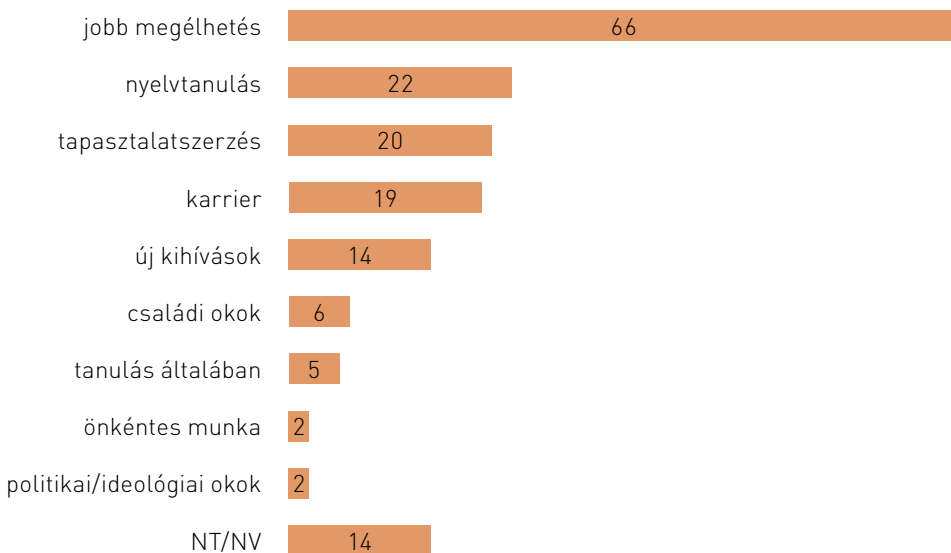
A fenti adatok alapján továbbá megállapítható, hogy a magyar fiatalokat jobban csábítja a külföldi munka, mint a tanulás, illetve különbségek vannak ezek célcsoportjai között: dolgozni inkább a férfiak, és a vagy szakmával rendelkezők, vagy a diploma megszerzése előtt állók mennének, tanulni pedig inkább a nők, a gimnáziumokban tanulók, valamint a megyeszékhelyen élők.

A mobilitás ösztönzői

Fontos kérdés a mobilitási folyamatok vizsgálatánál az, hogy miért mennének a fiatalok másik országba, milyen céljaik vannak, azaz mit szeretnének elérni ezáltal. Érdeemes tudni azt, hogy a döntések mögött fejlődési cél húzódik-e meg, vagy valami elől való menekülési stratégia.

A magyar fiatalok külföldre vándorlásának okai között legelső helyen a jobb megélhetés iránti igény fogalmazódik meg, kétharmaduk ezért hagná el az országot hosszabb-rövidebb időre, második helyen a nyelvtanulás áll, ezt követi a tapasztalatszerzés. A fiatalok 19 százaléka karrierépítés szándékával is elmenne külföldre tanulni vagy munkát vállalni, illetve 14 százalékuknak az új kihívások is motiváló tényezőt jelentenek. A fiatalok 6, illetve ennél kisebb százalékánál húzódhatnak meg a kivándorlási motivációk mögött családi okok, szakmai továbbtanulási célok, politikai/ideológiai

6. ÁBRA: Az alábbiak közül mi az, amiért (mégis) hajlandó lenne elhagyni az országot hosszabb-rövidebb időre? (N=8000; százalékos megoszlás)

okok, valamint az, hogy önkéntes munkát szeretnének végezni más országban. Az Ifjúság2008 kutatásnál is a legfőbb okokként ezeket fogalmazták meg a fiatalok. (Szabó-Bauer, 2009)

A férfiak, a 20-24 év közöttiek, a szakiskolások, a megyeszékhelyeken és községekben élők, a munkanélküliek, illetve a közép-magyarországi és dél-alföldi régiót kivéve az ország más területein élő fiatalok az átlagosan nagyobb arányban lennének hajlandóak elhagyni az országot a jobb megélhetés céljából. A nyelvtanulás mint ok erősebb a nők, a 15-19 évesek, a gimnáziumban tanulók, valamint a városokban és a dunántúli régiókban élők körében. Családi okok miatt inkább a nők, a 25-29 évesek, a szakmunkás bizonyítvánnyal és érettségivel rendelkezők, a házások, valamint a nyugat-dunántúli és közép-dunántúli régióban élő fiatalok mennének ki külföldre. A külföldi mobilitásra való hajlandóság szerint vizsgálva a kérdést megállapítható, hogy a motiváló tényezők sorrendjében nincsen szignifikáns különbség a külföldi mobilitásra hajlamosak, illetve az életüket Magyarországon tervezők között, mindegyik csoport a jobb megélhetőség, a nyelvtanulás, a tapasztalatszerzés, a karrier és az új kihívások miatt menne ki külföldre, ha egyszer ilyen döntést hozna (6. ábra).

A mobilitást akadályozó tényezők

A magyar fiatalok külföldre történő mobilitásában a legnagyobb visszatartó erő a családjukhoz való ragaszkodás (63 százalékuk ezért biztos nem menne ki), ezt követi a hazához, illetve a szülőhelyhez való ragaszkodás (48 százalékuknál), valamint harmadik helyen a barátokhoz fűződő kapcsolatok állnak (46 százalék). A fiatalok 42-42 százalékát inkább visszatartja az, hogy az eddig kialakított életét, illetve karrierjét nem szeretné feladni, valamint az is, hogy egyedül nem mer belevágni egy ilyen kalandba. A gátló tényezők között szerepelnek egyéb okok is, 40-40 százalékuk azért nem menne ki hosszabb-rövidebb időre, mert nincs elég anyagi lehetősége rá, illetve úgy gondolja, hogy nem beszél elég jól idegen nyelvet, több mint egyharmaduk szerint pedig itthon is tud boldogulni a jövőben. Az információhiány, azaz hogy nem tudja, hogyan fogjon hozzá egy külföldi tanulási vagy munkalehetőség megszerzéséhez, a fiatalok egyharmadát riasztja vissza a kivándorlástól, illetve az ezzel járó túlságosan sok ügyintézés pedig 31 százalékukat.

4. TÁBLÁZAT: A külföldi mobilitás visszatartó erőinek struktúrája^a

	1. főkomponens erőforráshiány	2. főkomponens nemzeti érzélem
ragaszkodik a hazájához, szülőhelyéhez	0,292	0,806
ragaszkodik a barátaihoz	0,304	0,767
ragaszkodik a családjához	0,237	0,773
nincs (anyagi) lehetősége rá	0,794	0,346
egyedül nem mer belevágni	0,825	0,219
túlságosan sok ügyintézéssel jár	0,801	0,348
nem akarja földadni itthoni életét, karrierjét	0,330	0,785
nem beszél elég jól idegen nyelven	0,791	0,263
azt sem tudja, hogyan fogjon hozzá	0,846	0,299
itthon is boldogul	0,238	0,766

^a KMO=0,927, p=0,000 Extraction Method: Principal Component Analysis, Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization. Rotation converged in 3 iterations. A két főkomponens által magyarázott teljes variancia 71,8 százalék.

A mobilitást akadályozó tényezők által leírt mintázatokat főkomponens elemzés segítségével próbáltuk struktúrába állítani. Az eljárás során két főkomponens állt elő, az első főkomponensben meghatározó erővel bír az információhiány (nem tudja, hogyan fogjon bele), a társ hiánya (egyedül nem mer belevágni), a bürokratikus terhek (túl sok ügyintézással jár), az anyagi lehetőség hiánya, valamint az idegennyelv-tudás hiánya. Ezek alapján erre a főkomponensre az erőforrások hiánya jellemző. A második főkomponensben inkább a kapcsolatok és az ahhoz való kötődések a dominánsak, azaz a hazához, a szülőhelyhez, a barátokhoz és a családtagokhoz való ragaszkodás, továbbá az, hogy nehéz az eddig itthon kialakított életet feladni, főleg úgy, hogy itthon is tud boldogulni az ember. Ezek alapján erre a főkomponensre a nemzeti érzelmek jellemzők.

Az egyes társadalmi csoportokban megnézve a fenti mintázatot, több szignifikáns összefüggés látható. A nőknél mind az erőforráshiány, mind pedig a nemzeti érzelmek erősebbek, mint a férfiaknál. Korcsoportonként elemezve látható, hogy a 15-19 éveseket inkább az információhiány, a tudás és az anyagi lehetőségek tartják vissza attól, hogy külföldre menjenek, míg a 25-29 éveseket pedig a kapcsolati hálójuk és a hazához való kötődés. Aktivitás szerint az inaktívok és a munkanélküliek vannak híján az erőforrásoknak, az országhoz és az emberi kapcsolataikhoz való ragaszkodás pedig erősebb a GYES/GYED-en lévők és a dolgozók között. A gimnáziumban és felsőfokú intézményben tanulóknál kevésbé probléma az információk és a háttértudás megszerzése a külföldi tanulással vagy munkával kapcsolatban (ez inkább a szakiskolások körében okoz gondot), őket főleg a nemzeti érzelmek akadályozzák a mobilitásban. A külföldi mobilitás iránti hajlandóság szerint vizsgálva a kérdést látható, hogy akik nem mennének külföldre, azokat leginkább a család, a szülőhelyük, a barátaik és az itthoni karrierjük tartja vissza, akik pedig hajlandóak lennének bizonyos időszakra másik országba menni, azokat egyedül a családi kötelezettségek tartják vissza, a többi tényezőnek esetükben inkább nincs visszatartó ereje.

Belföldi mobilitás és ingázás

A mobilitási folyamatok vizsgálatánál fontos kérdés az, hogy az emberek életfeltételeik javítása érdekében milyen távolságokra lennének hajlandóak utazni, esetleg elköltözni. Gyakran hallani, hogy a magyar lakosság nem mo-

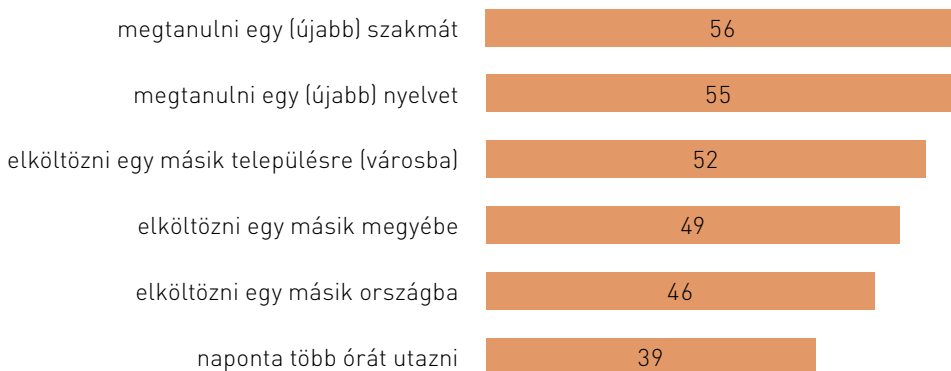
bil, nehezen változtat addig kialakított életkörülményein, nem hajlandó költözni. A kutatás során megkérdeztük a fiatalokat arról, hogy egy kedvezőbb munkalehetőség (megszerzésének) érdekében hajlandó lenne-e elköltözni egy másik településre (városba), egy másik megyébe, egy másik országba, vagy hajlandó lenne-e több órát utazni, megtanulni egy (újabb) nyelvet vagy egy (újabb) szakmát.

A 15-29 éves magyar fiatalok leginkább egy új szakmát, illetve egy új nyelvet lennének hajlandóak megtanulni egy kedvezőbb munkalehetőség érdekében, 42-42 százalékuk megtenné ezt, 37 százalékuk hajlandó lenne elköltözni egy másik településre vagy városba, illetve szintén minden harmadik fiatal még másik országba is elköltözne ezért. A napi több órás ingázást ennél kevesebben vállalnák, minden ötödik fiatal nyilatkozta azt, hogy hajlandó lenne naponta akár több órát is utazni annak érdekében, hogy kedvezőbb munkát kapjon (7. ábra).

Az egyes társadalmi alcsoportokat vizsgálva megállapítható, hogy a fenti dolgokat szignifikáns módon nagyobb arányban vállalnák a férfiak, mint a nők, valamint az életkor és a saját gyermekeik számának növekedésével csökken azok aránya, akik szívesen elköltöznének egy jobb munkahely miatt lakóhelyükről, illetve vállalnák a napi szintű több órás utazást.

A napi szintű több órás ingázást a diplomások kisebb arányban vállalnák, mint egyéb végzettséggel rendelkező társaik, azonban egy kedvezőbb munkalehetőség miatt több mint 50 százalékuk megtanulna egy újabb idegen nyelvet.

7. ÁBRA: Ön mire lenne hajlandó egy kedvezőbb munkalehetőség (megszerzésének) érdekében? (N=8000; pontszám százfokú skálán)

A fiatalok mobilitási hajlandóságát településtípus szerint vizsgálva látható, hogy minél kisebb településen él valaki, annál nagyobb arányban lenne hajlandó egy kedvezőbb munkalehetőség miatt elköltözni egy másik településre vagy egy másik megyébe, azonban a másik országba való költözés tekintetében ilyen különbségek nem láthatóak településméret alapján.

Országon belül leginkább az észak-magyarországi, észak-alföldi és dél-dunántúli fiatalok költöznének el egy jobb munka miatt, míg legkevésbé a közép-magyarországi régióban élők.

Az ingázások kapcsán kíváncsiak voltunk arra, hogy mennyi lenne az a maximális idő, amit hajlandóak lennének a fiatalok vállalni a munkahelyükre való utazás érdekében, a kérdésre 90 százalékuk adott érdemi választ. A fiatalok átlagosan maximum 76 percet⁴ utaznának munkahelyükre, az átlaghoz tartozó szórás pedig 61 perc. Minden tizedik fiatal maximum félórányira lévő munkahelyre lenne hajlandó utazni, 48 százalékuk 30-60 perces távolságot tenne meg szívesen. A fiatalok valamivel több mint egyharmada (36 százalék) egy és két óra közötti időintervallumot is töltene utazással állása érdekében, 6 százalékuk pedig akár két óránál többet is. Nemek szerint a férfiak az átlagnál több időt lennének hajlandóak utazni, kor alapján nem láthatunk szignifikáns eltéréseket. Legtöbb utazási időt a budapestiek vállalnának, őket követik a községekben élők, a kisebb városokban élők, és legvégül a megyeszékhelyen lakó fiatalok.

Jövőbeli tervek

A fiatalok egyharmada valószínűnek tartja azt, hogy néhány éven belül új munkahelyen fog dolgozni, ezt főleg a 20-24 éves korosztályba tartozók (39 százalék), az érettségivel és diplomával rendelkezők (35-37 százalék) gondolják így. Az egyes régiókban élő fiatalok minimum egyharmada véli azt, hogy néhány éven belül új állása lesz, ez alól kivételt képeznek a közép-magyarországi régióban lakók, akiknek egynegyede gondolja csak ugyanezt. Látható az is, hogy szignifikáns módon a szoros családi kötelekekkel rendelkezők (házasok, több gyermeket nevelők) kevésbé tartják ezt valószínűnek,

4 A szélsőséges nagy számok torzító hatásának elkerülése végett trimmelt átlagot használtunk ennél az átlagszámnál, ami azt jelenti, hogy a kiugró értékeket (felső és alsó 5 százalékot) az átlagszámításnál nem vettük figyelembe. A továbbiakban már csak a tisztított, súlyozott, azonban nem trimmelt eredmények kerültek elemzésre.

mint az egyedülállók és gyermektelenek. Aktivitás alapján főleg a munkanélküliek és a tanulók bizakodók ezzel kapcsolatban.

Saját vállalkozás indításán minden tizedik fiatal gondolkodik, ezt nagyobb arányban tervezik a diplomások és az érettségivel rendelkezők, valamint a dél-alföldi régióban élők.

Alternatív munkavégzési módként távmunkát a fiatalok 9 százaléka tart valószínűnek az elkövetkezendő néhány évben, ezt főleg az idősebb korosztályhoz tartozók és magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők preferálják.

A külföldön való továbbtanulást a fiatalok 10 százaléka valószínűsíti a következő években, az ezt tervezők aránya az életkor emelkedésével csökken, a 15-19 évesek 12 százaléka tervezi ezt, a 20-24 évesek 10 százaléka, és a 25-29 évesek már csak 7 százaléka. A fiatalok településének méretével párhuzamosan csökken azok aránya, akik valószínűnek tartják azt, hogy néhány éven belül külföldön fognak tanulni. A jelenleg tanulók közül inkább a gimnazisták tartják valószínűnek, hogy néhány éven belül külföldön tanulnak, és legkevésbé a szakiskolások.

A külföldön való tanulásnál többen valószínűsítik azt, hogy külföldön fognak dolgozni az elkövetkező néhány évben, a fiatalok 23 százaléka véli úgy, hogy ez meg fog valósulni a közeljövőben. A férfiak az átlagnál nagyobb arányban tartják ezt valószínűnek, illetve a 20-24 éves korosztályba tartozók is, 27 százalékuik egyértelműen valószínűnek tartja mindezt. Iskolai végzettség szerint a magasabb iskolai végzettségűek nagyobb arányban gondolják azt, hogy külföldön fognak dolgozni néhány éven belül, valamint látható az is, hogy ezt főleg a dunántúli és dél-alföldi régióban élők fiatalok tartják valószínűnek.

Egy új nyelv megtanulását a fiatalok 24 százaléka tartja elképzelhetőnek a következő években, erre inkább a nők, a 15-19 évesek és a diplomások látnak nagyobb esélyt.

Ahogy korábban láthattuk, a fiatalok körülbelül egyharmada hagyná el az országot tanulás vagy munkavállalás céljából, azonban mindig kérdés, mekkora esély van arra, hogy a tervekből megvalósult tettek is lesznek. A fiatalok 19 százaléka tartja azt valószínűnek, hogy a következő néhány évben elköltözik egy másik országba. Nemek szerint nem láthatunk nagy különbségeket, életkor alapján a 20-24 évesek átlagnál nagyobb arányban vélik ennek bekövetkezését, iskolai végzettség szerint főleg a magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők, és településtípus alapján főleg a városokban élők.

8. ÁBRA: Mennyire tartja Ön valószínűnek, hogy néhány éven belül igazak lesznek Önre a következő kijelentések?

(N=8000; pontszám százalékos skálán)

A belföldi mobilitás tekintetében a magyar fiatalok 18 százaléka szerint valószínű, hogy a közeljövőben másik településre költözik, ennek bekövetkezését leginkább a kisebb városokban és községekben élők valószínűsítik, és jellemzőbb az észak-alföldi, az észak-magyarországi és dél-dunántúli fiatalokra.

Ha a kapott válaszokat százalékos skálára vetítjük, látható, hogy összességében egyik dimenzióban sem bizakodóak a fiatalok azzal kapcsolatban, hogy ezek néhány éven belül bekövetkeznek az életükben, legkisebb esélyt a külföldön történő tanulásra, a távmunkára, illetve a saját vállalkozás indítására látnak (8. ábra).

Igazságok vagy téveszmék?

Jelenleg a közbeszédben és politikai téren is nagy vita folyik arról, hogy helyes magatartás-e a fiatalok részéről az, hogy a magyar állam pénzén tanulmányokat folytatnak, és az így megszerzett tudást utána nem Magyarországon, hanem egy másik államban használják fel, illetve kamatoztatják. A fiatalok 34 százaléka ezt nem tartja helyes dolognak, ezt a véleményt nagyobb arányban osztják az idősebb generációkhoz tartozók, a szakmunkás végzettséggel rendelkezők, valamint az észak-magyarországi régióban lakók.

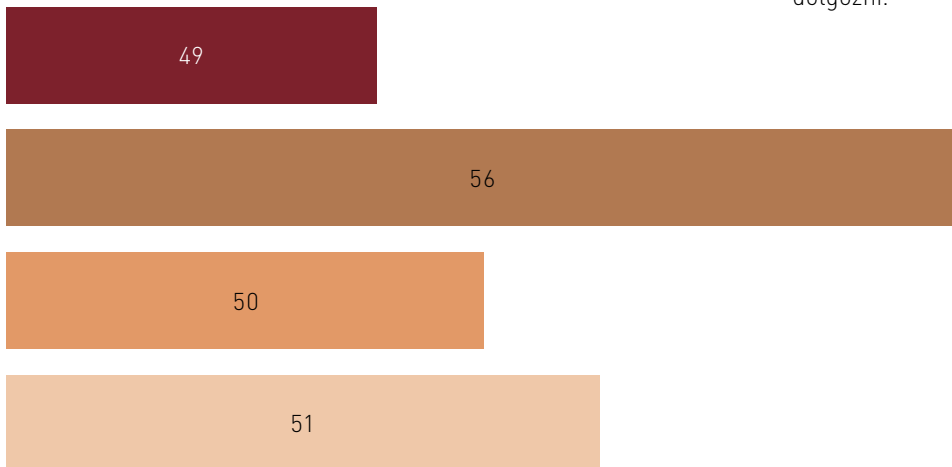
A fiatalok 35 százaléka azonban úgy látja, hogy fontos volna az, hogy minél többen külföldre menjenek dolgozni egy időre annak érdekében, hogy szélesítsék látókörüket, gyarapítsák tudásukat. Ezzel főleg a fiatalabbak és a magasabb iskolai végzettségűek értenek egyet.

A magyar munkaerőpiacon lévő külföldiek a fiatalok 31 százaléka szerint elveszik a munkalehetőséget a magyarok elől, ezért egyetértenek az-
zal, hogy nem kellene engedni nekik, hogy idejőjjenek. Az ezzel ellentétes véleményt – Magyarországon egyre kevesebb a fiatal, aki nyugdíjjárulékot fizetne és egyre több a nyugdíjas, ezért jó, ha a külföldiek jönnek ide dolgozni – a fiatalok 28 százaléka támogatja.

9. ÁBRA: Mennyire ért egyet a következő állításokkal?

(N=6729; pontszám százfokú skálán)

- Nem helyes, ha valaki, miután az állam pénzén tanult, külföldön kamatoztatja az itthon megszerzett tudást.
- Fontos volna, hogy minél többen külföldre menjenek dolgozni egy időre, hogy tágítsák látókörüket, gyarapítsák tudásukat.
- Az idejövő külföldiek elveszik a magyarok elől a munkát, ezért nem kellene engedni, hogy idejőjjenek.
- Magyarországon egyre kevesebb a fiatal, aki nyugdíjjárulékot fizetne és egyre több a nyugdíjas, ezért jó, ha külföldiek jönnek ide dolgozni.

Az adatokat százfokú skálára vetítve láthatjuk, hogy a fiatalok összességében nem utasítják el azt a hozzáállást, hogy valaki az állam pénzén folytat tanulmányokat, majd utána tudását más országban kamatoztatja⁵, és fontosnak tartják, hogy minél többen menjenek külföldre dolgozni egy időre annak érdekében, hogy szélesítsék a látókörüket. Megoszlanak a vélemények azzal kapcsolatban, hogy az idejövő külföldiek elveszik a magyarok elől a munkát, ezért nem kellene engedni, hogy idejöjjenek, továbbá azzal is, hogy Magyarországon egyre kevesebb az a fiatal, aki nyugdíjjárulékot fizetne és egyre több a nyugdíjas, ezért jó, ha külföldiek jönnek ide dolgozni (9. ábra).

IV. Összefoglalás

A globális világ kialakulásával, a határok megnyitásával, valamint a munkaerő-piaci és egyéb tapasztalatszerzési lehetőségek gyarapodásával a migráció kérdése egyre inkább felértékelődik a világban és hazánkban is. A külföldre történő vándorlás és a belföldi migráció fontos szempont egy ország életében, amely akár strukturális folyamatokat is befolyásolhat társadalmi szinten.

Gyakran hallani, hogy mi, magyar emberek nem vagyunk mobilak, nehezen változtatunk a már kialakított életünkön, nem vagyunk hajlandóak elhagyni lakókörnyezetünket, külföldi munkavállalásra pedig csak nagyon kevesen gondolnak egyáltalán. A rendszerváltással kapcsolatos változások nyomán ezen a téren megteremtődtek, illetve megerősödtek a lehetőségek mindenekelőtt a fiatal generációk szempontjából, ezért fontos látni azt, hogy a mai 15-29 évesek körében milyen és mekkora a mobilitási hajlandóság.

A kutatás eredményeiből látható, hogy a magyar fiatalok valamivel több mint fele (52 százalék) elhagyná Magyarországot, ha lehetősége lenne akár tanulás, akár munka céljából hosszabb-rövidebb időt külföldön tölteni, több mint egyharmaduk (34 százalék) pedig nem hagyná el Magyarországot. A 15-29 éves korosztályba tartozók 3 százaléka maximum egy hónapra hagyná el ilyen céllal az országot, 10 százalékuk 1-6 hónapnyi időre, 15 százalékuk pedig akár fél évnél is hosszabb időt töltene külföldi tanulással, illetve munkavállalással. Ha lehetősége lenne, a fiatalok 12 százaléka hosszabb időtartamra, akár több mint öt évre is elhagyná az országot, míg másik 12 százaléka akár végleges letelepedés céljából is elköltözne Magyarországról.

5 Bár az 50 ponthoz közeli érték inkább megosztottságot jelez.

A fiatalok 12 százaléka bizonytalan, nem tudott egyértelmű választ adni erre a kérdésre.

A mobilitási hajlandóság kapcsolatban van az életkorral, az idősebbek (25-29 évesek) kisebb arányban mennének el külföldre, mint a fiatalabbak (15-19 évesek), valamint a családi kötelezésekkel rendelkezők (házasságban élők, több gyermekkel rendelkezők) közül is kevesebben gondolkodnak külföldi terveken, mint az egyedülállók és gyermekkel nem rendelkező fiatalok. A szakmunkás végzettségűek közül többen lennének hajlandók akár öt évnél hosszabb időt is tölteni egy másik országban, a diplomások pedig inkább csak néhány évet. A tanulók közül külföldi tanulmányokat nagyobb arányban terveznek a gimnáziumi diákok, külföldi munkát pedig a szakiskolások vállalnának szívesebben a jövőben.

A társadalmi szempontból hátrányos helyzetben lévő csoportok (alacsony iskolai végzettségűek, anyagi, illetve megélhetési gondokkal küzdők, elmara-dott régiókban élők, kistelepüléseken élők) kevésbé tudnák elhagyni az országot, illetve jelenlegi lakhelyüket hiányzó tudásuk, illetve erőforrásaik híján.

A magyar fiatalokat leginkább a családi és baráti kötelezések, illetve a szülőföldhöz való ragaszkodás gátolja abban, hogy elhagyják az országot, míg a külföldre történő vándorlást a fiatalok kétharmada a jobb megélhetés miatt választaná, egyötödük pedig nyelvtudása bővítésére, valamint tapasztalatszerzésre használná fel a kint töltött időt.

A külföldi munkavállalás vonzóbb a fiatalok számára, mint a külföldön történő tanulás, aki hajlandó lenne kivándorolni, azok közül minden második a munka miatt menne, és minden tizedik fiatal utazna tanulmányi céllal.

A belföldi migráció tekintetében sem mondhatóak mobilnak a magyar fiatalok, nagyobb távolságokra nehezen költöznének el, illetve a napi ingázást csak minden ötödik fiatal választaná.

A külföldi mobilitást elutasítók leginkább rokoni és baráti kapcsolataik, valamint a hazához való ragaszkodás, illetve az eddig kialakított életük miatt tervezik egész életüket Magyarországon leélni, kevésbé a rendelkezésre álló erőforrások (információ, társ, nyelvtudás) hiánya miatt. A bizonytalanok körében is a nemzethez, a családtagokhoz, valamint a barátokhoz való ragaszkodás erősebb. Ezzel ellentétben a mobilitásra hajlandók közül sokan inkább a tudás és az ügyintézési procedúrák miatt veszik fontolóra az ország elhagyását, náluk kevésbé fontos szempont döntésük meghozatala során a kapcsolataikhoz és a hazához való ragaszkodás, illetve az eddig itthon felépített karrierjük.

Irodalomjegyzék

- Bauer, Béla – Szabó, Andrea (szerk.) (2005): Ifjúság2004 Gyorsjelentés. Budapest: Mobilitás Ifjúság-kutatói Iroda
- Blaskó, Zsuzsa (2012): Az elvándorlók, és amit nem tudunk róluk. SEEMIG hírlevél 1. szám, 4. old <http://www.seemig.eu/downloads/newsletters/SEEMIGNewsletterHU1.pdf>
- Fic, Tatiana – Holland, D. – Paluchowski, P. – Rincon-Aznar, A. – Stokes, L. (2011): Labour Mobility within the EU – The Impact of Enlargement and Transitional Arrangements. (NIESR Discussion Paper No. 379.) National Institute of Economic and Social Research, London http://niesr.ac.uk/sites/default/files/publications/050811_152043.pdf
- Gödri, Irén (2012a): Elvándorlás Magyarországról – növekvő tendencia? SEEMIG hírlevél 1. szám, 3. old. <http://www.seemig.eu/downloads/newsletters/SEEMIGNewsletterHU1.pdf>
- Gödri, Irén (2012b): Nemzetközi vándorlás. In: Óri Péter – Spéder Zsolt (szerk.): Demográfiai Portré 2012. Budapest: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet pp. 137-154.
- Gödri, Irén (2013): A magyarországi migrációs statisztika adminisztratív adatforrásai – lehetőségek és korlátok. SEEMIG hírlevél 2. szám, 3. old. <http://www.seemig.eu/downloads/newsletters/SEEMIGNewsletter2HU.pdf>
- Hárs, Ágnes (2011): Magyarok külföldi munkavállalása. Budapest: Kopint-Tárki Zrt. http://www.afsz.hu/resource.aspx?ResourceID=ak_euegt_eloadasok_magyarok_kulfoldon
- Hárs, Ágnes (2013): Magyarok külföldön. Gondolatok a magyarok külföldi munkavállalásáról. Magyar Tudomány, 3. sz., pp. 286–291.
- Sik, Endre – Szalai, Boglárka (2013): Magyarok külföldön. In: Szívós Péter – Tóth István György (szerk.): Egyenlőtlenség és polarizálódás a magyar társadalomban. TÁRKI Monitor Jelentések 2012. Budapest: TÁRKI Társadalomkutatási Intézet Zrt. pp. 74-91.
- Szabó, Andrea – Bauer, Béla – Laki, László (szerk.) (2002): Ifjúság2000 Tanulmányok I. Budapest: Nemzeti Ifjúságkutató Intézet
- Szabó, Andrea – Bauer, Béla (szerk.) (2009): Ifjúság2008 Gyorsjelentés. Budapest: Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet
- Székely, Levente – Pító, Klára (2010): Nélkülük megy a vonat tovább? Új Ifjúsági Szemle, VIII. évfolyam, 2. szám, pp. 38-62.

VI. KOCKÁZATI MAGATARTÁS

Fiatalok kockázati magatartása

SZÉKELY ANDRÁS – SUSÁNSZKY ÉVA – ÁDÁM SZILVIA

I. Bevezetés

A fiatalok kockázati magatartása, káros szenvedélyeik nagymértékben meghatározzák nemcsak a jelenlegi, de a jövőbeli egészségi állapotukat is. Egy társadalomnak különös figyelmet kell fordítania a fiatalok egészséggel kapcsolatos magatartására, hiszen ez jelentősen befolyásolja életkilátásuk alakulását, a leendő munkavállalók egészségét, és ezáltal a társadalom jövőbeli esélyeit is.

A kockázati magatartás, más néven a káros magatartásformák az egészségmagatartás negatív elemei, azok a viselkedésfajták, amelyek növelik egy betegség vagy sérülés bekövetkezésének esélyét. Ilyen lehet a dohányzás, az alkohol- és drogfogyasztás, illetve tágabb értelemben az öngyilkossági magatartás (öngyilkossági gondolatok, kísérletek).

A fiatalok kockázati magatartásának egyik leggyakoribb megnyilvánulási formája a dohányzás. Annak ellenére, hogy az elmúlt évtizedekben a dohányzás egyre inkább elveszíti divat jellegét, és a nyilvános dohányzás lehetőségeit nagymértékben korlátozták, a dohányzó fiatalok aránya az elmúlt években mégsem csökkent. Az ESPAD jelentés (ESPAD 2011)¹ szerint

1 Az 1995-ben indult ESPAD (European School Survey Project on Alcohol and other Drugs – ESPAD) program célja összehasonlító adatok gyűjtése Európa középiskolásainak dohányzásáról, alkohol- és egyéb drogfogyasztásáról. 2011 tavaszán volt az ESPAD ötödik adatfelvétele. Az ESPAD magyarországi adatfelvételét a Budapesti Corvinus Egyetem Szociológia és Társadalompolitika Intézete (Elekes Zsuzsanna vezetésével) végzi, az ECHO Survey Szociológiai Kutatóintézettel együttműködve. A kutatás az iskolában tanuló 16 évesekre terjed ki, a minta a 8-11. évfolyamosokra reprezentatív.

Magyarországon a 8-11. osztályos diákok körében a dohányzók aránya a 2007-es adatokhoz képest növekedett, 37 százalékuk gyújtott rá a kérdés-feltevést megelőző 30 napban. Ez jelentősen magasabb az európai átlagnál (28 százalék). A lányok gyakrabban gyújtanak rá, mint a fiúk (39 százalék illetve 35 százalék). Arra a kérdésre, hogy rágyújtottak-e egyáltalán életükben, több mint kétharmaduk válaszolt igennel.

Az ESPAD jelentés adatai szerint az alkoholfogyasztást tekintve szintén az európai átlag (57 százalék) fölött vagyunk, mivel a fiatalok 61 százaléka fogyasztott valamilyen alkoholt a megkérdezés előtti hónapban. Erre a kérdésre a fiúk válaszoltak nagyobb arányban igennel, habár a különbség a két nem között nem jelentős (62 százalék, illetve 60 százalék).

Annak ellenére, hogy mind a dohányzás, mind az alkoholfogyasztás előfordulási gyakorisága a magyar fiatalok körében az európai átlag felett van, az ESPAD jelentés szerint ezek nem tekinthetők jelentős eltéréseknek. Az európai átlaghoz viszonyított eltérések kedvező megítélése nem feltétlenül pozitív, mivel az elmúlt évek vizsgálataihoz viszonyítva szinte minden fogyasztási mutatóban növekedés figyelhető meg. A dohányzáson kívül szignifikánsan emelkedett a töményfogyasztás a kérdezés előtti egy évben, az egyszerre nagy mennyiségű alkohol fogyasztása (*binge drinking*), a tiltott drogok, azon belül a marihuána használata, valamint a belélegzett szerves oldószerek használata (*szipuzás*). Ennek ismeretében elmondhatjuk, hogy szükség van olyan közvélemény-formáló és viselkedést befolyásoló programok bevezetésére, amelyek segítenek megállítani ezt a káros tendenciát.

Amellett, hogy a kockázati magatartások egészségkárosító hatását számos kutatás igazolta, fontos megemlítenünk, hogy ezek gyakran velejárái a mentális problémáknak, megbetegedéseknek. A mentális problémák jelentősen rontják az egyén életminőségét, a pszichoszomatikus megbetegedések később fizikai problémákhoz, munkaképesség-csökkenéshez, idő előtti halálhoz vezethetnek.

A kockázati magatartások terjedése mellett foglalkoznunk kell a csökkentésre, a visszaszorításra irányuló törekvésekkel is. Érdeemes figyelembe venni, hogy a fiatalok körében is sokan vannak, akik próbálkoznak a leszokással. A dohányzók közt végzett egyes vizsgálatok (Szántó és mtsai, 2003) azt mutatják, hogy a dohányzók több mint 60 százaléka már próbálkozott

a leszokással. Amennyiben figyelembe vesszük a leszokás hátterében álló, elsősorban az egészségi állapottal kapcsolatos indítékokat, talán könnyebben megtalálhatjuk azokat az ösztönzőket, amelyek segíthetik a fiatalokat a cigaretta letételében. Ez főleg azért fontos, mert a leszokásra való fogékonyság az életkor előrehaladtával csökken.

A mentális állapotot – elsősorban a közérzetet – meghatározó egyik legfontosabb tényező az élet értelmébe vetett hit, amely védőfaktoroként működik mind a testi, mind a lelki megbetegedésekkel szemben. Az élet értelmébe vetett hit egyrészt magában foglalja a képességet az élet nehézségeivel való megküzdésre, megbirkózásra, másrészt azt a hitet, illetve önbizalmat, hogy az egyén helyt tud állni a nehéz helyzetekben (Kopp-Skrabski, 2007). Ennek fényében különösen érdekes a dohányzás és az élet értelmébe vetett hit összefüggése, amelyet utánkövetéses vizsgálatok igazoltak (Konkoly és mtsai, 2013). A kutatás szerint az élet értelmébe vetett hit védelmet jelent a dohányzás ellen. Ezt a gondolatot erősítik nemzetközi kutatási eredmények is: a 2003-as ESPAD adatok alapján igazolták a dohányzás és a normakövetés szintje közötti korrelációt (Bjarnasson, 2009). Az élet értelmébe vetett hit ugyanis együtt jár a szabályok elfogadásával, annak felismerésével, hogy a szabályok nem elsősorban korlátozó, hanem segítő funkciót töltenek be a társadalmi eligazodásban.

A pszichoszociális mutatók és a káros szerek fogyasztása és intenzitása közötti összefüggésre hívta fel a figyelmet Kokkevi és Foitou is (2009). A 2007-es ESPAD adatok elemzése alapján kimutatták, hogy ezekkel a mutatókkal a marihuána erős, míg az alkoholfogyasztás gyenge kapcsolata volt felismerhető. Különösen erős volt a kapcsolat az öngyilkossági gondolatokkal és az önsértéssel, míg gyengébb a depresszió és az anómia mutatóival.

A magyar fiatalokkal kapcsolatban hasonló eredményeket igazolt Elekes Zsuzsanna is, aki az ESPAD 2007. évi adatai alapján az önbecsülés hiányának kapcsolatát mutatta ki a gyakoribb dohányzással, alkoholfogyasztással és drogfogyasztással (Elekes, 2007).

Ezek az eredmények bizonyítják, hogy nem csupán az egészségre káros hatásokra kell koncentrálni a megelőzést és a leszokást segítő kampányok során, hanem hangsúlyozottan energiát kell fordítani a mentális állapot jellemzőire, és azok kedvező befolyásolására is.

A fiatalok öngyilkossági hajlamára, az öngyilkossággal kapcsolatos gondolatok megjelenésére, az önsértésre, a kísérlet elkövetésére szintén nagy figyelmet kell fordítani. Az öngyilkosság az egész világon problémát jelent, évente mintegy egymillió ember vet véget önkezelésével az életének. A fiatalok között a balesetek mellett ez a leggyakoribb halálok. Az öngyilkossági cselekmények hátterében, a befejezett öngyilkosságok okai közt nagyon gyakran megtalálhatjuk a korábbi öngyilkossági kísérletet. Ezért nagyon fontos, hogy megkeressük azokat az okokat és tényezőket, amelyeket befolyásolva csökkenthető a fiatalkori kísérletek száma – nem beszélve a befejezett öngyilkosságokról.

A hazai adatok szerint is a balesetek és az öngyilkosságok állnak a haláloki statisztika élén a fiatal korosztályokban (Susánszky és Szántó, 2008). A kockázati magatartásokkal való kapcsolatra utal, hogy akik dohányoznak, vagy akik valaha bármilyen drogot fogyasztottak több mint kétszer akkora valószínűséggel kíséreltek meg öngyilkosságot. Az alkoholfogyasztók körében az öngyilkossági kísérlet előfordulásának esélye másfélszer nagyobb.

Görögországban 1984 és 2007 közt 7 százalékról a fiatalok körében az öngyilkosság csaknem a duplájára nőtt, háttérben olyan tényezőkkel, mint a felbomlott családok vagy a szülők alacsony iskolai végzettsége (Kokkevi, 2010).

Az eddigi kutatások eredményei által pontos képet kapunk a mai fiatalság kockázati magatartásáról, családi/környezeti/mentális állapotáról, mivel ezek ismerete szükséges ahhoz, hogy hatékonyan megelőzhessük azokat a problémákat, betegségeket, amelyeket a fiatalkori károsító magatartás okoz. Nem lehet eltekinteni a fiatal korról természetesen együtt járó újdonságkereséstől és lázadástól, a felnőtt szerepekkel járó magatartásformák próbálgatásától. A felvilágosítás, a helyes példák, az ismeretek időben történő átadása segíthet abban, hogy ezek a jelenségek minél kisebb arányban forduljanak elő. A 8-10. osztályos fiatalok körében a kockázati magatartások előfordulási gyakorisága ugyan nem tér el jelentősen az európai átlagtól (ESPAD, 2011), de felhívjuk a figyelmet arra, hogy ezek a mutatók az előző vizsgálat óta szignifikáns mértékben romlottak. Ugyanakkor meg kell jegyeznünk, hogy a hazai ifjúságkutatások adatai ezzel ellentétes tendenciát mutatnak. 10 százalékkal többen vannak azok a fiatalok, akik még soha nem dohányoztak, mint 4 évvel ezelőtt és a naponta dohányzók között is 3 százalékkal csökkent az arány. Ugyanez a tendencia figyelhető meg a kábítószer kipróbálóknál is, fele annyian voltak, mint 2008-ban (6, illetve 12 százalék).

II. Kockázati magatartás a Magyar Ifjúság 2012 kutatás eredményei alapján

A fiatalok egészségmagatartásának vizsgálatánál megfigyelhető az egyre kedvezőtlenebb tendenciák jelenléte. Hazai kutatások támasztják alá, hogy egyes egészségkárosító viselkedéstípusok, mint például a dohányzás, alkoholfogyasztás, drogfogyasztás egyre korábbi élet évekre tolódik (Susánszky és Szántó, 2008). Megfigyelhető továbbá a nem biztonságos szexuális aktivitás, megjelennek az extrém sportok (pl. *bungee jumping*).

A négyévenkénti nagymintás ifjúságkutatások korábban alkalmazott módszeréhez hasonlóan a dohányzásra, alkoholfogyasztásra, valamint a droghasználatra vonatkozó kérdésekre a fiatalok önkitöltős kérdőívben² válaszolhattak.

A vizsgálati eredményeink sok esetben eltérnek a már említett ESPAD jelentések eredményeitől. Ennek oka egyrészt a módszertan, másrészt a megkérdezett korosztály. Az ESPAD vizsgálat a 16 éves tanulók közt készült, más körülmények között, mint a Magyar Ifjúság 2012 kutatás. Az eredmények eltérése felhívja a figyelmet, hogy a kapott válaszokat – főleg az érzékeny kérdések esetén – a kérdezés módszerének vizsgálata alapján lehet megítélni.

Dohányzás

Az Ifjúság2008 és a Magyar Ifjúság 2012 kutatások eredményei szerint 2008 és 2012 között 10 százalékkal nőtt azoknak az aránya, akik soha nem dohányoztak. Mindez azért különösen fontos eredmény, mert a fiatalok dohányzási szokásaira, a korai rászokásra kiemelt figyelmet kell fordítani, mivel a fiatal szervezetre hatványozottan veszélyes a dohányzás.

Hazai statisztikai adatok támasztják alá, hogy a lányok később kezdik el a dohányzást, mint a fiúk. Ugyanakkor a dohányzók arányát vizsgálva az utóbbi években a fiúknál enyhe csökkenés, a lányoknál növekedés tapasztalható. Megfigyelhető a nemi különbség a dohányzás mértékében is, míg

² A korábbi adatfelvételek papíralapú kérdőív segítségével készültek, a 2012-es évben számítógéppel segített lekérdezést (CAPI) alkalmaztunk. A kérdőív önkitöltéses kérdéseire a kérdezett önállóan válaszolhatott, azaz a számítógépet a kérdezőbiztos a kérdezett felé fordította és a vonatkozó kérdésekre a kérdezett egyedül válaszolhatott.

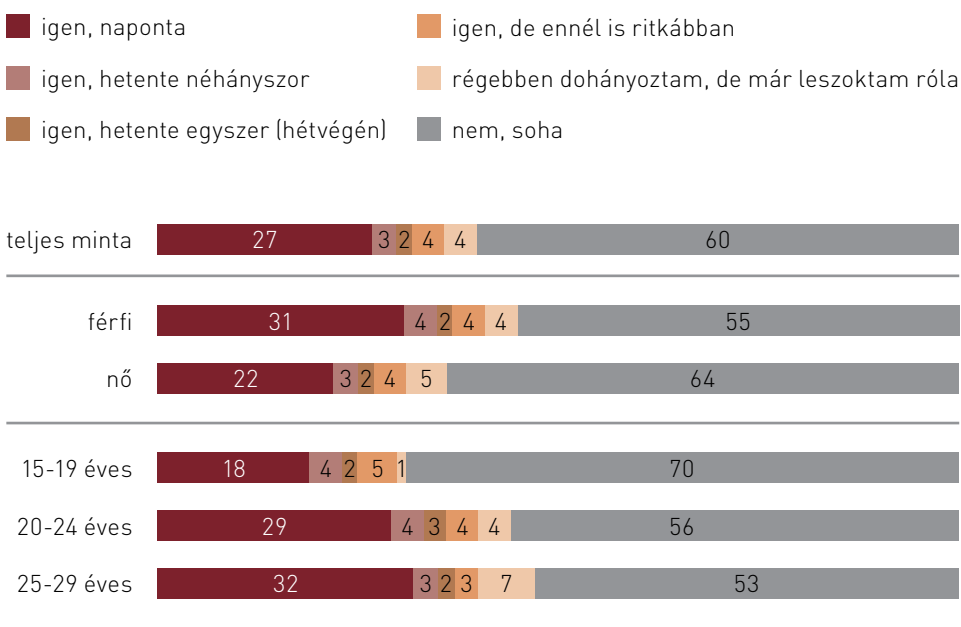
a fiúknál 9 százalék napi fél doboz cigarettát szív, addig a lányoknál ez az arány 6 százalék (Susánszky-Szántó, 2008).

A Magyar Ifjúság 2012 kutatás adatai alapján a fiatalok 36 százaléka (a fiatal férfiak 41 százaléka, míg a fiatal nők 31 százaléka) dohányzik rendszeresen vagy alkalmanként, 60 százalékuk soha nem gyújtott rá, 4 százalékuk pedig már leszokott. A fiatalok valamivel több mint egynegyede (27 százalék) naponta dohányzik, mintegy tizedrészük hetente vagy ennél ritkábban.

Az életkori csoportok szerint a 15-19 éves fiatalok 70 százaléka soha nem gyújtott rá, míg a 25-29 éves korcsoportnál ez az arány 53 százalék. A legfiatalabbak (15-19 évesek) 1 százaléka már leszokott a dohányzásról, míg a legidősebbek (25-29 évesek) körében ez az arány 7 százalék. Napi rendszerességgel dohányzik a 15-19 éves korcsoport 19 százaléka, míg ugyanez a 25-29 évesek harmadára jellemző (1. ábra).

Az életkor és a nem mellett az iskolai végzettség szerint elkülönülő csoportokat is eltérő dohányzási szokások jellemzik. Az iskolai végzettség növekedésével párhuzamosan csökken a rendszeresen dohányzók aránya és növekszik

1. ÁBRA: Dohányzás mértéke nemi és életkori bontásban („Szokott-e Ön akárcsak alkalmanként dohányozni?” N=7999; százalékos megoszlás)

1. TÁBLÁZAT: Dohányzás mértéke iskolai végzettség szerint („Szokott-e Ön akárcsak alkalmanként dohányozni?” N=2006; százalékos megoszlás)

	szakiskola, szakmunkás- képző	szakközép- iskola, közép- fokú technikum	gimnázium
igen, naponta	31	16	9
igen, hetente néhányszor	6	4	2
igen, hetente egyszer (hétfvégén)	1	2	2
igen, de ennél is ritkábban	5	4	6
nem, soha	56	73	80
régebben dohányoztam, de már leszoktam róla	1	1	2
N	408	926	672

azoknak az aránya, akik soha nem gyújtanak rá. A szakmunkás végzettséggel rendelkezők 38 százaléka heti szinten dohányzik, míg a diplomásoknál ez az arány 13 százalék (1. táblázat). Az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkező fiatalok jellemzően több szál cigarettát szívnek el naponta (szakmunkásképzővel rendelkező átlagosan 14 szálát), mint a magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők (diplomával rendelkezők átlagosan 9 szálát).

Regionális eloszlás szerint Észak-Magyarország és az Észak-Alföld területein élő fiatalok dohányoznak leginkább naponta. Legkevésbé Közép-Magyarországon gyűjtöttak rá a fiatalok (2. táblázat).

Alkoholfogyasztás

Az ESPAD felmérés kimutatta, hogy Magyarországon a 16 évesek 94 százaléka ivott már alkoholt, ez az arány Európában 87 százalék. Az európai tanulók 57, míg a magyarok 61 százaléka iszik havi rendszerességgel alkoholt, de míg Európában leginkább sört fogyasztanak, addig nálunk a tömény ital a domináns, ami inkább a lányokra jellemző (ESPAD, 2011).

2012-es adataink eltérő eredményt mutatnak az ESPAD eredményektől, ahol a célcsoportot a 16 éves diákok alkották. Kutatásunk alapján a megkérdezett fiatalok alig több mint a fele (55 százalék) az elmúlt egy évben

2. TÁBLÁZAT: Dohányzás mértéke regionális eloszlás tekintetében
 („Szokott-e Ön akárcsak alkalomként dohányozni?” N=8000; százalékos megoszlás)

	Közép-Magyar-ország	Közép-Dunán-túl	Nyugat-Dunán-túl	Dél-Dunán-túl	Észak-Magyar-ország	Észak-Alföld	Dél-Alföld
igen, naponta	25	25	23	29	33	32	23
igen, hetente néhányszor	2	5	2	4	6	3	3
igen, hetente egyszer (hétvégén)	1	2	2	2	2	2	3
igen, de ennél is ritkábban	3	6	4	5	5	3	5
nem, soha	65	57	67	57	51	56	63
régebben dohányoztam, de már le szoktam róla	5	5	3	3	4	4	4

egyszer sem, vagy csak nagyon ritkán fogyasztott alkoholt. Az alkoholfogyasztók 13 százaléka hetente legalább egyszer, 1 százalékuk naponta, közel egyharmaduk (31 százalék) pedig havonta néhányszor, vagy egy-két havonta ivott alkoholt (2. ábra).

A fiatal férfiak gyakrabban fogyasztanak szeszes italt (41 százalék havonta legalább néhányszor), mint a fiatal nők (18 százalék). A napi alkoholfogyasztás csekély mértékű, de jellemzően inkább a férfiak (2 százalék), mint a nők körében (1 százalék alatt) fordul elő. A heti gyakorisággal (legalább egy alkalommal) alkoholt fogyasztók aránya jelentősen csökken a nemek szerint elkülönült csoportokban: a nők már 7 százaléka, míg a férfiak 18 százaléka heti fogyasztó. A férfiak esetében mindössze 24 százalékuk mondta, hogy soha nem iszik alkoholt, míg a nőknél ez az arány 40 százalék.

A korcsoportok között is megfigyelhető a változás az ESPAD vizsgálat eredményeihez képest. A legfiatalabbaknak (15-19 évesek) majdnem a fele (47 százalék) az elmúlt egy évben nem fogyasztott alkoholt, ezzel szemben ugyanez a 20-24 és a 25-29 évesek csoportjának egynegyedére volt jellemző (2. ábra).

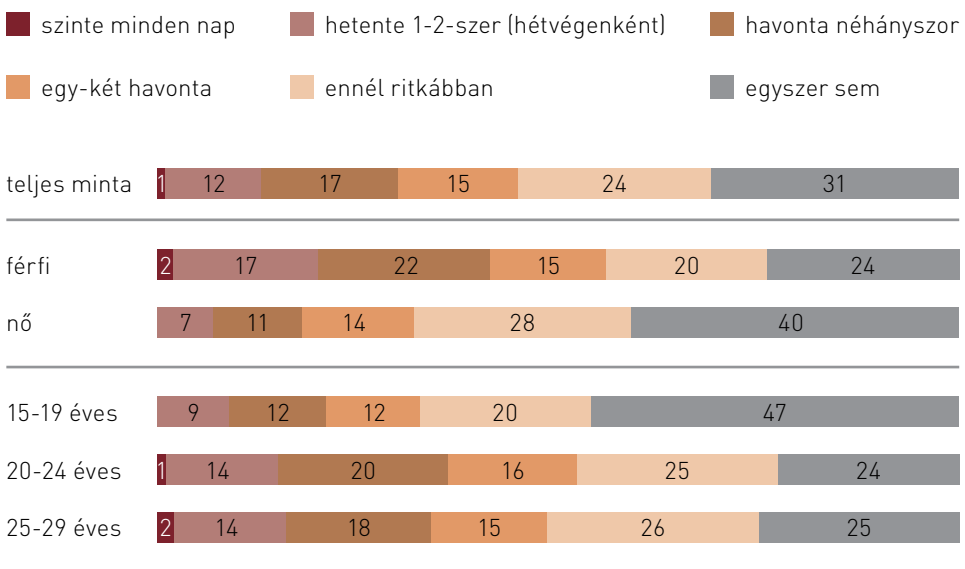
Az alkoholfogyasztás gyakoriságának az iskolai végzettséggel való összefüggésének vizsgálatakor megállapítható, hogy az alacsonyabb iskolai végzettségűek fogyasztanak leggyakrabban alkoholt (3. táblázat).

Regionális eloszlás szerint a Dél-Alföld és az Észak-Alföld területén élő fiatalok fogyasztanak alkoholt leginkább naponta. Legkevésbé Közép-Magyarországon fogyasztottak alkoholt a fiatalok (4. táblázat).

Az alkoholfogyasztás alkalmankénti intenzitása nagyon fontos mutató. Míg a mérsékelt fogyasztás bizonyos szakirodalmi hivatkozások szerint (Stampfer MJ et al., 1988, Eric B Rimm, 1996) egészségvédő hatású is lehet, addig az ittasság, berúgás mindenképpen káros. Emellett minél fiatalabb életkorban alakulnak ki az italozással kapcsolatos rossz viselkedési szokások, annál nehezebb lesz azokat később helyreállítani.

Az alkoholfogyasztás intenzitásában is megfigyelhetők a nemi különbségek, a férfiak gyakrabban kerülnek ittas állapotba és rúgnak be, mint a nők. A férfiak 7 százaléka, és a nők 2 százaléka havonta néhányszor, vagy akár naponta ittas állapotba kerül. Ez elég magas arány ahhoz, hogy tegyünk a csökkentés érdekében, hiszen ez a viselkedésforma az alkoholfüggőség irányába mutat és több egyéb káros viselkedésformával, kockázati magatartással társulhat.

2. ÁBRA: Alkoholfogyasztás nemi és életkori bontásban („Milyen gyakran fordult elő az elmúlt egy évben, hogy alkoholt fogyasztott?” N=7695; százalékos megoszlás)

A 20 évesnél fiatalabbaknak egynegyede (26 százalék) esetenként annyit iszik, hogy ittas állapotba kerül, 3 százalékuk havonta néhányszor, 2 százalékuk pedig hetente akár többször is. Ennek egy nagyon enyhe csökkenése figyelhető meg az életkor növekedésével, ám növekszik a néhány havonta berúgók aránya (3. ábra).

A fiatal férfiak ittasságának tekintetében hasonló eredményeket kaptunk mindhárom iskolai típusnál. A fiatal nők közül legnagyobb arányban, 23 százalékban a szakiskola, szakmunkásképző hallgatói voltak már ittas állapotban (5. táblázat).

Vizsgálatunk kiterjedt arra is, hogy az érettségivel rendelkező vagy nem rendelkező fiatalok hány százalékára jellemző, hogy volt-e már ittas. Meg kell jegyeznünk, hogy a mintában csak a húsz év feletti fiatalokat vizsgáltuk. A fiatal férfiak esetében 6 százalékkal többen voltak ittasak azok, akik nem rendelkeztek érettségivel. A fiatal nők esetében közel azonos arányban fordult elő az ittasság (6. táblázat).

3. TÁBLÁZAT: Az alkoholfogyasztás iskolai végzettség megoszlása

(„Milyen gyakran fordult elő az elmúlt egy évben, hogy alkoholt fogyasztott?” N=1925; százalékos megoszlás)

	szakiskola, szakmunkás- képző	szakközép- iskola, közép- fokú technikum	gimnázium
szinte minden nap	0	0	0
hetente 1-2 szer (hétvégenként)	10	8	8
havonta néhányszor	11	13	12
egy-két havonta	12	12	13
ennél ritkábban	22	19	21
egyszer sem	46	47	47
N	390	899	636

4. TÁBLÁZAT: Alkoholfogyasztás a regionális eloszlás tekintetében

(„Milyen gyakran fordult elő az elmúlt egy évben, hogy alkoholt fogyasztott?” N=7695; százalékos megoszlás)

	Közép-Magyar-ország	Közép-Dunán-túl	Nyugat-Dunán-túl	Dél-Dunán-túl	Észak-Magyar-ország	Észak-Alföld	Dél-Alföld
szinte minden nap	1	1	0	1	1	1	2
hetente 1-2-szer (hétvégenként)	11	14	11	16	14	11	13
havonta néhányszor	13	23	21	21	19	15	14
egy-két havonta	12	18	14	15	14	15	17
ennél ritkábban	21	25	22	22	22	23	32
egyszer sem	43	19	33	25	31	34	23

Drogfogyasztás, tiltott szerek használata

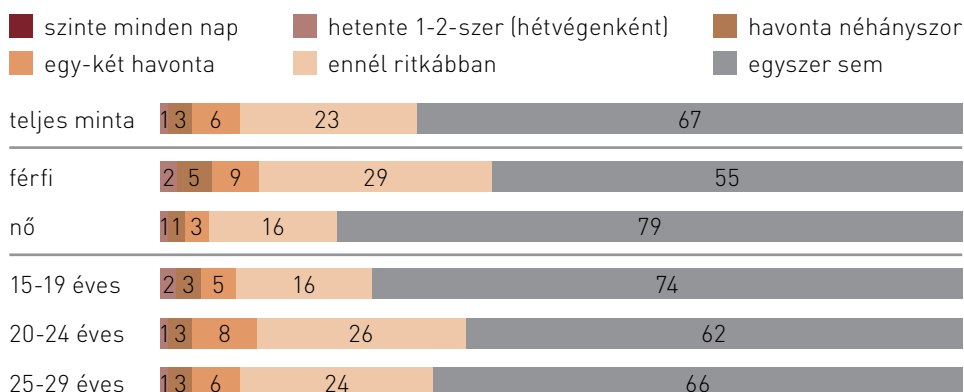
A 2011-es ESPAD adatok alapján Európában 1995 és 2011 között 11-ről 18 százalékra nőtt a kábítószer³ legalább egyszer már fogyasztó diákok aránya (ez a mutató 2007-től változatlan). Az ESPAD kutatás eredményei szerint Magyarországon a tiltott szereket valaha kipróbálók aránya 1995 és 2011 között 5-ről 20 százalékra nőtt. A kábítószeresek között a marihuána fogyasztása a domináns, de hazánkban a „szipuzás” aránya is növekszik az utóbbi években. Európában a diákok 18 százaléka használt már tiltott szert 2011-ben, míg Magyarországon ez az arány 20 százalék.

Mielőtt bemutatjuk a drogfogyasztásra vonatkozó eredményeket, fontosnak tarjuk megjegyezni, hogy a Magyar Ifjúság 2012 során megkérdezett fiatalok 8 százaléka annak ellenére sem válaszolt a kérdésekre, hogy ez a rész önkéntes formában került lekérdezésre.

3 Pszichoaktív szerek (a köznyelvben: drogok vagy kábítószeresek) azok a természetes vagy mesterséges anyagok, amelyek az élő szervezetbe kerülve a központi idegrendszerre hatva megváltoztatják annak működését, funkcióját, illetve hiányuk elvonási tünetekkel jár.

3. ÁBRA: Alkoholfogyasztás intenzitása nemi és életkori bontásban

(„Milyen gyakran fordult elő az elmúlt egy évben, hogy ittas volt, berúgott?” N=7532; százalékos megoszlás)

5. TÁBLÁZAT: Az alkoholfogyasztás intenzitása iskolai végzettség

és nem szerint („Volt-e ittas?” N=1898; százalékos megoszlás)

	fiatal férfiak			fiatal nők		
	szakiskola, szakmunkás-képző	szakközépiskola, közép fokú technikum	gimnázium	szakiskola, szakmunkás-képző	szakközépiskola, közép fokú technikum	gimnázium
nem	68	66	65	77	84	79
igen	33	34	35	23	16	21
N	243	479	274	143	404	355

6. TÁBLÁZAT: Az alkoholfogyasztás intenzitása és az érettségi kapcsolata nemi bontásban („Volt-e ittas?” N=4570^a; százalékos megoszlás)

	fiatal férfiak		fiatal nők	
	nincs érettségi	van érettségi	nincs érettségi	van érettségi
nem	46	52	79	79
igen	54	48	21	21
N	934	1368	618	1650

^a Életkor magasabb, mint 20 év.

A négy évvel korábbi eredményekhez viszonyítva csökkent azoknak az aránya, akik kipróbálták (bevallották) az illegális drogok egyes típusait (4. ábra). Ennek oka az is lehet, hogy 2012-ben megváltozott a törvényi szabályozás, és most már a büntetés nem csak birtoklásért, hanem fogyasztásért is jár, és ez akár 2 év szabadságvesztést is vonhat maga után. Ugyanez lehet az egyik ok annak hátterében, hogy az ESPAD adatok is sokkal magasabb arányú tiltott szerfogyasztásról tanúskodnak, akárcsak az ifjúságkutatásban szereplő hasonló korosztály (15-19 évesek) esetében.

A fiatalok 9 százaléka jelezte, hogy valaha használt drogot életében. Ez a legfiatalabbak (15-19 évesek) közt 7 százalék volt, míg a húsz évesnél idősebbek egytizede állította ugyanezt. A nemek szerint is van némi különbség, a férfiak 10 százaléka, a nők 7 százaléka használt már drogot. Meg kell jegyeznünk, ezek az adatok alacsonyabbak az ESPAD kutatás eredményeinél, valószínűleg a fogyasztást is szigorúan büntető jogszabály változásának köszönhetően (4. ábra).

A drogot valaha használók jelentős része az elmúlt évben is használt valamilyen drogot. A 20 év alattiak 5 százaléka, az idősebbek több mint 6 százaléka számolt be erről. Ez az arány jól mutatja, hogy bár vannak, akiknek az életében a droghasználat valóban csak egy-két alkalomra korlátozódik, jelentős részük azonban ezzel nem elégszik meg, hanem többször is nyúl valamilyen szerhez (7. táblázat).

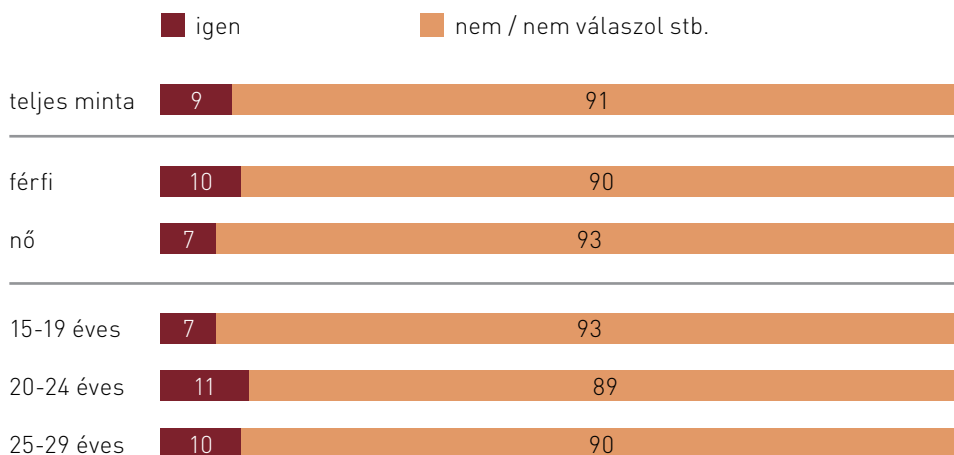
A fiatal férfiaknál és nőknél legnagyobb arányban a szakiskola, szakmunkásképzős tanulók használtak már valamilyen drogot. A fiatal lányok esetében nagyobb az eltérés az egyes iskolatípusok között (8. táblázat).

Hasonló eredményt kaptunk az érettségivel rendelkezők és nem rendelkezők vizsgálatában, mint az iskolai végzettségénél. Nagyobb arányban használtak már valamilyen drogot az érettségivel nem rendelkezők, mind a férfiak, mind a nők esetében, az eltérés 2 százalék (9. táblázat).

Regionális eloszlás szerint leginkább a Közép-Dunántól és Dél-Dunántúl területén élő fiatalok használtak már valamilyen kábítószerrel. Legkevésbé Közép-Magyarországon fogyasztottak drogot a fiatalok (10. táblázat).

A fogyasztott drogok között a marihuána használata a leginkább elterjedt, a droghasználatra igennel válaszolók kétharmada a marihuána fogyasztásra is igennel válaszolt. Ez az arány nagyjából azonos megoszlással jellemzi a különböző korosztályokat, míg a férfiak intenzívebb fogyasztók, mivel körükben a marihuána használata megközelíti a háromnegyedes arányt

4. ÁBRA: Droghasználat nemi és életkori bontásban bontásban (N=8000; százalékos megoszlás)

(75 százalék). Ez ugyan a minta elemszáma miatt nem egyértelmű különbség, azonban utalhat a nemek közti droghasználat közti különbségre (5. ábra).

A megkérdezett fiatalok 3 százaléka használt már orvosi javallat nélkül altatót, illetve nyugtatót. A használók 68 százaléka az elmúlt egy évben is fogyasztott ilyen szereket. Az LSD kipróbálók aránya fél százalék, négytizedük (42 százalék) az elmúlt egy évben is fogyasztotta. Az ecstasyt a fiatalok 2 százaléka próbálta már ki élete során, a kipróbálók fele (50 százalék) az elmúlt egy évben is használta. A heroin, kokain, amfetamin stb. kipróbálók aránya kevesebb mint 1 százalék volt. A designer drogokat a fiatalok fél százaléka próbálta már ki, a kipróbálók háromnegyede (74 százalék) használta is az elmúlt egy évben.

A 2012-es adatok alapján a fiatalok egyötödének (22 százalék) van olyan ismerőse, aki használt már valamilyen kábítószer. Ez az érték jelentősen alacsonyabb a korábbi adatokhoz viszonyítva (2004-ben 43 százalék, 2008-ban 34 százalék).

Öngyilkossági magatartás

Az öngyilkossági cselekedetek a fiatalok halálozási okai között a második helyen állnak, ezért fontos megvizsgálni, milyen arányban foglalkoztatták őket öngyilkossági gondolatok, vagy követtek el kísérletet, illetve milyen tényezőkkel függenek össze ezek a cselekmények. A befejezett öngyilkosságok

VI. KOCKÁZATI MAGATARTÁS

7. TÁBLÁZAT: Droghasználat az elmúlt évben korcsoport szerint

(N=7999; százalékos megoszlás)

	15-19 éves	20-24 éves	25-29 éves
nem	95	93	95
igen	5	7	6
N	2562	2763	2674

8. TÁBLÁZAT: Droghasználat iskolai végzettség szerint és nemi

bontásban (N=1948; százalékos megoszlás)

	fiatal férfiak			fiatal nők		
	szakiskola, szakmun- kásképző	szakközép- iskola, középfokú technikum	gimnázium	szakiskola, szakmun- kásképző	szakközép- iskola, középfokú technikum	gimnázium
nem	91	93	93	90	96	96
igen	9	7	8	10	4	4
N	245	487	292	147	416	361

9. TÁBLÁZAT: Droghasználat végzettség szerint, 20 éves kor felett

(N=4570; százalékos megoszlás)

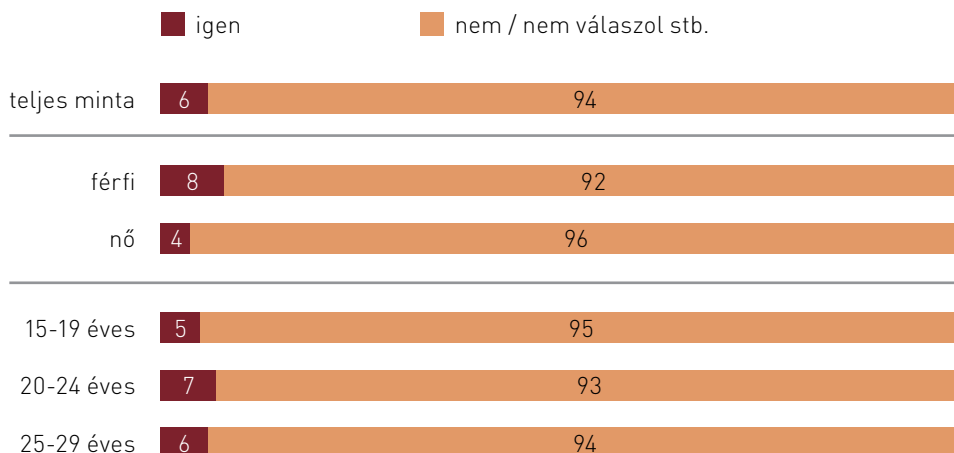
	fiatal férfiak		fiatal nők	
	nincs érettségi	van érettségi	nincs érettségi	van érettségi
nem	89	93	93	94
igen	13	11	11	9
N	934	1368	618	1650

10. TÁBLÁZAT: Droghasználat regionális bontásban

(N=7753; százalékos megoszlás)

	Közép- Magyar- ország	Közép- Dunán- túl	Nyugat- Dunán- túl	Dél- Dunán- túl	Észak- Magyar- ország	Észak- Alföld	Dél- Alföld
nem	94	82	93	84	93	93	92
igen	6	18	7	16	7	7	8

5. ÁBRA: Marihuána, hasis kipróbálók aránya nemi és életkori bontásban
[„Kipróbálta-e a marihuánát, hasist?” N=7746; százalékos megoszlás]

egyik legfontosabb előrejelzője a korábban elkövetett öngyilkossági kísérlet, ezért ennek a kockázatát minél jobban csökkenteni kell a fiatalok körében. A serdülőkorral járó érzelmi, identitásbeli bizonytalanság, a kapcsolati problémák és a kortársak káros mintái gyakran orientálják olyan cselekedetekre a fiatalokat, melyeknek a hatása egész életükre meghatározó lehet.

A felmérés adatai, mivel objektív ellenőrzési lehetőség nincs, valószínűleg csak a jéghegy csúcsát jelentik, az eltitkolt esetek számát csak becsülni lehet. Ennek ellenére a válaszok lehetővé teszik, hogy az öngyilkossági gondolatok és cselekedetek háttérben meghúzódó okokat elemezzük.

A 2012-es adataink alapján a fiatalok 2 százalékát (fiatal férfiak 1 százalék felett, fiatal nők 2 százalék) foglalkoztatták öngyilkossági gondolatok az elmúlt 3 évben (11. táblázat). Az öngyilkossági kísérleteket hajlamos a környezet kevésbé komolyan venni, mivel úgy véli, hogy „csak” figyelem-

11. TÁBLÁZAT: Öngyilkossági gondolat nemi bontásban [„Az elmúlt 3 évben foglalkoztatta-e öngyilkosság gondolata?” N=7742; százalékos megoszlás]

	igen	nem	N
fiatal férfiak	1	99	3957
fiatal nők	2	98	3748
N	131	7611	7742

felhívás, segélykérés, vagy az adott helyzetből való szabadulás áll a viselkedés hátterében. Ez a gyakran előforduló laikus magatartás növeli az újabb kísérletek előfordulását és a halálozás kockázatát is. Minden kísérlet végződhet halállal, minden kísérlet alkalmas az élet kioltására. Emellett az öngyilkossági kísérlet mint hibás megküzdési mód rögzülhet, növelve az újabb kísérletek esélyét. A megelőzés szempontjából fontos tehát, hogy az elkövetők megfelelő figyelmet és kezelést kapjanak.

A Magyar Ifjúság 2012 kutatás mintájának kevesebb mint 1 százalékának volt élete során egy öngyilkossági kísérlete, míg több kísérletről kevesebb mint 2 százalék számolt be. Ezek az arányok is arra utalnak, hogy aki egyszer már ehhez folyamodott, az könnyebben próbálkozik újra. A lányok összesen több mint másfélszer annyian követtek el öngyilkossági kísérletet, mint a fiúk (2 százalék, illetve 3 százalék) (12. táblázat).

A fiatalok esetében különösen fontos a mintakövetés, a család, illetve a kortárs csoport hatása, így kutatásunkban rákérdeztünk, hogy előfordult-e az elmúlt három évben közvetlen környezetükben (családjukban, baráti körükben) öngyilkossági kísérlet, illetve halállal végződő öngyilkosság. A fiatalok 4 százaléka számolt be arról, hogy előfordult öngyilkossági kísérlet a környezetében (családjában, baráti körében), és ezeknek csaknem a fele (49 százalék) végződött halállal (6. ábra). A közvetlen családtagok, főleg a szülők önkezű halála nagyon nagy terhet ró a családtagokra. A fiatalok valamivel több mint egytizede (11 százalék) számolt be szülők öngyilkosságáról (apa: 7 százalék, anya: 4 százalék). A testvérek öngyilkossága (5 százalék) is egész életre szóló sebet okozhat, és bár nem annyira közvetlen, de mindenképp feldolgozandóak a távolabbi rokonok által elkövetett öngyilkosságok. Különösen figyelni kell a barátok által elkövetett öngyilkosságokra (a fiatalok környezetében meghaltak 26 százaléka), mivel az utánzás, a mintakövetés hatása az öngyilkossági magatartásformák vonatkozásában jelentős kockázati tényező (13. táblázat).

12. TÁBLÁZAT: Öngyilkossági kísérlet nemi bontásban

(„Volt-e öngyilkossági kísérlete élete során?” N=7767; százalékos megoszlás)

	egy	több	összesen volt	nem
fiatal férfiak	0	1	2	98
fiatal nők	1	2	3	97
N	47	133	180	7767

13. TÁBLÁZAT: A környezet hatása az öngyilkossági gondolat előfordulására (N=7571; százalékos megoszlás)

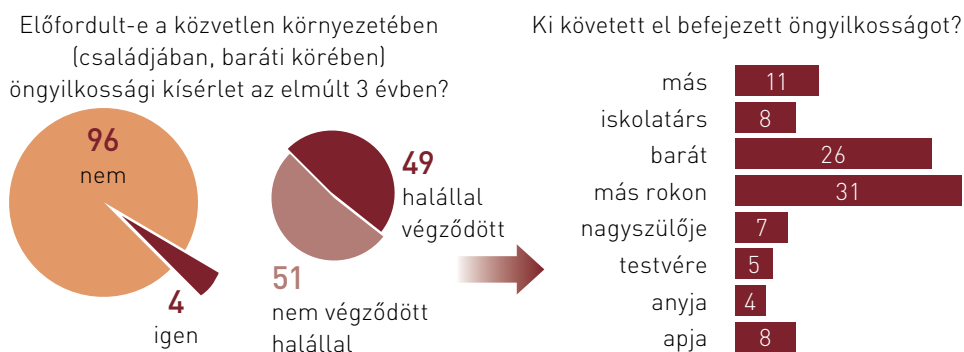
		igen	nem	F
Előfordult-e a közvetlen környezetében (családjában, baráti körében) öngyilkossági kísérlet az elmúlt 3 évben?	mind	18	1	476,95**
	fiú	16	1	199,25**
	lány	20	1	271,05**
Ebből baráti körében valaki befejezett öngyilkosságot követett el.	mind	28	9	7,47*
	fiú	22	5	4,30*
	lány	37	13	4,64*

* (p ≤ 0,05), ** (p ≤ 0,001)

Környezetünk viselkedése, a megfigyelt problémamegoldó magatartásformák erősen befolyásolhatják saját viselkedésünket. Ezt a hatást mutatja, hogy az öngyilkossági kísérletről beszámoló személyek közvetlen környezetében jóval magasabb az öngyilkossági arányok előfordulása. Akik gondolkodtak az öngyilkosságról az elmúlt három évben, azoknak majdnem az egyötöde (18 százalék) jelezte, hogy környezetében előfordult már öngyilkossági kísérlet, míg, akik mentesek voltak az öngyilkossági gondolatoktól, azoknak csak 1 százaléka. A személyes környezet hatása mindkét nem esetében kimutatható, bár a lányok esetében ez az arány 20 százalék, szemben a fiúk 16 százalékaival.

A baráti körben megtörtént esetek hatása is jelentős (Bearman, Moody, 2004). A fiúk, akiknek a barátaik követettek el öngyilkosságot, csaknem öt-

6. ÁBRA: Öngyilkossági kísérlet előfordulása közvetlen környezetben (N=7649; százalékos megoszlás)

szőr akkora arányban (22 százalék) gondolkoztak öngyilkosságon, mint akiknek a baráti körében ez nem történt meg, míg a lányoknál a különbség csaknem háromszoros (37 százalék). Ezek az arányok jól mutatják, az öngyilkosság megelőzésében mekkora szerepe lenne az itt maradtak – rokonok, barátok – megfelelő kezelésének, terápiájának.

III. A különböző kockázati magatartások háttértényezői

Amennyiben a kutatási eredményekkel szeretnénk hozzájárulni a fiatalok, és rajtuk keresztül az egész társadalom egészségének javításához, fontos megvizsgálunk, melyek azok a háttértényezők, amelyek növelik az egyes kockázati magatartásformák kialakulását. Ismert tény, hogy ezen magatartásformák mögött különböző lelki tényezők állnak, ám ezeknek a mérése, fontosságuk sorrendjének a megállapítása nem egyszerű feladat. A Magyar Ifjúság 2012 kutatás segítségével némi képet kaphatunk arról, hogy milyen kockázati faktorok játszanak szerepet a dohányzás, az alkohol- illetve drogfogyasztás, vagy éppen az öngyilkossági magatartás előfordulásában. Habár a felmérés nem teszi lehetővé, hogy az ok-okozati kapcsolatokat megállapítsuk, a tényezők együtt járása is fontos információ lehet, és segítséget kaphatunk abban, hogy melyek a veszélyeztetett csoportok, akiknek nagyobb szükségük van az odafigyelésre, esetleg megelőző intézkedésekre.

A dohányzás esetében az egyáltalán nem dohányzók (akár soha nem dohányzott, akár már leszokott) jellemzőit hasonlítottuk össze a dohányzókéval, függetlenül a dohányzás mennyiségétől és gyakoriságától. Itt az volt az elsődleges szempont, hogy a dohányzáshoz kapcsolódó attitűd markáns különbségét mérjük fel.

Az alkoholfogyasztás esetén azt néztük, hogy a vizsgált háttérváltozók hogyan befolyásolják az ittasság előfordulását az elmúlt egy év során. Ahogy fentebb említettük, a kulturált alkoholfogyasztást el kell választani az alkalmankénti nagy mennyiségű italozástól, ezért az elemzésben is célszerűbb a mértéktelen fogyasztás következményeként megjelenő ittasságot vizsgálni.

Drogfogyasztásnál csak az elmúlt egy évben bármennyit is fogyasztókat néztük, azokat, akikről elmondható, hogy a felmérés idején még néha előfordult, hogy valamilyen szerhez nyúltak. Nem fogyasztóként vettük figyelembe azokat, akik csak régebben használtak valamilyen tiltott szert.

Az öngyilkossági kísérleteknél is figyelmen kívül hagytuk azok számosságát (egy volt vagy több), mindenkit a kísérleti csoportba soroltunk, akinek volt már öngyilkossági kísérlete.

Az elemzés során logisztikus regressziót alkalmaztunk, amely lehetőséget ad arra, hogy a különböző háttértényezők kockázatnövelő hatását összehasonlítsuk – bár hangsúlyozni kell, hogy a vizsgálat nem az ok-okozati összefüggéseket mutatja. A táblázatokban feltüntetett értékek esélyhányadosok, azt mutatják, hogy a vizsgált háttérváltozók (pl. szülők halála, válása) milyen mértékben, hányszorosára növelik az adott viselkedésforma megjelenésének esélyét. Az értékeket csak ott tüntettük fel, ahol a kapcsolat szignifikáns.

Negatív életesemények 14 éves korig

Az adatok jól mutatják, hogy a negatív életesemények 14 éves kor előtt szinte minden esetben növelik a kockázati magatartásformák megjelenési valószínűségét, és sok esetben nincs jelentős különbség nemek szerint. A két vizsgált korcsoport (14-19 éves illetve 20-29 éves) közti különbségek pedig azt mutatják, ezek az események gyakran hosszabb távon fejtik ki hatásukat.

A szülők korai elvesztése komoly esélynövelő tényező a dohányzás szempontjából minden korcsoportban. Az alkohol- illetve drogfogyasztást kevésbé befolyásolja, de ki kell emelni a fiatal lányokra gyakorolt, jelentős öngyilkossági kockázatot növelő hatást. Azok a 14-19 éves lányok, akik korán elvesztették valamelyik szülőjüket, ötször nagyobb eséllyel követtek el öngyilkossági kísérletet.

A válás, a válással járó nehézségek, a bizonytalanná váló családi háttér jelentősen növeli minden egészségkárosító magatartásforma megjelenésének esélyét, és ez a kapcsolat itt is megmarad hosszabb távon. Itt a 20 éven aluli férfiak öngyilkossági kockázatát kell kiemelni, illetve a nőkre gyakorolt hosszabb távú hatást.

A szülő/nevelőszülő rendszeres lerészegedése komoly kockázati tényező. Egyrészt helytelen minta, másrészt az együttélés az adott személlyel komoly lelki terhet jelent. Ez megmutatkozik a magas esélyhányadosokban, főleg a drogfogyasztás esetén. A szülői minta negatív hatása az életkor előrehaladtával nő, 20 éves kor felett már nagyobb az esély a nagy mennyiségű alkoholfogyasztásra. A fiatal nők esetében az öngyilkossági kísérlettel a kapcsolat hosszabb távon mutatkozik meg.

A fiatalkori anyagi nehézségek, a munkanélküliség a családban, az ehhez kapcsolódó bizonytalanság növeli mind az ittasság, mind a dohányzás kockázatát. A drogozás szempontjából a rossz anyagi körülmények közt élő fiatalok még nagyobb veszélynek vannak kitéve, az anyagilag nehezen funkcionáló családokból nagyobb eséllyel kerülnek ki sérülten a fiatalok, egyrészt a nehézségek, másrészt feltehetően a gyerekekre fordított kevesebb idő és energia miatt. Ez a családi háttér komoly kockázatot jelent az öngyilkossági kísérletek szempontjából is, húsz éves kor alatt jobban sújtja a férfiakat, míg húsz évnél idősebb életkorban a nők esetében jelentkezik inkább kockázatként. Ide tartozik a családban előforduló betegség is, ami mindegyik kockázati magatartással kapcsolatban van.

A családban előfordult öngyilkossági kísérlet is jelentős negatív hatást mutat, ki kell emelni a mintakövetést, mivel az öngyilkossági kísérletek előfordulását ez mindkét nemnél, minden korcsoportban növeli.

Az otthoni erőszakos viselkedés, a durva veszekedések, de még inkább a fiataalt ért bántalmazás jelentik a legnagyobb kockázatot. Ennek következtében a drogozás és az öngyilkosság kockázata akár a tízszeresére is nőhet a nők között. Fontos megjegyeznünk, hogy az évek elteltével ez a hatás nemhogy csökkenne, hanem inkább növeli a kockázati magatartások előfordulását. A fiatalokra, a családi problémákra való odafigyelés, a hatékony felderítése és megelőzése a családon belüli erőszaknak az egyik legfontosabb eleme lehet minden prevenciónak.

A párkapcsolati nehézségek, a szakítás fiatal korban szintén növeli a dohányzás, alkoholfogyasztás és drogfogyasztás esélyét (14. táblázat).

Önállóság, felnőttég, kompetencia és tervek

A továbbiakban azt vizsgáltuk, hogy az alábbiakban felsorolt kérdések, amelyek az önállóságra, a felnőtté válásra és a jövőirányultságra vonatkoznak, milyen összefüggéseket mutatnak a különböző kockázati magatartásformákkal:

- Konkrét tervei vannak a jövőre nézve
- Az élete fontos kérdéseiben önállóan dönt
- Mindig számol a döntései lehetséges következményeivel
- Felnőttnek érzi magát
- Sokszor mondják Önre, hogy gyerekesen viselkedik

14. TÁBLÁZAT: Életesemények hatása (N=7785)

megtörtént 14 éves korig	nem	esélyhányadosok							
		dohányzás		alkohol, ittasság egy éven belül		drog egy éven belül		öngyilkossági kísérlet	
		14-19	20-29	14-19	20-29	14-19	20-29	14-19	20-29
meghalt az édesapja vagy az édesanyja	férfi	2,0*	1,5*	-	1,5*	-	2,6**	-	-
	nő	1,7*	2,2**	-	-	3,6*	-	5,0**	-
elváltak a szülei	férfi	1,4*	1,6**	1,5*	1,6**	-	2,0**	5,1**	-
	nő	1,4*	1,9**	-	1,6**	2,4*	2,8**	-	1,9*
rendszeresen lerészegedett a szülője vagy a nevelőszülője	férfi	3,3**	3,6**	2,2*	3,2**	4,0**	4,9**	-	-
	nő	3,1**	3,1**	-	1,9**	6,8**	6,3**	-	4,0**
elvesztette a munkahelyét a szülője vagy a nevelőszülője	férfi	3,2**	2,1**	2,2**	2,2**	2,9**	2,9**	3,1*	-
	nő	2,4**	2,1**	1,6*	1,8**	3,9**	4,3**	-	3,2**
súlyos anyagi veszteség érte a családjukat	férfi	2,7**	2,1**	1,9*	2,1**	2,3*	2,3**	5,2*	-
	nő	2,3**	2,4**	1,9*	2,1**	3,8**	4,2**	2,3*	3,5**
durva veszekedések voltak a szülei között	férfi	2,6**	2,7**	2,3**	3,0**	6,5**	3,4**	-	-
	nő	3,5**	2,5**	2,4**	2,2**	5,4**	5,5**	-	4,6**
rendszeresen megverték, bántalmazták Önt a szülei vagy a nevelőszülei	férfi	-	4,4**	-	2,5*	-	5,6**	-	4,0*
	nő	5,7**	3,5**	-	1,8*	6,5*	10,2**	-	11,5**
abortusz (ön vagy a partnere)	férfi	-	2,5*	-	3,3*	-	-	-	-
	nő	14,0*	3,6**	-	1,9*	-	4,6**	-	5,0*
szakítás	férfi	3,1**	1,8**	5,0**	2,4**	3,0**	2,4**	-	-
	nő	3,0**	2,0**	3,5**	1,8**	6,5**	2,5**	-	-
súlyos betegség (ön vagy családtag)	férfi	2,2**	1,8**	1,9*	1,7**	2,5*	2,5**	3,2*	-
	nő	1,7*	1,8**	2,7**	1,8**	-	3,7**	2,9*	4,2**
öngyilkossági kísérlet a családban	férfi	-	1,9*	-	1,8*	-	4,8**	20,0**	4,9**
	nő	3,3**	2,7**	4,5**	2,3**	6,9**	5,7**	7,7**	9,4**

* (p ≤ 0,05), ** (p ≤ 0,001)

Ezek a kérdések segítenek megbecsülni a fiatalok határozottságát az életet, a jövőt illetően, illetve, hogy a környezetük mennyire tükrözi vissza saját magukról alkotott elképzeléseiket. A válaszadók az egyes kijelentésekkel kapcsolatos egyetértésüket a „Teljes mértékben egyetért” és az „Egyáltalán nem ért egyet” végpontok közt egy ötfokozatú skálán jelölhették be. Elemzésünk során az eredmények vizsgálatának megkönnyítése érdekében összevontuk a válaszokat. Az első négy kérdés esetében a „Teljes mértékben egyetért” és az azt követő választ jelölőket összevontuk, úgy tekintve, hogy ők a kijelentéssel egyetértenek. A bizonytalanokat (a középső értéket bejelölőket) az alsó két kategóriához soroltuk. Az utolsó, ötödik kérdésnél („Sokszor mondják Önre, hogy gyerekesen viselkedik”), mivel ez egy fordított kérdés, a felső három kategóriát bejelölőket vontuk össze szemben azokkal, akik egyáltalán vagy kicsit nem értettek egyet a kijelentéssel. Az elemzés során az egyet nem értőkhöz viszonyítottuk a másik csoportot, így azoknak az esélyhányadosát elemezzük, akik egyetértenek a kijelentésekkel.

A kérdéseknél jelentős eltéréseket kaptunk mind a korosztályok, mind a konkrét személyiségjellemzők szerint. A fiatalabbak körében az önálló döntéshozatal képessége, illetve a felnőtté válás érzése növeli a dohányzás kockázatát, ez a kapcsolat húszéves kor felett megszűnik. A bizonytalanság, vagy a döntésképtelenség hiánya, amely inkább a gyermeki lét, mint a felnőtté válás sajátja protektív tényezőként jelenik meg a dohányzás szempontjából a húszéves vagy idősebb nőknél.

Az ittasság esetén a fiatal férfiakkal megfigyelhető ugyanez a kapcsolat, a lerészegedésre nagyobb esélye van annak, aki önállóan dönt a fontos kérdésekben. Húszéves kortól azonban a felnőtté válás, önállóság egyértelműen védő tényező, akár mi érezzük így, akár a környezetünktől kapjuk ezt a visszajelzést. Más szóval a húsz év felettiak közt már azok isznak kevesebbet, akik felelősségteljesebben gondolkodnak, illetve van képük a jövőről és felnőttnek érzik magukat.

Úgy tűnik, hogy a húsz éven aluli fiatalok körében a dohányzás és kicsit az alkoholfogyasztás is a felnőtt szerephez kapcsolódik, és ehhez, az általuk érvényesnek tekintett szerepelváráshoz igazítják fogyasztási szokásaikat. Ez főleg azért nagyon fontos, mert azok, akik nem gyűjtanak rá fiatal korukban, általában már nem, vagy ritkábban fognak később rászokni a dohányzásra. Érdekes lenne a dohányzáshoz mint a felnőtté válás szimbólumához kapcsolódó képet megváltoztatni a fiatalok körében.

A drogfogyasztás esetén az idősebb korosztályban a felelősségtudat, felnőtté válás kevesebb fogyasztással jár együtt, a fiatal fiúknál ez a kapcsolat sajnos szintén fordított. A jövőkép hiánya, a döntések következményeinek valamilyen fokú negligálása a nőknél kétszeres kockázatot is jelenthet húszéves kortól felfelé. Ez a különbség a két korosztály közt utalhat arra, hogy az életkor növekedésével megjelenik a felelősségtudat. A külső környezet, a barátok, rokonok felől érkező visszajelzések fontosságára utal, hogy akiket mások gyerekesnek tartanak, inkább fogyasztanak sok alkoholt egy alkalommal, mint azok, akiknek a viselkedését a környezetük nem, vagy kevésbé ítéli gyerekesnek.

Az öngyilkossági kísérletek esetén szinte csak a húsz éves vagy idősebb nők esetében mutatható ki kapcsolat a felnőtté válással, kivéve azokat a hasonló korú férfiakat, akik nem érzik, hogy ők döntenének a fontos kérdésekben. Ott azonban nagyon jól látható, mennyire fontos, hogy egy férfi érezze, van hatása az életének alakulására, így az öngyilkossági kísérlet kockázata felére csökken. Nők esetében fontosak a célok, tervek, illetve az előbb már említett felelősségtudat és a felnőtté válás érzése. Akinek vannak tervei a jövőre nézve, 40 százalékos eséllyel követett el öngyilkossági kísérletet a céltalannal szemben, a döntések következményeinek végiggondolása harmadára csökkenti a kockázatot. Habár az öngyilkosság hátterében sokféle ok állhat, a határozott célok, a még el nem ért, de megvalósítani kívánt vágyak mindenképpen komoly védelmet jelenthetnek. Ennél is nagyobb kockázatot jelent, ha valaki egyáltalán nem szokta felmérni döntéseinek a következményét.

Az adatok alapján jól látszik, hogy amennyiben csökkenteni akarjuk a fiatalok kockázati magatartását, a káros szenvedélyek előfordulását, könnyebben érünk el eredményt, ha figyelünk ezekre a háttértényezőkre is (15. táblázat).

Elégedettség mutatók

Az elégedettséget mérő mutatók fontosságát az adja, hogy a lelkiállapotunkat, mentális állapotunkat, és ezen keresztül az egészségi állapotunkat is jelentősen meghatározza, hogy mennyire vagyunk megelégedve életünkkel, lehetőségeinkkel, körülményeinkkel. A szubjektív szociális helyzet – másokhoz képest milyenek tartjuk életkörülményeinket és életünket meghatározó körülményeinket – jobban meghatározza az egészségünket, mint a tényleges anyagi helyzetünk. Ez a fogyasztói társadalomban komoly problémát okoz,

mivel a fogyasztás ösztönzése a reklámokon keresztül annak az érzésnek az erősítésén keresztül történik, hogy valami még hiányzik, valamit még meg kell szerezni, hogy amink van, az nem elég. Ez érvényes egyrészt a fogyasztási cikkekre – új, nagyobb autó, lakás, utazás –, de a személyes kapcsolatainkra is rányomhatja a bélyegét. Mindig a jobbat, az újat keressük, és ezért nem vagyunk megelégedve azzal, ami már a miénk. Az elégedetlenség pedig hiányérzetet, rossz lelkiállapotot, és ezen keresztül – bizonyos közvetítő tényezők segítségével – rosszabb egészségi állapotot eredményez. A közvetítő tényezők közt mindenképp figyelembe kell vennünk a kockázati magatartásokat, amelyeknek kapcsolata az elégedettségrel jól kimutatható a Magyar Ifjúság 2012 felmérésben is.

15. TÁBLÁZAT: Felnőtséghez, érettség érzéséhez kapcsolódó kérdések (N=7573)

felnőtséghez, érettség érzéséhez kapcsolódó kérdések	nem	esélyhányadosok							
		dohányzás		alkohol, ittasság egy éven belül		drog egy éven belül		öngyilkossági kísérlet	
		14-19	20-29	14-19	20-29	14-19	20-29	14-19	20-29
az élete fontos kérdéseiben önállóan dönt	férfi	1,4*	-	1,4*	0,7*	1,7*	-	-	0,5*
	nő	1,4*	-	-	-	-	-	-	-
konkrét tervei vannak a jövőre nézve	férfi	-	0,8*	-	0,7**	0,5*	0,7*	-	-
	nő	-	0,7**	-	0,8*	-	0,5**	-	0,4*
mindig számol a döntései lehetséges következményeivel	férfi	-	-	-	0,6**	-	0,6**	-	-
	nő	-	0,8*	0,7*	0,6**	0,5*	0,5**	-	0,3**
felnőttnek érzi magát	férfi	1,3*	-	-	0,7**	-	0,6*	-	-
	nő	1,4*	-	-	0,6**	-	0,6*	-	0,5*
sokszor mondják Önre, hogy gyerekesen viselkedik	férfi	-	0,8*	-	1,3*	-	-	-	-
	nő	-	-	-	1,4*	-	-	-	2,0*

* ($p \leq 0,05$), ** ($p \leq 0,001$)

Az elemzés során a különböző elégedettség-mutatókat (partnerkapcsolattal, baráti kapcsolatokkal, életszínvonallal, tanulási lehetőségekkel, étellel, edzettséggel, külsejével, egészségi állapotával/közérzetével), hasonlóképpen a felnőttiséget jellemző mutatókhoz, összevontuk, és a teljesen vagy majdnem teljesen elégedettekhez viszonyítottuk azokat, akik elégedetlenek vagy bizonytalanok.

A partnerkapcsolatokkal, baráti kapcsolatokkal való elégedettség összefüggése a dohányzással hasonló képet mutat ahhoz, amit a felnőttiséghez kapcsolódó érzéseknél láttunk. Minél elégedettebbek a húsz éven aluli fiatalok a partnerkapcsolatukkal, annál többet dohányoznak. Ebben az életkorban a partnerkapcsolat megléte valószínűleg a felnőttiség érzéséhez társul, és így magasabb a dohányzók aránya is. Az elégedetlenek a fiatalabb korosztályból 70 százalékos eséllyel dohányoznak azokhoz képest, akik teljes elégedettség-ről számoltak be, azonban húszéves kor felett ez a kapcsolat megszűnik.

A túlzott alkoholfogyasztás, azaz az ittasság gyakorisága csak az idősebbek közt kapcsolódik a partnerkapcsolatokhoz, ott azok, akik elégedetlenek, 30-40 százalékkal nagyobb eséllyel néznek túl sok pohár fenekére egy alkalommal. Ugyanez érvényes a drogfogyasztásra, mivel ott is az idősebb nőknél mutatható ki ilyen irányú kapcsolat. Persze itt az ok-okozat biztos többirányú, hiszen a káros szenvedély is okozhatja a kapcsolatok megromlását, az elégedetlenséget. A baráti kapcsolatokkal való elégedetlenség jóval erősebben függ össze a drogfogyasztással (a nők körében, minden korosztályban), illetve az öngyilkossági kísérletekkel – alátámasztva, hogy a nők számára a baráti kapcsolatok fontosabb egészségvédő tényezőt jelentenek, mint a férfiak számára. Mivel a végleges elköteleződés időpontja egyre jobban kitolódik, ezért lehetséges, hogy a fiatalok számára – egyfajta minőség szempontjából – a baráti kapcsolatok meghatározóbbak, mint a partnerkapcsolatok.

Az életszínvonallal való elégedettség is összefüggést mutat a különböző kockázati magatartásokkal, kivéve az öngyilkossági kísérleteket. A dohányzás és drogfogyasztás szempontjából azonban az elégedetlenség komoly kockázati tényező, az elégedetlenek mintegy kétszer akkora eséllyel dohányoznak és fogyasztanak tiltott szereket, mint azok, akik meg vannak elégedve a helyzetükkel. Az ittasság előfordulásával a kapcsolat vegyes, a húsz év alatti nők, ha elégedetlenek, kevesebb alkoholt fogyasztanak – vagy éppen ez az elégedetlenségük oka. A férfiak számára húsz éves kortól jelenik meg a rossz életszínvonal, mint kockázati tényező.

A tanulási lehetőségekkel, illetve a jövőbeli kilátásokkal való elégedetlenség is erős összefüggést mutat a káros magatartásokkal, elsősorban a dohányzással és az ittassággal. Ez a kapcsolat elsősorban húszéves kortól jelenik meg mindkét nemben, habár az ennél fiatalabb férfiaknál is kimutatható a dohányzással és a drogfogyasztással a kapcsolat. Feltételezhető, hogy a fiatalabbakat még mind a továbbtanulás, mind a jövőbeli kilátások kevésbé foglalkoztatják, és így az azokkal kapcsolatos – vélt vagy valós – nehézségek hatása is kisebb.

A rossznak ítélt jövőbeni kilátások, illetve az étellel való elégedetlenség is elsősorban a dohányzással és a drogfogyasztással függ össze, 1,3-2,2-szeresre növelik a különböző kategóriákban a káros magatartásformák előfordulásának esélyét.

A külsővel való elégedettség is hatással van a fiatalokra. Nők esetében a dohányzással, drogfogyasztással és az öngyilkossági kísérletekkel mutatható ki a kapcsolat húszéves kortól, míg a férfiaknál csak az alkoholfogyasztás esélyét növeli.

Nagyon fontos az egészséggel, közérzettel való elégedettség. Kutatások igazolják (Skrabski, 2003, Skrabski és tsai, 2004, Skrabski és tsai, 2005), hogy az egészségünkkel kapcsolatos érzéseink nagyon jó előrejelzői a tényleges egészségi állapotnak és a várható élettartamnak is. És bár itt is feltételezhető a kétoldalú kapcsolat – aki sokszor issza le magát, vagy drogozik, az esetleg később betegebbnek érezheti magát –, mindenképp figyelemreméltó az ittasság gyakoribb előfordulása az elégedetlenek közt, és a drogozással is erős a kapcsolat, kivéve a 20 éves vagy idősebb férfiaknál. A dohányzás esélyét a nők körében növeli az elégedetlenség. Ami azonban igazán figyelemreméltó, az az öngyilkossági kísérletek előfordulásával való kapcsolat, az elégedetlen nők közt négyszeres az esély az elkövetett kísérletre. Emögött minden bizonnyal nagyon sok valós betegség, egészségügyi probléma is meghúzódik, nem az állapotuk téves megítéléséről van szó. Fontos lenne azonban, hogy azok számára, akik valamilyen egészségügyi problémával élnek, a társadalom teljes életet, megfelelő körülményeket biztosítson, illetve elérjük, hogy a különböző közösségek az ilyen problémával élő embereket elfogadják (16. táblázat).

16. TÁBLÁZAT: Elégedettség és a káros magatartásformák kapcsolata
(N=7757)

elégedettség	nem	esélyhányadosok							
		dohányzás		alkohol, ittasság egy éven belül		drog egy éven belül		öngyilkossági kísérlet	
		14-19	20-29	14-19	20-29	14-19	20-29	14-19	20-29
elégedetlen partnerkapcsolatával	férfi	0,7*	-	-	1,4**	-	-	-	-
	nő	0,7*	-	-	1,3*	-	2,3**	-	1,8*
elégedetlen baráti kapcsolataival	férfi	-	-	-	-	-	-	3,2*	-
	nő	-	1,3*	-	-	2,9**	2,6**	2,1*	3,8**
elégedetlen jelenlegi élet-színvonalával	férfi	1,9**	1,8**	-	1,4**	2,2*	1,5*	-	-
	nő	-	1,7*	0,7*	-	-	2,1**	-	-
elégedetlen tanulási lehetőségeivel	férfi	1,6**	1,9**	-	1,4**	2,3**	1,9**	-	-
	nő	-	1,5**	-	-	-	2,0**	-	1,8*
elégedetlen jövőbeli kilátásaival	férfi	1,4*	1,6**	-	1,4**	1,7*	1,6*	-	-
	nő	1,3*	1,6**	0,7*	-	1,9*	1,7*	-	-
elégedetlen általában az életével	férfi	1,6*	1,8**	-	1,4**	1,7*	1,6*	-	-
	nő	-	1,9**	0,7*	-	-	2,2**	-	-
elégedetlen edzettségével	férfi	-	-	1,3*	1,4**	1,7*	-	-	-
	nő	-	1,2*	-	-	-	1,7*	-	1,8*
elégedetlen külsejével	férfi	-	-	-	1,3*	-	-	-	-
	nő	-	1,4**	-	-	-	1,9**	-	2,5*
elégedetlen egészségével, közérzetével	férfi	-	-	1,5*	1,3*	1,7*	-	-	-
	nő	1,4*	1,4**	1,4*	1,5**	2,6*	2,1**	4,0**	4,1**

* (p ≤ 0,05), ** (p ≤ 0,001)

IV. Összefoglalás

Vizsgálatunkban áttekintettük a fiatalok kockázati magatartásával kapcsolatos eredményeket, elsősorban a Magyar Ifjúság 2012 kutatás adataira támaszkodva. Az eredmények nem adnak okot a megnyugvásra, még sok tennivaló van a káros magatartásformák csökkentése érdekében. Ugyanakkor meg kell jegyeznünk, hogy az Ifjúság2008 kutatás eredményeihez viszonyítva néhány területen javulás mutatkozott, de a káros magatartásformákat jellemző értékek még így is magasak. Ezt támasztja alá, hogy a 2008 és 2012 közt 10 százalékkal nőtt azoknak az aránya, akik soha nem dohányoztak, ugyanakkor a fiatalok 27 százaléka napi szinten dohányzik. A 2008-as évhez viszonyítva csökkent azoknak az aránya is, akik kipróbáltak (bevallották) illegális drogokat, a fiatalok 9 százaléka használt valamilyen drogot. A megkérdezett fiatalok alig több mint a fele (55 százalék) az elmúlt egy évben egyszer sem, vagy csak nagyon ritkán fogyasztott alkoholt. 13 százalékuk hetente legalább egyszer, és köztük 1 százalék volt a naponta fogyasztók aránya.

Általában a Magyar Ifjúság 2012 kutatás kedvezőbb eredményeket mutat, mint a hasonló nemzetközi felmérések, pl. az ESPAD vizsgálat. Ennek oka lehet egyrészt a kérdezés időpontja, a jogi környezet változása, amely hatást gyakorolhat egyes kérdéseknél a válaszadási hajlandóságra, másrészt ide sorolhatók a kérdezés körülményei, amelyek ha nem megfelelőek, érzékenyen befolyásolhatják a kérdések megválaszolását. Mindez azonban nem befolyásolja a különböző vizsgálatok eredményeinek megbízhatóságát, a háttértényezők és a káros magatartásformák közti összefüggések feltérképezését.

A megelőzés, a segítségnyújtás általános módja az adott magatartásformával kapcsolatos információk, hátrányok bemutatása, az egészséges viselkedés reklámozása, elfogadottá tétele. Adataink azonban azt mutatják, hogy érdemes lenne a fentiekől eltérő módon is közelíteni a káros magatartások csökkentéséhez.

A 14 éves korig bekövetkezett negatív életesemények – családi problémák, haláleset vagy betegség – nagymértékben összefüggnek a káros magatartásformák előfordulásával. Habár a családon belüli halálozás, betegségek megjelenése a fiatalok kockázati magatartásával foglalkozó prevenciók szakemberek által nem befolyásolható, negatív hatásuk mégis csökkenthető

lenne a megfelelő megküzdési módok átadásával, tanításával, a nehéz helyzetben lévő fiatalkorúakra való nagyobb odafigyeléssel. A párkapcsolatból eredő problémák (pl. abortusz, szakítás) feldolgozásához is nyújtható segítség, illetve a megelőzés is nagyobb szerepet kaphatna. Kifejezetten erős negatív hatása van a bántalmazásnak, ennek felismerése, visszaszorítása, a sértettek megfelelő gondozása kiemelt feladatként fogalmazható meg.

Az önállóság, felnőtté váláshoz kapcsolódó társadalmi, kulturális minták megváltoztatásával is lehetne tenni a korai dohányzás és alkoholfogyasztás ellen, hiszen ezek hatása jól megfigyelhető a fiatalok körében. A tizenévesek közt az alkoholfogyasztás kevésbé, a dohányzás viszont erősen összefügg a felnőtté válás, önállóság érzésével – ugyanez a kapcsolat huszonevesen már nem tapasztalható, sőt megfordul. Ebben komoly szerepe lehet a tiltásnak, ami a nagykorúsághoz köti a fenti élvezeti cikkek fogyasztását. Fontos lenne a tiltás egészségvédő szerepének hangsúlyozása a fiatalok számára, hogy a dohányzásra és az alkoholfogyasztásra ne a nagykorúság bizonyításaként tekintsenek rá.

A fiatalok elégedetlensége, az abból fakadó negatív érzések, a pozitív kilátások és jövőkép hiánya ugyancsak komoly kockázati tényező, elsősorban a huszonevesek közt, de hatása a fiatalabbak közt is megjelenik. A fogyasztói szemlélet, amely állandó hiányérzetet sugall, növeli az elégedetlenséget, amely szoros összefüggést mutat az alkohol és drogfogyasztással, valamint a dohányzással. Az ideálok elérhetetlensége gyakran a külsővel való elégedetlenségben jelenik meg. A fiatalok egészségi állapot mutatói arra is felhívják a figyelmet, hogy többet kell tenni a fiatalok egészségi állapotának javításáért, amelyben fontos szerepet játszik a rendszeres testmozgás és a sportolás.

Fontos felhívni a figyelmet az öngyilkossági magatartás, az öngyilkossági kísérletek háttértényezőire, melyek közül a baráti kapcsolatoknak kiemelt jelentőségük van. A társas környezet, a kortárs kapcsolatok jelentős segítséget jelenthetnek az egyedül maradtak számára, csökkentve az öngyilkossági gondolatok előfordulását, vagy a kísérletek bekövetkeztét.

Az elégedettség szubjektív mutatóinak fontosságát azért érdemes hangsúlyozni, mert különösen a fiatalok esetében nem mindig a tényleges anyagi helyzet, a lehetőségek, hanem ezek másokhoz viszonyított megélése számít. Azok a pszichoedukációs törekvések, amelyek az önismeret, a reális énkép, az egyénnel és társadalmi csoportokkal szemben gyakorolt empátia és

együtműködési készség gyakorlására irányulnak támogatandók, mert közérzetjavító és ártalomcsökkentő hatásuk bizonyított.

A vizsgálati eredmények alapján elmondhatjuk, hogy a különböző kampányoknak, ismeretterjesztő programoknak nem elég az önkárosító magatartásformák hátrányaira felhívni a figyelmet. A megküzdési technikák oktatását, az egymásra való odafigyelést, a kortárssegítés támogatását, a meggyengült társadalmi tőke erősítését már gyermekkorban el kell kezdeni.

- Bearman, Peter S. – Moody, James (2004): Suicide and Friendships Among American Adolescents, *Am J Public Health*. 2004 January, 94(1): 89–95.
- Bjarnasson, Thoroddur (2009): Anomie among European Adolescent. Conceptual and empirical clarification of a multilevel sociological concept. *Sociological Forum*, 24(1) 135-161.
- Domokos, Tamás (2010): Módszertan (in: Ifjúságügy – ifjúsági szakma, ifjúsági munka Módszertani kézikönyv / Nagy Ádám dr., Földi László, Járosi Éva szerk./ ISzT–Mobilitás–ÚMK, Budapest, 2010)
- Elekes, Zsuzsanna (2009a.): Egy változó kor változó ifjúsága. Fiatalok alkohol- és egyéb drogfogyasztása Magyarországon – ESPAD 2007. 220. NDI – L'Harmattan, Budapest
- Konkolý Thege, Barna – Urbán, Róbert – Kopp, Mária (2013): Four-year prospective evaluation of the relationship between meaning in life and smoking status. *Subst Abuse Treat Prev Policy*. 2013 Feb 22;8:8. doi: 10.1186/1747-597X-8-8.
- Kokkevi, Anna – Rotsika, Vasiliki – Arapaki, Angeliki – Richardson, Clive (2012): Adolescents' self-reported suicide attempts, self-harm thoughts and their correlates across 17 European countries. *J Child Psychol Psychiatry*, 2012 Apr;53(4):381-9. doi: 10.1111/j.1469-7610.2011.02457.x. Epub 2011 Sep 5.
- Kokkevi, Anna – Rotsika, Vasiliki – Arapaki, Angeliki – Richardson, Clive (2011): Increasing self-reported suicide attempts by adolescents in Greece between 1984 and 2007, *Soc Psychiat Epidemiol.*, DOI 10.1007/s00127-010-0185-3)
- Kokkevi, Anna. – Fotiou, Anastasios (2009): The ESPAD Psychosocial Modul. in Hibell et al. 2009 The 2007 ESPAD Report CANEMCDDA, Stockholm: Council of Europe, 172-183.
- Kopp, Mária – Skrabski, Árpád (2007): A magyar népesség életkilátásai. *Magyar Tudomány*, 168.2007.9 1149-1153.
- Rimm, Eric B. – Klatsky, Arthur – Grobbee, Diederick – Stampfer, Meir J. (1996): Review of moderate alcohol consumption and reduced risk of coronary heart disease: is the effect due to beer, wine, or spirits? *BMJ*, Volume 312, 23 March
- Stampfer, Meir J. – Colditz, Graham A. – Willett, Walter C. – Speizer, Frank E. – Hennekens, Charles H. (1988): A prospective study of moderate alcohol consumption and the risk of coronary disease and stroke in women. *N Engl J Med*. 1988 Aug 4;319(5):267-73.
- Skrabski, Árpád (2003): Társadalmi tőke és egészségi állapot az átalakuló társadalomban, Budapest, Hét szabad művészet könyvtára
- Skrabski, Árpád. – Kopp, Mária – Rózsa, Sándor – Réthelyi, János – Rahe, Richard (2005): Life meaning: an important correlate of health in the Hungarian population, *Int J. Behavioral Medicine*, 12(2), 78–88.
- Skrabski, Árpád – Kopp, Mária – Rózsa, Sándor – Réthelyi, János (2004): A koherencia, mint a lelki és testi egészség alapvető meghatározója, *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika*, 5(1), 7–26.
- Susánszky, Éva – Szántó, Zsuzsa (2008): A magyar fiatalok (15-29 éves) egészségi állapota, egészség- és rizikómagatartása és egészség-jövőképe. In: *Magyar lelkiállapot 2008: Esélyerősítés és életminőség a mai magyar társadalomban*. Szerk.: Kopp M., Budapest, Semmelweis Kiadó, 2008, p. 200-205.
- Szántó, Zsuzsa – Susánszky, Éva – Kopp, Mária (2003): Az egészségi állapot és a leszokási szándék kapcsolata a különböző életkorú dohányzók körében. *LAM*, 13(8) 682-685.
- The 2011 ESPAD Report, Substance Use Among Students in 36 European Countries

VII. SZABADIDŐ

Szabadidős tervek és tevékenységek

NAGY ÁDÁM

I. Elméleti megközelítések

A szabadidő megnövekedett fontossága és társadalomszervezési jelentősége miatt napjaink társadalmát – igyekezve megtalálni azt a narratívát, amellyel minél jobban leírhatóak a társadalmi folyamatok, csoportok – többen szabadidő-társadalomnak nevezik. Ezen értelmezések szerint a szabadidő-társadalom jellegzetességei közé tartozik az időaspektusok közötti éles határ megszűnése, a növekvő igény a mennyiségi idő minőségivé konvertálására, valamint a szabadidő szerepének és társadalmi presztízsének növekedése (Tibori, 2003; Kiss, 2013). Az életmód megváltozásának egyik fő iránya az élményszerzés jelentőségének növekedése, amely átformálja a társadalmat¹.

A szabadidő a századok trendjeit tekintve egyre növekvő idő, s így nem csoda, ha egyre több kérdést vet fel az egyén, a társadalom fizikai, mentálhigiénés és szociális egészsége szempontjából. Ez igaz akkor is, ha a kései Kádár-kor önkizsákmányoló második, sőt harmadik műszakjai beleégtek az idősebb nemzedék szokásrendszerébe, s vannak a világnak tájai, ahol még gyermekmunkában sem ritka a 12-16 órás robot. S akkor is, ha ez a szabadidő tartalmában, szerkezetében roppant tagolt: vannak társadalmi csoportok, akik megtermelt profitjukat, jövedelmüket nem győzik szabadidőre „költeni”; s megnőtt azok száma, akik számára nincs is más, mint a munkalehetőségtől megfosztott „szabad idő”.

1 „Míg a hagyományos európai civilizációban a „Szeresd felebarátodat!”, „Áldozd föl magad!”, „Korlátozd vágyaidat!”, „Dolgozz!” normái voltak meghatározók, addig a fogyasztói civilizáció a „Szeresd önmagad!”, „Valósítsd meg önmagad!”, „Éld ki szabadon a vágyaid!”, „Élvezd az életet!” célkitűzéseitől hangos.” (Hankiss 1999, idézi Éber, 2008).

1. A szabadidőben a „szabadság” teszi a dolgát. Olyan tevékenységek és hatások tehát, amelyek ugyan építenek a családi, elsődleges szocializáció erényeire és deficitjeire, az intézményes másodlagos szocializáció ilyen vagy olyan hatásaira, de alapvetően a választó egyén (egyedül vagy csoportban, akár több referenciacsoportban egyszerre) aktivitása a perdöntő már választásaiban is. Értékek, képességek, szükségletek, kihívások bonyolult világa tartozik ehhez az univerzumhoz a maga végtelen sokszínűségében – demokratikus társadalmakban a működő erkölcsök „legkisebb közös többszöröse”, és a jogszabályok szabnak csak határt.

A hétköznapi tapasztalatok is arra utalnak, hogy átalakult az időélmény és az időszerkezet (Pikó, 2005), a szabadidő sokszor egyre kevésbé különül el a munkaidőtől, máskor nem közelíthető meg maradékelven; s vannak, akik számára a túlhajtott munka, a munkanélküliség, vagy a munka-hobbyi kettős összemosódása („a munkám a hobbim”) miatt nem értelmezhető a munka és a szabadidő szétválasztása. Sőt, szabadidőnek alapvetően a szubjektív szabadidő értelmezhető, amikor az egyén tudatában úgy konstruálódik az adott esemény, hogy az független bármiféle külső kényszertől és ura saját helyzetének. A szabadidő tehát nem az időben és nem a cselekvésben, hanem magában a cselekvőben létezik. Így a szabadidő inkább személyes elkötelezettség, mintsem a körülmények kínálta lehetőség.

Míg magyarul a szabadidő kifejezést használjuk minden szabadon végzett tevékenység eltöltésére szánt időre, az angol nyelv a teljes szabadidőt (viszszamaradt idő megközelítés) free time-nak (a teljes nem munkával/iskolával, családdal/egyéb kötelezettségekkel) míg a tevékenység alapú megközelítés idejét leisure time-nak (a tervezett, tevékeny, a nem „csak úgy” eltöltött szabadidőt) nevezi. A Veblen (1890) által először használt fogalom pár más-képpen megfogalmazva:

- Free time a nem munkával töltött idő. Ha a mindennapi embernek marad egy kis szabadideje, csinál vele valamit, ami ízlésének és lehetőségeinek éppen megfelel.
- Leisure time a megtervezett, minőségi szabadidő – benne az ember a szabadság érzését és lehetőségét teljesíti ki, szabadságot ad arra,

hogyan megvalósítsuk magunkat. A munkaidőben az ember azt végzi, amit kell, a leisure szabadidőben szabadságát gyakorolva azt teszi, amit akar.

A növekvő free time, és a leisure time értelmes, az egyén számára hasznos, élvezetes eltöltése központi kérdés lett tehát, bár sokszor nem vagyunk felkészülve a megnövekedett időmennyiség (free) autentikus szellemben (leisure) történő felhasználására.

Ilyen értelemben meg kell különböztessünk mennyiségi és minőségi időt, s be kell lássuk, sokkal kevésbé az órák száma, mint az adott tevékenységgel eltöltött minőségi idő érdekes a számunkra. Például a családban – annak ellenére, hogy a mennyiségi együttlét ideje is fontos mutató – sem az az igazán lényeges, ha a család tagjai fizikailag egy helyen vannak, de közben „apa mosdik, anya főz, gyerek tévét néz, kutya internetezik”, hanem amikor a család közös tevékenységet végez (kirándul, kártyázik, együtt néz tévét), azaz minőségi időt tölt el közösen. Ugyanakkor felméréseink legtöbbször csak a mennyiségi időre vonatkoznak. A kvantitatív megközelítéssel készülő kérdőíves kutatások eredményeiből ugyan részletes adatokkal rendelkezünk az időháztartásra vonatkozóan (pl. KSH, 2010), azonban a minőségi különbségeket a kérdőíves kutatások csak korlátozottan képesek mérni (Diósi-Székely, 2009). Az időmérleg megközelítések további korlátozó tényezőjét jelentik az idő lineáris szemléletéből következő anomáliák, a tényleges cselekményekre fordított idő és a megélt idő közötti különbségek, a szimultán módon történő, összecsúsztó tevékenységek. Utóbbi probléma nagyságát jelzi a kötetünk médiafogyasztás fejezetének média multitaskingra vonatkozó része is.

Szabadidős és időháztartás-vizsgálatok

A nemzetközi időháztartás-kutatások a szabadidő-eltöltés szempontjából általában négy csoportot (klasztert) találnak, amelyek, bár más-más elnevezések alatt, de úgy tűnik, hogy általános jellegzetességekkel bírnak (a vizsgálatok több országban és időben hasonló eredménnyel zárultak, értelmezhető társadalmi csoport vagy aktivitás szempontjából Peterson, 1981; Girard munkáját idézi Vitányi, 2006; Wiesand, 2000). Ezen csoportok a következők:

- passzívak (low-brow [Peterson], sétálók [Girard], differensek): nem aktívak a szabadidő-eltöltésben, legfeljebb a barkácsolás és a „sétálás” a tevékenységük (Girard alapján Vitányi, 2006); jellegzetesen munkások vagy mezőgazdasági alkalmazottak, marginalizálódtak;
- rekreációsok (middle-brow [Peterson], szórakozás-fogyasztók [Wiesand], hasznélvezők): szabadidős-tevékenységük család és sportközpontú (Peterson, 1981), kulturális tevékenységükre a populáris kultúra jellemző (tv-nézés, vásárok, bálók látogatása); jórészt alkalmazottakból áll, és ez a réteg a népeesség csaknem felét teszi ki; alapvetően befelé fordulók és élvezik a fogyasztói társadalom gyümölcsét;
- műveltek (felhalmozók [Peterson], fogyasztók [Girard], mindenevők [Vitányi], aktívak): a kultúra, de annak nem elsősorban a magaskultúra elemeiből választók; közélet iránt érdeklődők, aktívak a politikai és a civil társadalmi életben;
- kiváltságosok (autonómok [Vitányi], high-brow [Peterson], lelkesek [Wiesand]): a magaskultúra fogyasztói, szabadfoglalkozásúak, értelmiségiek, vezetők, politikusok, hivatalnokok (Vitányi, 2006).

Ezt a modellt használva Vitányi maga is négy elemet különböztet meg a szabadidős viselkedési típusokat tekintve:

- passzív szabadidő: ilyenkor szabadidőnkben nem csinálunk semmit (legfeljebb tv-t nézünk, házimunkát végzünk, vagy kocsmába megyünk);
- kreatív szabadidő: szabadidőnk ezen részét felüdülésre használjuk, a könnyű műfajokat részesítjük előnyben;
- akkumulatív szabadidő: széles érdeklődési körrel, általános jelleggel, a kipróbálás attitűdjét előtérbe helyezve, nem elköteleződő magatartás jellemzi ezt a szegmenst;
- inspiratív szabadidő: a magasabb kultúrával töltött szabadidő (önmagát építő értékeket ápoló időszak) (Vitányi, 1993).

Sajátos eredménye a korábbi időháztartás-vizsgálatoknak, hogy a magyar társadalom „miközben arra törekedett, hogy a mintául választott

szabadidő-társadalmak fogyasztását, életnívóját elérje, feláldozta szabadidejét... a napi megélhetés biztosítása kényszerítette ki a férfiaknál a növekvő többletjövedelem-szerző, míg a nőknél a fokozott kiadásmegtakarító tevékenységeket, elvesztve a szabadidős tevékenységeket, ...s a folyamatosan zsugorodó szabadidő egyre egysíkúbbá, fantáziátlanabbá vált a felnőtt társadalomban” (Tibori, 2003).

Izgalmas kérdéseket tehetünk fel tehát:

- Mekkora szabadidő mennyiséggel gazdálkodnak a fiatalok? Tekintheető-e társadalmunk az ő szempontjukból szabadidős társadalomnak (akkor tekintjük annak, ha a szocializációs közegek (Nagy-Trencsényi, 2012²) közül ennek a legnagyobb az időhányada)?
- Milyen a magyarországi fiatalok szabadidő-szerkezete (free és leisure aspektusa, aktivitása és passzivitása stb.)? A magyarországi fiatalok szabadidő-gazdálkodása is négy fentebb említett csoportra vezethető vissza? A fiatalok szabadidő-felhasználása is egysíkú, illetve fantáziátlan (már amennyiben ennek ellentétéként a sokszínűséget, sokféleséget nevezük meg)?

II. A szabadidő terei és tevékenységei az elmúlt években³

A Magyar Ifjúság 2012 adatai szerint a fiatalok 9 százalékának a hétköznapi teendők mellett semmilyen szabadideje nincs, és 4 százalékuknak a hétvégéit is a kötelezettségek töltik ki. A többiek hétköznaponként átlagosan 3 és fél óra, hétvégenként 8 óra szabadidőről számoltak be hasonlóan a 2008-as adatokhoz, amikor ugyanerre a kérdésre átlagosan hétköznap 3 és fél, hétvégén közel 9 órát mértek. Mindez azt jelentheti, hogy noha a többség számára létezik szabadidő, ez más tevékenységek rovására nem meghatározó mennyiségű a fiatalok életében.

2 Szocializációs közegek azon szocializációs ágenseket tekintettük, melyek mind hatókör (majd mindenkire közvetlenül ható szocializációs ágens), mind idő-intenzitás (elegendő időt és elég inenzíven ható szocializációs ágens), mind a sajátos szabályrendszer szempontjait teljesítették.

3 A továbbiakban a szabadidő szempontjából legjellegzetesebbnek gondolt változók – nem, életkor, szubjektív anyagi helyzet és az iskolai végzettség – szerinti megoszlásokkal foglalkozunk.

Hétköznaponként jellemzően a tizenévesek, a fiúk/férfiak és a kedvezőtlenebb anyagi körülmények között élők számára létezik szabadidő, és idővel is szignifikánsan többel rendelkeznek, szemben a huszonévesekkel, a lányokkal/nőkkel és jómódúakkal. Hétfvégénként is hasonló a helyzet azal a különbséggel, hogy a jómódúak számára a hétfvégeken átlagosan több szabadidő áll rendelkezésre, mint a kedvezőtlenebb anyagi körülmények között élők számára.

A korábbi adatokhoz viszonyítva, 2012-ben csak részben módosult a fiatalok szabadidő eltöltésének struktúrája. A szabadidő terei alapvetően nem változtak meg, a fiatalok továbbra is otthonukban és barátaiknál töltik el leggyakrabban a kötelességeik után fennmaradt idejüket, legyen szó egy átlagos hétköznapról, vagy hétfvégéről. Az átlaghoz képest inkább a tizenéveseket és a fiúkat/férfiakat jellemzi, hogy nem otthon, illetve barátoknál töltik a szabadidejüket⁴.

1. TÁBLÁZAT: Átlagos heti szabadidő a fiatalok különböző csoportjaiban**

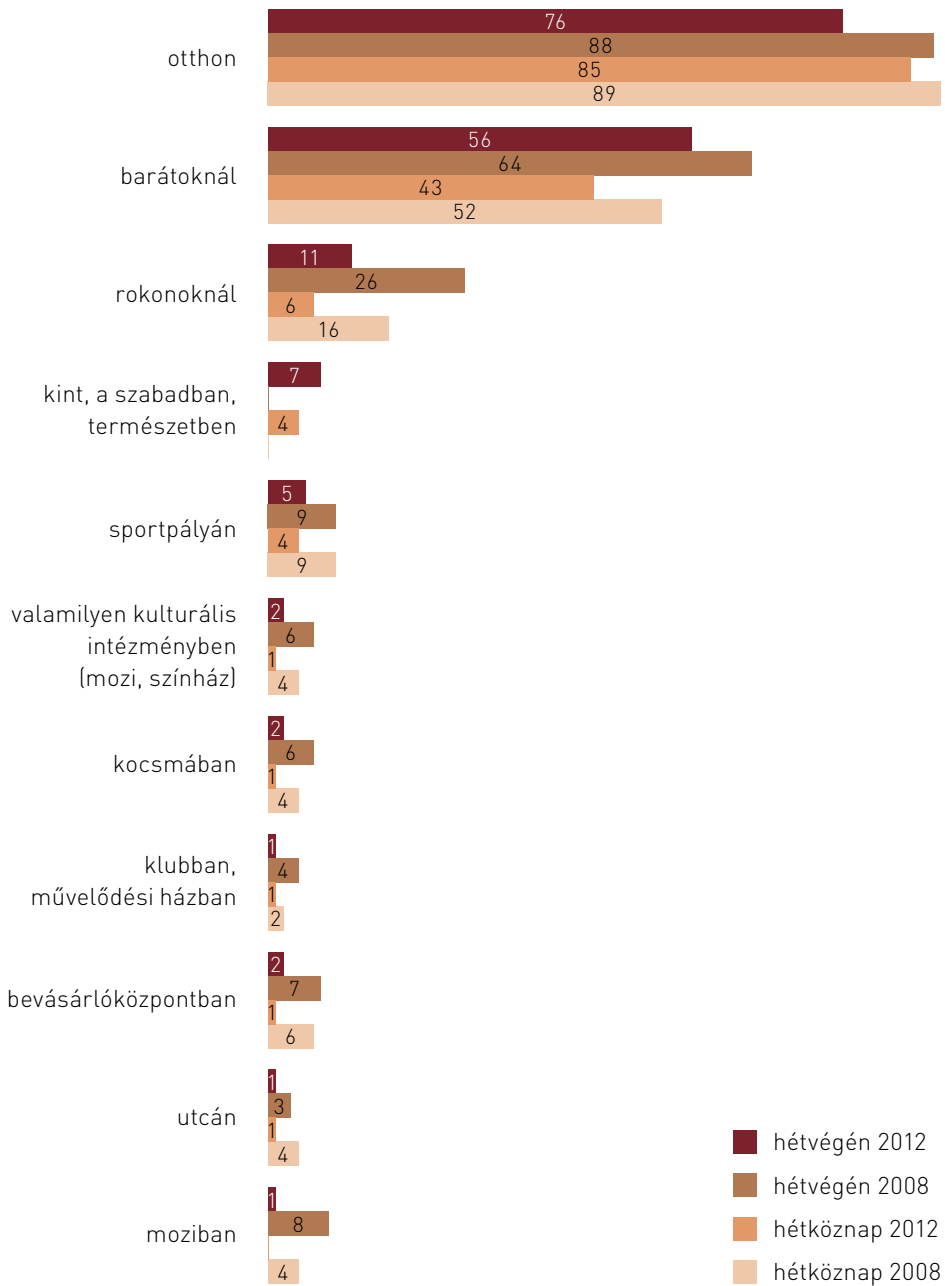
(N_{hétköznap} = 6856; N_{hétfvége} = 7221; óráátlagok)

	hétköznap	hétfvégén
15-19 éves	3,7	9,1
20-24 éves	3,9	8,3
25-29 éves	3,5	7,4
férfi	3,9	8,7
nő	3,5	7,7
gondok nélkül élnek	3,9	9,7
beosztással jól kijönnek	3,4	8,2
éppen hogy kijönnek a jövedelmükből	3,5	7,7
hónapról-hónapra anyagi gondjaik vannak	4,3	8,9
nélkülözések között élnek	5,2	9,6

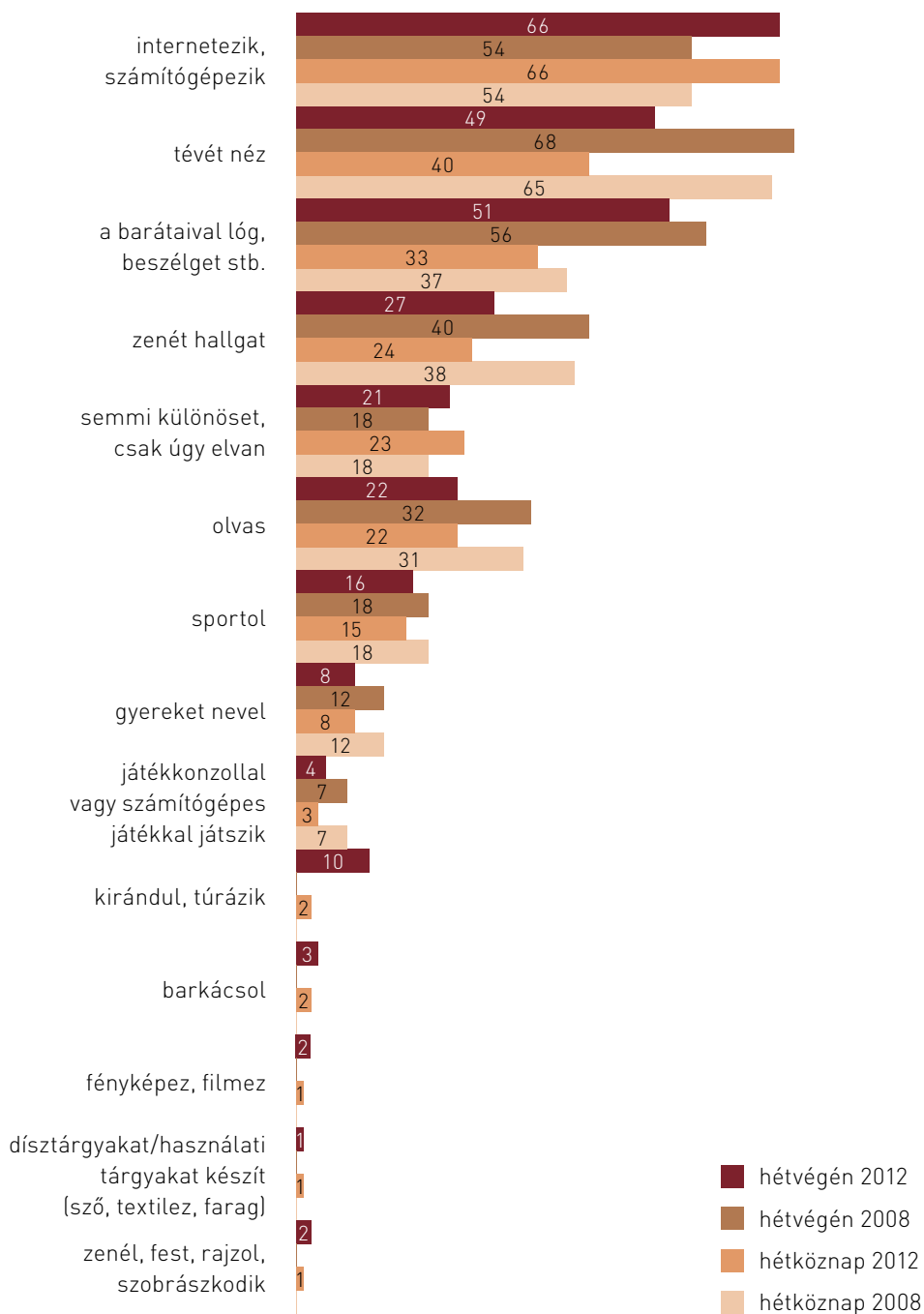
** (p ≤ 0,001)

4 Míg a fiúk/férfiak 17-26 százaléka, addig a lányok/nők 13-21 százaléka nem említette a szabadidő-eltöltés helyszínei között otthonát, hasonlóan a 15-19 évesek 17-25 százalékához és a 25-29 évesek 12-21 százalékához. A barátoknál töltött szabadidő más természetéről árulkodik, hogy míg a fiúk/férfiak 47-60 százaléka, addig a lányok/nők 39-52 százaléka említette hétköznap, illetve hétfvégi szabadidős helyként. Hasonlóan nagyarányú különbséget találunk korcsoportok szerint, a 15-19 évesek 48-63 százaléka, míg a 25-29 évesek 35-46 százaléka tölti szabadidejét a barátainál hétköznaponként és a hétfvégeken.

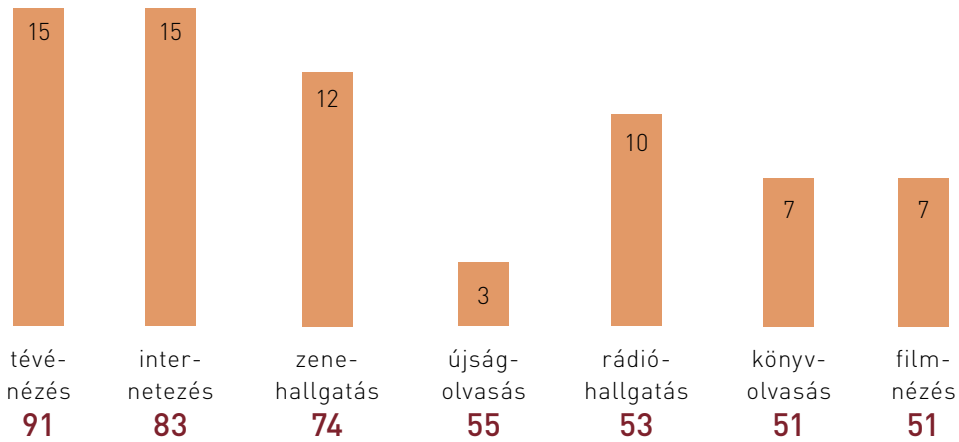
1. ÁBRA: A szabadidő eltöltésének helyei („Hol tölti szabadidejét a leggyakrabban egy átlagos hétköznapon, illetve hétvégén?” N₂₀₀₈=7861; N₂₀₁₂=7345; százalékos megoszlás)

2. ÁBRA: Szabadidős elfoglaltságok („Mit csinál leggyakrabban a szabadidejében?” N₂₀₀₈=6396; N₂₀₁₂=7345; százalékos megoszlás)

3. ÁBRA: Médiafogyasztás (N=8000; százalékos megoszlás és átlag)

A megkérdezett fiatalok szabadidős tevékenységei már sokkal nagyobb változatosságot és a korábbiaktól való eltérést mutatnak. A leginkább figyelemre méltó változást a leggyakoribb tevékenységben találjuk, míg 2008-ban a fiatalok többségének hétköznapi és hétvégi szabadidejét a televízió uralta (hétközben 65 százalék, hétvégén 68 százalék), addig 2012-ben már kevesebb, mint felükre (hétközben 49 százalék, hétvégén 49 százalék) igaz ugyanez. Ezzel együtt a szabadidő legfontosabb tevékenysége a számítógép- és internethasználat lett. A televízió mellett a zenehallgatás, az olvasás és a videojátékozás is visszaszorult, ugyanakkor a semmittevés némi növekedést mutat. A 2012-es kutatásból csakúgy, mint a négy évvel ezelőttiből jól kimutatható, hogy a barátságok ápolására főként a hétvégék alkalmasak (hétvégén 51 százalék, hétközben 33 százalék).

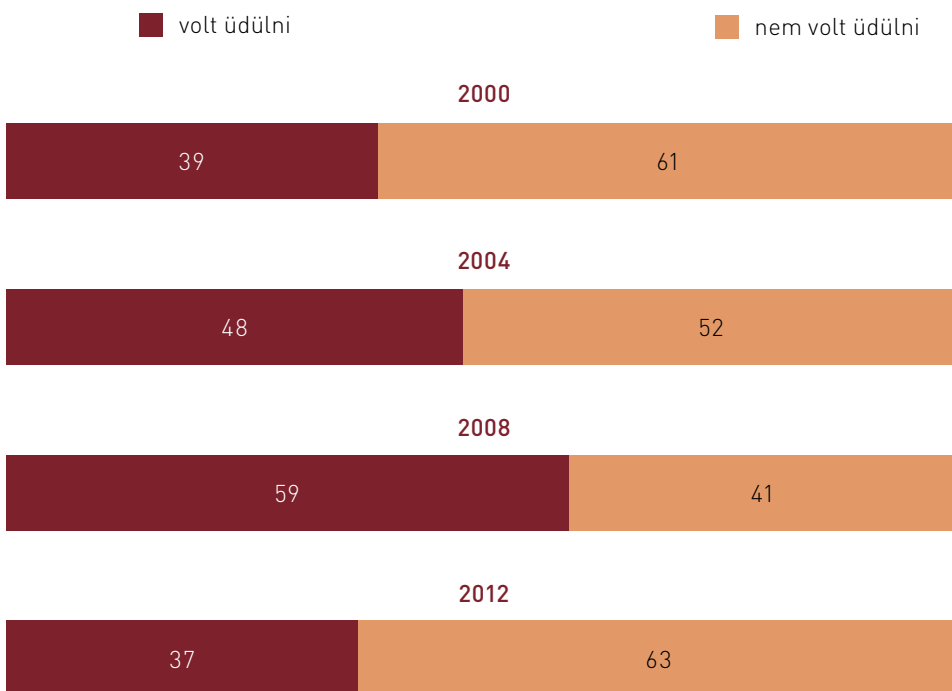
2012-ben volt lehetőségünk néhány – a korábbi kutatásokban nem szereplő – aktív szabadidős elfoglaltságra is rákérdezni, amiből kiderül, hogy hétvégenként csupán minden tizedik fiatal szokott kirándulni, vagy túrázni és mindössze a 15-29 évesek néhány százalékára jellemző, hogy valamilyen alkotó, művészi tevékenységet végez szabadidejében.

A tevékenységtypológián belüli arányokról nehéz pontos becslést készíteni, hiszen a Magyar Ifjúság 2012 nem időmérleg-vizsgálat, a médiafogyasztási szokásokat vizsgálva azonban egy hozzávetőleges becslést készíthetünk. A szimultán tevékenységekkel is számolva nagyjából azt mondhatjuk, hogy a szabadidő nagy része, legalább kétharmada-háromnegyede mediatisztált környezetben zajlik. Amennyiben a heti médiafogyasztás átlagértékeit vizsgáljuk

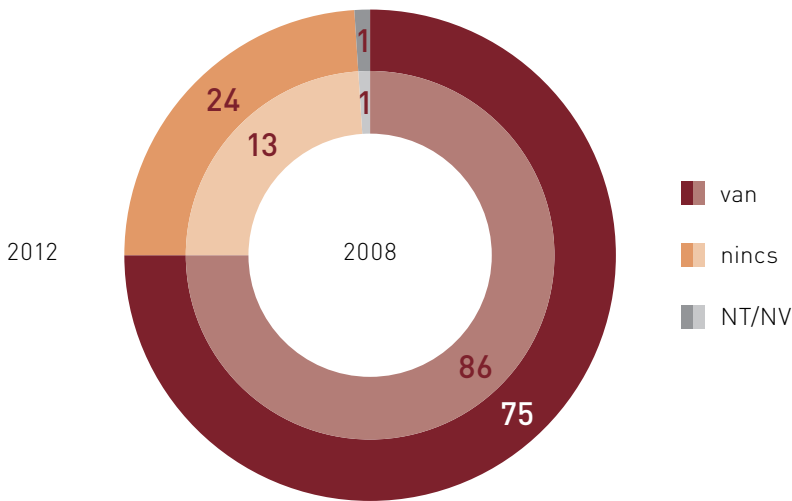
2. TÁBLÁZAT: A sohasem látogatott helyek 2004-2012 („Milyen gyakran jár ön a következő helyekre...?” ... „[szinte] soha” N=8000; százalékos megoszlás)

	15-19 éves			20-24 éves			25-29 éves		
	2004	2008	2012	2004	2008	2012	2004	2008	2012
könyvesbolt	34	38	49	33	36	51	36	38	55
könyvtár	28	30	46	42	43	55	53	43	65
multiplex	21	27	37	23	29	37	33	43	45
art-mozi	68	68	75	67	67	72	70	72	76
múzeum, kiállítás	35	41	56	42	47	59	49	53	63
hangverseny	76	77	81	76	80	81	81	81	83
színház	35	40	57	45	47	60	47	51	63
opera	86	89	88	87	89	86	87	90	86

4. ÁBRA: Üdülés az előző évben (N₂₀₁₂=7672; százalékos megoszlás)

5. ÁBRA: Baráti kör – a szabadidő eltöltéséhez („Van-e olyan baráti köre, társasága, amellyel gyakran van együtt szabadidejében?” N=8000; százalékos megoszlás)

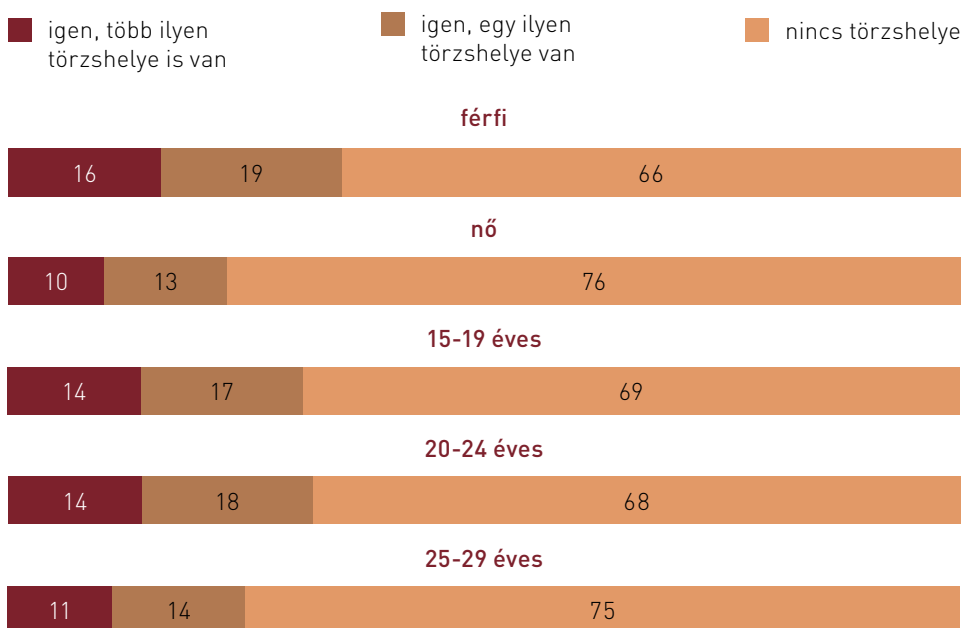

(3. ábra), azt láthatjuk, hogy a megkérdezettek átlagos szabadidejének nagy részét lefedi az ezekre a tevékenységekre fordított idő.

A Vitányi-féle tipológiára visszautalva elmondhatjuk, hogy 2012-ben a magyar 15-29 évesek szabadidő-eltöltésében elsősorban a „könnyű műfajok” domináltak, sokkal kevésbé volt jellemző a magasabb kultúra, az önépítésre alapot adó időtöltések. A 2012-es adatok alapján legalább kétszer annyian említettek passzív és rekreatív tevékenységeket, pl. a tévzés vagy a barátokkal való beszélgetés, mint akkumulatív, illetve inspiratív tevékenységeket, mint a sport vagy a különböző alkotó tevékenységek. Így leginkább a passzív, illetve rekreatív tevékenységek jellemzőek, szemben az akkumulatív, illetve inspiratív jellegű tevékenységekkel, utóbbiak a szabadidő töredékét és a fiatalok kis hányadát jellemezhetik.

A szabadidős elfoglaltságok között kulturális tevékenységeket még kevésbé végeznek a fiatalok, mint néhány évvel korábban. Minden korcsoportban és szinte minden vizsgált ismérv szerint többen vannak azok a fiatalok, akik szinte sohasem lépnek be a „magas kultúra” tereibe. Elmondható, hogy a fiatalok hatvan százaléka még sohasem volt színházban vagy múzeumban, de hangversenyen még kevesebben voltak: tíz megkérdezett fiatalból nyolc nem volt hangversenyen. Leginkább látogatott kulturális terek a multiplex mozik, a könyvesboltok és a könyvtárak, ahol a fiatalok fele megfordul valamilyen gyakorisággal. (2. táblázat)

6. ÁBRA: Törzshelyek** („Van-e olyan törzshelye, állandó találkozóhelye, ahol barátai, ismerősei egy részét valószínűleg akkor is megtalálhatja, ha találkozásukat előre nem beszélik meg?” N=7790; százalékos megoszlás)

**($p \leq 0,001$)

Szabadidőről a fiatalok esetében alapvetően napi, heti és éves struktúrában beszélhetünk. Az éves szabadidőre vonatkozóan elmondható, hogy a szabadsághoz, iskolai szünetekhez kapcsolódó hosszabb kikapcsolódások dinamikusan növekvő trendje megtört, és visszaesett az ezredforduló szintjére. 2000-ben a fiatalok 39 százaléka állította, hogy volt üdülni (külföldön vagy belföldön) az elmúlt évben, a soron következő hullámok rendre 10 százalékpontos növekedésről tanúskodnak, míg a 2012-es adat a 2000-esnél is alacsonyabb 37 százalék csupán. Az üdülés szorosan összefügg az anyagi helyzettel, a kedvezőtlen körülmények között élők mintegy tizede volt üdülni, ez a jobb anyagi körülmények között élők esetében 50-60 százalék⁵.

5 Az anyagi helyzetre vonatkozóan a következő kérdést tettük fel: Összességében hogy érzi, Önök anyagilag: 1 – gondok nélkül élnek, 2 – beosztással jól kijönnek, 3 – éppen hogy kijönnek a jövedelmükből, 4 – hónapról-hónapra anyagi gondjaik vannak vagy 5 – nélkülözések között élnek?

Szabadidő és társas kapcsolatok

A Magyar Ifjúság 2012 adatai szerint a fiatalok negyedének (24 százalék) nincs olyan baráti köre, társasága, amellyel gyakran van együtt szabadidejében, míg ugyanez az arány 2008-ban 13 százalék volt. (5. ábra) Az egyértelműen negatív tendencia mellett elmondható, hogy a magányos fiatalok között felülreprezentáltak a nők/lányok (28 százalék), a 25-29 évesek (31 százalék) és a szakmunkás képesítéssel rendelkezők (30 százalék), a házasok (43 százalék), a gyermekesek (47 százalék), valamint a kevesebb szabadidővel rendelkezők, illetve az átlagosnál rosszabb körülmények között élők.

III. Az ifjúság szabadidő-eltöltésének jellemzői

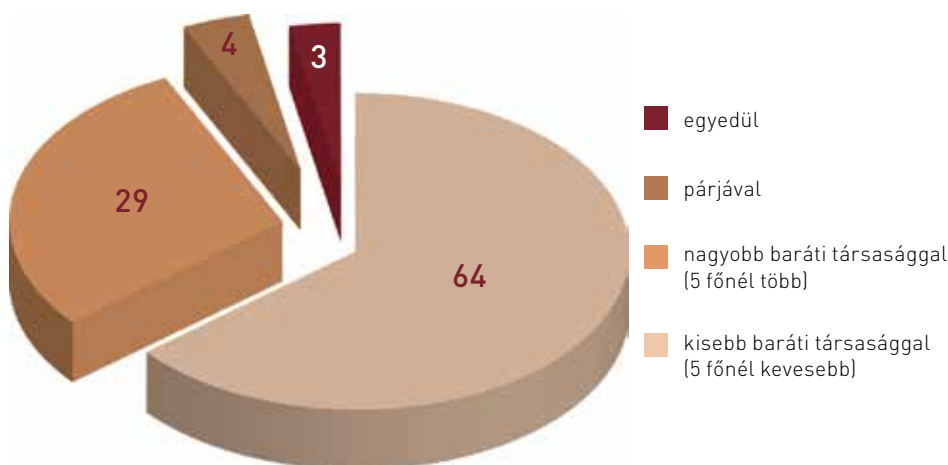
A fiúk/férfiak szabadidős tevékenységei közt jellemzőbb a sport, barkácsolás, közösségi élet, számítógépes tevékenységek, a lányok/nők esetében pedig elsősorban a televíziózás, olvasás, gyermeknevelés tölti ki a szabadidőt. A szabadidő céltalansága – ahogy az várható – szignifikánsan jobban jellemzi a rosszabb körülmények között élőket és az alacsonyabb iskolai végzettségűeket. (3. táblázat) A legrosszabb anyagi körülmények között élők között kétszer

7. ÁBRA: Törzshelyek jellege („Felsorolok néhány leírást.

Kérem, válassza ki, hogy ezek közül melyik illik legjobban az előbb jellemzett törzshelyre.” N=2277; százalékos megoszlás)

8. ÁBRA: Társaság a törzshelyeken („Általában kivel szokott járni erre a törzshelyre?” N=2253; százalékos megoszlás)

nagyobb (34-35 százalék) azoknak az aránya, akik „csak úgy elvannak” szabadidejükben, mint azok között, akik magukat jó anyagi helyzettel jellemezték (17-19 százalék). Az iskolai végzettség hasonló módon differenciál, mivel a magas végzettségű fiatalok kisebb arányban töltik céltalanul a szabadidejüket – viszonyítva az alacsonyan képzett fiatalok csoportjához (3. táblázat).

3. TÁBLÁZAT: A szabadidő céltalan eltöltése, a szubjektív anyagi helyzet, valamint az iskolai végzettség közötti kapcsolat („Mit csinál leggyakrabban a szabadidejében?” ... „semmi különöset, csak úgy elvan” N=7294; százalékos megoszlás)

	hétköznap	hétvégén
gondok nélkül élnek	18	17
beosztással jól kijönnek	17	19
éppen hogy kijönnek a jövedelmükből	23	25
hónapról-hónapra anyagi gondjaik vannak	25	26
nélkülözések között élnek	34	35
legfeljebb 8 osztály	23	24
szakmunkásképző	26	30
érettségi	18	19
diploma	16	18

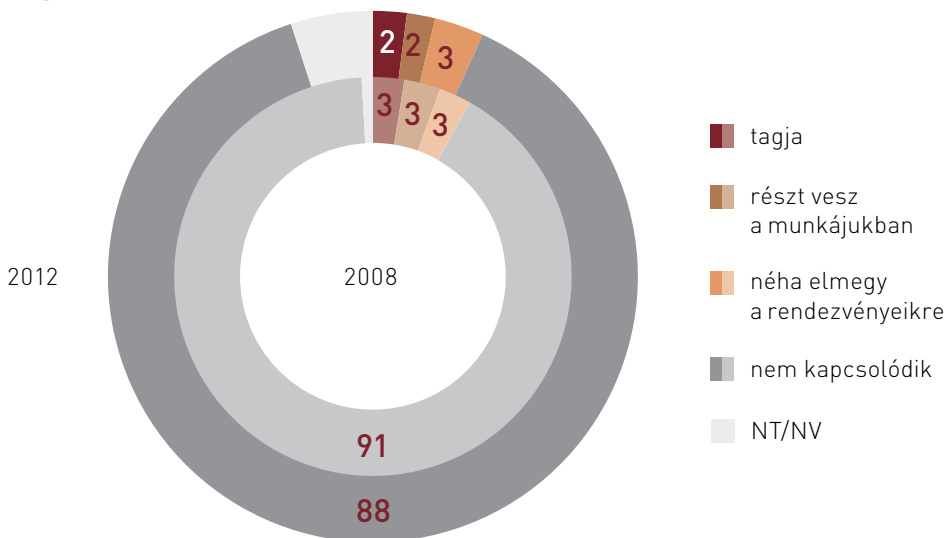
Szabadidős lehetőségek

Az előzőekben már utaltunk arra, hogy a fiatalok számára a legfontosabb szabadidős tér az otthon, ahol az internet-hozzáférés és a tv-programok nyújtják elsődlegesen a kapcsolódás lehetőségét. Habár a magyarországi fiatalok nem nagyon mozdulnak ki otthonról, mégis közel egyharmad (29 százalék) azoknak az aránya, akiknek van törzshelye. Az állandó találkozóhely a fiúkra/férfiakra (34 százalék) és a 15-24 évesekre (31-32 százalék) szignifikánsan inkább jellemző.

A törzshelyek a legtöbb esetben valamilyen vendéglátóhelyen (45 százalék), vagy szabadtéren (19 százalék), esetleg valamilyen bevásárlóközpontban (10 százalék) vannak. A kifejezetten ifjúsági-közösségi térként is működtethető művelődési házak, ifjúsági házak a törzshelyek csupán 6 százalékát teszik ki.

A legalább egy törzshelyet említő fiatalok többnyire társasággal, leginkább kisebb, öt fő alatti társasággal, illetve barátjukkal járnak ezekre a helyekre (ez a törzshely általuk bizalmi térként történő értelmezését veti fel), nem jellemző, hogy egyedül vagy párban látogatnák a törzshelyüket.

9. ÁBRA: Szabadidős szervezetekhez való kapcsolódás („Kapcsolódik-e Ön valamilyen módon szabadidős szervezethez, csoporthoz?” N=8000; százalékos megoszlás)

A szervezett szabadidő

A magyar ifjúság szervezettségéről elmondható, hogy a rendszerváltást követően eltűntek azok a (párt)állami struktúrák (úttörőmozgalom), amelyek szervezett szabadidős elfoglaltságokat nyújtottak az ifjúsági korosztályok számára és az új, valamint az újjáalakult, az államszocializmus előtt működő egyházi és civil szervezetek egyelőre nem képesek nagy arányban még csak részvételre sem bírni nagyobb csoportokat. Egyes posztszocialista országokban ugyan megfigyelhető a vallási szervezetek erősödése, valamint ezzel együtt az iskolai politikai szocializáció szerepének gyengülése (Csákó, 2004), azonban a Magyar Ifjúság 2012 a vallás szerepének magyarországi gyengülését jelzi (lásd. a kötet vonatkozó fejezetét).

A korábbi évekhez hasonlóan alacsony azon fiatalok aránya, akik aktívak valamilyen civil szervezet életében, így szabadidős szervezetek, vagy csoportok tagjai is kevesen vannak a fiatalok között. Alig minden tizedik 15-29 évesről mondható el, hogy bármilyen módon, akár csak a programokba bekapcsolódva szervezett módon tölti a szabadidejét. Vizsgálandó kutatási kérdésként fogalmazható meg, hogy a szervezett szabadidő hiánya vajon az igények hiányát, a szervezett keretek elutasítását is jelenti-e, vagy a szervezett kereteket valójában igénylik a fiatalok (vagy a fiatalok egyes csoportjai) és ennek eredményeképpen jelennek meg a szervezett élményeket kínáló radikális politikai csoportosulások (Murányi, 2010; Csepeli-Murányi-Prazsák, 2011).

IV. Összefoglalás

Összességében elmondható, hogy a magyar fiatalok szabadidő-eltöltésében a maradékidő-szemlélet a helytálló. A korábbi nagymintás ifjúságkutatás hullámaiból is látszik, hogy a fiatalok jellemzően azt az időt tekintik szabadidőnek, amikor valamilyen passzív tevékenységet folytatnak, főként otthonukban jórészt mediatizált környezetben (és jóval kevésbé azt, ahol megtervezett, autentikus szabadidős aktivitásokat folytathatnak).

A magyar ifjúság életmódjáról szóló 2012-es adatok is azt a megállapítást erősítik, hogy a nem intézményesített fiatalkori szabadidőben egyre fontosabbá válik az elektronikus média, kezdetben a rádió, majd a televízió, és ma már az internet tölti ki a szabadidő nagy részét. Sőt, az újabb kutatások azt mutatják, hogy az új médiának olyan közegekben és tevékenységek

mellett is helyet szorítanak, „amelyeket korábban a család, az iskola, vagy éppen a munka uralt. A családi vacsora alatt frissített Facebook-állapot, a tanóra alatti internetes csevegés mindennapos tevékenység, amely nem ritkán a szocializációs közegek konfliktusával jár együtt” (Székely, p.e.).

A Magyar Ifjúság 2012 adataiból kiolvasható, hogy a fiatalok számára nem a zene a legfontosabb szabadidős elfoglaltság, sőt negyedük egyáltalán nem hallgat zenét, ami azt jelenti, hogy egy az ifjúság szubkulturális jellegét bemutatni vágyó tipológia ma már nem nyugodhat kizárólag, vagy elsősorban ezen. Az ifjúsági szubkultúra meghatározásban kizárólag a zenei jelleget hangsúlyozó meghatározások idejétmúlnak tűnnek (Szapu, 2002), sőt a képernyők előtti szabadidős elfoglaltságok megnövekedett szerepe azt is jelzi számunkra, hogy újragondolásra szorulnak az olyan ifjúsági klaszszifikációs modellek, amelyek a szabadidős életmódcsoportokat a digitális kultúra szempontjait nélkülözve értelmezik.

Az adatok arra engedtek következtetni, hogy a magukat szolgáltatást igénybevevőként meghatározó fiatalok, egyre kevésbé „vevők”, a „legyél tagom, tartozz hozzám; cserébe adok neked identitást és programot” rejtett pszichés tömegmozgalmi szerződésére, sokkal inkább egyes programokon, eseményeken kerülnek kapcsolatba szabadidős, civil szervezetekkel.

A szabadidős társadalom meghatározás tehát ilyenformán kevésbé, míg a képernyő-társadalom meghatározás jobban illik (hasonlóan a screenager-hez) „2012 fiataljaira”, ugyanis életük jelentős részét televízió, számítógép és mobileszközök képernyői előtt töltik: összességében legalább annyi időt, mint amennyit egy átlagos munkahely követel meg.

Irodalomjegyzék

- Bauer, Béla – Laki, László – Szabó, Andrea (szerk.)(2001): Ifjúság2000 Gyorsjelentés. Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, Budapest
- Bauer, Béla – Szabó, Andrea (szerk.) (2009): Ifjúság 2008 Gyorsjelentés, Budapest, Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet
- Bauer, Béla – Szabó, Andrea (szerk.) (2005): Ifjúság 2004 Gyorsjelentés. Budapest, Mobilitás
- Csákó, Mihály (2004): Ifjúság és politika. *Educatio*, 13(4) 535–550.
- Csepeli, György – Murányi, István – Prazsák, Gergő (2011): Új tekintélyelvűség a mai Magyarországon. Budapest, Apeiron Kiadó
- Diósi, Pál – Székely, Levente (2009): Szakmai szttenderdek az ifjúsági kutatásokhoz. *Új Ifjúsági Szemle*, 7(1) 19-57.
- Éber, Márk Áron (2008): Túl az élménytársadalmon – avagy az élménytársadalom másfél évtizede, *Szociológiai Szemle*, 18(1) 78-105.
- Kiss, Gabriella (é.n.): A szabadidő-szociológia legújabb trendjei és aktuális problémái. In: Kiss, Gabriella – Csoba, Judit, – Czibere, Ibolya (szerk.) *Idővonat – tanulmányok a társadalomtudományok köréből*. Kossuth Kiadó, Debrecen, <http://szocotanszek.unideb.hu/tart/downloads/konyv/idovonat.pdf>, letöltve: 2013.01.31.
- Központi Statisztikai Hivatal (2011): A 15–74 éves népesség napi időfelhasználása, 2010 (A 2009/2010. évi időmérleg-vizsgálat összefoglaló adatai). *Statisztikai tükör*, 5(87).
- Murányi, István (2010): Tizenévesek előítéletessége és demokráciához való viszonya. *Új Ifjúsági Szemle*, 7(1) 49-58.
- Nagy, Ádám – Trencsényi, László (2012): Szocializációs közegek a változó társadalomban, Budapest, ISZT Alapítvány
- Peterson, Richard A. (1981): Measuring Culture, Leisure and Time Use. *Annals of the American Academy of Political and Social Sciences* 453; 169-178.
- Pikó, Bettina (2005): Középisikolás fiatalok szabadidő-struktúrája, értékattitűdjei és egészségmagatartása. *Szociológiai Szemle*, 15(2) 88-99.
- Szapu, Magda (2002): A zúrkorszak gyermekei – mai ifjúsági csoportkultúrák, Budapest, Századvég Kiadó
- Székely, Levente (2013): *Fiatalok az információs társadalomban. A megváltozó médiafogyasztási és kommunikációs szokásokról*. Phd disszertáció, kézirat.
- Tibori, Tímea (2003): *A szabadidő szociológiája*, Budapest, BGF Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Kar www.mszt.eu/dynamic/szabadidojegyzet_egybe_2004_09.23.pdf, letöltve: 2013.01.31.
- Vitányi, Iván (2006): *A magyar kultúra esélyei – kultúra, életmód, társadalom*, Budapest, MTA Társadalomkutató Központ
- Vitányi, Iván (1993): Szabadidő és társadalmi átalakulás. In: Falussy, Béla: *Társadalmi idő – szabadidő*, Budapest, Magyar Szabadidő Társaság 382-386.
- Veblen, Thorsten (1975): *A dologtalan osztály elmélete* Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó
- Wiesand, Andreas J. (2000): North Rhine-Westphalia's Culture Industries Reports and their European Dimensions. *Cultural Industries in Europe. Proceedings of the European Congress of Experts held under the German Presidency of European Union*. Ministry of Economics and Business, North Rhine-Westphalia, Düsseldorf.

Alacsonyan stagnáló mozgástrend: A fizikai inaktivitás újratermelődése

PERÉNYI SZILVIA

I. Bevezetés

A sport a modern társadalmakban politikai programok része, a társadalmi értékátadás egyik színtereként a nevelés eszköze is, de szolgáltató- és szórakoztatóipari szerepvállalása révén gazdasági szempontból is fontos szerepet játszik. A sport, mint minden társadalmi produktum magán hordozza a nemzetek kulturális tradícióinak sajátosságait: az egyes országok különböző sportstruktúrákat alakítanak ki maguknak, melyek egyéni és társadalmi szinten adódnak át generációról generációra (Coakley, 1993; Donnelly, 1996).

Magyarországon a sport mindig is fontos része volt a politikai és társadalmi diskurzusnak. A rendszerváltozást megelőzően a politikai vezetés elsősorban az államszocialista rendszer legitimációjának igazolására használta fel a sportolók nemzetközi eredményességét (Földesi, 1996; Dóczi, 2011; Bakonyi, 2004). Az élsport és eredménycentrikusság kiegészült az állami nagyvállalatok keretein belül működő munkás- és tömegsport-szerveződésekkel, valamint a 'spartakiádok'¹ gyakorlatával, mely akkoriban a dolgozó rétegek számára biztosított szervezett keretek közötti testmozgást. A rendszerváltozás hirtelen és alapvetően változtatta meg a sport korábban kialakult szervezeti és finanszírozási rendszerét. Drasztikusan csökkentek a központi források, a sport szereplőinek pedig a kialakulóban lévő fogyasztói piac működésmechanizmusaival és annak kihívásaival kellett szembesülniük. A sport demokratizálódási folyamata azonban ellentmondásosan ment végbe, továbbra is megmaradt a központi forrásoktól való függés és a sport civilszervezeti oldala nem tudott megerősödni (Földesi és Egressy, 2005). A sportot sok tekintetben a rendszerváltás

1 Spartakiádok: eredetileg öt évenként, az államszocialista párhatalom dicsőítésére szervezett tömeges sportünnepély volt. Későbbiekben spartakiádoknak nevezték a munkások sportolását biztosító sportnapokat, sportversenyeket is.

„veszteseként” lehet azonosítani, mert nem tudott élni a piacgazdaság és a civil önérvényesítés lehetőségeivel, és továbbra is az alulfinanszírozottság általános állapota mellett működött.

A rendszerváltozást követő időszak során a sport alrendszerét – heves szakmai és politikai vitáktól kísérve – jogi szabályozások és sportstratégiák formálták.² A magyar sport stratégiai megközelítéseit a jelenleg érvényben lévő XXI. Stratégia a sportról határozza meg, melyet 2007-ben parlamenti konszenzus alapján fogadtak el a politikai pártok. A dokumentum az Európai Bizottság által kiadott 'White paper' a sportról (2007) dokumentum iránymutatásait figyelembe véve a sport minden területére kiterjedt, beleértve a szabadidő-, fogyatékos-, él- és versenysportot, valamint a hátrányos helyzetűek sportját is. Azonban a cselekvési tervek és az anyagi források hiánya nagymértékben csökkentette a megvalósíthatóságot, így az élsport mellett a szabadidősport továbbra sem kapott elegendő figyelmet. A kormány 2010-ben stratégiai ágazatként határozta meg a sportot (MOB, 2012).³ Ennek eredményeképpen a sportstratégiában (2007) meghatározott területeken nagyobb állami források jelentek meg elsődlegesen a magyar sportolók nemzetközi eredményességének fenntartása érdekében.⁴ A stratégiai elgondolásokba ugyan a szabadidősport is belekerült („sportoló nemzet”), de közvetlen állami forrásai az elmúlt évekhez képest nem emelkedtek (MOB, 2012; Bartha-Lehmann, 2012).

A magyar sport történeti hagyományainak megfelelően a világversenyeken és olimpiákon szerzett érmek száma központi figyelmet kap a társadalmi és a politikai közbeszédben; az érmekben kifejezett teljesítmény alapján – néhány kevésbé eredményes évtől eltekintve – Magyarország évtizedek

2 2000. évi CXLV. törvény a sportról; 2004. évi I. törvény a sportról; 2011. évi LXXXII. törvény a sportról szóló 2004. évi I. törvény módosításáról.

3 Kele, J. (2012). Hogyan lesz a sportból „stratégiai ágazat”? – kérdések és válaszok a sportfinanszírozás átalakításáról II. letöltve: 2012. 01. 21. http://www.hatharom.com/2012/01/21/hogyan_lesz_a_sportbol_strategiai_agazat_kerdesek_es_valaszok_a_sportfinanszirozas_atalakitasarol_ii_

4 2010-ben új finanszírozási forrásként vezették be a TAO-t az öt látványcsapat-sportágban, 2011-ben a módosított sporttörvény a sport teljes szervezeti és egyben finanszírozási rendszerét alakította át, 2013-ban pedig 16 sportág kiemelt állami támogatási rendszerének kialakítása történt meg.

óta a gazdaságilag jóval erősebb világhatalmak között szerepel.⁵ A magyar felnőtt- és utánpótláskorú sportolók kiemelkedő teljesítménye a társadalmi értékátadáshoz mintát, követendő példát kínál, ez a teljesítmény azonban egy rendkívül alacsony szinten teljesítő össznépeségi sportolási részvétellel párosul. Igaz, a 2004. évi sporttörvény módosítása (2011) a magyar emberek jogát törvényi szabályozásban deklarálja a sport minden színterén és megjelenési formájában való egyenlő részvételéhez,⁶ annak gyakorlati megvalósulása azonban még nem érzékelhető a sportolási arányok általános emelkedésében.

Az Európai Unió tagállamaiban 2009-ben végzett nagymintás sportkutatás (Eurobarometer, 2009) eredményei alapján az össznépeségre vonatkozó *hetente legalább egy alkalommal* sportolók uniós átlaga 40 százalék, ami a Magyarországot jellemző 23 százalékkal szemben lényegesen magasabb arány. A hetente 4-5 alkalommal sportolók uniós aránya 9 százalék, szemben a magyarországi 5 százalékos részvételi aránnyal. Az EU-átlagon aluli sportolási részvétel kiegészül az egész évben egyáltalán semmilyen mozgást és sporttevékenységet nem folytatók magas arányával, melyben a magyar populáció több mint fele érintett.

Az alacsony sportolási arányok okainak mélyebb vizsgálata komplex mechanizmusokra enged következtetni. A nemzetközi sportszociológiai kutatások arról számoltak be, hogy a sportolási részvétel és a sportfogyasztás⁷ eltérően jellemzi a különböző társadalmi csoportokat (Bourdieu, 1978; Wilson, 2002; Scheerder – Breedveld, 2004; Hartman-Twies, 2006; Moens – Scheerder, 2004; Van Tuyckom – Scheerder, 2010). A nemzetközi tendenciákhoz hasonlóan Magyarországon is empirikusan igazolhatóak a társadalmi egyenlőtlenségekből származó eltérő életmódbeli és sportolási szokások (Gál, 2008; Fábri, 2002; Perényi, 2010a; Nyerges – Laki, 2004).

5 A pekingi (2008) gyengébbnek mondható olimpiai szereplést követően Magyarország Londonban újra az első tíz közé került az országok nem hivatalos versenyében.

6 *„Magyarország Országgyűlése kinyilvánítja, hogy minden embernek alapvető joga van a sporthoz, és e jogát az állam biztosítja, függetlenül attól, hogy versenysportról, a szabadidő eltöltéséről, a diák-, főiskolai-egyetemi sportról, a fogyatékkal élők sportjáról vagy az egészség megőrzéséről van szó.”* (2004. Évi I. törvény a sportról)

7 Sportfogyasztás direkt (szurkolás) és indirekt (sportközvetítések) formái (Wann és mtsai, 2001) az ifjúság 2000 kutatás eredményei alapján került tesztelésre, mely vizsgálat a szociodemográfiai változók kategóriái mentén szignifikáns különbségeket tárt fel a magyar fiatalok körében, valamint a sportolási tevékenységben való részvételt indikátorként határozta meg a sportolási és a sportfogyasztási hajlandóság kialakulásában (Perényi, 2010b).

A magyar lakosság teljes egészére és az ifjúsági korcsoportokra is jellemző alacsony sportolási arányok összekapcsolódnak az egészségügyi mutatók alacsony és egyre romló szintjével (Kopp – Kovács, 2006; Susánszky, 2011). Kutatási tapasztalatokra épülő alapvetés, hogy a testi és szellemi egészség egyik védőfaktora a sporttevékenység (Mikulán és mtsai, 2010; Pikó – Barabás, 2005). Azok, akik végeznek rendszeres sporttevékenységet kisebb valószínűséggel számoltak be egészségügyi problémákról. Az Ifjúság kutatássorozat 2008. évi adatfelvétele a fiatalok egészséggel és a test edzettségével és megjelenésével kapcsolatos elégedettségének a szintjére is kiterjedt. Az eredmények azt mutatták, hogy a sporttevékenységben való részvétel szignifikánsan járul hozzá az egyén önmagával kapcsolatos elégedettségének pozitívabb alakulásához. Kiemelendő az is, hogy a szervezett és versenyrendszerre alapuló sportolás ezt az elégedettséget és egyéni stabilitást tovább növeli, mely megmarad a fiatal testalkati adottságaitól függetlenül is. Tehát a sport ifjúságvédelmi faktorként való alkalmazása kapcsán a nem utánpótlás, illetve él-utánpótlás rendszerű ifjúsági versenysport lehetőségeinek szélesítése jelentősen járulna hozzá az ifjúsági csoportok egészségmagatartásának javításához és egyben a sportolási arányok növekedéséhez (Perényi, 2011).

Jelen tanulmány célja, hogy további megközelítésekkel járuljon hozzá a négyévente lebonyolított nagymintás ifjúságkutatások sportolási részvételre vonatkozó elemzéseire és megközelítéseire (Fábri, 2002; Nyerges – Laki, 2004; Perényi, 2010a, 2011). Ennek megfelelően kitér a sportolás szubjektív megítélésére, a sportolási indokok, valamint az egészség- és testtudatossággal kapcsolatos kérdések elemzésére.

II. Sportolási szokások

A 2012. évi kutatás eredményeinek elemzése során a fontosabb szociodemográfiai jellemzők alapján, valamint a korábbi nagymintás ifjúságkutatások eredményeivel összevetve vizsgáljuk a sportolással kapcsolatos kérdése-

ket.⁸ Az előző évek elemzéseinek logikájától részben eltérően a jelen tanulmány a sportolási indokokból, valamint az egészség- és testtudatosságra vonatkozó eredményekből a korábban kevésbé hangsúlyozott nemek közötti különbségeket emeli ki.

A négy nagymintás ifjúságkutatási adatfelvétel mindegyike tartalmazta az azonos módon operacionalizált kérdést, amely a sportolási részvételre vonatkozott.⁹ Ennek megfelelően a minta sportoló, illetve nem sportoló fiatalokra bontható. A statisztikai elemzések során¹⁰ alkalmazott változókat az *1. táblázat* tartalmazza.

A sportolás trendjei és magyarázói az ifjúsági csoportokban

A 2012. évi kutatási eredmények szerint a fiatal sportolók 35 százalékos aránya a négy évvel korábbi 39 százalékhöz viszonyítva négy százalékos csökkenést jelent és megközelíti a tizenkét évvel ezelőtt mért adatokat (*2. táblázat*). Ez azt mutatja, hogy az ifjúság sportolási részvétele folytatja a 2004. évi emelkedést követően megkezdett csökkenő tendenciát (Bauer – Szabó, 2005; Nyerges – Laki, 2004; Perényi, 2011; Bauer és mtsai, 2009). A kormány az elmúlt két évben hozott sportpolitikai intézkedéseinek

8 Az Ifjúság kutatássorozat sportolási szokásokra vonatkozó vizsgálati blokkja az új megközelítések bevonása mellett sajnálatos módon az adatfelvételi évek során folyamatosan csökkent. A legátfogóbb és legkiterjedtebb vizsgálat az első kutatás során történt, melyben nemcsak a sportolás ténye, intenzitása, sportági választása került felmérésre, hanem a direkt és indirekt sportfogyasztási mintázatok is. A 2004. év felmérése során már a sportolás intenzitása és a sportfogyasztási szokások nem kerültek a kérdőívbe, de a sportági választások még igen. A 2008. évben az eredeti sport-blokkból már csak a sportolás tényének szubjektív meghatározása maradt meg a kérdőívben, kiegészülve a versenyszerű sportolás tényének és a sportolási indokok felmérésével. Új megközelítésként a szubjektív egészség- és testtudatossággal és elégedettségrel kapcsolatos új blokk került be kiegészülve a testmagasság és a testsúly felvételével. A 2012. évi adatfelvétel megtartotta az előző vizsgálat kérdésblokkjait, kivéve a versenyszerű sportolásra vonatkozó kérdést, mely kimaradt a kérdőívből.

9 A „Végez-e rendszeres testmozgást, sportol-e a kötelező testnevelés órán kívül?” kérdésre adott szubjektív válasz. A sportolás ennek megfelelően magában foglalhatja a kötelező iskolai testnevelés órán kívüli versenyszerű vagy nem versenyszerű, illetve szervezett kereteken és intézményrendszereken belül vagy az azokon kívül végzett amatőr sporttevékenységet. Tekintettel a mintavételi módszer országos reprezentatív jellegére, az élsportolók csoportja rendkívül alacsony elemszámmal kerülhetett csak a mintába, így nem volt értékelhető.

10 A sportolási részvétel változásait a szociodemográfiai változók mentén százalékos eloszlásokkal jellemeztük, és a változások különbségeit Khí-négyzet próbával határoztuk meg, míg a fiatalok egészség- és testtudatosságára vonatkozó eredményeket eloszlások és Mann and Whitney U teszt alkalmazásával jellemeztük.

1. TÁBLÁZAT: A statisztikai elemzések során alkalmazott változók jellemzői

az adatfelvétel ideje	a változók neve	a változók értékei
2000/2004/2008/2012	sporttevékenység	sportol, nem sportol (függő változó)
	nem	férfi, nő
	korcsoport	15–19, 20–24, 25–29 évesek
	iskolai végzettség ^a	alap, közép, felső
	társadalmi-gazdasági státusz ^b	alsó, alsó-közép, közép, felső-közép, felső
	településméret	község, város, megyeszékhely, főváros
	régió, megye	7 régió, 20 megye
2008/1012	piaci aktivitás	tanul, dolgozik, munkanélküli, inaktív
	sportolási indok	edzett legyen, egészséges legyen, jó közérzetem legyen, örömet okoz, jól nézzenek ki, jó társaságért, fogyni szeretnék, szüleim javaslatára, egyéb
	egészség, edzettség, külső megjelenés megítélése	teljesen elégedett, inkább elégedett, is-is, inkább elégedetlen, teljesen elégedetlen
	BMI	normál, sovány, túlsúlyos

^a Alap: befejezte az általános iskolát; közép: elvégezte a középiskolát; felső: elvégezte a főiskolát, egyetemet, BA, MA, PhD.

^b Gazdasági helyzet szubjektív megítélése: 1 (alsó): nélkülözések közt élünk; 2 (alsó-közép): hónapról-hónapra anyagi gondjaink vannak; 3 (közép): épp hogy kijövünk a jövedelmünkből; 4 (felső-közép): beosztással jól kijövünk a jövedelmünkből, 5 (felső): gondok nélkül élünk.

eredményeként a látványcsapat sportágakban tapasztalt 20 százalékos sportolói létszámnövekedés (Bardóczy, 2012; Géczi et al, 2013) a magyar fiatalok országos reprezentatív mintáján még nem jelentkezett.

A sportolási arányok csökkenő tendenciája különösen a nem kategóriái mentén megfigyelhető (2. táblázat). A nemzetközi empirikus kutatások már hosszú évtizedek óta hangsúlyozzák, hogy a nők és fiatal lányok aránya, még a sportolási részvételben élenjáró társadalmakban is, alulmarad a férfipopulációéhoz képest. Svédországban, Norvégiában, Hollandiában is arról számoltak be a kutatások, hogy a nők és a fiatal lányok rendre kiszorulnak a sportból

2. TÁBLÁZAT: Sportoló és nem sportoló fiatalok aránya
2000 és 2012 között (N=8000; százalékos megoszlás)

		2000	2004	2008	2012
sportolási részvétel	igen (sportoló)	33	41	38	35
	nem (nem sportoló)	67	59	61	65
nem	nő, sportoló	27	34	31	27
	nő, nem sportoló	73	66	69	73
	férfi, sportoló	39	48	44	43
	férfi, nem sportoló	61	52	56	57
χ^2		112,2**	167.49**	152.53**	226,58**

** p<0,001

(Hartmann-Tews, 2006; MacLean – Hamm, 2008; Moens – Scheerder, 2004). Ez a tendencia hazánkban fokozottabban igaz. A magyar fiatal lányok legnagyobb arányban főleg a nőiesnek ítélt mozgásformákban, például aerobik és fitness jellegű sportban vesznek részt (Ifjúság2000). A tradicionálisan maszkulin jellegű sportokban azonban, mint például a labdarúgás, részvételük marginális és lehetőségeik is korlátozottak a megfelelő edzői és létesítmény-háttér tekintetében.

A fiatalok korcsoporti besorolások szerint is változó arányban sportolnak. Míg a legfiatalabbak 44 százaléka vallotta magáról azt, hogy sportol, ez az arány tíz százalékkal csökkent (34 százalék) a 20-24 éves korcsoportra vonatkozóan. A legidősebb (25-29 éves) korcsoport tagjai a legfiatalabbakhoz képest arányaiban 15 százalékkal kevesebben sportolnak (3. táblázat).

Ez az eredmény azzal hozható összefüggésbe, hogy ebben a korosztályban a legmagasabb az oktatási intézményeket elhagyó és munkába álló fiatalok, illetve a munkanélküliek aránya, továbbá itt vannak azok is nagyobb számban, akik már megházasodtak és családot alapítottak. A munkába állás, a családalapítás, a munkanélküliség azok az életesemények, melyek jellemzően

3. TÁBLÁZAT: Sportoló fiatalok aránya szociodemográfiai változók kategóriái mentén a négy adatfelvétel során (N=8000; százalékos megoszlás)

		2000	2004	2008	2012
korcsoport	15–19	42	52	47	44
	20–24	34	40	37	34
	25–29	25	34	31	29
	χ^2	168,38**	96,61**	148,60**	138,25**
aktivitás	tanul	46	52	49	46
	dolgozik	30	38	34	33
	munkanélküli	22	30	23	25
	inaktív	16	18	17	11
	χ^2	409,31**	407,40**	367,86**	397,01*
iskolai végzettség	alap	32	35	32	33
	közép	39	45	40	37
	felső	43	51	47	42
	χ^2	104,69**	80,18**	30,10**	23,11**
településméret	főváros	41	50	32	24
	megyeszékhely	38	42	47	40
	város	32	40	38	37
	község	27	38	35	36
	χ^2	98,02**	52,09**	90,67	179,55**
gazdasági helyzet megítélése	felső	48	56	58	52
	felső-közép	38	44	44	41
	közép	30	36	33	34
	alsó-közép	25	29	22	28
	alsó	20	19	20	18
	χ^2	62,05**	184,10**	257,35**	594,34**

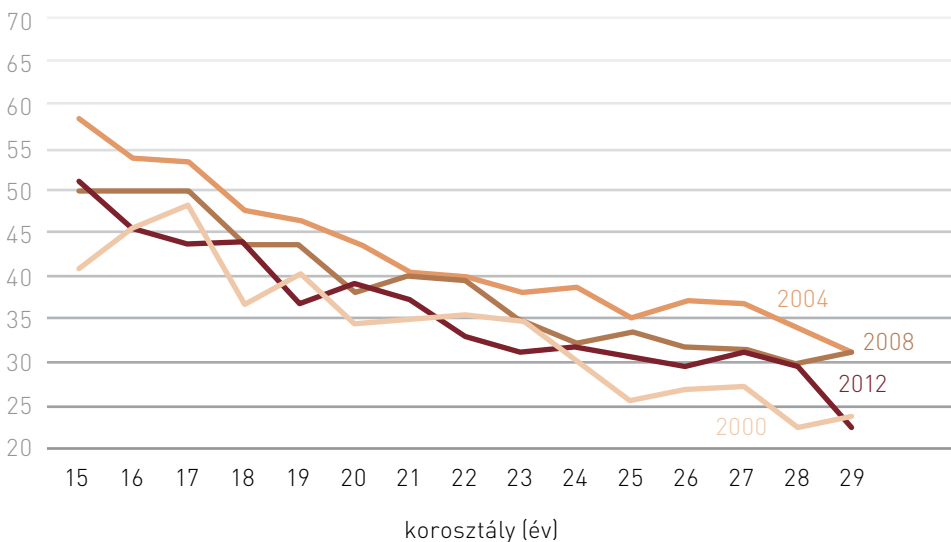
* $p \leq 0,05$ ** $p < 0,001$

akadályozzák a rendszeres sport, testmozgás napi programba való beépülését; a korábbi kutatásoknak megfelelően csökkentik a sportolói csoportba kerülés esélyét. Az időbeosztás megváltozik és a napi tevékenységek prioritásai átalakulnak. Az ifjúságkutatás ezredfordulós eredményei alapján Fábri (2002) szintén megállapította, hogy a sportolási aktivitást nem elsősorban a kor, hanem a fiatalok főtevékenysége határozza meg markánsabban.

A 2008-2012 közötti négy százalékos részvételi aránycsökkenés a különböző korcsoportokban arányosan oszlott meg, miszerint a 2008. évhez viszonyítva két-három százalékkal kevesebb fiatal sportol minden korcsoportban. Felmerül ugyanakkor a kérdés, hogy a kor lineáris skálán való évenkénti elemzése meghatároz-e töréspontokat és ezek vajon mutatnak-e eltéréseket időperiódusonként (1. ábra).

Látható, hogy az életkor mentén nemcsak korcsoportonként, de 15 és 29 éves kor között évenként is, kisebb töréspontok mellett, lineárisan csökken a sportolási részvétel. A töréspontok 17, 19, 25, és 27 éves korra tehetők a négy kutatási évben. Ezt az eredményt természetesen befolyásolhatja, hogy az egyes adatfelvételi években milyen volt az ország gazdasági helyzete és a sport aktuális sportstratégiai megközelítése; de a töréspontokhoz rendelhető évek sajátosságai jóval nagyobb szerepet játszanak. Például a nemi érés

1. ÁBRA: Sportoló fiatalok aránya évenkénti korosztály besorolásban 2000-2012 között (N=8000; százalékos megoszlás)

folyamata serdülő leányoknál a sportolási hajlandóság csökkenésével jár, míg a fiúknál pontosan az ellenkezője figyelhető meg. Szerepet játszik a pályaválasztási időszak is, mely során a fiataloknak a továbbtanulásukkal kapcsolatos életre szóló döntéseket kell meghozniuk, melyek elvonják a figyelmet és az időt a rendszeres mozgástól. A 25. és 27. életév töréspontja pedig éppen a tanulmányok befejezésével és a munkába állás kezdetével hozható kapcsolatba.

A főtevékenység függvényében 2012-ben is a még tanulmányaikat folytatók sportolnak a legnagyobb arányban. A diákok sportolását az oktatási intézmények nagyban segítik, hiszen programokkal és a létesítmények ingyenes használatával a sportolási részvétel egyik legnagyobb akadályát, az anyagi terhet leveszik a fiatalok válláról. Ezt bizonyítja a 2000. évi nagymintás ifjúságkutatás egyik eredménye, mely szerint a tanulók döntő többsége (80 százalék) a sportolás során az oktatási intézmény sportlétesítményeit használta (Perényi, 2010a). Továbbra is figyelemreméltó az a részvételi arányesés, mely a munkába álláshoz köthetően következik be az ifjúság életében. A munkahelyi sport gyakorlata Magyarországon a rendszerváltozást követő évek alatt átalakult, a meglévő, dominánsan politikai szervezetalapú munkahelyi sportklubok és a munkahelyi sportversenyek, valamint a sportnapok többségükben megszűntek és helyettük nem alakultak ki új szervezetek és szerveződések. A munkáltatók által nyújtott sportolási lehetőségek ezért hazánkban jelenleg még igen korlátozottak, csak elvétve találunk követendő példákat, ún. „jó gyakorlatokat” a hazai és nemzetközi cégek cégpolitikájában.¹¹ A problémakör másik eleme, hogy a munkába állás kötöttsége a szabadidő jelentősebb strukturálódásával jár, kevesebb a szabadon felhasználható idő, valamint a közösségi szerveződés is nehezebb egy-egy csapat összeállítása kapcsán. Ezek mellett az oktatási intézményeket elhagyó és munkába álló fiataloknak a piaci alapon működő szolgáltatásokat kell a továbbiakban igénybe venniük, hiszen a tanulmányok befejezésével megszűnik a lehetőség az oktatási intézmények sportlétesítményeinek ingyenes használatára. Azonban a kínálgató lehetőségek közül a fitnesztermi szolgáltatások használata hazánkban egyrészt nem eléggé elterjedt, másrészt korlátozott a piaci kínálat is. Az Eurobarometer (2009) eredményei szerint a magyar lakosság mindössze 2 százaléka sportol fitnesz klubokban, ami

11 A nemzetközi sportszervezetek „jó gyakorlatoknak” nevezik azokat a programokat, amelyek működésükkel követendő példával szolgálhatnak más szervezetek részére. Magyarországon például a CocaCola testébresztő program.

a 13 százalékos európai uniós átlaghoz viszonyítottan igen alacsony. A rendelkezésre álló fitness klubok száma is alacsony, becslések szerint mindössze 300 darab működik Magyarországon (Szabó, 2012).

A 2008. évi adatokhoz viszonyítva 2012-ben a tanulók körében megfigyelt 3 százalékpontos csökkenést jelentősen meghaladta az inaktív csoportját jellemző részvételi arány változás (6 százalék). A munkanélküliek csoportjában a részvételi arány egynegyed körüli, melyben 2012-ben enyhe növekedés mutatkozott (3. táblázat). Ez arra enged következtetni, hogy a fiatalok a munkanélküli időszakot már kevésbé élik meg életválságként, bekövetkezése nem jár drasztikus életmódváltással, mely általában a sportolás megszakítását jelentette eddig.

Az iskolai végzettség szerinti vizsgálat megerősítette, hogy a végzettség szintje mint intézményesült kulturális tőke, alapvetően határozza meg a sportolásban való részvételt. Ennek megfelelően a magasabb iskolai végzettségűek körében magasabb, míg az alapfokú iskolai végzettséggel rendelkezők körében alacsonyabb a sportolási arány. A felhalmozott kulturális tőke nemcsak a sporthoz köthető készség- és képességtartalmak birtoklásában nyilvánul meg, de az egészséges és a mozgásgazdag életmód fontosságának ismeretében és belátásában is.

A sportolási részvétel kialakulásához a sportlétesítményekhez való hozzáférés szintén hozzájárul. Ez egyrészt az oktatási intézmények (főiskolák, egyetemek) sportlétesítményeihez való ingyenes hozzáférést jelenti és halmozott előnyként jelenik meg a felsőfokú végzettségűek körében. Másrészt együtt jár a nagyobb települések magasabb sport-infrastrukturális ellátottságával és mozgáskínálatával. Az alacsonyabb iskolai végzettségű fiataloknak, akik közvetlenül az általános vagy a középiskolai tanulmányokat követően munkába állnak, sportolási lehetőségeiket piaci viszonyok között, fitness klubokban, uszodákban, vagy bérelt tornatermekben kell megoldaniuk. A sportban volumenük szerint ezek a csoportok alkotják a tömegeket, sportolási lehetőségeiket önkormányzati és munkahelyi sportprogramokon és anyagi ösztönzőkön keresztül lehetne a jövőben elősegíteni.¹²

A korábbi adatfelvételek alatt tapasztalt az iskolai végzettségen alapuló részvételi trendek változatlanok 2012-ben is, de a minta egészén érezhető részvételi arány csökkenés a különböző csoportokat eltérően érintette.

12 Alap- és középfokú végzettségűek aránya mintában 93 százalék.

A 2008. évi eredményekhez viszonyítva jelentős változás, hogy a felsőfokú és a középfokú iskolai végzettségűek körében csökkenés (sorrendben 5 és 10 százalék), míg az alapfokú iskolai végzettségűek körében 5 százalékos növekedés történt. Ez az eredmény várhatóan kapcsolódási pontokat fog eredményezni a településtípus és a gazdasági helyzet változóiin bekövetkezett eltérésekhez is, illetve jelzésértékűen megjelent a munkanélküliek eredményeinél.

A fiatalok lakóhelyének a lakónépesség szerinti besorolása alapján kialakult trend a kutatássorozat kezdetén 2000-ben arról számolt be, hogy a települések lakónépességének növekedésével nő a sportolási részvétel is. Ez a trend azonban 2004 és 2008 között megváltozott. A fővárosban drasztikus csökkenés történt, 50 százalékról 32 százalékra esett vissza a sportolók aránya. A 2012-es adatfelvétel eredményei alapján azonban elmondható, hogy ez a nagyarányú csökkenés nem egyedi volt, hanem egy folyamatnak a kezdete, hiszen a fővárosi fiatalok sportolási aránya tovább csökkent (24 százalék) és tartósan alacsonyabb a kisebb lakónépességű településekhez viszonyítva. Figyelemreméltó, hogy a megyeszékhelyekre vonatkozó 2008-ig történő részvételi aránynövekedés is csökkenő irányt vett, 47 százalékról 40 százalékra változott. A városok esetében minimális (1 százalék) csökkenés, a községek esetében pedig hasonlóan minimális növekedés volt megfigyelhető, mely mindkét esetben kezdete lehet egy újabb jövőbeni trendnek (3. táblázat).

4. TÁBLÁZAT: Sportoló fiatalok aránya Magyarország régióiban és régióin belül (N=8000; százalékos megoszlás)

régió	sportolók	megyék (sportolók)
Észak-Magyarország	33	Borsod-Abaúj-Zemplén (29), Heves (35), Nógrád (45)
Észak-Alföld	36	Hajdú-Bihar (34), Jász-Nagykun-Szolnok (39), Szabolcs-Szatmár-Bereg (35)
Dél-Alföld	43	Bács-Kiskun (40), Békés (47), Csongrád (45)
Közép-Magyarország	29	Pest (35), Budapest főváros (25)
Közép-Dunántúl	41	Komárom-Esztergom (34), Fejér (47), Veszprém (40)
Nyugat-Dunántúl	36	Győr-Moson-Sopron (36), Vas (27), Zala (44)
Dél-Dunántúl	37	Baranya (37), Somogy (31), Tolna (42)

Az egyes régiókon belüli sportolói arány a dél-alföldi és közép-dunántúli régiókban emelkedik ki, sorrendben 43 és 41 százalékkal, a közép-magyarországi régióban sportoltak arányaiban a legkevesebben (29 százalék), míg a további régiók 33-37 százalékos arányt mutattak. A régiókon belül a megyék eredményei kapcsán azonban akár tíz százalék feletti eltérés is előfordul. Nógrád, Békés, Pest, Fejér, Zala és Tolna megye sportolási aránya kiemelkedik a régiójuk más megyéihez viszonyítva (4. táblázat). Az eredmények vélhetően összefüggnek a régiók és azokon belül a megyék településszerkezetével, foglalkoztatási és munkanélküliségi rátájával, gazdasági helyzetével és lehetőségeivel, de a sportlétesítményekkel való ellátottsággal, azok állapotával és a földrajzi elhelyezkedés adottságaival (folyók, tavak, dombok, hegyek, erdők közelsége) is.

Az anyagi helyzet szubjektív megítélése alapján kialakult csoportok esetében is igaznak tűnik a korábban felvázolt trend, miszerint a jobb anyagi körülmények között élő fiatalok sportolnak nagyobb arányban. Tehát továbbra is a fizetésükből jól kijövők azok, akik jóval a mintaátlag feletti (52 százalék) arányban sportolnak. A középrétegek felső csoportja, még szintén mintaátlagon felül, 41 százalék volt. Mintaátlagon aluli értékeket a közép (34 százalék) és az alsó-közép rétegek esetében találtunk (28 százalék), míg a társadalom alsó végpontján élők mindössze 18 százaléka sportol. Ezt a trendet igazolja az is, hogy elemzésünk szerint a hónap végén rendszeresen pénzt félretenni tudók csoportjában átlagon felülire emelkedett a sportolási arány (44 százalék), míg a hónap végén rendszeresen anyagi gondokkal szembesülő családok fiataljainak csak 27 százaléka sportol.

Azonban a sport a középosztály körében történő ismételt népszerűsítése és a tömegesítés szempontjából örvendeztető, hogy a 2008. évhez viszonyítva történtek elmozdulások. A közép és alsó-közép rétegek szintjén hat százalékos növekedést mutatnak az adatok. Emellett a legnagyobb mértékű részvételi arány csökkenés éppen az eddig legkedvezményezettebb csoportban, a társadalmi felső rétegben következett be szintén hatszázalékos csökkenéssel. Ez az eredmény vélhetően a gazdasági válságfeltételei mentén a megszokott életszínvonal további biztosítására fordított plusz idő- és munkaráfordítással magyarázható. Az alsóbb társadalmi rétegek körében történt expanzió pedig a sport az önmegalkotásban betöltött szerepét hangsúlyozza, illetve a lehetőségek és bekapcsolódási pontok bővülését jelzi.

III. A testmozgás ösztönzői

Az átlag európai legfontosabb célja a mozgással és a sporttevékenységgel az egészségének megőrzése (61 százalék), a kikapcsolódás (39 százalék) és az örömszerzés (31 százalék). Az összeurópai átlag mögött azonban országonként különböző mintázatokat látunk: Magyarországon például az egészségmegőrzés (41 százalék) és az örömszerzés (12 százalék) említése jóval az EU-s átlag alatt van, míg a kikapcsolódás és az edzettségi szint említése az EU-átlaggal közel azonos (Eurobarométer, 2009).

A magyar sportoló fiatalok közül az edzettség megszerzését 61 százalék jelölte meg leggyakrabban sportolási indokként, melyet az „egészséges legyek” (48 százalék) és a „jó legyen a közérzetem” (33 százalék) indokok követték. A teljes ifjúsági populációra vonatkozó eredmények azonban a nem változója mentén is jelentős eltéréseket mutatnak. A fiatal férfiak az edzettséggel és az ahhoz kapcsolódó teljesítménnyel, valamint a sport társasági elemeivel; a fiatal nők pedig az egészséggel, a közérzettel, valamint a külső megjelenéssel és a testsúlykontrollal kapcsolatos indokokat nevezték meg szignifikánsan nagyobb gyakorisággal. Míg a sport örömszerző szerepe mindkét nem indokai között kiemelt helyen szerepel, addig a szülői javaslatra történő sportolás előfordulása igen alacsony. Látható, hogy ebben

5. TÁBLÁZAT: Sportolási indokok 2012. évi kutatás eredményei alapján
(N=8000; százalékos megoszlás)

	teljes populáció	nők	férfiak
edzett legyek	61	52	67**
egészséges legyek	48	54**	45
fogni szeretnék	10	17**	45
jó legyen a közérzetem	33	37**	31
jó társaság kedvéért	25	19	29**
szüleim javaslatára	3	3	2
jól néztek ki	22	26**	20
örömet okoz	30	29	31

** p<0,001

a korcsoportban az elsődleges szocializációs közeg (család, szülők) befolyásoló hatása mindkét nem esetében marginális.

A 2008. évi kutatás összefüggést mutatott a sportolási indokok és a sportolási tevékenység formája és intenzitása között, miszerint a szabadidőben sportolók az „egészséges legyek”, „jó közérzetem legyen” és „jól nézzenek ki”, míg a versenyszerűen sportolók az „örömet okoz” és a „jó társaság kedvéért” indokokat említették többször (Perényi, 2011). Ezek az eltérések a fiatal férfiak és nők csoportjaiban különbözőképpen mutatkoznak meg. Például az edzettség és a sport mint örömforrás fontossága a fiatal férfiak körében, függetlenül attól, hogy verseny- vagy szabadidős sportolók voltak, szignifikánsan többször került említésre, mint a szabadidőben és versenyszerűen sportoló nők körében.

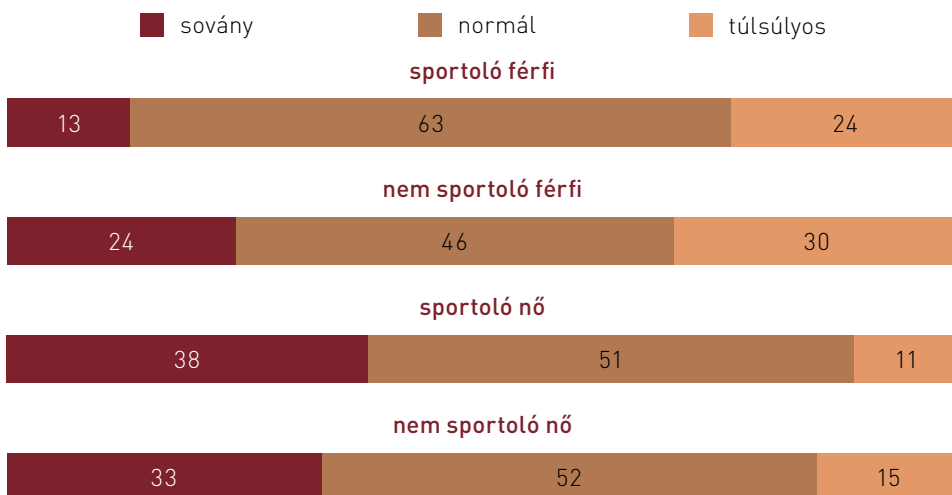
Egészség és testtudatosság

A testtömegindex alapján¹³ rendkívül tanulságos képet kapunk, amelyet megerősítenek a nagy nemzetközi kutatások is, miszerint a magyar népesség súlyproblémáira vonatkozó aggodalmak az ifjúságra is igazak. A fiatalok 55 százaléka normál testsúlyú, míg 21 százalék elhízott. Meglepő adat, hogy az elhízottságon kívül a soványság is megjelenik a populáció közel egynegyedénél (24 százalék), így összességében a normál testalkattól a két véglet irányába a fiatalok közel fele tér el. Ha az eredményeket nemi bontásban is megvizsgáljuk, látható, hogy a fiatal férfiak és nők között jelentős különbség van, hiszen a sovány csoportba tartozók legnagyobb részét fiatal lányok alkotják (72 százalék), míg az elhízott testalkatúak csoportjának 65 százaléka fiatal férfi. A kérdés az, hogy ezen a képen változtat-e az, ha valaki rendszeresen sportol. Ha a különböző testalkati csoportokban a sportolók arányát vizsgáljuk meg, akkor azt találjuk, hogy míg a normál testalkatúak csoportjában a sportolók aránya enyhén a mintaátlag felé emelkedik (37 százalék), a sovány és az elhízott (33-33 százalék) csoportok részvételi aránya enyhén a mintaátlag alá került, azaz a különböző testalkati csoportokban kiugró különbségek nincsenek.

13 A testtömegindex (BMI) a kg-ban számított testtömeg és a m-ben számított testmagasság négyzetének hányadosa (kg/m²), az alkati különbségekkel kapcsolatos kutatási korlátot elfogadtuk. Értékei: normál testalkat (20–25); sovány (20 alatt); túlsúlyos (25 felett).

2. ÁBRA: Sportoló és nem sportoló nők és férfiak testalkati besorolása

(N=8000; százalékos megoszlás)

A nem szerint tapasztalt sokkal árnyaltabb eredmények felvetik a kérdést, hogy a sportolási tevékenységben résztvevő férfiak és nők eredményei között van-e lényegi eltérés. A nem sportoló nők csoportjához mérten a sportoló nők csoportjában nagyobb arányban fordultak elő sovány testalkatúak, míg kisebb arányban a túlsúlyosak, a normál testalkatúak körében nem volt különbség a két csoport között. A sportoló férfiak esetében a normál testalkati tartományba tartozók köre volt nagyobb. Férfiak esetében ez összefügg azzal a ténnyel, hogy a sportolási tevékenységben való részvétel következtében akár jelentősebb izomtömeg-növekedés is valószínűsíthető, mely növeli a testtömeget (2. ábra).

Az edzettséggel, külsővel és egészséggel való szubjektív elégedettség a fiatal férfiakra inkább jellemző. Amennyiben a „teljes mértékben elégedett” és az „inkább elégedett” válaszokat is figyelembe vesszük, a nők és a férfiak edzettséggel, külsővel és egészséggel kapcsolatos elégedettsége közötti különbség tovább nő. Ugyanez a trend követhető a „teljesen nem elégedett” és az „inkább nem elégedett” válaszok mentén: a fiatal nők magasabb arányban jelezték elégedetlenségüket, ami kifejezetten a külsőhöz, fizikai megjelenéshez kötődő negatívabb viszonyban jelenik meg. Ez az eredmény azért is figyelemreméltó, mert a testtömegindexek elemzése azt mutatta, hogy a fiatal nőkre inkább jellemző a soványabb alkat, míg az elhízottak nagyobb hányada a férfiak köréből kerül ki. Kutatások sorozatai vetették fel, hogy a sporttevékenység po-

6. TÁBLÁZAT: „Mennyire elégedett edzettségével, külsejével és egészségével?” kérdésre adott válasz a nemenkénti, valamint a sportoló/nem sportoló bontásban (N=8000; százalékos megoszlás)

		1	2	3	4	5	átlag
edzettségével	férfi	3	7	30	31	27	3,8**
	nő	6	10	37	26	19	3,5
külsejével	férfi	1	4	31	38	24	3,9**
	nő	4	7	33	36	19	3,7
egészségével	férfi	1	3	20	37	38	4,2
	nő	2	4	22	38	32	4,1
edzettségével	sportoló férfi	1	5	22	35	37	4**
	nem sportoló férfi	4	9	37	29	19	3,6
	sportoló nő	2	7	30	32	29	3,8**
	nem sportoló nő	7	12	40	24	15	3,4
külsejével	sportoló férfi	1	3	24	41	30	4,0**
	nem sportoló férfi	2	5	36	35	20	3,8
	sportoló nő	3	7	28	39	22	3,7
	nem sportoló nő	4	7	35	35	18	3,7
egészségével	sportoló férfi	1	2	14	36	47	4,3**
	nem sportoló férfi	1	4	24	38	32	4
	sportoló nő	1	40	17	39	39	4,1
	nem sportoló nő	2	4	24	38	30	4

** p<0,001

zitiván járul hozzá az egészséges önbizalom kialakulásához, támogatja a résztvevők szubjektív elégedettségét saját magukról alkotott képük kialakulásában. Ennek fényében kíváncsiak voltunk arra, hogy a nők a férfiakhoz viszonyított alacsonyabb elégedettségi szintjét eltünteti, vagy csökkenti-e a sportolásban való részvétel, illetve a nemeken belül a sportolás ténye mutat-e eloszláskülönbségeket a sportoló és nem sportoló alcsoportokban (6. táblázat).

Az eredményekből azt láthatjuk, hogy a nemek közötti alapvető szubjektív elégedettségben megjelenő különbségek megmaradtak a sportban való részvétel ellenére is.

Az átlagok azt mutatják, hogy szignifikáns különbség van a sportoló férfiak és sportoló nők között, valamint a nem sportoló férfiak és a nem sportoló nők között is. Ezzel párhuzamosan szintén szignifikáns eltérés van a sportoló és nem sportoló férfiak átlagai között mind a három mért változó esetén. A sportoló és a nem sportoló nők körében azonban a külsővel és az egészséggel való elégedettség esetében nem látható különbség. Ez a terület a fiatal nők körében további kutatásokat és elemzéseket igényel a sporttevékenység fajtájára és intenzitására, és annak körülményeire vonatkozóan, mely adatok jelen kutatásban nem állnak rendelkezésre. (6. táblázat).

IV. Következtetések

A Magyar Ifjúság 2012 kutatás a fiatalok sportolási részvételére vonatkozóan 2008-hoz képest négy százalékos részvételi arány csökkenésről számolt be. Ezzel az eredménnyel az elmúlt tizenkét év alatt az európai sportolási arányokhoz viszonyítva alacsony, a magyar eredményekhez viszonyítva pedig stagnáló tendenciának lehetünk tanúi. A szociodemográfiai változók mentén érzékelhető trendek a 2012-es kutatást megelőző 2008-as adatfelvételhez hasonló mintázatot mutatnak a nem, az életkor, a főtevékenység és az iskolai végzettség tekintetében. Átrendeződés mutatkozik azonban az életkörülmények és a településtípus mentén. 2012-re a felső rétegek sportolási részvétele csökkent, míg a középrétegek sportolási részvétele nőtt. A fővárosban a sportolók aránya tovább csökkent, folytatva a 2008-ban megmutatkozott tendenciát. Ezzel párhuzamosan a sportolási lehetőségek egyrészt diverzifikálódtak, újabb és újabb mozgásformák és trendek jelentek meg, másrészt kiemelt szerepet kapott az egyéni választás és ízlésvilág.

A sport szabály- és versenyrendszere az eredményesség érdekében következetes, rendszeres munkát és kitartást igényel. Az új ifjúsági generációk élete azonban sokkal inkább az élményorientált tevékenységek köré szerveződik. Ennek alapján *a sport hagyományos kínálati és modern keresleti oldala között* kettősség alakult ki. Az elmúlt több mint húsz évben felnőtt a rendszerváltást követő első ifjúsági generáció, mely már a globalizált világ információ áradatában, a valóságshow-k, a technológia és a virtualitás intenzitásában szocializálódott. A lehetőségek bővülése, az egyéni utak, az individualizáció trendjei és a fogyasztásorientáltság természetes részei életüknek. A mai ún. Facebook-generáció mintaadóként, újszerű módokon és

új szinteken szervezi életét. Generációs váltásról beszélhetünk, fiatalokról, akiknek az élete alapvető módon tér el az előző generációkétól. Választási lehetőségeik kiszélesedtek és saját életükkel szembeni elvárásaik új dimenziók mentén szerveződnek. A sport alrendszerének nagy kihívása, hogy hogyan tudja ezt a generációt kínálatával megszólítani és bevonni a sportolási és mozgáslehetőségek kereteibe.

Magyarországon generációk nőttek fel, akik sportszocializációja vagy hosszú távon nem fenntartható módon, vagy egyáltalán nem következett be. Ez az a típusú szocializáció, amely egyrészt sem az államszocialista időkben, sem pedig az azt követő demokratikus berendezkedésben nem tudott széles rétegekben kialakulni, illetve nem került kialakításra. Ennek megfelelően a társadalom minden rétegében az élsportcentrikus beállítódás, megfelelő sportszocializációs értékátadók hiányában a sportolási távolmaradás és a fizikai inaktivitás tudott csak újratermelődni.

A fizikai inaktivitásból származó, vagy ahhoz kapcsolható egészségügyi kiadások és a munkavégző képesség csökkenése, illetve kieséséből származó nemzetgazdasági veszteségek Európában, de a tengerentúlon is fokozódó figyelmet kapnak a politikai és stratégiai diskurzusokban (White paper on sport, 2007). Magyarországon kimutatásra került az is, hogy ha a fizikai inaktivitás mértéke 10 százalékponttal csökkenne, akkor a betegellátási és a táppénzkiadások kapcsán több mint tízmilliárd forint elméleti nemzetgazdasági megtakarítás realizálódna (Ács és mtsai, 2011).

A sport jelenleg végbemenő szerkezeti és finanszírozási rendszerének átalakítása; a politikai és kormányzati stratégiákban a sportra szánt növekvő figyelem és intézkedéssorozat hatása a részvételt illetően a kutatásunkban (még) nem érzékelhető.

A XXI. Nemzeti sportstratégia, valamint a 2004. évi sporttörvény és annak 2011. évi módosítása, továbbá a MOB 2012. évi sportfejlesztési irányelvei a „sportoló nemzet” kialakításának vízióját vázolják fel. Ez a cél komplex és nehéz feladatok elé állítja a szakembereket, hiszen a beállítódás és a szokásrendváltás, illetve változtatás, valamint az életmódbeli elemek átalakítása csakis elméletileg is megalapozott, átgondolt, szisztematikus és hosszú távon alkalmazott akcióterv mentén jöhet létre. A sportolás jótékony hatásainak érvényesülése mellett a sportolási részvétel jelentősebb növekedésével javulna a sport nemzetgazdasági szerepvállalása is a fogyasztói bevételek és a potenciális munkahelyteremtési lehetőségek mentén.

Irodalomjegyzék

2011. évi LXXXII. törvény a sport támogatásával összefüggő egyes törvények módosításáról, <http://www.complex.hu/kzldat/t1100082.htm/t1100082.htm>
- Ács, Pongrác – Hécz, Roland – Paár, Dávid – Stocker, Miklós (2011): A fitness (m)értéke. A fizikai inaktivitás nemzetgazdasági terhei Magyarországon. *Közgazdasági Szemle*. 58. 689–708.
- Bakonyi, Tibor (2004): Civil álom és politikus állam. Adalékok a civil sportszervezetek státuszának legújabb-kori politikatörténetéhez Magyarországon. *Semmelweis Egyetem, Testnevelési és Sporttudományi Kar: Budapest*.
- Bardóczy, Gábor (2012): Látványcsapat sportágak finanszírozásának tapasztalatai, a TAO. MSTT konferencia: Budapest.
- Bartha, Csaba – Lehmann, László (2012): A Magyar Olimpiai Bizottság Sportfejlesztési irányai és területei 2012. Magyar Olimpiai Bizottság: Budapest.
- Bauer, Béla – Szabó, Andrea (2005): Ifjúság2004 Gyorsjelentés. Budapest, Mobilitás Ifjúságkutatási Iroda, 55–58.
- Bauer, Béla – Szabó, Andrea (szerk.): Ifjúság2008 Gyorsjelentés. Budapest, Szociálpolitikai és Munkügyi Intézet, 69–73.
- Bourdieu, Pierre (1978): Sport and social class. *Social Science Information*, 17(6). 819–840.
- Coakley, Jay (1993): Socialization and Sport. In Singer, Robert. N. – Murphy, M. – Tennant, L. K (eds): *Handbook of Research on Sport Psychology*. 571-86. New York: Macmillan.
- Dóczi, Tamás (2012): Gold fever(?): sport and national identity – The Hungarian case. *International Review for the Sociology of Sport*, 47(2). 165-182.
- Donnelly, Peter (1996): The local and the global: Globalisation in the sociology of sport. *Journal of Sport and Social Issues*, 20(3). 239-257.
- EU (2007): Európai Bizottság Fehér Könyv a Sportról. Az Európai Közösségek Hivatalos Kiadványainak Hivatala, Luxemburg.
- Eurobarometer (2009): Sport and Physical Activity. Letöltve 2010. március 31-én: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_334_fact_hu_en.pdf
- Fábri, István (2002): A sport, mint a fiatal korosztályok életmódjának meghatározó eleme. In: Szabó, Andrea – Bauer, Béla – Laki László (szerk.): *Ifjúság2000 Tanulmányok I.* Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, 166–179.
- Földesi, Gyöngyi – Egressy, János (2005): Post-transformational Trends in Hungarian Sport (1995–2004), *European Journal for Sport and Society*, 2(2). 85–96.
- Földesi, Gyöngyi (1996): Sport policy in Hungary. In: Chalip, Laurence – Johnson, Arthur – Stachura, Lisa (Eds.): *National Sports Policies. An International Handbook* (187-211). Greenwood Press, Westport, Connecticut – London.
- Gál, Andrea (2008): A lakosság egészségtudatossága és szabadidő-sportolási szokásai. In: Földesiné Szabó, Gyöngyi – Gál, Andrea – Dóczi, Tamás (szerk.): *Társadalmi Riport a Sportról*. Budapest, Önkormányzati Minisztérium Sport Szakállamtitkársága és Magyar Sporttudományi Társaság, 9–39.
- Géczi, Gábor – Gergely, István – Nagy, Attila – Bardóczy Gábor (2013): Létesítményfejlesztési tendenciák a TAO-s támogatási rendszer tükrében. (in press).
- Hartmann-Tews, Ilse (2006): Social stratification in sport and sport policy in the European Union. *European Journal for Sport and Society*, 3(2). 109–124.
- Kopp, Mária – Kovács, Mónika Erika (szerk.) (2006): *A magyar népszerűség életminősége az ezredfordulón*. Budapest, Semmelweis Kiadó, Budapest.
- MacLean, J. – Hamm, S. (2008): Values and sport participation: comparing participant groups, age, and gender. *Journal of Sport Behaviour*, 352–367.

- Mikulán, Rita – Keresztes, Noémi – Pikó, Bettina (2010): A sport mint védőfaktor: fizikai aktivitás, egészség, káros szenvedélyek, 115-130, In (szerk.) Pikó, Bettina: Védőfaktorok nyomában. A káros szenvedélyek megelőzése és egészségfejlesztés serdülőkorban. L'Harmattan, Budapest.
- MOB (2012). A Magyar Olimpiai Bizottság sportfejlesztési irányai és területei 2012.
- Moens, Maarten – Scheerder, Jeroen (2004): Social determinants of sports participation revisited. The role of socialization and symbolic trajectories. *European Journal for Sport and Society*, 1(1). 35-49.
- NSS (2007). Sport XXI Nemzeti Sportstratégia.
- Nyerges, Mihály – Laki, László (2004): A fiatalok sportolási szokásainak néhány társadalmi összefüggése. *Magyar Sporttudományi Szemle*, 2-3. 5-15.
- Perényi, Szilvia (2011): Sportolási szokások: Sportolási esélyek és változástrendek. In.: Bauer, Béla – Szabó, Andrea (szerk.): *Arctalan(?) Nemzedék. Belvedere Meridionale Kiadó, Szeged*, 159-184.
- Perényi, Szilvia (2010a): The relation between sport participation and the value preferences of Hungarian youth. *Sport in Society*, 13(6). 984-1000.
- Perényi, Szilvia (2010b): On the fields, in the stands, in front of TV – value orientation of youth based on participation in, and consumption of, sports. *European Journal for Sport and Society*, 7(1). 41-52.
- Pikó, Bettina – Barabás, Katalin (1996): A fizikai aktivitási magatartás, mint egészség állapotot befolyásoló tényező vizsgálata. *Orvostudományi Szemle*, 37 (2). 73-83.
- Scheerder, Jeroen – Breedveld, Koen (2004): Incomplete democratization and signs of individualization. An analysis of trends and differences in sports participation in the Low Countries, *European Journal for Sport and Society*, 1(2). 115-134.
- Suszánszky, Éva (2011): Ifjúság és egészség= egészséges ifjúság? In.: Bauer, Béla – Szabó, Andrea (szerk.): *Arctalan(?) Nemzedék. Belvedere Meridionale Kiadó, Szeged*, 143-158.
- Szabó, Ágnes (2012): A magyar szabadidősport működésének vizsgálata: Piacok, értékteremtés, feladatok a szabadidősportban. Doktori disszertáció. Corvinus Egyetem: Budapest.
- Van Tuyckom, Charlotte – Scheerder, Jeroen (2010): "Sport for all? Insight into stratification and compensation mechanisms of sporting activity in the EU-27." *Sport Education and Society*, 15(4). 495-512.
- Wann, Daniel L. – Melnick, Merril J. – Russel, Gordon W. – Pease, Dale G. (2001): *Sport Fans: the Psychology and Social Impact of Spectators*. New York and London: Routledge.
- Wilson, Thomas. C. (2002): The paradox of social class and sports involvement, the roles of cultural and economic capital. *International Review for the Sociology of Sport*, 37(1). 5-16.

VIII. MÉDIAFOGYASZTÁS

Médiahasználat a magyar ifjúság körében

KITTA GERGELY

I. Médiahasználati trendek a magyar ifjúság körében

A fiatalok mindennapjait meghatározó technikai fejlődésnek köszönhetően a jelen kötet által vizsgált témák közül a legdinamikusabban változónak talán a médiafogyasztás tekinthető. Az ifjúságkutatások tanulsága, hogy a szóráskoztató elektronika, a hírközlés és a médiaipar földrengésszerű átformálásával a korábban hangsúlyosnak vélt kérdések négy év távlatából nézve sokat veszíthetnek relevanciájukból. Például egy 2008-ban feltett, az eredeti és másolt CD-k háztartáson belüli mennyiségét tudakoló kérdést 2012-ben már nem lett volna értelme megismételni. A Magyar Ifjúság 2012 ennél fontosabbnak gondolta a közösségi médiára fektetni a hangsúlyt, mindezt azzal a megszorítással, hogy újabb négy év elteltével talán a most divatos közösségi oldalak is meghaladottá válnak. A tömegkommunikáció világának rendkívüli változékonysága miatt a kérdőív médiafogyasztási részében több ponton kellett finomhangolást végezni, ami a trendek bemutathatóságára korlátozó hatást fejtett ki. Ezzel együtt talán érdemes rögzíteni azt is, hogy noha a technológia teljesen más arcát mutatta 2012-ben, mint négy, nyolc vagy akár tizenkét évvel korábban, a fiatalok médiafogyasztását globálisan jellemző alapattitűdöket, mint például a műszaki és tartalmi újításokra jellemző nyitottságot (Livingstone, 2002), az egyes médiaeszközök párhuzamos alkalmazásának átlagosnál magasabb arányát, és az ifjúság esetében a digitális írástudás kiemelkedő szintjét (Wallis, 2006) állandó tényezőként tudtuk kezelni a következtetések levonásakor.

1. TÁBLÁZAT: Számítógépet használó fiatalok arányának változása, 2000-2012 („Használ-e Ön számítógépet?” $N_{2012}=8000$; százalékos megoszlás)

2000	2004	2008	2012
46	70	84	84

A trendekről beszélve elsősorban az ifjúság kulturális tőkájének növekedését jelentő hozzáférés kérdéseivel kell foglalkozni. A számítógéppel való ellátottság bővülési üteme látványosan kisebb ütemű a korábbi vizsgálatok alkalmával mérthez viszonyítva. A számok nyelvén ez azt jelenti, hogy négy esztendő alatt mindössze 1 százalékponttal bővült azoknak a háztartásoknak az aránya, ahol a komputer megtalálható. A kutatás annak is igyekezett utánajárni, hogy maguk a fiatalok használnak-e számítógépet. Az erre a kérdésre adott válaszok szintén a számítógép-használat stagnálásáról tanúskodnak (1. táblázat).

A stagnálást részben a következők magyarázhatják:

1. Az asztali PC-k felhasználói köre zsugorodott, amit az új típusú számítástechnikai eszközök felfutása nem volt képes ellensúlyozni. Nem jelent meg olyan mennyiségű tablet, laptop a magyar otthonokban, mint amennyi hagyományos számítógép eltűnt azokból. Az International Data Corporation (IDC) kimutatása szerint 2013. első negyedévében a hagyományos személyi számítógépek forgalma világszerte 14 százalékkal csökkent 2012 azonos időszakához képest.¹ A GfK Kereskedelem és Technológia Indexe szerint 2012. január-október között, az előző év hasonló időszakához viszonyítva az asztali számítógépek iránti kereslet 48 százalékkal zuhant Magyarországon.² A hagyományos PC-k tehát itthon és máshol a világban egyaránt veszítettek vonzerejükből.
2. A mobiltelefonok is egyre több olyan funkciót látnak el, amelyre korábban csak a PC-k voltak képesek (web, játék, dokumentumok

1 International Data Corporation, Kutatási összefoglaló. 2013. április 10. <http://www.idc.com/getdoc.jsp?containerId=prUS24065413> letöltés dátuma: 2013. május 4.

2 Felfutóban az e-könyv olvasók piaca, de kevesebbet költünk fotózásra, háztartási gépekre. Infoter.eu. 2013. január 22. http://www.infoter.eu/cikk/felfutoban_az_e-konyv_olvasok_piaca_de_kevesebbet_koltunk_fotozasra_haztartasi_gepek Letöltés dátuma: 2013. április 22.

tárolása, szerkesztése). A különböző fejlesztésekkel a tradicionális számítógépeknek általában csak a teljesítményük javul, a mobil-kommunikációs eszközöknél a gyártók azonban egyre szélesebb körű szolgáltatásokkal keresik a fiatal fogyasztók kegyeit.

Az internet-hozzáférések aránya jelentősebben, de összességében nem számottevő módon, mindössze 4 százalékponttal emelkedett 2008 és 2012 között a fiatalok otthonaiban. Ez a bővülési ütem szintén jócskán elmarad a 2000 és 2008 között tapasztalttól. Ennek lehetséges magyarázatai a következők:

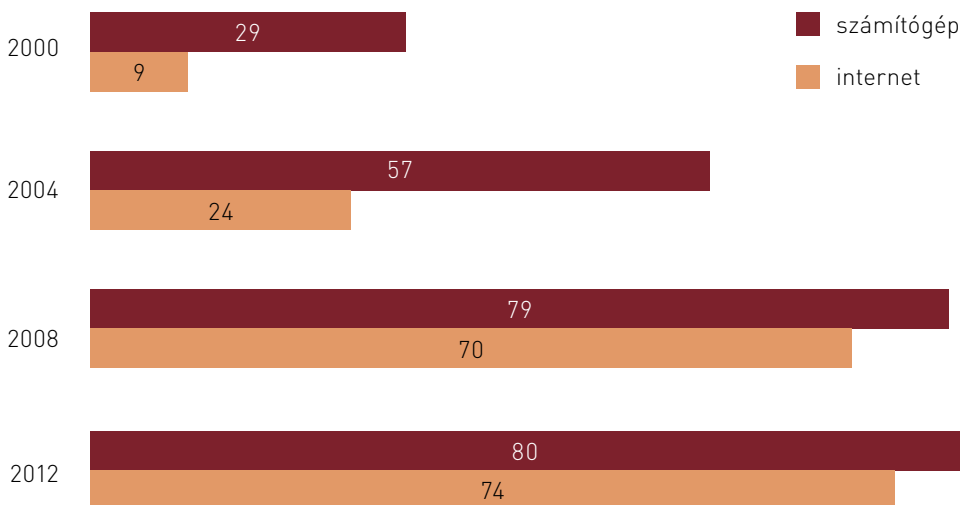
1. Elképzelhető, hogy a hazai internet penetrációja a korábbi években már elérte azt a telítettségi pontot, amelyet követően a magyarországi bekötések számának növekedési üteme ma természetes módon mutat lassulást (vö. Rogers, 1995).
2. A 2012-es és a korábbi kutatások alapvetően a fiatalok háztartásainak internetes ellátottságára voltak kíváncsiak. A kérdésnek ez az állandó fókuszusa azért lényeges, mert így a személyes használatban

1. ÁBRA: Háztartások fogyasztási kiadásai. Szezonálisan kiigazított volumenindexek (2008. I. n.é. = 100, Forrás: KSH - Századvég Gazdaságkutató Zrt.)

2. ÁBRA: Számítógép és internet-hozzáférés a fiatalok háztartásaiban, 2000-2012 („Van-e otthon, ebben a háztartásban, ahol lakik...?”)

N₂₀₁₂=8000; százalékos megoszlás)

lévő, okostelefonon keresztüli internetelérésekkel nem biztos, hogy számoltak a korábbi vizsgálatok során. Mind a számítógépek, mind az internet penetrációjának tempóváltását érintően beszélni lehet arról, hogy a 2008-ban Magyarországra is begyűrűző dekonjunktu-rális folyamatok, majd a későbbi, úgynevezett euró- és adósságvál-ság komolyan visszavetette a háztartások fogyasztását hazánkban, ami a digitális eszközökre és tartalmakra fordított költséket is ne-gatívan befolyásolhatta (1. ábra).

Mindezzel együtt látszik, hogy ismételten zárult az olló az otthonok-ban meglévő internetkapcsolatok és számítógépek aránya között (2. ábra). Ebből következően tovább csökkent azok száma, akik a világhálóra nem csatlakozó PC-vel rendelkeznek, ami újra a számítógép önmagában vett je-lentőségének mérséklődésére irányítja rá a figyelmet.

Tanulságos az is, hogy az ifjúságkutatások korábbi eredményeivel való összevetés egyrészt a digitális berendezések piacának koncentráldásáról, másrészt a technológia konvergenciájáról, valamint a fiatalok médiafogyasz-tásának integráldásáról árulkodik. A hárompillérű, de kollúzív kulturális jelenség (Jenkins, 2006) plasztikusan magyarázza, hogy a legutóbbi, 2008-as

2. TÁBLÁZAT: Fiatalok személyes használatban lévő digitális eszközei, 2008-2012 („Van-e Önnek saját....?” N₂₀₁₂=8000; százalékos megoszlás)

	2008	2012
mobiltelefon	93	93
hordozható zenelejátszó	55	25
digitális fényképezőgép	53	32
játékkonzol	12	7

adatfelvételhez képest miért esett drasztikus mértékben a fiatalok által használt több elektronikai berendezés, például a digitális fényképezőgépek, a hordozható zenelejátszók és játékkonzolok aránya (2. táblázat).

Az elmúlt évtizedben a távközlés, a szórakoztató elektronika, a számítástechnika és a média legkülönbözőbb műszaki megoldásai rohamléptékben közeledtek egymáshoz (Lakos, 2011). A digitális világnak ez az összefolyása a médiafogyasztás mintázatait is átformálta. A fiatalok mindennapos médiahasználatában jellemzően azok az eszközök válnak népszerűbbé, amelyek több, korábban más és más készüléken elérhető funkciót egy berendezésbe integráltan tudnak kínálni. A médiafogyasztásnak ez az ökonomizálódása az ifjúság számára különösen fontossá vált. Az új technikai vívmányok a kommunikáció időbeliségét is átszabták, és természetes módon gyorsították fel a fiatalok médiafogyasztását, ami aztán újra visszahatott a digitális eszközök evolúciójára (vö. Tregova, 2012).

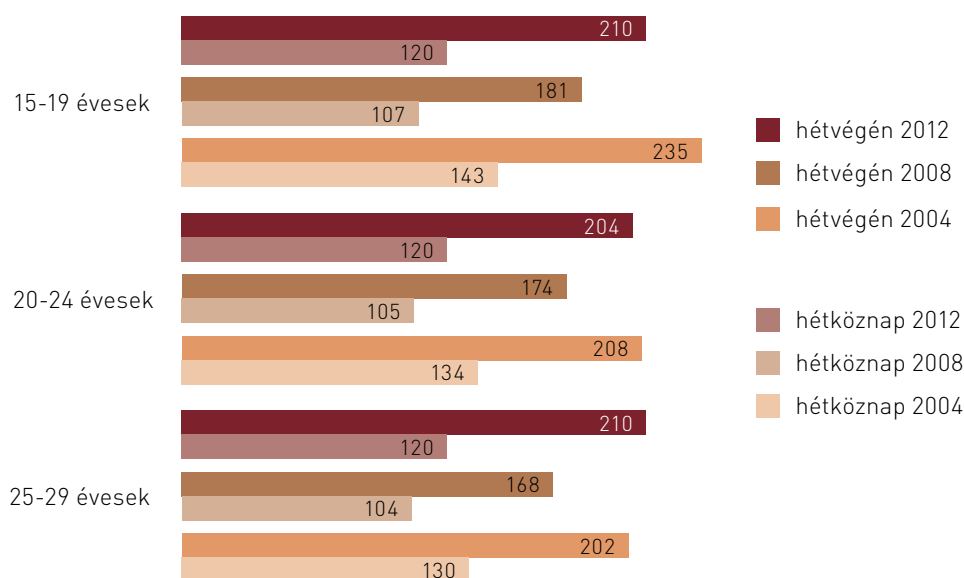
A játékkonzolok számának zuhanását ezért magyarázhatja, hogy az okostelefonokon és a legkülönbözőbb számítógépeken egyre több és magasabb szintű felhasználói élményt garantáló, web-alapú játék és játékal alkalmazás vált elérhetővé. Az NPD piackutató cég szerint a videojátékok forgalma az Egyesült Államokban például 22 százalékkal esett vissza 2012-ben (Koi, 2013), mégpedig úgy, hogy közben az online játékokkal játszó aránya növekedett.³ Hasonló okokra vezethető vissza, hogy a hordozható zenelejátszók és a digitális fényképezőgépek fiatalok körében történő elterjedtsége miért csökkent. A nagy felbontású optikával ellátott okos-

3 NPD Group, Report Shows Increased Number on Online Gamers and Hours Spent Gaming. 2013. május 2. <https://www.npd.com/wps/portal/npd/us/news/press-releases/the-mpd-group-report-shows-increased-number-of-online-gamers-and-hours-spent-gaming/> Letöltés dátuma: 2013. május 3.

telefonok, az olyan funkciók mobilkészülékekbe építése, mint a zoomolás, illetve például az azonnali tartalommegosztás kényelme világszerte rontotta a nem professzionális fényképezőgépek piacának teljesítményét. Az integrált képességek megjelenését a hordozható zenelejátszók sem „úszhatták meg”. A hordozható számítógépek, az okostelefonok, a legújabb generációs televíziók ma már szinte az összes létező kiterjesztésű képi-, mozgóképi- és hangformátumot képesek lejátszani, ami az mp3 és mp4 tömörítéssel dolgozó készülékek sikerességére korlátozó értelemben nyomtára a bélyegét.⁴

A mobiltelefonok használatával kapcsolatos számok külön magyarázatra szorulnak. Miközben a mobilkommunikáció köztudottan az egyik leggyorsabban fejlődő iparág, a magyar fiatalok mobilhasználatában mozdulatlanságot látunk. Mind 2008-ban, mind 2012-ben a személyes használatban lévő rádiótelefonok ifjúsági korcsoportra jellemző aránya 93 százalék volt.

3. ÁBRA: Televíziózásra fordított idő a fiatalok különböző korcsoportjaiban, 2004-2012 („Egy átlagos hétköznap/hétvégén mennyi időt tölt Ön televízió-nézéssel [televízió-műsor, akár hagyományos, akár elektronikusan, pl. interneten]?” N₂₀₁₂=8000; perc)

4 HVG.hu, Kihalhat az mp3 lejátszó. 2010. június 28. http://hvg.hu/tudomany/20100628_mp3_lejatszo_vege Letöltés dátuma: 2013. május 3.

A változásnélküliség nagyon fontos, hiszen jelzi, hogy a fiatalok körében makacsul tartja magát egy olyan, körülbelül 7 százalékos csoport, amelynek tagjai egész egyszerűen képtelenek kitörni az őket jellemző digitális elszigeteltségből.

A médiafogyasztásra szánt időt nézve a televízió javított pozícióján az előző adatfelvételhez képest. Összességében 2008 és 2012 között a hétvégi és a hétköznapi televíziózásra fordított idő növekedett a fiatalok körében, bár a 2004-ben regisztrált kiugró szintet nem érte el (3. ábra).⁵

A televíziózásra fordított idő növekedése mögött több tényező együttes hatását lehet sejteni.

1. Egyrészt a web 2.0-ás szolgáltatások megjelenését kísérő fogyasztói lelkesedés (technology trigger)⁶ 2012-re némileg lecsengett, míg ha-

3. TÁBLÁZAT: Az internet használatának különböző formái, 2008-2012

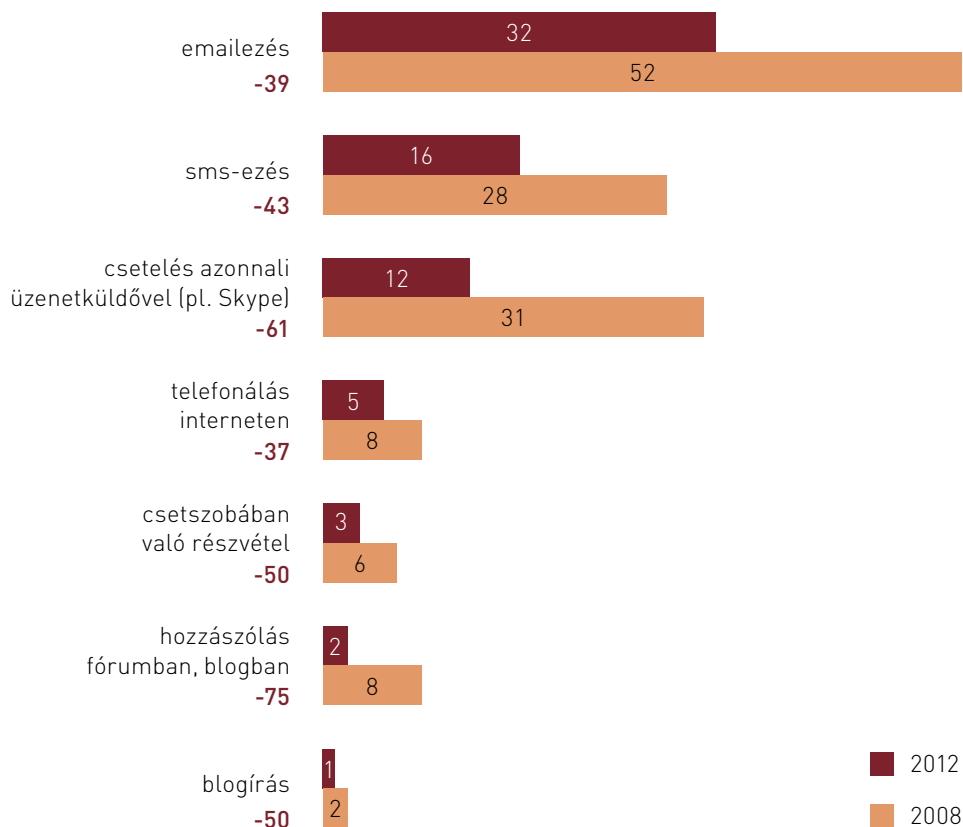
[„Kérem, mondja meg, milyen gyakran használja Ön a következőket...?” N₂₀₁₂=8000; százalékos megoszlás]

	2008				2012			
	gyakran (min. hetente egyszer)	ritkábban	soha	NT/NV	gyakran (min. hetente egyszer)	ritkábban	soha	NT/NV
email-ezés	74	7	19	0	65	10	21	4
sms-ezés	59	14	27	0	50	16	30	4
csetelés azonnali üzenetküldővel (pl. Skype)	47	15	38	0	37	17	43	3
hozzászólás fó- rumban, blogban	17	22	61	0	15	17	64	4
telefonálás interneten	15	14	70	1	19	13	64	4
csetszobában való részvétel	11	17	72	0	15	13	68	4
blogírás	4	8	87	1	7	9	80	4

5 A televízió szerepének megítélése azonban más aspektusból változhat. A szabadidős aktivitások tekintetében 2012-ben a tv át kellett, hogy adja vezető helyét az internetezésnek, holott 2008-ban még a televíziózás volt az első számú szabadidős elfoglaltság a fiatalok körében (lásd a kötet szabadidő eltöltésével foglalkozó fejezetét).

6 A folyamatot bemutató Gartner-ciklusról lásd pl. Fenn, Jackie és Raskino, Mark (2008).

4. ÁBRA: Az internet használatának különböző formái napi gyakoriság szerint, 2008-2012 („Kérem, mondja meg, milyen gyakran használja Ön a következőket...?” N₂₀₁₂=8000; százalékos megoszlás)

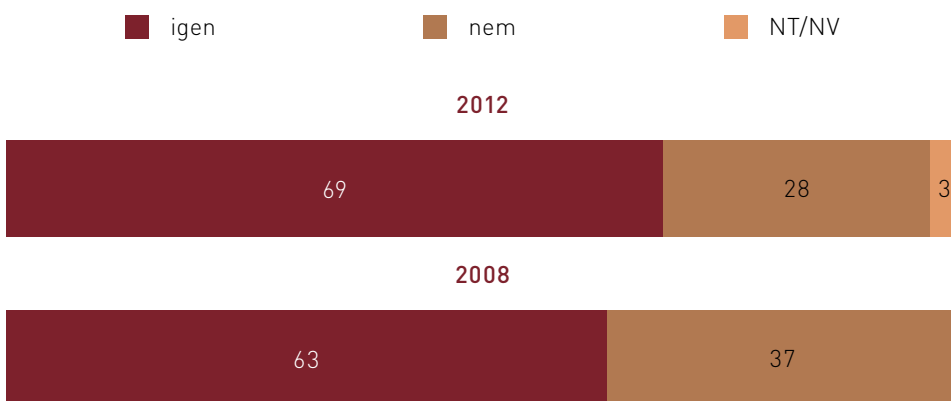
sonló, forradalmian új szolgáltatásokkal az internet nem volt képes előrukkolni. Ez nem jelenti automatikusan azt, hogy visszaesett volna az új médiaműfajok iránti igény, mindössze arról van szó, hogy a televíziótól a web már nem állított a maga oldalára olyan masszív fogyasztói tömeget, mint az évezred első évtizedének második felében.

2. Az okos televíziókészülékek és a digitális adás együttesen megteremtették a médiafogyasztó részvételi lehetőségét a médiatartalom kezelésében (pl. visszatekerhető adás, adattárolás, időzítés, letölthető alkalmazások, stb). Hasonló interakcióra korábban csak a webes szolgáltatások voltak képesek. Ezzel párhuzamosan a javuló

kép- és hangminőség is közrejátszhatott abban, hogy emelkedett a televíziózásra fordított idő mennyisége.⁷

3. A televíziós előfizetések aránya 2008 és 2012 között jelentősen nőtt a magyar háztartásokban, így eleve több fiatal férhetett hozzá televíziós programokhoz.⁸
4. A televíziós tartalmak egyre nagyobb arányban váltak elérhetővé az interneten is.
5. A magyar nyelven elérhető csatornák száma 2008-tól kezdődően megduplázódott, a kínálat 50-ről nagyjából 100 csatornára bővült (Mészáros, 2013).
6. Dekonjunkturális időszakban általában növekszik a televízió jelentősége, mivel ez a médiatípus fajlagosan a legolcsóbb szórakozási eszköz (Kiss, 2013).

5. ÁBRA: Közösségi portálokat használók arányának változása, 2008–2012 („Tagja-e Ön valamilyen internetes közösségi portálnak, például Facebook-nak, iWiW-nek vagy más interneten szerveződő csoportnak?”
 $N_{2008}=6005$; $N_{2012}=8000$; százalékos megoszlás)

7 A digitális földfelszíni adás az Antenna Hungária Zrt. kínálatában éppen 2008. decemberétől kezdődően vált elérhetővé. A 2012-es adatfelvétel idején a háztartások előfizetéseinek több mint fele már digitális volt.

8 Forrás: Nemzeti Média és Hírközlési Hatóság, Televíziós gyorsjelentések, gyűjtés.

Az elmúlt esztendőkből az internetezés során végzett tevékenységek súlypontjai is áthelyeződtek. Az email, az sms és a számítógépre installálható, azonnali üzenetküldő programok alkalmazásának aránya szemmel láthatóan csökkent (3. táblázat). A folyamat megértésének kulcsa ebben az esetben is a mobilkommunikáció, illetve annak fejlődése. Az okostelefonokra telepíthető – mind a telefonálás, mind az üzenetküldés esetében ingyenességet és kevesebb korlátozottságot kínáló – internetes alkalmazások (Whatsapp, Viber, Fringe, Google Talk, stb.), illetve a Facebook elterjedtsége a magánjellegű információközlés korábban ismeretlen útjait nyitották meg. Ez magyarázza, hogy 2008 és 2012 között a web-alapú telefonálást még sohasem próbálók aránya 6 százalékponttal csökkent. A jelenség olyan mértékűvé vált, hogy a nagy távközlési vállalatok is felléptek ellene. Több telekommunikációs konszern tulajdonrészt szerzett az említett szolgáltatásokat kínáló IT-vállalatokban, vagy korlátozta az általuk értékesített mobiltelefonokon azok elérhetőségét, esetleg az előfizetési összegben felüli díjat számoltak fel olyan ismert szolgáltatások működtetéséért, mint a Skype. Ezzel a technológiai status quo fenntartásáért folytatott piaci küzdelemmel is indokolható, hogy a Skype-on és az ahhoz hasonló, azonnali üzenetküldő programokon keresztül gyakran kommunikáló fiatalok aránya 10 százalékponttal esett a 2008 és 2012 közötti időszakban.

Az egyes tevékenységeket a napi rendszeresség alapján vizsgálva a visszaesés még szembeötlőbb (4. ábra). A fiatalok napi rutinjába illeszkedő internetes tevékenységek átstrukturálódásában komoly szerepet tölt be a közösségi portálok – és azokon belül is a műfaj első számú képviselője, a Facebook – széles körben történő, tömeges használata. Az ifjúságnak éppen fele legalább heti gyakorisággal csetelt valakivel a Facebook-on keresztül 2012-ben, ami szintén magyarázza az üzenetküldés egyéb műfajainak hanyatlását. A Facebook-on és az egyéb közösségi portálokon való jelenlét a fiatalok körében tovább nőtt: a felhasználók aránya közöttük 63-ról 69 százalékra emelkedett 2008 és 2012 között (5. ábra). Ez a szám nem kevesebbet jelent, minthogy majdnem mindenki, akinek az otthonában megtalálható a világháló, ott van valamelyik internetes közösségépítő oldalon.

Időközben a közösségi színpad tagjainak korcsoport-összetétele is átalakult. 2008-ban legkevésbé a 15-19 évesek használták az ilyen oldalakat, 2012-ben azonban fordult a kocka: a legfiatalabbak a legjellemzőbb

felhasználói csoporttá léptek elő. Ezt az eltérést akár az iWiW- és a Facebook-generáció közötti változásként is értékelhetjük.

A világ digitalizálódásával a hagyományos médiatípusok és az analóg kulturális termékek iránti kereslet csökkent. A rádió és az újság veszítettek leginkább teret, de a korábbi évekhez képest a Gutenberg-galaxis is egészen más arcát mutatta 2012-ben. A legfrissebb ifjúságkutatás átlagosan 175 nyomtatott könyvet dokumentált a 15-29 évesek háztartásaiban, ezzel szemben a fiatalok 2008-ban még 265 példányra becsülték az otthoni polcokon lévő kötetek számát. Ez valamivel több mint 50 százalékos zuhanást jelent, ami még akkor is „történelmi” szintű változás, ha figyelembe vesszük, hogy időközben átlagosan 4 e-bookkal gyarapodott a fiatalok otthonainak könyvtárája.

A digitális világba való átlépés lehetősége azonban nem minden fiatal számára adatik meg. A Magyar Ifjúság 2012 alátámasztotta azt a korábbi megfigyelést, hogy a szociális típusú társadalmi egyenlőtlenségek az információs megosztottságban is leképeződnek, mégpedig sajnálatos módon úgy, hogy a digitális elszigeteltség a társadalmi leszakadásnak nem egyszerűen tünete, de felerősítője is (Kollányi-Székely, 2006). A legújabb technológiai eszközök, illetve -tudás terén teljes hiányt szenvedők táborának mérete ráadásul alig módosult 2008-2012 között, ami azt jelzi, hogy ezeknek a fiataloknak a felzárkóztatását a jelenleg fennálló megoldásokkal (pl. köznevelési rendszer, a piac önszabályozó mechanizmusai, stb.) már nem igazán lehet megvalósítani. Ennek a csoportnak a meghatározásához megnéztük, hogy kik azok, akik a legszélesebb körben elterjedt mobiltelefonnal és számítógéppel sem rendelkeznek. Azt találtuk, hogy az információs társadalmon belüli mobilitásra abszolút képtelenek azok a legfeljebb 8 általános iskolai végzettséggel rendelkező, szociálisan segélyezett vagy munkanélküli, 15-29 éves férfiak és nők (fiúk és lányok), akik magukat nélkülözések között élőknek tartják, és az észak-magyarországi vagy az észak-alföldi régió valamelyik apróbb településén élnek.

II. Médiahasználat a magyar ifjúság körében, 2012

Percepcionális kérdések

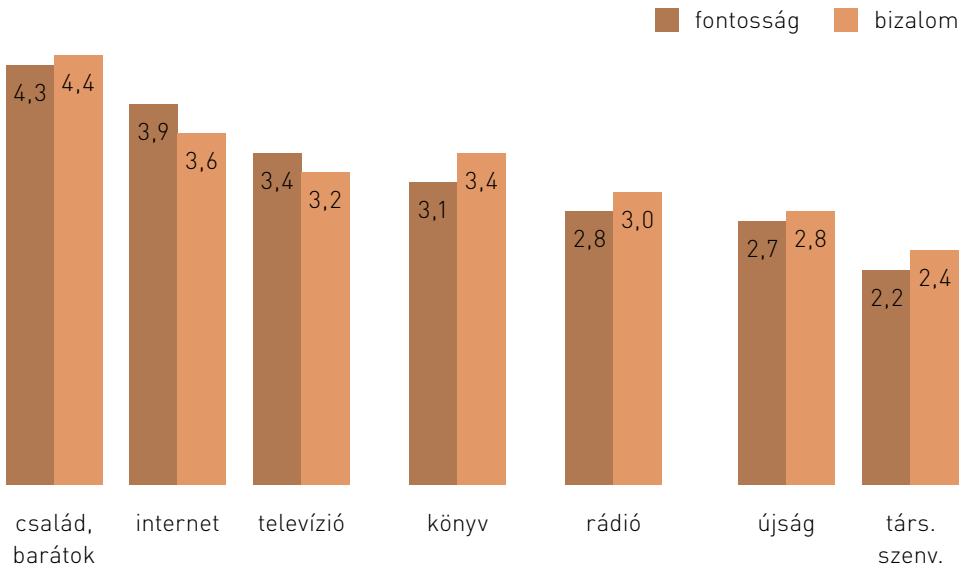
A piackutatási szemléletmóddal magyarázhatjuk, hogy a kutatások általában elsődlegesnek vagy egyenesen kizárólagosnak tekintik a média vizsgálatának penetrációs aspektusát. Az egymással versengő gyártókat legin-

6. ÁBRA: Információforrások jelentősége és megbízhatóságuk

[„Mennyire fontos az Ön számára a... mint információforrás?”;

Abból a szempontból is osztályozza le..., hogy mennyire tartja megbízhatónak

az adott információforrást. N=8000; átlagérték]

kább az érdeklő, hogy eszközeiknek milyen az elterjedtsége, azokból mennyit vásárolnak. Szociokulturális szempontból azonban legalább ennyire fontos szempont, hogy mérni tudjuk a média megítélését, illetve a társadalmi gondolkodásban elfoglalt helyét. Ennek megfelelően a Magyar Ifjúság 2012 a főbb információforrásokkal kapcsolatos bizalmi szintet, és azok jelentőségének értékelését is górcső alá vette a fiatalok körében. Az elterjedtség pusztán technikai szintje mellett így a médiahasználat percepcionális vonatkozásai is feltérképezésre kerültek.

Információforrások jelentősége és megbízhatósága

Az ember az első számú médium – ez derül ki a 2012-es adatok értékeléséből (6. ábra). A közvetlen élményen és személyes megtapasztaláson alapuló személyközi tájékozódás minden kétséget kizáróan az ismeretszerzés legalapvetőbb, egyben legmegbízhatóbb forrása. A barátokon, családtagokon, ismerősökön keresztüli tájékozódást fontossági sorrendben az internet

követi. Úgy is fogalmazhatunk, hogy az információforrások közül a média-eszközök rangsorát a világháló vezeti.⁹ Talán részben annak köszönhetően, hogy az információcserében kulcsszerepet betöltő személyes kapcsolatok az online térben is gondozhatók, illetve bővíthetők. Többen arra mutatnak rá, hogy a webes kapcsolattartásunk középpontjában általában azok a rokonok, ismerősök állnak, akikkel a fizikai térben ápolt nexusunk egyébként is meghatározó (Hampton-Wellman, 2003: 277-311; Hogan-Wellman, 2011). A 2012-es ifjúsági adatfelvétel is igazolja, hogy az internetet – és azon belül a népszerű közösségi oldalakat – az idő nagy részében a fiatalok szívesen használják rokonaikkal, családtagjaikkal történő kapcsolattartásra, baráti körük bővítésére (lásd 16. ábra).

A fiatalok az internetet, a televíziót fontosabbnak tartják, mint amennyire bíznak azokban, ellenben az összes többi információforrás megbízhatóbb számukra, mint amekkora jelentőséget tulajdonítanak azoknak. A televízión és az interneten keresztül begyűjthető komplex (képi, audió, audiovizuális és verbális) információk hatalmas (sok esetben kéretlen vagy ellenőrizetlen) mennyisége ugyanis kedvezőtlen hatást gyakorolhat a médium hitelességére. Napjainkban leginkább a televízió és az internet járulnak hozzá az információs túlterheltség és -szennyezés problémájának fokozódó jelenlétéhez.¹⁰

Tipikus ellenpélda ebből a szempontból a könyv. A könyv megbízhatóbb, mint a televízió, illetve megbízhatóbb és jelentősebb médiumnak számít, mint a rádió, az újság, amit valószínűleg az oktatási rendszeren belüli könyvhasználat ebben a korban vett szinte kizárólagossága magyaráz. A tankönyv vélhetően igazodási pont a tanulók számára, az abban lévő információ - melynek elsajátítására a fiatalok karrierje épül fel - ezért az átlagosnál hitelesebbként értékelt. A feltételezést, miszerint a könyv kategóriáján belül meghatározó arányban a tankönyvet is értenünk kell, alátámasztja az a tény, hogy a könyvnek mind a megbízhatósága, mind a jelentősége a legfiatalabbak, tehát a 15-19 év közötti iskolások körében volt a legszámottevőbb.¹¹

9 Az internet mint információforrás fiatalok körében történő élre törését kutatók elsőként az elmúlt évtized közepén dokumentálták (Székely, 2006).

10 Az információs túlterheltség fiatalokat is érintő, kognitív folyamatokra és döntésekre gyakorolt hatásáról lásd Toffler (1970). Az információs szennyezés gondolata éppen az internet hozta tartalmi túlkínálat miatt került bevezetésre; lásd Nielsen (2003). A problémára információs zajként is szokták hivatkozni.

11 Az életkor és a könyv mint információforrás megbízhatóságát mérő változók közötti összefüggés khí-négyzet próbájához tartozó szignifikancia érték kisebb mint 0,001.

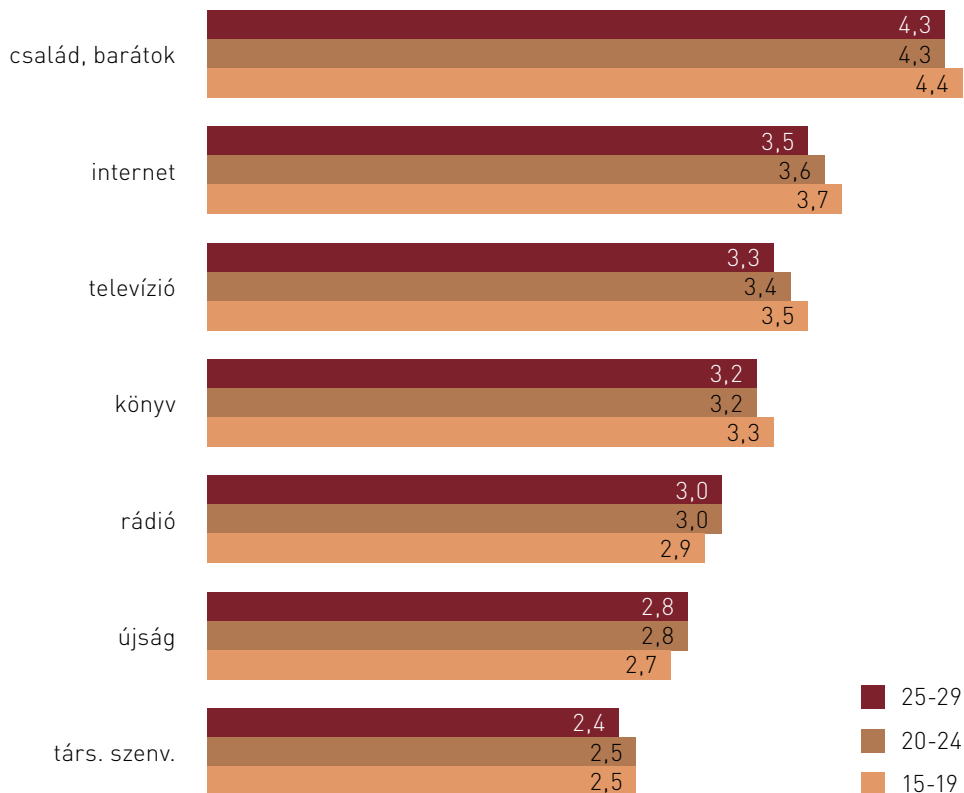
Miközben a közvetlen emberi viszonyok fontossága az információ cseréjében elsődleges, a szintén emberi kapcsolatokon alapuló helyi klubok, társadalmi szervezetek, vallási közösségek jelentősége ebben a megközelítésben csak sokadlagos. Ez nem meglepő, amennyiben figyelembe vesszük, hogy a fiatalok ebben a korban az intézményesültségtől való távolmaradásra rendezkednek be, és általában elutasítják a közösséghez tartozás túlzottan formális kereteit. Személyiségfejlődésük során a fiatalok ugyanis a társadalmi szabályok és a hivatalos kötelezettségek ellen láznak a sikeres helykeresés és önmegvalósítás érdekében. Ennek köszönhetően a korosztály képviselői elfordulnak a számukra kisebb függetlenséget biztosító információforrásoktól, s az olyan nagyobb szabadságot garantáló média irányába válnak nyitottabbá, mint például az internet (Tapscott, 1998).

Információforrások megítélésének korcsoport-dinamikája

Az ifjúságot, mint a társadalom lényeges formációját számos módon lehet meghatározni. A médiát illetően egy olyan megközelítés is elképzelhető, hogy a fiatalok a médiafogyasztók legújabb generációját adják, ezért médiahasználati szokásaik a nyilvánosság és a szórakoztatóipar szerkezetének jövőbeni alakulására nézve perdöntőek lehetnek. Sőt, a legfrissebb trendek a legfiatalabbak tágabb értelemben vett kulturális magatartásának megismerésén keresztül rajzolhatók meg igazán. Amennyiben ez az olvasat helytálló, a kutatásban szereplő információforrások jövőjére vonatkozóan is következtetést vonhatunk le abból, hogy azok megítélése miként változik az ifjúság különböző korcsoportjai között. Ha az életkor csökkenésével nő a bizalom és a jelentőségérzet, az információforrás jövője is biztosabbnak tűnik. Mindez fordítva is igaz: vagyis, amennyiben az életkor csökkenésével a megítélés romlik, az adott információforrás kevésbé tekinthető életképesnek, hiszen a fiatalok legújabb nemzedéke arra nézve már kevésbé lesz befogadó, mint az elődök.

Ebből a szempontból a rádió és az újság kevésbé fejlődőképes információforrásnak tűnnek, szemben az internettel és a televízióval, amelyek a megítélés változása alapján evolútívabb médiaeszközök (7. ábra). A többi információforrásra vonatkozóan nem biztos, hogy helytálló módon vonhatunk le hasonló irányú következtetést. A családi és baráti kapcsolatok ugyanis szociálpszichológiai okokból eleve fontosabbak és megbízhatóbbak

7. ÁBRA: Információforrások megbízhatósága a fiatalok különböző korcsoportjaiban (N=8000; átlagérték)

a 15-19 évesek, mint a fokozatosan az önellátásra berendezkedő idősebb korosztályok számára. A tankönyvek kötelező használata miatt a könyvek jelentősége és megbízhatósága is eredendően nagyobb a 15-19 évesek, mint az idősebbek számára, és hasonló, módosító tényezők merülhetnek fel a társadalmi szervezetek, helyi klubok és vallási közösségek esetében is.¹²

12 Jelen kötet civil és közéleti aktivitással foglalkozó fejezete további részletekkel szolgál a jelenség bemutatásához.

Penetrációs kérdések

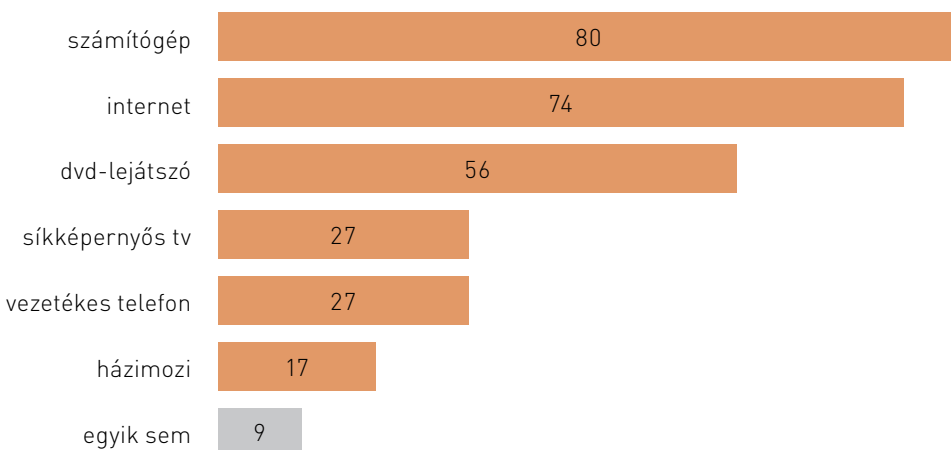
Fiatalok háztartásainak médiaeszközökkel való ellátottsága

A számítógép a családok elsöprő többségének elengedhetetlen kelléke, a magyar háztartások 80 százalékában van ilyen eszköz (8. ábra).

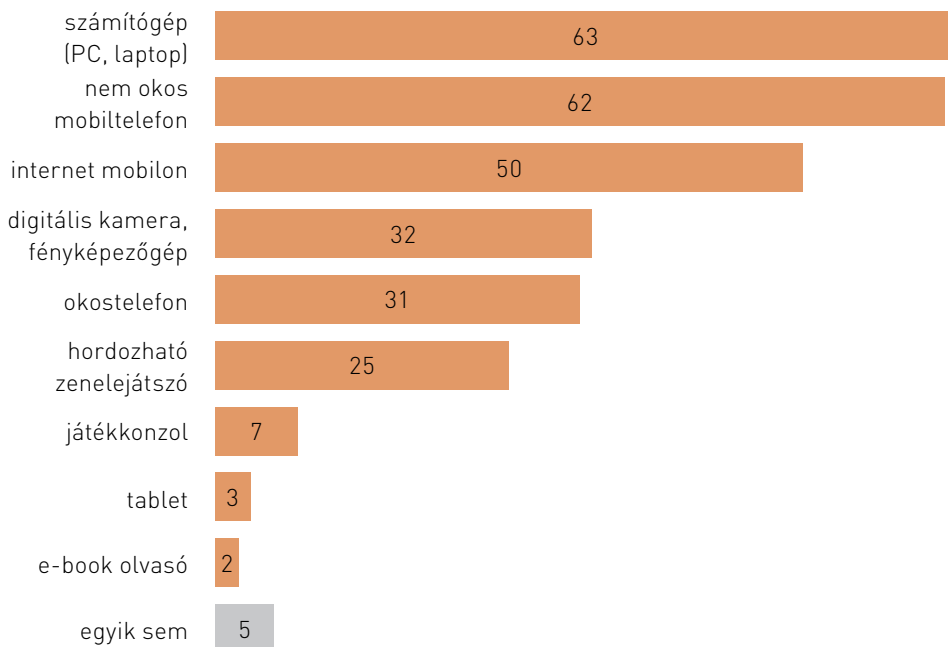
Azt a kérdést is feltettük a fiataloknak, hogy ők maguk használnak-e számítógépet. A felvetésre 84 százaléknyan válaszoltak igennel. Ezt összehasonlítva a háztartáson belüli számítógépek 80 százalékos arányával arra a következtetésre juthatunk, hogy a fiatalok egy része nemcsak az otthonában használja a számítógépet. A másik megfigyelésünk az lehet, hogy mivel az internetelérések aránya 4 százalékponttal (70-ről 74 százalékra) nőtt a fiatalok háztartásaiban az előző adatfelvételhez képest, ellenben a számítógép-használat „beragadt” a 84 százalékos szinten, bizonyítható, hogy az ifjúság egy csoportja ma már olyan platformokat használ internetezésre, mint a mobiltelefon.

A vizsgált médiaeszközök közül a harmadik legelterjedtebb a DVD lejátszó volt a háztartásokban. A síkképernyős televízió és a vezetékes telefon egyaránt a fiatalok otthonainak 27 százalékában volt jelen, házimozit pedig a háztartások 17 százaléka rendelkezett. Meg kell említeni, hogy majdnem minden tizedik fiatal otthonában a felsoroltak közül egyetlen

8. ÁBRA: Fiatalok háztartásainak digitális eszközökkel való ellátottsága („Van-e otthon, ebben a háztartásban, ahol lakik...?” N=8000; százalékos megoszlás)

9. ÁBRA: Fiatalok személyes használatban lévő digitális eszközei („Van-e Önnek saját...?” N=8000; százalékos megoszlás)

egy elektronikai cikk sem volt megtalálható. A teljes digitális depriváció az észak-alföldi régió kistelepülésein lakó, legfeljebb nyolc osztályt végzett fiatalok háztartásaira volt a leginkább jellemző. Az ebben a régióban lakó fiatalok 16 százaléka, a kevesebb, mint 8 általános iskolát végeztek 15 százaléka mondta azt, hogy a felsorolt műszaki eszközök egyikével sincs felszerelve otthona.

Fiatalok saját médiaeszközökkel való ellátottsága

A kutatás nemcsak a háztartásokon belüli, de a fiatalok tulajdonában lévő néhány médiaeszköz elterjedtségét is vizsgálta (9. ábra). A saját használatú eszközök közül a mobiltelefon penetrációja volt a legmagasabb (93 százalék). Ezen belül a régebbi típusú készülékek aránya éppen kétszer akkora volt (62 százalék), mint az okostelefonoké (31 százalék). A mobiltelefont a számítógép (63 százalék) követte a sorban. Tekintve, hogy a fiatalok otthonainak 80 százalékában van számítógép, ugyanakkor a fiatalok 63 szá-

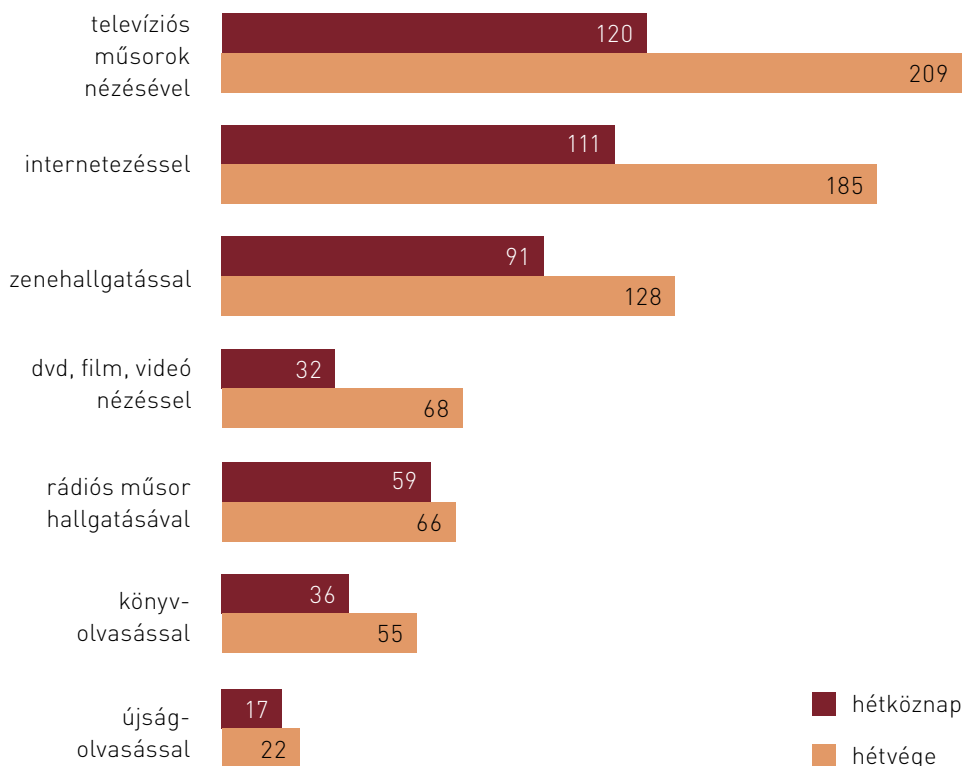
zalékánál találtunk „saját bejáratú” komputert, érvelhetünk amellet, hogy a 15-29 évesek komoly szerepet játszhatnak családjuk digitális írástudásának fejlesztésében, az információtechnológiai alapeszközök domesztikálásában (Berket, 2006) és a számítástechnikai berendezések használata okozta frusztráció legyűrésében (Székely-Urbán, 2009: 29-32).

A fiatalok felének (50 százalék) volt internetkapcsolata mobiltelefonján, digitális kamerával vagy fényképezőgéppel a korosztály közel egyharmada (32 százalék), hordozható zenelejátszóval egynegyedük (25 százalék) rendelkezett. A felmérés bizonyítékul szolgál arra, hogy a csupán néhány éve elérhető, olyan új technológiák, mint a táblagép vagy az e-book olvasó nem váltak fogyasztási tömegcikkekké Magyarországon. Tabletje a fiatalok mindössze 3 százalékának volt, elektronikus könyv olvasására alkalmas

10. ÁBRA: Médiafogyasztásra fordított idő a fiatalok körében

(„Egy átlagos hétköznap/hétvégén mennyi időt tölt Ön...?”)

N=7924-7937; tevékenységenként változó, perc)

platformot pedig 2 százaléknál talált a kutatás. Vagyis azt, hogy ez utóbbi eszközök gyakran kerülnek az érdeklődés középpontjába (konferenciák, szakkikkek, kereskedelmi reklámok), nem a tényleges használat, inkább csak azok divatossága magyarázhatja. Az optimista megközelítés persze más. Ez alapján akár arra is juthatunk, hogy a táblagépek és e-könyv olvasók előfordulása már kimutatható a fiataloknál.

Médiafogyasztási kérdések

Médiafogyasztásra fordított idő

Miután áttekintettük az egyes médiatípusokkal kapcsolatos, általános megítéléseket az ifjúság körében, és feltérképeztük a hordozó felületek elterjedtségét – az elemzés keresztmetszetét még szűkebbre véve –, azt vizsgáljuk, hogy a fiatalok az egyes médiafogyasztási tevékenységekre saját bevallásuk szerint mennyi időt fordítanak (*10. ábra*).¹³ A Magyar Ifjúság 2012 ebből a szempontból nem szolgál különösebb meglepetéssel. Az idő legnagyobb részében a fiatalok a televíziós műsoroknak hódolnak: hétvégén (a két napon együtt) 209 percet, egy átlagos hétköznap 120 percet televízióznak a 15-29 évesek. Nem vitás tehát, hogy a televízió az elsődleges médiaeszköz, a tévésnek az osztársadalmi jelentőséghez mérten még sincs akkora súlya a fiatalok életében. A négy évnél idősebb magyar lakosság ugyanis átlagosan 286 percet tölt a tévé képernyője előtt¹⁴, a fiatalok azonban csak 145 percet. Másként fogalmazva: a Magyar Ifjúság 2012-ben szereplő korosztály képviselői kis híján fele annyit ülnek a tévé képernyője előtt, mint a lakosság egésze.

A médiafogyasztásra fordított időt nézve a sor végén az újságolvasást találjuk. A korosztály tagjai a szombatot és a vasárnapot együttvéve mindössze 22 percet szánnak valamilyen sajtótermék böngészésére, ami 5 perccel több, mint amennyi idő hétköznap jut a nyomtatott és online lapokra. Ami a hétköznapokat illeti, az internet szűk tíz perces távolságra került a televíziótól, sőt a 15-19 évesek körében az internetezés ideje nemcsak megközelíti, de el is éri a tévé nézésre fordított időt. A médiafogyasztás időbelisége

13 Rögzíteni kell, hogy a médiafogyasztásra fordított időre kapott eredmények az összes megkérdezett fiatal, nem pedig az adott médiát használók válaszait tükrözik.

14 Forrás: AGB Nielsen (Nielsen Közönségmérés Kft.). http://www.agbnielsen.com/Uploads/Hungary/stat_eves_2012_atv_prof2.pdf (én.) Letöltés dátuma: 2013. május 5.

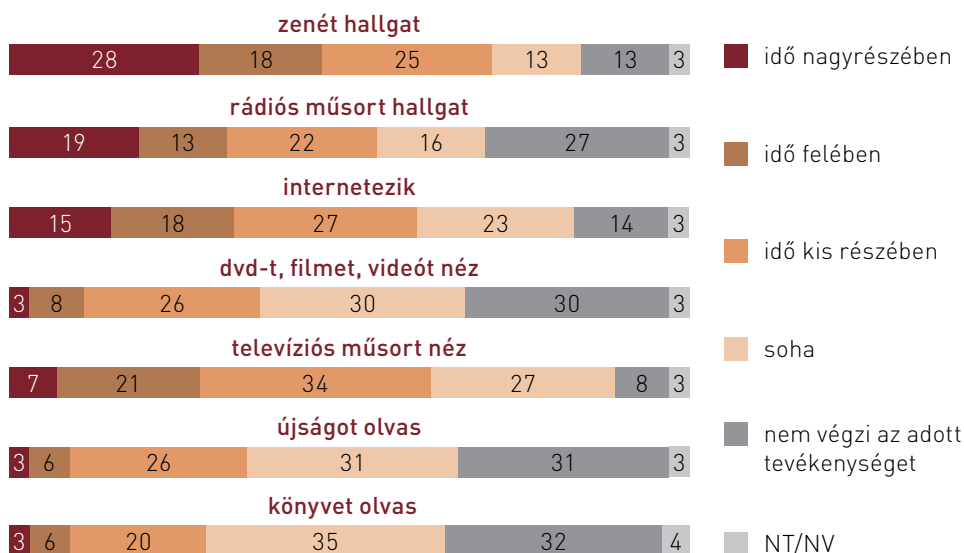
4. TÁBLÁZAT: Médiafogyasztásra fordított idő a fiatalok eltérő korcsoportjaiban (N=7924-7937; tevékenységenként változó, perc)

korcsoport	15-19		20-24		25-29	
időszak	hétköznap	hétvége	hétköznap	hétvége	hétköznap	hétvége
televízió	120	210	120	204	120	210
internet	120	210	120	192	96	156
zene-hallgatás	96	150	96	132	84	102
DVD, videó, film	30	72	36	72	24	60
rádiózás	36	48	66	72	72	78
könyv-olvasás	42	60	36	60	30	48
újság-olvasás	12	18	18	24	18	24
hétköznap, hétvége összesen	456(x5)	384(x2)	492(x5)	378(x2)	444(x5)	339(x2)
napi átlag / hét	≈435		≈459		≈414	

így visszaigazolja azt a korábbi megfigyelést, hogy az életkor csökkenésével a web jelentősége növekszik.

A világháló jelentősége a fiatalok esetében meg is haladhatja a televízióét. A 2012-es kutatás ugyanis módszertani értelemben egy online hírlap szemlélését újságolvasásként, az online rádióhallgatást rádiózásként, a televíziós programok weben keresztüli fogyasztást tévézésként, egy videomegosztó portálon való tartalom megtekintését videónézésként vagy akár zenehallgatásként (és így tovább) vette számításba, holott ezen tevékenységek végzése közben a fiatalok kétségtelenül a világhálót is használják. Az internetezés ennél fogva, a platform fentebb szóba hozott konvergens jellegének köszönhetően, ma egyre nehezebben választható el műfaji értelemben más médiafogyasztási tevékenységektől. Minden bizonnyal ez magyarázza, hogy a szabadidős aktivitást nézve az internetezés jelentősége már meghaladja a televízióét.

11. ÁBRA: Médiafogyasztással párhuzamosan végzett tevékenységre fordított idő („Miközben Ön..., az idő mekkora részében végez Ön más tevékenységet?” N=8000; százalékos megoszlás)

A médiafogyasztásra fordított idő korcsoport-dinamikája

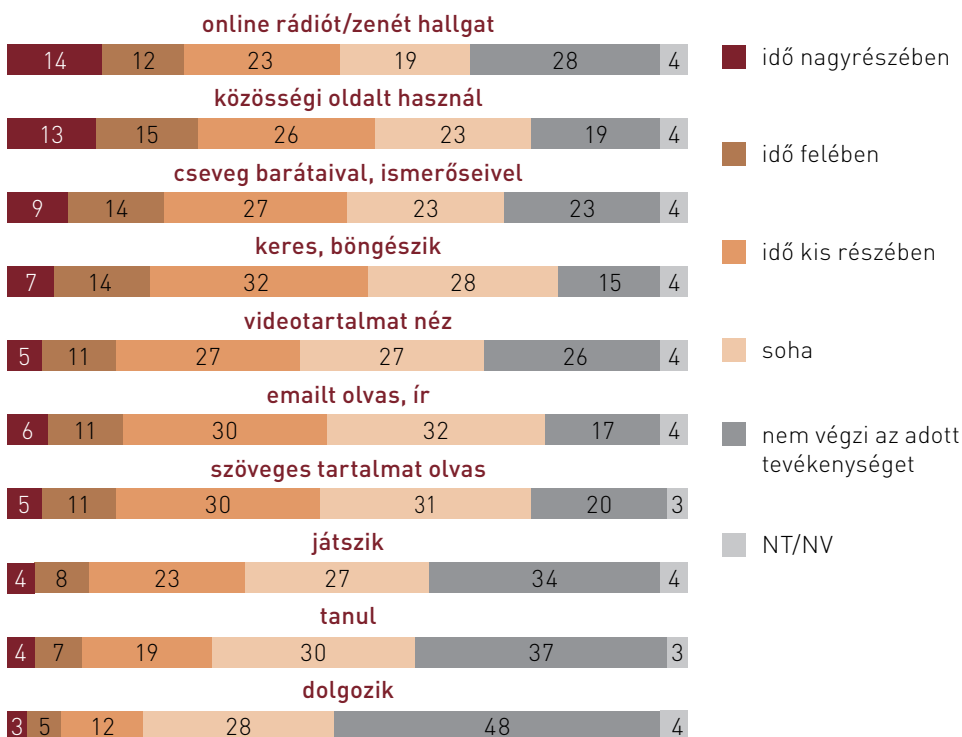
A vizsgált három korcsoport közül a 20-24 éves fiatalok a legaktívabb médiafogyasztók (4. táblázat). A korcsoport tagjai naponta átlagosan 459 percet töltenek el a kutatásban szereplő tevékenységekkel. Ennek a magyarázata pedig nyilvánvalóan az, hogy a 20-24 éveseknek eleve több a szabadidejük, hiszen a 15-19 évesek még nem kerültek ki az oktatási rendszerből, a 25-29 évesek egy része pedig már munkaerőpiaci kötelezettségeinek kell, hogy eleget tegyen hétköznap. A legfiatalabbak körében a tankötelezettség miatti elfoglaltság médiafogyasztásra gyakorolt hatását a számok érzékeltetik is. A 15-19 éves korcsoport tagjai ugyanis a tanításmentes hétvégén már több időt fordítanak médiafogyasztásra, mint idősebb társaik, de a hétköznapjaikhoz képest a 25-29 éveseknek is több időt tudnak médiafogyasztásra felszabadítani, mint a 20-24 év közöttieknek.

A legbefolyásosabb média, vagyis a televízió erejét leginkább fogyasztásának korcsoportokon belüli stabilitása, kiegyensúlyozottsága adja. Míg az életkor emelkedésével az internet iránti érdeklődés mérséklődik, a televízió minden korosztályi szegmensben azonos mértékű, magas szintű népszerűségnek örvend.

Multitasking - párhuzamos médiafogyasztás

Mai világunkban megszokott dolog, hogy párhuzamosan több médiatartalmat fogyasztunk, vagy médiahasználatunkat egyéb tevékenységgel társítjuk. Az úgynevezett multitasking, a figyelem megosztása leginkább a fiatalok generációjára jellemző (Farkas, 2009), ezért az ezzel kapcsolatos eredményeket érdemes részletesen tárgyalnunk (11. ábra).

12. ÁBRA: Internetezés közben végzett tevékenységek („És miközben Ön a számítógépen/interneten..., az idő mekkora részében végez más tevékenységet is?” N=8000; százalékos megoszlás)

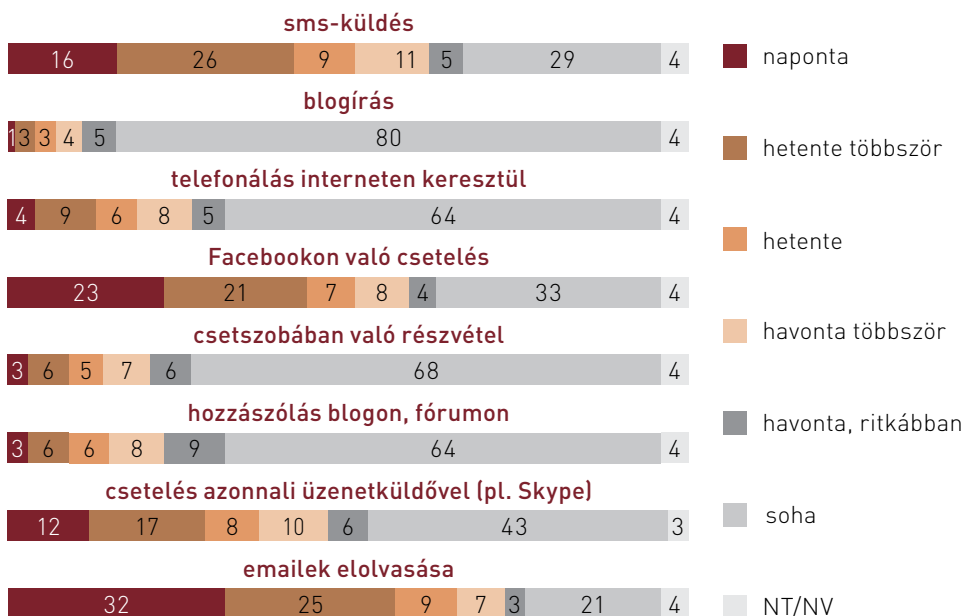
A fiatalok leginkább a zenehallgatás, a rádiózás, az internetezés és a televíziózás közben szoktak valamilyen más, az adott média használatától eltérő tevékenységet végezni. A DVD-k, filmek, videók megtekintése, az újságolvasás vagy a könyvolvasás közbeni figyelemmegosztás már sokkal kevésbé jellemzi az ifjúságot. A magyarázat kézenfekvőnek tűnik. Egy DVD-film megtekintését, egy újságcikk vagy könyvfejezet elolvasását általában célzott médiaválasztás, tudatos döntés előzi meg, ezért nagyobb eséllyel kerül a fiatalok figyelmének homlokterébe. Ezzel szemben a broadcast típusú műsorelemek kisebb koncentrációt igénylő háttérfogyasztása inkább elképzelhető, és a web komplementer tevékenységként történő használata is kevesebb kognitív kapacitást emészt fel, így a figyelem is könnyebben megoszthatóvá válik.

Internetezés közben végzett tevékenységek

Mivel a világháló jelentősége nagyobb a fiatalok, mint az idősebb korosztályok életében, ezért szintén érdemes részletesen megvizsgálni, hogy a 15-29 évesek pontosan mire használják az internetet (12. ábra). A médiafogyasztásra fordított idő részletezésénél kitértünk arra, hogy a technológia konvergálódásával tipológiai értelemben egyre nehezebb meghúzni az egyes médiahasználati aktivitások közötti határvonalat, hiszen a televíziózás, a rádiózás, videónézés, stb. gyakran már az interneten keresztül történik. Ezt a hipotézist maximálisan alátámasztja az internetes tevékenységek mibenlétét tesztelő kérdés. Internetezés közben ugyanis a fiatalok 49 százalékban online rádiót vagy zenét hallgatnak, 14 százalékuk a világháló használatára fordított idő nagy részében végzi ezt a tevékenységet. A netezésre fordított idő legnagyobb részét a közösségi oldalakon (Facebook, iWiW) való jelenlét tölti ki (54 százalék), de jelentős mennyiségű a barátokkal, ismerősökkel való interaktív kapcsolattartás (Skype, Google Talk, MSN¹⁵, Facebook) és csevegés is (50 százalék). A keresés, böngészés szintén számottevő internetezés közbeni időtöltésnek számít (53 százalék). Az aktivitási lista legvégén nem a rekreációs, hanem a feladatvégzéssel kapcsolatos tevékenységeket találjuk. Az internetezésre fordított idő valamekkora részében a fiatalok 30 százaléka

15 A Microsoft Corporation 2013. április 8-án leállította az MSN Messenger működését, az azonnali üzenetküldő program felhasználói körét a Skype-ba telepítette át.

13. ÁBRA: Fiatalok kommunikációjának digitális műfajai („Kérem, mondja meg, milyen gyakran használja Ön a következőket...?” N=8000; százalékos megoszlás)

szokott tanulni (15-19 évesek 40 százaléka), 20 százaléuk pedig dolgozik ez idő alatt (a diplomások 42 százaléka). A munkavégzésre fordított alacsony internetezési idő magyarázhatja, hogy a fiatalok jelentős része még nem jelent meg a munkaerőpiacon. A kérdezettek közel fele saját bevallása szerint még sosem használta a netet munkavégzésre; a 25-29 évesek bázisán ez az arány 41 százalékot tesz ki.

Az online tevékenységek elkülönülése faktorelemzéssel is kimutatható.¹⁶ A két faktort megjelenítő struktúra összesen hat ismérv felhasználásával készült (a játék, a videótartalmak, az e-mailt írás/olvasás, illetve a hírek és egyéb szöveges tartalmak olvasása kimaradt a modelltől). Az első faktort rekreációs faktornak nevezhetjük, amelyet az alábbi ismérvek alkotnak: online rádiót/zenét hallgat; keres, böngészik; cseveg barátaival, ismerőseivel (pl. MSN, Skype, GTalk, Facebook, stb.); közösségi oldalakat használ (pl. iWiW, Facebook). A második faktor az erőforrás-bővítés két

16 A faktorelemzés Maximum Likelihood módszerrel készült, a modell illeszkedése nem tökéletes ugyan (Khí: 19,138; df.: 4; sig.: 0,001), de további változók kizárása a modell logikai értékét csökkentené.

elemét tartalmazza: dolgozik, tanul. A modell a teljes variancia valamivel több mint felét magyarázza meg (53 százalék), az első faktor 35 százalék, míg a második 17 százalék magyarázóerővel (Székely, 2013).

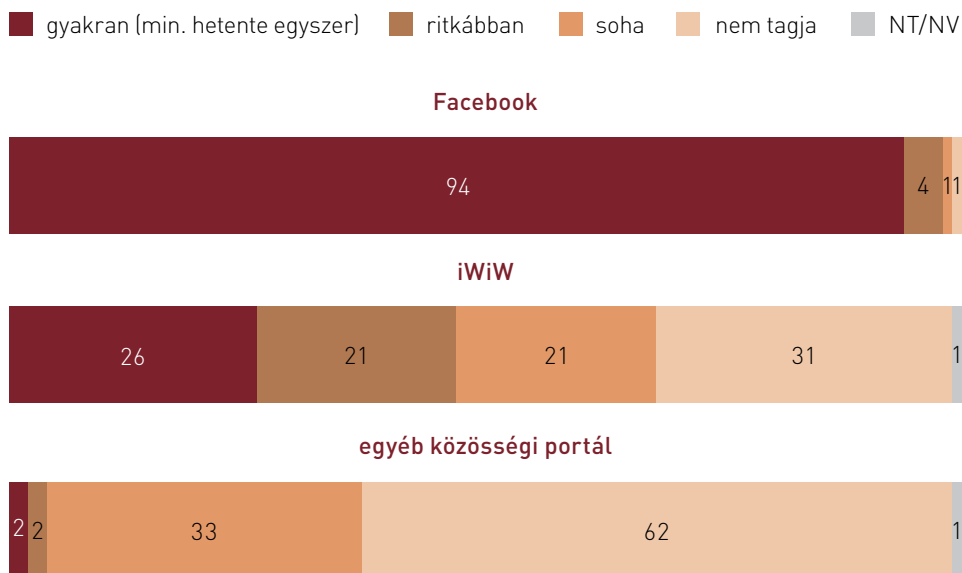
Kommunikáció digitális eszközökkel

Az internet segítségével létrehozott kommunikációs szolgáltatások „ősi” műfaja az e-mail, ami az adatok tanúsága szerint 2012-ben is megőrizte vezető pozícióját a digitális kapcsolattartási műfajok képzeletbeli versenyében (13. ábra). A fiatalok közel harmada napi gyakorisággal küld elektronikus levelet, egynegyedünk pedig hetente többször teszi ezt. Az üzenetküldés internetes „veteránja” mellé azonban felzárkózott egy olyan közösségi oldal, amely a 2008-as adatfelvétel időszakában még kevesek által volt ismert Magyarországon. A Facebookról van szó, amely beépített üzenetküldő programjával naponta nagyjából a fiatalok negyedét érte el 2012-ben, és amelynek csetelő szolgáltatását a 15-29 évesek közül minden ötödik vette igénybe hetente több alkalommal. Ezekén kívül viszonylagosan nagy népszerűségnek örvend az olyan programok használata, mint a Skype, amelyet a fiatalok 12 százaléka napi rendszerességgel, 17 százaléka hetente többször használ kommunikációs célokra. Az adatok alátámasztják azt a korábbi állításunkat, amely szerint a web 2.0-ás műfajok egy része kikopott a kapcsolattartási lehetőségek sorából, az azokat övező lelkesedés apad. Blogot például mindössze a fiatalok 4 százaléka vezet legalább hetente több alkalommal, de a netnaplókön és a fórumokon látottak kommentelésénél is alacsony aktivitást látunk. Az sms-küldés szintén bevett információközlési tevékenység, a válaszadók 42 százaléka legalább hetente többször küld mobiltelefonjáról, esetleg internetről ilyen üzenetet.

Internetes közösségi portálok

A közösségi média központi helyet foglal el a fiatalok mindennapjaiban: az ifjúság 69 százaléka tagja valamilyen kapcsolatépítő portálnak. Ez még abban az esetben is számottevő arány, ha figyelembe vesszük, hogy a felhasználók jelentős része csak kipróbálja az ismeretségi hálózatokat, aztán egy idő után távol marad azoktól, anélkül, hogy felfüggesztené vagy megszüntetné virtuális tagságát. A közösségi portálok a legfiatalabbak számára

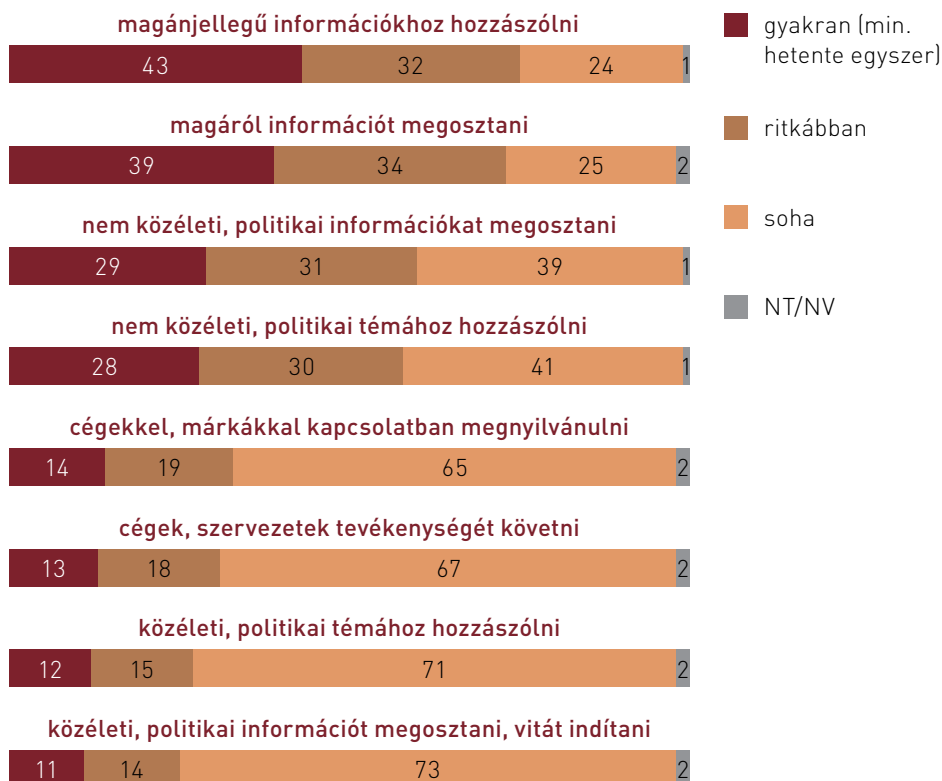
14. ÁBRA: Ismertségi hálózatok látogatása a közösségi portálok használóinak körében („Milyen gyakran szokta Ön látogatni...?” N=5487; százalékos megoszlás)

a legvonzóbbak: a 15-19 évesek 75 százaléka, a 20-24 évesek 71 százaléka, a 25-29 éveseknek pedig 61 százaléka vallotta magát internetes közösség tagjának.¹⁷ Ezzel együtt a legfiatalabbak rendelkeznek a legtöbb kapcsolattal az általuk leggyakrabban látogatott közösségi oldalon. A 15-19 évesek átlagosan 444 ismerősről számoltak be, miközben a teljes vizsgált korosztály átlagban 390 kapcsolatról beszélt. A bejelölt személyek kevesebb mint 10 százalékát adja az a közvetlen ismerősi kör (38 fő), amelynek tagjaival ezen portálok fiatal látogatói egyéb kommunikációs csatornákon is tartják a kapcsolatot. A „belső” kör a közösségi hálózatok működtetésében magasabb aktivitást mutató 15-19 éves lakosság esetében 48 főre bővül. Ezen a téren is markáns a különbség a férfiak és a nők között. A férfiak (fiúk) átlagosan 43, a nők (lányok) 33 közösségi portálon felvett ismerőssel vannak szorosabb kapcsolatban.

17 A legkedveltebb közösségi oldal, a Facebook saját statisztikája szerint a legtöbben, 24 százalékan a 25-34 évesek vannak jelen a portálon. Ezt a korcsoportot követi 23 százalékkal a 18-24 évesek tábora. Forrás: Socialbaker.com; 2013 májusi adatközlés.

15. ÁBRA: Fiatalok viszonya a közösségi portálok különböző témáihoz
 („Milyen gyakran szokott Ön...?” N=5487; százalékos megoszlás)

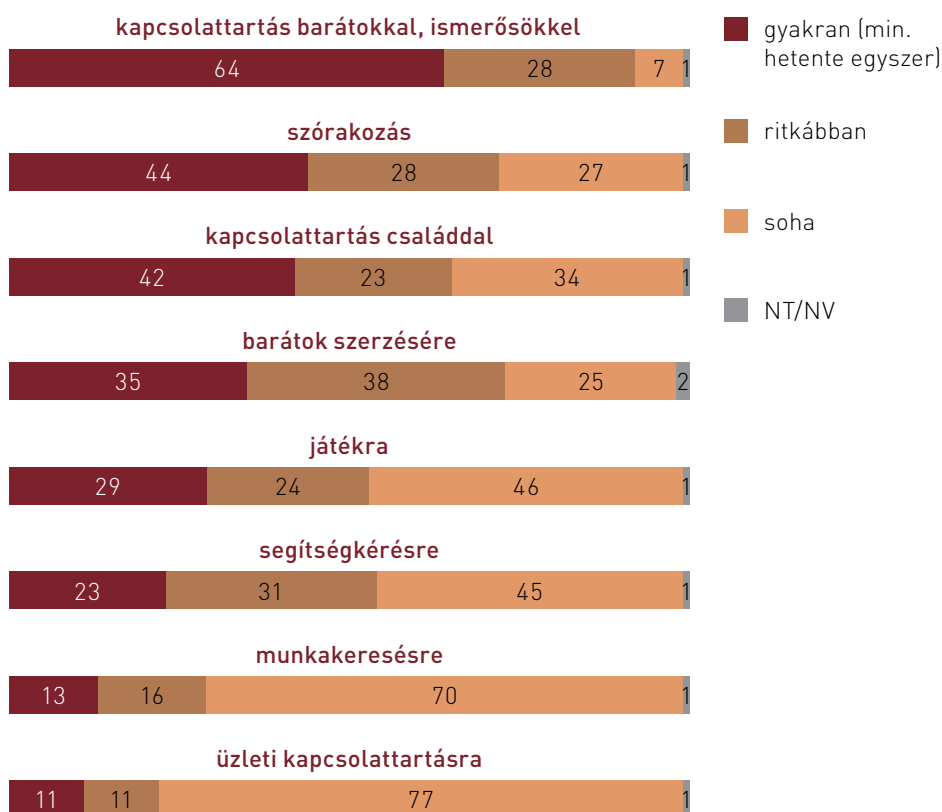
A magyar ifjúság számára a közösségi portálok közül az amerikai alapítású, de magyar nyelven is elérhető Facebook a legnépszerűbb. A közösségi szíjtokat látogató fiatalok 63 százaléka naponta legalább egyszer, 94 százalékuk minimum heti rendszerességgel meglátogatja ezt az oldalt (14. ábra). A Facebook mellett egyedül a magyar alapítású iWiW rúghat labdába. A legrégibbi hazai ismertségi hálózatot a 15-29 éveseknek már csak 9 százaléka használja napi gyakorisággal, 26 százalékuk legalább hetente egyszer belép a közösségi oldalra. A két szereplő gyakorlatilag le is fedti a teljes magyar internetes közösségi piacot, hasonló portálra a fiatalok mindössze 2 százaléka kíváncsi legalább heti szinten.

Kérdés ugyanakkor, hogy a digitális technológiák és műfajok gyorsan változó világában a Facebook – vagy egyáltalán a közösségi portál mint olyan – mennyire lehet időtálló. A Facebook teljesítményének elemzésére

specializálódott Socialbakers kutatása alapján a fejlett ipari országokban, ahol elsőként indult útjára a Magyarországon is népszerű portál, a fiatalok táborából egyre többen hagyják ott a közösségépítő szájtot (Paál, 2013). Az Egyesült Államokban, Japánban vagy Németországban 2013-tól kezdődően egyre többen fordítottak hátat a Facebooknak főként az X és az Y generáció képviselői közül. A legfrissebb trend a 2012-es hazai adatfelvétel eredményeire azonban még biztosan nem nyomta rá a bélyegét.

Korábban kiindulópontként használtuk, hogy a fiatalok személyiségfejlődéséhez hozzátartozik a tabutörés, a fennálló konvenciók megkérdőjelezése, a formális keretek, a hivatalosság és intézményesültség lehetőség szerinti kerülése. Hasonló magyarázata lehet az egyes témák fiatalok esetében vett sikerességének vagy éppen sikertelenségének a közösségi oldalakon.

16. ÁBRA: Közösségi portálokon végzett tevékenységek („Milyen gyakran szokta Ön a közösségi oldalakat...használni?” N=5487; százalékos megoszlás)

Az látszik ugyanis, hogy minél kötetlenebb, személyesebb egy kérdés, az ifjúság annál nyitottabb arra; minél inkább a hivatalos világot jelképezi, annál távolabb kerül a fiatalok érdeklődésétől és közösségi portálokon végzett tevékenységétől (15. ábra). A 15-29 évesek 43 százaléka rendszeresen hozzászól magánjellegű információkhoz, 39 százalékuk pedig gyakran oszt meg ilyen típusú tartalmakat. A nem közéleti, politikai hírek, események tekintetében ez az arány 29, illetve 28 százalékra mérséklődik. A gazdasági szervezeteket, márkákat érintő információgyűjtésnél és közösségi megnyilvánulásoknál az ifjúság érdeklődése még korlátozottabbá válik, de a legalacsonyabb szintű aktivitást az államot, a kormányt, a pártrendszert megjelenítő közéleti, politikai témákkal kapcsolatos tevékenységnél mérte a Magyar Ifjúság 2012. Csak nagyjából minden tizedik 15-29 éves fiatal szokott gyakran közéleti, politikai információkat megosztani egymással, vagy ilyen vitát generálni a közösségi szíjakon.¹⁸

Arra a kérdésre adott válaszok, hogy a vizsgált korcsoport képviselői mire használnak egy olyan internetes közösségi médiumot, mint például a Facebook, a fiatalok magatartásáról és médiafogyasztási attitűdjeiről nagyon hasonló képet festenek (17. ábra). A leggyakrabban végzett elfoglaltságok között a barátkozás, a kapcsolattartás, a szórakozás és a játék rekreációs tevékenységei állnak, amelyeket rendszerességben a segítségkérés, a munkakeresés és üzleti kapcsolattartás funkciói követnek. Ez utóbbi két tevékenység lista végére szorulását természetesen életkorbeli sajátosságok is magyarázzák.

III. Összefoglalás

A Magyar Ifjúság 2012 eredményei alapján a fiatalok számítógéppel, internettel és mobiltelefonnal való ellátottsága nem nőtt olyan ütemben, mint ahogy az előző közel egy évtizedben volt tapasztalható. A számítógéppel rendelkező háztartások száma mindössze 1 százalékponttal emelkedett (79 százalékról 80 százalékra), a komputert használó fiatalok aránya pedig nem is nőtt, 84 százalékos szinten maradt ez idő alatt. A fiatalok otthonainak internettel való bekötöttsége megint csak kevésbé jelentősen – 70 százalékról

18 Jelen kötet civil és közéleti aktivitással foglalkozó fejezete további részletekkel szolgál a jelenség bemutatásához.

74 százalékra – bővült. A mobiltelefon-használatnál is mozdulatlanságot látunk. A 15-29 évesek körében 2008-ban és 2012-ben is 93 százalék volt a mobillal rendelkezők aránya.

A kutatás szerint 2008 és 2012 között drasztikusan esett több, fiatalok által használt elektronikai berendezés aránya. Ilyen eszközök például a zenelejátszók, a fényképezőgépek vagy a játékkonzolok. Ezek térvesztését magyarázza, hogy az ifjúság körében azok az integrált médiaeszközök váltak mind népszerűbbé, amelyek több, korábban más és más készüléken lévő funkciót egy helyen tettek elérhetővé. Tipikusan ilyen berendezés az okostelefon, amellyel fényképezni, zenét hallgatni és játszani is lehet.

A felmérés alapján növekedni látszik a televíziózásra fordított idő, ugyanakkor a szabadidős tevékenységek sorában az internetezés átvette a vezetést a televíziózástól. Ez többek között annak köszönhető, hogy az ifjúság növekvő arányban hallgat rádiót, olvas újságot vagy néz televíziós programokat a weben keresztül.

Az interneten és a mobiltelefonon végzett tevékenységek súlypontjai is áthelyeződtek 2008 és 2012 között. Az email, az sms vagy az olyan azonnali üzenetküldő programokon keresztüli csetelés, mint a Skype – miközben még mindig nagyon elterjedtek – jelentősége visszaesett. A legalább hetente egyszer e-mailezők aránya 74 százalékról 65 százalékra, az ugyanilyen gyakorisággal sms-ezők tábora 59 százalékról 50 százalékra, az azonnali üzenetküldő szolgáltatásokkal csetelők köre pedig 47 százalékról 37 százalékra zsugorodott. Ennek egyik magyarázata, hogy a mobilkommunikációban számos, az ingyenes információcsere lehetőségével kecsegtető alkalmazás vált széles körben hozzáférhetővé. A másik ok a közösségi portálok és az azokba telepített üzenetküldő szolgáltatások népszerűsége. A közösségi oldalakat a 15-29 évesek 69 százaléka használja, ami 6 százalékos emelkedés 2008-hoz képest. A kapcsolatépítő portálok a legfiatalabbak számára a legvonzóbbak. A 15-19 évesek 75 százaléka, a 25-29 esztendőseknek már csak 61 százaléka vallotta magát valamilyen internetes közösség tagjának. A tömeges használat leginkább a Facebookot jellemzi. A közösségi portálokat látogató fiatalok 94 százaléka minimum heti rendszerességgel látogat el az amerikai alapítású kapcsolati szájtra. A közösségi oldalakat használó fiatalok leginkább magánjellegű bejegyzésekhez, információkhoz szólnak hozzá, és a politikai, közéleti tartalmak megosztásával kapcsolatban mutatják a legcsekélyebb aktivitást. A kapcsolatépítő oldalakon való időtöltést

leginkább a barátokkal, ismerősökkel történő viszony ápolása, a legkevésbé az üzleti típusú kapcsolattartás jellemzi.

A digitális műfajok sokszínűsége a média hagyományos válfajaira is meghatározó hatást gyakorolt. A rádió és az újság veszítettek leginkább teret az elmúlt években, de a technológiai változások a Guttenberg-galaxist sem hagyják érintetlenül. A 2012-es ifjúságkutatás során a fiatalok 175 darabra becsülték az otthonaikban fellelhető nyomtatott könyvek számát, ami jóval kevesebb, mint a 2008-ban regisztrált 265 példány. Ez valamivel több mint 50 százalékos zuhanás, ami még akkor is „történelmi” szintű szűkülés, ha figyelembe vesszük, hogy átlagosan 4 e-bookkal gyarapodott a fiatalok háztartása.

A kutatás megállapította, hogy a teljes digitális elszigeteltségben élő fiatalok táborát nem jellemezte komolyabb lemorzsolódás 2008 és 2012 között. Vagyis, létezik egy olyan, a fiatalok körülbelül 7 százalékát érintő csoport, amelynek a tagjai sem számítógéppel, sem internettel, sem mobiltelefonnal nem rendelkeznek. Az információs társadalmon belüli mobilitásra képtelenek azok a legfeljebb 8 általános iskolai végzettséggel rendelkező, szociálisan segélyezett vagy munkanélküli, 15-29 éves férfiak és nők (fiúk és lányok), akik magukat nélkülözések között élőnek tartják, és az észak-magyarországi vagy az észak-alföldi régió valamelyik apróbb településén élnek.

Irodalomjegyzék

- Berker, Thomas et als. (2006): *Domestication of media and technology*, New York: Open University Press
- Farkas, Borbála (2009): *Multitasking fiatalok*, Vg.hu, 2009. június 24. <http://www.vg.hu/vallalatok/infokommunikacio/multitasking-fiatalok-278265>
- Fenn, Jackie – Raskino, Mark (2008): *Mastering the Hype Cycle*, Boston: Gartner Inc.
- Hampton, Keith – Wellman, Barry (2003): *Neighbouring in Netville: How the Internet Supports Community and Social Capital a Wired Suburb*, In: *City & Community*, 2(4).
- Hogan, Bernie – Wellman, Barry (2011): *The Immanent Internet Redux*, In: Cheong, Paul Ha-Yeon et als. (szerk.): *Digital Religion, Social Media, and Culture: Perspectives, Practices, and Futures*, Bern: Peter Lang
- Jenkins, Henry (2006): *Convergence Culture: Where Old and New Media Collide*, New York: New York University Press.
- Kiss, András (2013): *A válság óta többet tévézünk*, Metropol.hu, 2013. április 30. <http://www.metropol.hu/itthon/cikk/1030833>
- Koi, Tamás (2013): *Sorvadó piacra érkeznek az új Playstation és az Xbox*, Hwsu.hu, 2013. február 4. <http://www.hwsu.hu/hirek/49745/sony-microsoft-playstation-konzol-videojatek.html>
- Kollányi, Bence – Székely, Levente (2006): *Hátrányos helyzetű társadalmi csoportok az információs társadalomban*, In: *Információs Társadalom*, 4(2).
- Lakos, István (2011): *Új utak a digitális médiában: átalakulás vagy paradigmaváltás?* In: *Társadalomkutatás*, 29(1).
- Livingstone, Sonia (2002): *Young People and New Media*, London: Sage.
- Mészáros, Csaba (2013): *Évek óta változatlan a tévészésre fordított idő*, IT Business Online, 2013. április 10. http://www.itbusiness.hu/Fooldal/rsscsatorna/evek_ota_valtozatlan.html?portalstate=rss
- Nielsen, Jakob (2003): *IM, Not IP. (Information Pollution)*, In: *ACM Queue*, 1(8).
- Paál, Vince (2013): *Új trend a láthatáron? Egyre több fiatal hagyja el a Facebookot*, MNHH - Médiatudományi Intézet. 2013. április 26. http://mtmi.hu/cikk/370/Uj_trend_a_lathataron_Egyre_tobb_fiatal_hagyja_el_a_Facebookot
- Rogers, Everett M. (1995): *Diffusion of Innovations*, New York: Free Press.
- Székely, Levente (2013): *Média multitasking - Az új generációk megváltozó médiafogyasztási és kommunikációs szokásairól*, PhD. értekezés, kézirat
- Székely, Levente (2006): *Másvilág – Fiatalok az információs társadalomban*, In: *Új Ifjúsági Szemle*, 4(3).
- Székely, Levente – Urbán, Ágnes (2009): *A bevonódás útjai – Avagy hogyan kezdünk internetezni?* Excenter Füzetek I. szám.
- Tapscott, Don (1998): *Growing up digital. The rise of the net generation*, New York: McGraw-Hill.
- Toffler, Alvin (1970): *Future Shock*, New York: Random House.
- Tregova, Anita (2012): *Internet és társadalom. A magyarországi internetes populációs sajátosságai*, In: Kőrössy Judit és Kőváry Zoltán (szerk.): *Fiatalok biztonságkeresési stratégiái az információs társadalomban*, Szeged: Primaware.
- Wallis, Claudia (2006): *genM: The Multitasking Generation*, Time Magazine. 2006. március 27.

IX. CIVIL ÉS KÖZÉLETI AKTIVITÁS

Társadalmi közérzet, politikához való viszony

GROSS DÁNIEL

I. Bevezetés

A rendszerváltozás magyar ifjúságra gyakorolt hatásának társadalmi reprodukciós nézőpontból történő feldolgozása az 1990-es és 2000-es években Gázsó Ferenc és Laki László munkásságához köthető: munkáik jelzik, hogy olyan tartós, a társadalmi integrációt veszélyeztető negatív tendenciák bontakoztak ki, amelyek visszafordítása egységes, konszenzuson alapuló politikai és társadalmi akarat nélkül lehetetlen. A fiatalok politikai részvételét vizsgáló kutatásaikban a fiatalok körében kimutatott politikai elfordulást, a politikai passzivitást a pártokra vonatkozó negatív képzetek és értékelő vélemények erősödéséből vezetik le. További fontos következtetésük szerint rendkívül alacsony a rendszerváltozást követően felnövekvő korosztályok társadalmi aktivitása és politikai érdeklődése (Gázsó-Laki, 2004). A demokratikus részvétel egyes formáit vizsgálva a '90-es évek elején (Stumpf-Gázsó 1995) készült politikai szocializációs vizsgálatok megállapították, hogy a fiatalok hagyományos részvételi formákkal szembeni távolságtartása minden korcsoportban erős.

A magyar fiatalok közéleti részvételének alakulását vizsgáló hazai politikai szocializációs kutatások eredményei alapján a demokratikus politikai értékek és ismeretek átadása terén számos ellentmondás és hiányosság mutatkozik. Szabó Ildikó és Örkény Antal (1998) kutatása azt találta, hogy – Szabónak a Kádár-korszak idején végzett kutatásaihoz képest –

a fiatal korosztályon belül a kilencvenes évekig eltelt időben jelentősen visszaesett az érdeklődés a politika iránt.¹ A demokráciából való kiábrándulás ezredforduló óta fokozatosan növekvő mértéke szoros összefüggésben áll az iskolai és a családi szocializáció diszfunkcióival, melynek következményeként a fiatalok nem sajátítják el a legalapvetőbb demokratikus ismereteket és politikai részvételi mintákat (Csózik 2012). Szabó Ildikó kutatásai (Szabó I. 2000, 2009) felhívják a figyelmet a hazai politikai szocializáció zavarai mögötti strukturális okokra: azzal, hogy a demokratikus átmenet révén elvileg szabaddá vált az út a különböző politikai vélemények kinyilvánítására, még nem vált megoldottá az a kérdés, hogy miként élhet ezzel az egyén az új viszonyok között.

A kétezres éveket követően Magyarországon megjelent, ifjúsággal foglalkozó újabb tanulmányok többsége az „Ifjúság” elnevezésű, négyévenkénti, nagymintás kutatások eredményein alapul (Szabó-Bauer-Laki, 2000; Bauer-Szabó, 2004; Bauer-Szabó, 2008). A fiatalok életkörülményeiről rendkívül fontos információkat megosztó nagymintás kutatások megerősítették a Gázsó-Laki szerzőpáros által a magyar fiatalok politikai részvételére vonatkozóan tett megállapítások érvényességét. Politika alatt a politikai pártok által végzett tevékenységet értve a fiatalok távol érzik magukat annak működésétől (Gázsó-Szabó, 2002:261).

A fent jelzett rendek figyelembe vételével jelen tanulmány célja annak megismerése, hogy a fiatalok 2012-ben hogyan vélekednek az őket körülvevő társadalomról, közéleti kérdésekről, mennyire érdeklődnek a politika iránt, milyen a választási részvételi hajlandóságuk. Ezen túlmenően a tanulmány a rendelkezésre álló korábbi nagymintás ifjúságkutatások adatai alapján a vizsgált dimenziókban az elmúlt évtizedben kirajzolódó trendek bemutatására, a változások irányának értelmezésére törekszik. A Magyar Ifjúság 2012 kutatás során a közéleti, politikai témakörben feltett kérdésekre kapott válaszok elemzésekor az eredményeket a korábbi adatfelvételekkel összevetve feltűnő, hogy minden kérdés esetén nagyon erősen növekedett a válaszmegtagadó és válaszolni nem tudó fiatalok aránya. Míg a válaszmegtagadás egyértelműen a növekvő bizalmatlanságot jelzi a közéleti, politikai kérdésekkel kapcsolatban, addig a válaszolni nem tudók megnövekedett

1 Amíg a '70-es, '80-as években a fiatalok 12-12 százaléka jelezte, hogy nagyon érdeklődik a politika iránt, addig a kilencvenes évek közepére a hasonlóan nyilatkozók aránya – életkortól és iskolatípustól függően – 3-6 százalékra esett vissza.

aránya a közéleti, politikai készségeket és tudást átadni hivatott politikai szocializációs ágensek funkcionális zavaraira mutat rá.

II. Az elmúlt 10 év és a gazdasági helyzet megítélése

A gazdasági helyzet értékelésekor mind a múltra, mind a jövőre vonatkozó, perspektivikus megközelítésben döntően negatív válaszok vannak túlsúlyban a fiatalok körében, s az elmúlt időszakban készült adatfelvételekhez viszonyítva mindkét megközelítésben jelentős romlás érzékelhető. Bár a drámai romlás tényét már az Ifjúság2008 adatai mutatták, a 2012-es adatok a fiatalok elhúzódó válságérzetéről tanúskodnak.

A fiatalok rendkívül negatívan értékelik az elmúlt 10 évben lezajlott makrogazdasági folyamatokat. Arra a kérdésre, hogy „*Mindent egybevetve, véleménye szerint az elmúlt 10 évben hogyan alakult az ország gazdasági helyzete: javult, nem változott vagy romlott?*” a megkérdezett fiatalok háromnegyede úgy válaszolt, hogy a helyzet romlott, miközben a csupán minden tízedik megkérdezett érezte úgy, hogy nem változott, és csupán minden századik válaszadó mondta azt, hogy a gazdasági helyzet javult. A kérdezettek lakóhelye szerint az elmúlt 10 év gazdasági teljesítményét javulásként legnagyobb arányban a megyeszékhelyen, megyei jogú városban élő fiatalok ítélték meg. A községekben élők 80 százaléka nyilatkozott romlásról, míg ez az arány 66 százalékot ért el Budapesten. Regionális bontásban a legnagyobb arányban a közép-dunántúli és az észak-alföldi régiókban élők nyilatkoztak romlásról (85 százalék), míg a legkisebb arányban a közép-magyarországi régióban élők vélekedtek hasonlóan (70 százalék). Képzettség tekintetében a szakmunkásképzőt végzetek számára jártak a legkellemetlenebb következményekkel az elmúlt évek.

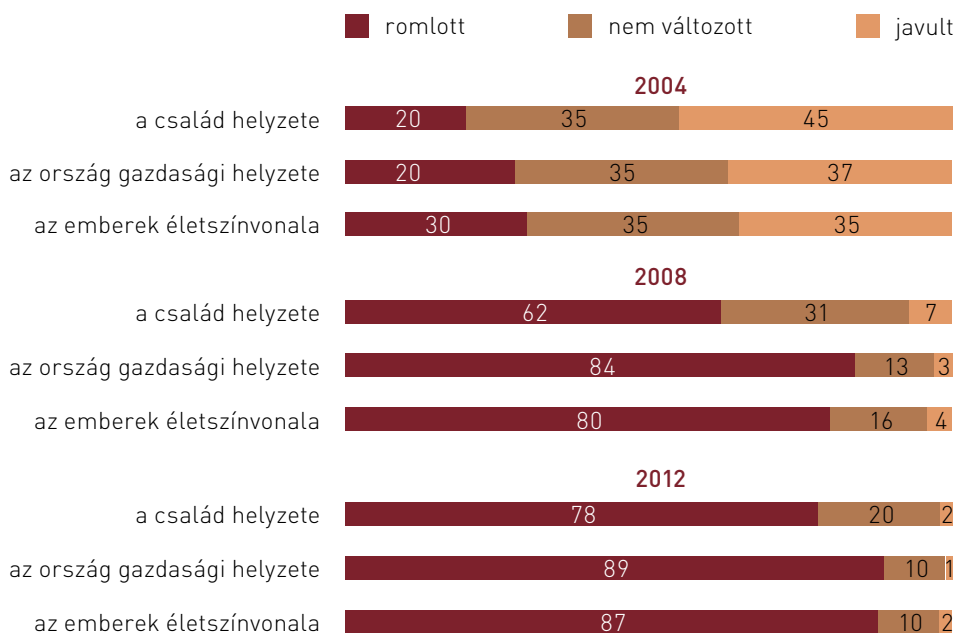
Miközben ezek az adatok önmagukban is lesújtóak, a közérzet romlásának mértékéről, a változás mögötti tendenciáról az *Ifjúság* kutatássorozat eredményei alapján alkothatunk képet. A trend a 2000-ben felvett adatokból kiindulva mutatkozik meg igazán: akkor még minden negyedik fiatal javulásról tett említést, 22 százalékuk stagnálásról beszélt, miközben 54 százalékuk szerint romlott a gazdasági helyzet. A 2000-es adatokat a korábbi felvételekkel összevető tanulmányból az is kiderül, hogy a 2012-es adatokhoz hasonló mélypontra 1994-ben volt a gazdasági helyzet a fiatalok szerint: akkor 6 százalékuk mondta, hogy javult a helyzet, 15 százalékuk stagnálásról beszélt, míg a megkérdezettek 79 százaléka egyértelműen romlásként értékelte

a helyzetet (Gazsó- Szabó 2002:243). A gazdasági környezet megítélésével szinte hajszálpontosan megegyező arányban vélekedtek a fiatalok arról, hogy miként alakult az elmúlt 10 évben az emberek életszínvonala, vagyis a gazdasági helyzet változása és az életszínvonal megítélése összekapcsolódik.

A saját családi anyagi helyzet megítélésében, a saját családjuk életszínvonaláról alkotott kép kevésbé negatív, mint az általános gazdasági helyzet vagy az általános életszínvonal megítélése. Ezzel együtt a romlásról vélekedők a családi életszínvonal megítélése tekintetében is túlnyomó többségben vannak (69 százalék), miközben a megkérdezettek 18 százaléka stagnálást, 2 százaléka javulást érzékelt. Ezen a téren szintén romló tendencia olvasható ki a fiatalok körében: a 12 évvel korábbi adatfelvétel során ugyanerre a kérdésre még a megkérdezettek 45 százaléka válaszolta azt, hogy a helyzet romlott, közel azonos arányban (37 százalék) voltak, akik szerint a helyzetük nem romlott, míg 18 százaléuk javulásról nyilatkozott.

1. ÁBRA: Gazdasági helyzet megítélése* („Mindent számításba véve, véleménye szerint az elmúlt 10 évben hogyan alakult...?”

$N_{2004}=7340$; $N_{2008}=7280$; $N_{2012}=7120$; a kérdésre válaszolók százalékában)

* ($p \leq 0,05$)

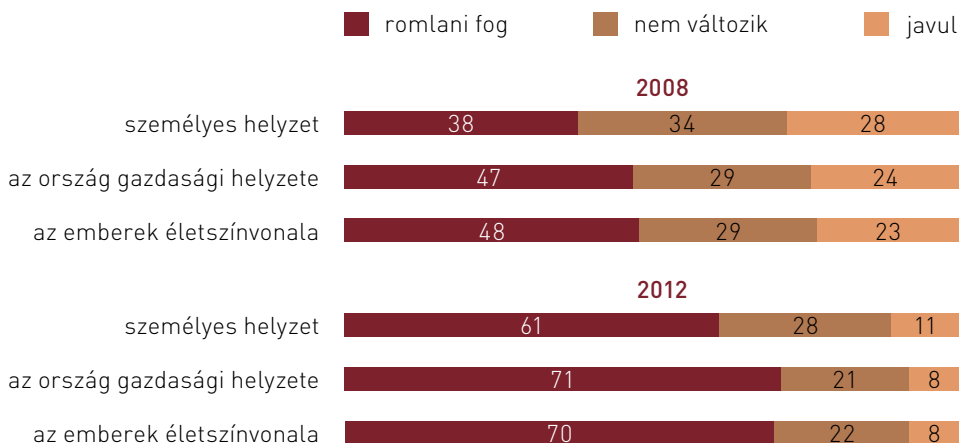
A perspektivikus helyzetmegítélés optimista vagy pesszimista jellege a személyes élettervek, elképzelések tartalma alapján szélesebb összefüggésekben is értékelhető. Az Magyar Ifjúság 2012 kutatás adatai ezen a téren is negatív irányú elmozdulást mutatnak az *Ifjúság* kutatássorozat korábbi eredményeihez viszonyítva. A fiatalok a jövőre vonatkozóan is borúlátóak a makrogazdasági helyzet megítélésében, mivel 58 százalékuk szerint a gazdaság teljesítménye romlani fog, 18 százalékuk ambivalens és alig 7 százalék azon optimista fiatalok aránya, akik javulást várnak. A fiatalok jövőképe saját családjuk anyagi helyzetét tekintve sem nevezhető optimistának: családja helyzetének várható romlásáról a megkérdezettek 51 százaléka nyilatkozott, 23 százalék azok aránya, akik szerint nem változik, míg 9 százalékuk szerint a helyzet javulni fog. Ezen adatokat a korábbi felvételek eredményeivel összevetve azt tapasztaljuk, hogy a fiatalok jövővel kapcsolatos várakozásaiban is erőteljes romlás következett be.

Az Eurostat rendszeres adatfelvételei lehetőséget adnak a jövőkép Európai Unión belüli összevetésére.² Arra a kérdésre, „*Mit vár, miként alakul a gazdasági helyzet hazájában a következő 12 hónapban?*” a megkérdezett felnőtt lakosság körében átlagosan 17 százalék várt javulást. A magyarok 13 százaléka nyilatkozott javulásról, ezzel Magyarország a 18. a sorban. Térségi összehasonlításban a románok 22 százaléka, a bolgárok 16 százaléka, a lengyelek 14 százaléka bizonyult optimistábbnak, míg a szlovákok 12 százaléka és a csehek 6 százaléka egyaránt borúlátóbb. Az elmúlt időszakban bekövetkezett pénzügyi-gazdasági válság hatása az Európai Unió tagállamaiban élő felnőtt lakosság körében készült vizsgálat szerint³ legrosszabban a Cipruson (9-88 százalék) élőket érintette, körükben a legalacsonyabb (9 százalék) azon optimisták aránya, akik szerint a válság elérte a csúcsát, míg a megkérdezettek túlnyomó többsége szerint a neheze ezután következik (88 százalék). A legoptimistábbak a bolgárok, 49 százalékuk szerint véget ért a válság, ezzel szemben 33 százalékuk várja a nehézségek növekedését. A magyarok nem tartoznak a legpesszimistábbak közé, mivel a megkérdezettek 39 százaléka szerint a válság véget ért, míg 53 százalékuk további problémákra számít. A megfelelő százalékos válaszarányokat tekintve a románokkal

2 Standard eurobarometer 78. 2012 ősz, 25. oldal http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb78/eb78_en.htm

3 Standard eurobarometer 78. 2012 ősz, http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb78/eb78_en.htm

2. ÁBRA: Jövőkép* („Ha a jövőre gondol, mit tart valószínűnek: a következő években hogyan alakul...?” N₂₀₀₈=7130; N₂₀₁₂=6640; a kérdésre válaszolók százalékában)

* (p ≤ 0,05)

közel azonosan (37, illetve 50 százalék), a lengyeleknél (32, illetve 57 százalék), a cseheknél (33, illetve 61 százalék), a szlovákoknál (30, illetve 62 százalék) a magyarok optimistábbak a válság megítélésében.

A társadalmi közérzet meghatározó elemét adja az, hogy a fiatalok mi-ként vélekednek saját életük alakulásáról, életterveik megvalósulásáról. Az aktuális helyzet megítélése a korábbi ifjúságkutatások adatfelvételeihez hasonlón hagyományos, ötfokú skálán, a fiatalok helyzetét leíró tíz szempont értékelésével történt.

Egyetlen olyan szempont sem volt, melynek értékelése ne haladta volna meg a 2,5-ös átlagot, vagyis a fiatalok jelenlegi életük meghatározó területeit továbbra is inkább pozitívan ítélik meg.

A korábbi adatfelvételekhez hasonlóan a fiatalok magánszférához tartozó személyes kapcsolataikkal a leginkább elégedettek: a baráti kapcsolataikkal (4,3) és a partnerkapcsolatukkal (4).

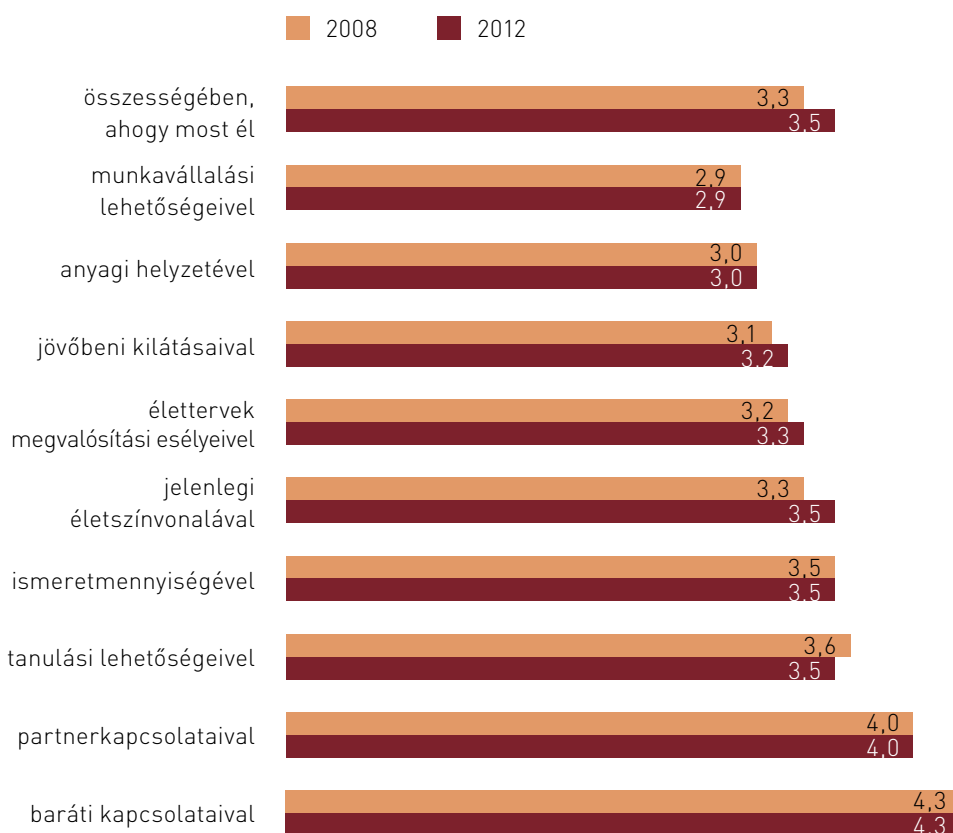
A tanulás és a megszerzett ismeretek értékelésekor a kérdezettek egyes érzelmekről tettek tanúbizonytságot, mindkettővel részben elégedettek (3,5-ös átlagérték). Hasonlóan ambivalens a személyes életterv megvalósulási esélyének (3,3), az anyagi helyzetnek (3) és a jelenlegi életszínvonalnak a megítélése (3,3).

A munkavállalási lehetőségek megítélése valamennyi szempont közül messze a legkedvezőtlenebb (2,9): a megkérdezettek egyharmada elégedetlen, egyharmaduk bizonytalan a munkalehetőségeit illetően, míg csupán harmaduk (32 százalék) elégedett. Ez az adat az elmúlt két adatfelvétel eredményeivel összevetve változatlan.

Jelenlegi életszínvonalával a megkérdezett fiatalok 17 százaléka elégedetlen, 38 százalékuk bizonytalan, míg 43 százalékuk inkább elégedett. Érdekes ugyanakkor, hogy az ország és a gazdaság helyzetének fent jellemzett romló megítélése ellenére a kapott válaszok mind a 2004-es, mind a 2008-as adatfelvételhez hasonlóan stagnáló értékeket mutatnak.

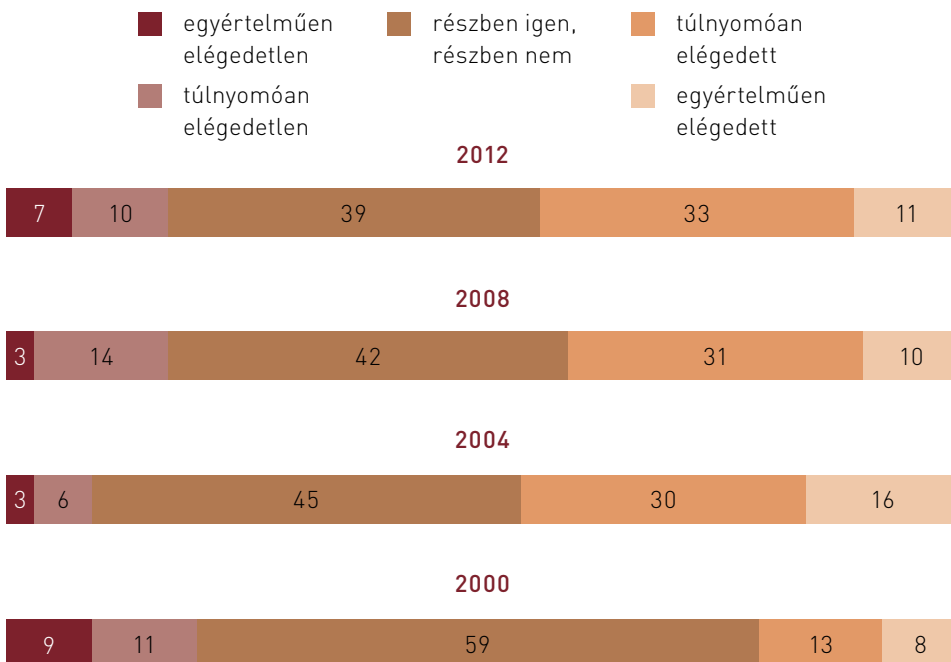
3. ÁBRA: Elégedettség* („Mennyire elégedett a következő tényezőkkel?”)

N₂₀₀₈=7180; N₂₀₁₂=7200; ötfokú skála átlagértékei, kérdésre választ adók

* (p ≤ 0,05)

4. ÁBRA: Elégedettség* („Mindent számításba véve, Ön mennyire elégedett azzal, ahogy most él?” N₂₀₁₂=8000; az összes megkérdezett százalékában)

* (p ≤ 0,05)

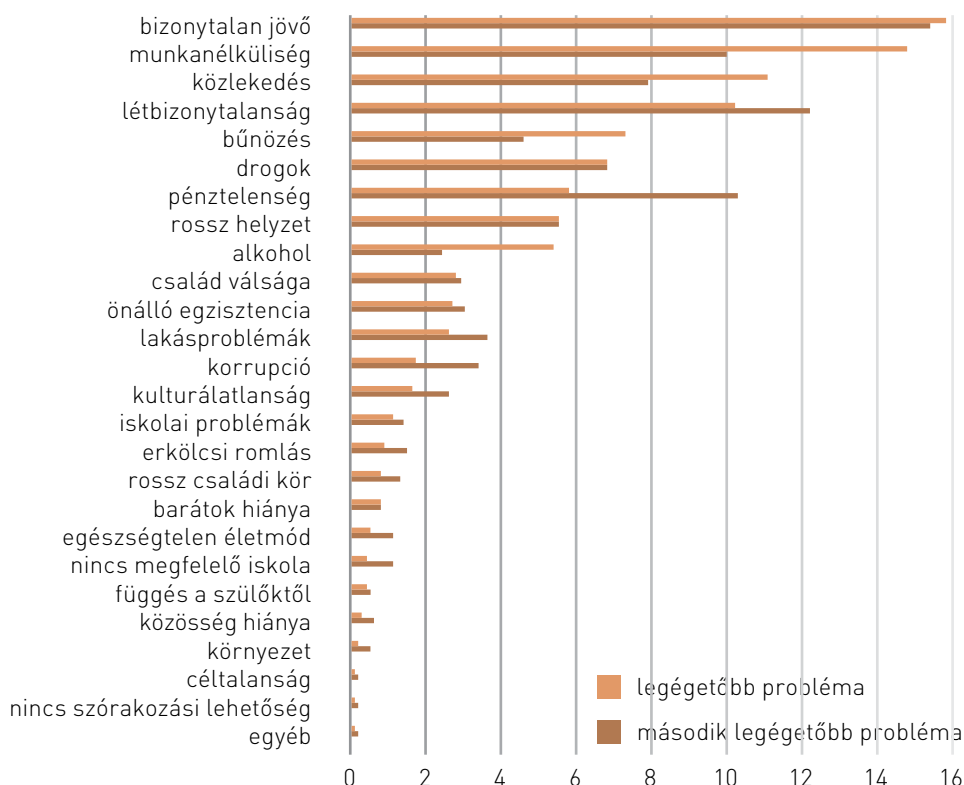
Az ifjúság legégetőbb problémái

A Magyar Ifjúság 2012 adataiból a fiatalok problémaérzékelése kapcsán a 2008-as válság hatásainak továbbgyűrűzése tükröződik. Az eredményeket a korábbi adatokkal (Bauer-Szabó 2009) összevetve azt láthatjuk, hogy míg 2000-ben a társadalmi, gazdasági folyamatok (munkanélküliség, pénztelenség, lakás) vezettek, addig 2004-ben a gazdasági helyzet javulásával összefüggésben a fiatalok az életvilágukban megjelenő ügyekre asszociáltak, különösen a különböző devianciák forrásai, az alkohol és a drogok terjedése aggasztotta a fiatal korosztályok tagjait. A 2008-ban készült adatfelvétel eredményei a nyolc évvel korábbi állapotra utalnak, feltehetően a gazdasági problémáktól nem függetlenül, mivel a munkanélküliség, a pénztelenség, az elszegényedés, valamint a létbizonytalanság vált a három legfontosabb problémává. 2012-ben a megkérdezett fiataloknak ismét lehetőségük volt arra, hogy az előre megadott 25 elemből kiválasszák az általuk legsúlyosabbnak,

illetve másodsorban legsúlyosabbnak ítélt problémákat. A kapott eredmények (5. ábra) alapján a válaszadó fiatalok körében 2012-ben is a materiális problémák vezetnek, és ezzel összefüggésben főképp a létbizonytalanság okozza a legtöbb nehézséget: a válaszadók 16 százalékát a bizonytalan, kilátástalan jövő aggasztja, míg 10 százalékuk számára a létbizonytalanság jelenti a legfőbb problémát. Az előbbi két kategóriával szoros összefüggésben a listán a második legnagyobb probléma a munkanélküliség (a megkérdezettek 15 százaléka szerint).

A kutatás során a fiataloknak lehetőségük volt a második legfontosabb probléma említésére is. Az említett problémák között szintén a materiális és egzisztenciális problémák vezetnek: markánsan kiemelkednek

5. ÁBRA: Az ifjúság legégetőbb problémái* („És a következő dolgok közül ma Magyarországon melyik az ifjúság legégetőbb problémája? 1. A legnagyobb probléma, 2. A második legnagyobb probléma” N₂₀₁₂=8000; a kérdésre válaszolók százalékában)

* ($p \leq 0,05$)

a pénztelenséggel, elszegényedéssel (10 százalék), valamint az elhelyezkedési nehézségekkel (10 százalék) összefüggő aggodalmak.

Szignifikáns összefüggés mutatkozik az említett problémák és a kérdezett lakóhelye között: a létbizonytalanság érzete a megyei jogú városokban érte el a legmagasabb értéket, a kilátástalan jövőtől leginkább a városban élők tartanak, míg a községekben élők számára a munkanélküliség jelenti a legnagyobb problémát. A településtípusok közötti különbséget tekintve fontos, hogy a bűnözés problémáját a Budapesten élők említették a legmagasabb arányban (8 százalék). Lakóhely szerinti regionális bontásban szignifikáns különbségek mutathatók ki a munkanélküliség megítélésében: kiugróan magas, 17-20 százalékos arányt ért el a probléma említése Közép-Magyarországon, Észak-Magyarországon, a Dél-Dunántúlon valamint az észak-alföldi régióban, miközben a többi területen ez az arány csupán 7 százalék. A pénztelenség mint probléma a közép-magyarországi régióban és az észak-alföldi régióban ért el kiugróan magas értéket (7 százalék). A kilátástalan jövőt mint problémát a nyugat-magyarországi régióban és a dél-dunántúli régióban említették kimagaslóan nagy arányban (19 százalék).

A munkanélküliségtől (15 százalék) és a kilátástalan jövőtől való félelem (16%) a nők körében magasabb, mint a férfiak csoportjában.

A kérdezettek végzettsége alapján szignifikáns különbség mutatkozik bizonyos problémák megítélésében: az egyetemisták körében kiugróan magas azok aránya, akik a céltalanságot és a munkanélküliséget azonosították az ifjúság legégetőbb problémájaként, míg a drogok és az alkohol említése a legfeljebb 8 osztályt végzettek körében a legmagasabb. A létbizonytalanság legnagyobb problémaként való említése a szakmunkásképzősök körében kiugró.

III. Néhány adat a magyar fiatalok értékrendjéhez kapcsolódóan

Az 1989-90-es éveket követő társadalmi rendszerváltás korszakváltást jelentett az értékek területén (Bauer 2002:206), ezért a változások feltérképezése érdekében a Magyar Ifjúság 2012 kutatás a Magyarországon élő 15-29 éves fiatalok értékeit befolyásoló társadalmi tények megismerését lehetővé tevő kérdéseket is tartalmazott.

A politikai szocializációhoz kapcsolódó értékek kialakulásában kiemelten fontos a szülők mintaadó szerepe. Miután a vizsgált fiatalok szüleinek

politikai szocializációja a rendszerváltást megelőzően ment végbe, kulcsfontosságú annak ismerete, hogyan viszonyulnak a magyar fiatalok szüleik értékrendjéhez, életvezetési elveihez és nézeteihez. Arra a kérdésre, hogy „*Megfelel-e az Ön eszményeinek szülei élete?*” a megkérdezett fiatalok 2 százaléka nem tudott, további 7 százalékuk nem akart választ adni. Az érvényes választ adók felének (50 százalék) megfelelnek azok az elvek, amelyek szerint szüleik élnek, míg 33 százalékuk ambivalensen viszonyul a kérdéshez. A kérdésre adott válaszok alapján a kérdezett fiatalok túlnyomó többsége tehát nem kritikus a szülők által vallott elvekkkel szemben. A szülők értékrendjét elutasítók aránya mindössze 10 százalék, ami arra utal, hogy a vizsgált fiatalok körében nincsen nyoma értékkülönbségeken alapuló generációs lázadásnak. Lakóhely szerint viszont kiugró különbség mutatkozik a budapesti fiatalok és az ország más településein élők között: míg az igennel válaszolók aránya alig 29 százalék a fővárosi fiatalok körében, addig a megyeszékhelyeken és városokban élők körében 47 százalék, a községekben élők körében 52 százalék ez az arány. A legnagyobb mértékben Észak-Magyarországon válaszoltak igennel a kérdésre (62 százalék), míg az igenek aránya közel 30 százalékkal alacsonyabb a közép-magyarországi régióban (33 százalék).

Életkor szerinti bontásban az életkor növekedésével mind a szülők értékrendjét elutasítók, mind az ahhoz ambivalensen viszonyulók aránya szignifikáns mértékben növekszik. A tizenévesek 50 százaléka számára megfelel szüleik életvitele, ez az arány a 20-24 évesek körében 45 százalék, a 25-29 évesek körében 44 százalék, vagyis a fiatalabbak általában elfogadóbbak szüleik életvitelével, értékrendjével szemben, mint idősebb társaik. A statisztika és jog életkori kategóriáin túlmenően az ifjúsági korosztályok meghatározásának egyéni életúton alapuló paradigmája (lásd a kötet vonatkozó fejezetét) segít a „formabontó” egyéni élethelyzetek jobb megértésében. E kategóriákat követve azt tapasztaljuk, hogy míg az életkor és az érettség alapján konzisztens csoportokra (gyermekek, serdülők, fiatal felnőttek, felnőttek) igaz a fenti összefüggés, addig a formabontó csoportosulásokban a konzisztens csoportokhoz viszonyítva a kényszerfelnőttek között kiugróan magas a szülők értékrendjének elutasítása, míg a szellemileg koravének többi csoportjában szignifikánsan magasabb arányban viszonyulnak ambivalensen a szüleik értékrendjéhez. A kérdés megítélésében a nemek szerint elkülönülő csoportok között nincs szignifikáns különbség.

Az 1990 után kialakult új, demokratikus rendszer nem semmisítette meg a régi rendszer értékeit, csupán szelektív módon felerősített közülük egyes értékeket, míg más értékeket legyengített, létrehozva a megfelelő „társadalmi karaktereket”, melyeket a társadalomkutatók a tekintélyelvűség, a konformitás, a kívülről irányítotttság és a zárt gondolkodás, illetve a toleráns, autonóm, nyitott gondolkodás jellemzőivel írtak le (Fábián 1999). Csepeli György és Prazsák Gergely (2011) a European Social Survey 2008-as, teljes lakosságra vonatkozó adatai alapján Európa 2008-as értéktérképét vizsgálták. Az etatizmus, a munkahelyi autonómia, a szociális bizalom és a tolerancia értékeire vonatkozó kérdések mellett a vizsgálatban szerepel egy kérdésblokk, mely az egyén és a kultúra által preferált értékekre kérdez rá. Az ezekre a kérdésekre adott válaszok országonkénti eltéréseinek vizsgálatát követően a 25 európai országban élő összes kérdezett között három jellegzetes csoportot azonosítottak: a cselekvők, a lázadók és a szenvedők csoportját. Az egyes országokat a cselekvők részaránya szerint sorba rakva kirajzolódik a Kelet-Nyugat tengely. A XII.-XIII. században kialakult „szabadságok” a XX. században láthatóan Észak-Európában igazán jellemzőek. Ezzel szemben Kelet-Európában, ahol nem jöttek létre a „szabadság kis körei”, a strukturális szabadsághiány beépült az emberek lelkébe. Európa keleti és déli régiójának országaiban kisebbségben vannak a cselekvők, s a vizsgált országok közül Magyarországon a legmagasabb a szenvedők aránya. A felnőtt társadalomban kialakult, területileg sajátos mintázatot alkotó értékek vizsgálata, az eredmények fiatal korosztályokkal való összevetése a felnőtt társadalom mintaadó szerepe szempontjából érdekes, e trendek vélhetően kihatnak a fiatalok gondolkodásmódjára, értékrendjére.

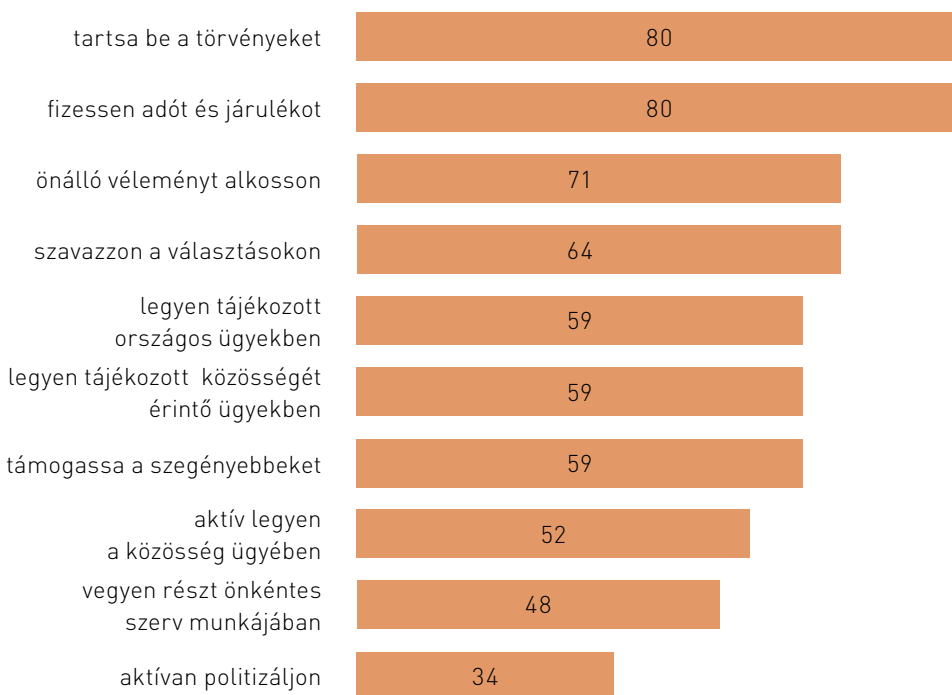
Az értékrend, az egyén és a kultúra viszonya kapcsán rendkívül fontos annak felmérése, hogy a fiatalok miként vélekednek a megváltozott társadalmi körülmények között az érvényesüléshez szükséges tényezőkről, vagyis miben látják a siker kulcsát. A Magyar Ifjúság 2012 kutatás keretében a megkérdezett fiatalok 19 válaszlehetőség megítélése alapján felelhettek a következő kérdésre *„Véleménye szerint az alábbiak közül mi szükséges leginkább ahhoz, hogy az ember érvényesülhessen Magyarországon?”* A válaszadók a leginkább szükséges érvényesülési szempont mellett egy másodikat is választhattak. Az első helyen megjelölt tényezők kapcsán kiugró a biztos munkahely fontossága: majdnem minden negyedik válaszadó, a fiatalok 24 százaléka ezt jelölte meg. Emellett a társadalom atomizáltságát jelzi

a jó kapcsolatok kiemelkedően fontosnak mutakozó (16 százalék) szerepe. Az anyagiak, elsősorban is a pénz minden tizedik fiatal számára az érvényesülés első és legfontosabb eszközét jelentik, míg a polgári erények között kiemelkedő, a cselekvő, aktív állampolgárság szempontjából fontos akarat-erő, ambíció csak harmadik a listán (13 százalék). Nem kedvező a közmorál szempontjából lényeges becsület, erkölcs szerepének megítélése sem (3 százalék). Olyan, a demokrácia és a piacgazdaság szempontjából fontos készségek, mint a nyelvtudás (2 százalék) és a vállalkozó szellem (alig 0,5 százalék, vagyis 8000 fiatalból mindössze 42 fiatal említette) a sor legvégén állnak. Annak fényében, hogy a fiatalok többsége ért a számítógéphez, meglepő, hogy a számítógépes ismeretek fontosságát a megkérdezettek alig 0,2 százaléka tartotta fontosnak – ez talán arra utalhat, hogy ezen készségek meglétét magától értetődőnek tartják. A második helyen megjelölt szempontok között - a biztos munkahely jelentős visszaesése miatt - az összeköttetések, jó kapcsolatok törnek az élre (18 százalék), ezt követi a pénz, anyagiak 14 százaléknyi fontossága. Bár a második helyen választott értékek között a szorgalom közel 3 százalékot javítva (8 százalék) a sorban a negyedik, a nyelvtudás (5 százalék) vagy a vállalkozó szellem (2 százalék) még ebben a mezőnyben sem javít többet 1-2 százaléknál.

A kutatás keretében megkérdezett fiataloknak tíz szempont mérlegelése alapján kellett eldönteniük, milyen magatartás jellemzi a jó állampolgárt (6. ábra).

A kapott válaszok arra utalnak, hogy a magyar 15-29 évesek a normák szintjén törvénytisztelő polgárok: a magyar fiatalok szerint ahhoz, hogy valaki jó állampolgár legyen, elsősorban törvénytisztelőnek kell lennie, valamint fizetnie kell az adókat és járulékokat. Az eredmények nagymértékben egyeznek a 2008-ban kapott válaszokkal, vagyis a vizsgálatba került fiatalok túlnyomó többsége 2012-ben is normakövetőnek és konformistának bizonyult. A demokrácia működtetéséhez egyébként elemi fontosságú tényezők (aktív politizálás, önkéntes munka) 2012-ben is messze a lista végén szerepeltek, vagyis nem fontosak a megkérdezett fiatalok többsége számára. A nemek tekintetében számos különbség mutatkozik. Egyfelől a kapott eredmények alapján a nők normakövetőbbnek bizonyulnak, másfelől a férfiaknál nagyobb arányban vesznek részt önkéntes szervezeti tevékenységben. A területi különbségek szempontjából a Budapesten élők körében a legmagasabb a rászorulókat támogatására, a szavazásra, a szervezetek munkájában való önkéntes

6. ÁBRA: A jó polgár* („Mennyire fontos ahhoz, hogy valaki jó állampolgár legyen...” N₂₀₁₂=7040; a kérdésre válaszolók százalékában)

*($p \leq 0,05$)

részvételre és az aktív politizálásra adott pozitív vélemények aránya, míg az országos ügyekben való tájékozottságot a megyei jogú városokban élők ítélték fontosnak a legnagyobb arányban. A községekben élők körében a legjellemzőbb a törvények betartása, az önálló véleményalkotás, az adófizetés, a helyi ügyekben való tájékozottság, a helyi ügyekben való aktivitás megítélése, ami a kistélepüléseken létező helyi közösségek normaképző és normamegtartó erejét mutatja. Korosztályi megközelítésben a legfiatalabb korosztályban a legmagasabb a normakövetés: a rászorulókat támogatását, a törvények betartását, a független véleményt, az önkéntes részvételt, az adófizetést, az aktív politizálást, a helyi ügyekben való tájékozottságot és a helyi ügyekben való részvételt a korosztály tagjai választották a legmagasabb arányban. A 20-24 éves korosztályban volt a legnagyobb az országos ügyekben való tájékozottság támogatottsága, míg a 25-29 éves korosztály tagjai értékelték legfontosabbnak a szavazáson való részvételt.

A demokratikus intézményekbe vetett bizalom

A politikai kérdések iránti érdeklődés mellet a demokratikus intézményrendszer szereplőibe vetett bizalom is nagymértékben meghatározza a fiatalok politikáról alkotott véleményét. A demokratikus intézményekbe vetett bizalom affektív elemeket is magában foglaló, szubjektív kognitív viszonyulást jelent az intézmények működéséhez, vagyis ahhoz, hogy az intézmények nagy valószínűséggel a társadalmilag elvárt módon fognak-e viselkedni. Az alacsony vagy csökkenő bizalom szintje a politikai rendszer legitimitási problémáit jelzi. A demokratikus intézményekbe vetett bizalom szintjét az Európai Unió tagállamaiban élő felnőtt lakosság körében az ESS eredményei alapján összevető tanulmányukban Boda és Medve-Bálint (2012:44-45) azt találták, hogy Európa új demokráciái a régiekhez képest többnyire alacsonyabb intézményi és interperszonális bizalmi szintekkel rendelkeznek, s ezek az értékek jóval volatilisabbak is időben, mert az ezekben az országokban élő állampolgárok intézményeiket átpolitizáltak, korruptnak tekintik, és kedvezőtlen véleménnyel vannak róluk.

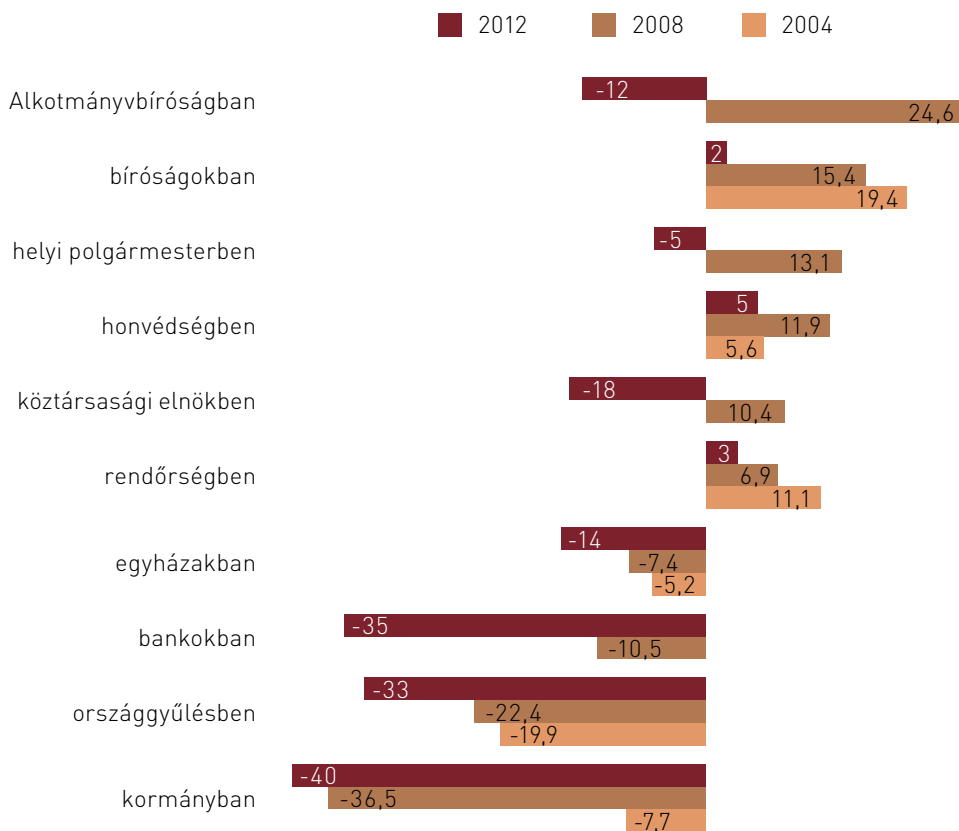
A Magyar Ifjúság 2012 kutatás eredményei a fenti megállapítással egybeeső képet festenek a demokratikus intézménybe vetett bizalomról. Az eredetileg négyfokú skálán mért, majd +/-100-ig áttranszformált skálán mért adatokból jól látszik, hogy csak kevés intézmény (honvédség, rendőrség, bíróság) található a pozitív tartományban.

A korábbi nagymintás ifjúságkutatási adatokhoz képest jelentős változás, hogy a köztársasági elnök iránti bizalom jelentős zuhanást követően negatív tartományba került, melyben nagy szerepet játszhatott az intézmény átpolitizálódása és az a tény, hogy a rendszerváltás története óta először fordult elő, hogy egy köztársasági elnök lemondani kényszerült, ráadásul egy olyan, fiatalokhoz közel álló, oktatási ügy kapcsán, melyről a korosztály tagjai könnyen alkothattak véleményt. Szintén nagymértékű romlást mutat az Alkotmánybíróság megítélése. Emellett most először negatív tartományba került a polgármester megítélése. Az országgyűlés és a kormány népszerűségének folyamatos romlása az *Ifjúság* kutatássorozat állandó trendje, amit a 2012-es felmérés is tükrözött: az adatok alapján mindkét intézmény megítélésében jelentős romlás tapasztalható.

Képzettség szerint szignifikáns kapcsolat mutatkozik a megkérdezettek fenti kérdésre adott válaszaival és képzettségi szintjei között. A szak-

7. ÁBRA: Intézményi bizalom* („Mennyire bízuk a ...”

N₂₀₁₂=5600; -/+100-ig terjedő skála átlagai)

* (p ≤ 0,05)

munkásképzőt, szakiskolát végzettek ítélik meg messze a legkritikusabban valamennyi intézményt (a különbség az Alkotmánybíróság, a köztársasági elnök, az egyházak, a bíróságok és a rendőrség esetében kimagasló), míg a legelégedettebbek minden kategóriában a főiskolát vagy egyetemet végzettek. Ugyanakkor a kormányba vetett bizalom valamennyi képzettségi csoportban egyformán alacsony értékeket mutat.

Lakóhely szempontjából óriási szakadék van Budapest és bármely más településtípuson élők között. Kiugró a különbség az Alkotmánybíróság, a köztársasági elnök megítélésében: míg ezek Budapesten pozitív értéktartományban szerepelnek, addig az összes többi településen negatív tar-

tományba kerültek. Érdekesség, hogy a Budapesten (+4) és a községekben élők (+2) a polgármester iránti bizalom szempontjából hasonlóan vélekedtek.

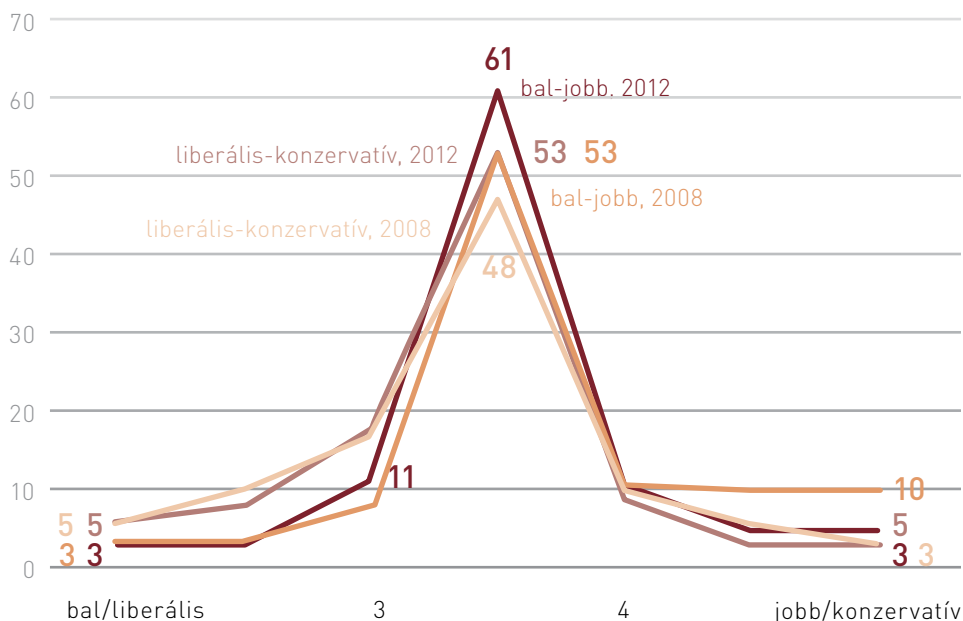
A legidősebb korcsoportba (24-29 év) tartozó fiatalok azok, akik a honvédség és a rendőrség kivételével valamennyi intézményt messze a legkritikusabban ítélik meg, míg a legfiatalabb korcsoportba tartozók (15-19) nagyságrendekkel bizakodóbbak az idősebbeknél. Nemek szerinti bontásban a nők minden intézménnyel szemben bizakodóbbak, nagyságrendekkel bizakodóbbak a honvédséggel, az egyházakkal, a rendőrséggel, a bíróságokkal kapcsolatban.

Ideológiai értékválasztás

A fiatalok politikai értékrendjét tekintve az adatok a hagyományos ideológiák (bal-jobb, liberális-konzervatív, mérsékelt-radikális) leértékelődésére, a kategóriák között érzékelt különbségek összemosódására utalnak: a megkérdezettek túlnyomó többsége a semlegesnek gondolt középértékeket preferálja.

A magyar fiatalok körében a középre helyezkedés legnagyobb arányban épp a magyar pártrendszer egyik legstabilabb tájékozódási pontjának tekintett, a magyar pártrendszeren belül az ideológiai orientációt leginkább leíró bal-jobb skálán (Enyedi-Benoit, 2011) mérve a legjelentősebb. A választ adó fiatalok jelentős többsége, 61 százaléka a semlegesnek tekinthető 4-es értéket választotta a hétfokú skálán. A fiatalok 6 százaléka helyezte el magát a baloldalon, ami lényegében megegyezik a négy évvel korábbi mérésekkel. A jobboldal esetében azonban a 2008-as mérésben jelzett 20 százalékos népszerűség felére, 10 százalékra apadt. Bár továbbra is igazolható az a nemzedéki sajátosság, hogy a fiatal korcsoportok körében magasabb a jobbközép és jobboldali orientációjú fiatalok együttes aránya, a különbség korántsem olyan jelentős, mint korábban volt. A liberális-konzervatív politikai orientációs mezőben a fiatalok továbbra is inkább a liberális oldalon helyezkednek el, s az adatok szinte teljesen megegyeznek a négy évvel korábbiakkal. Szintén változatlan trend érvényes a mérsékelt-radikális tengelyen: a mérsékeltnek vannak túlnyomó többségben (15 százalék), míg a magukat radikálisnak valló fiatalok aránya 5 százalék, bár a 4 évvel korábbi adatokhoz viszonyítva a mérsékelt tábornak a bizonytalanok javára történő kismértékű apadása tapasztalható.

8. ÁBRA: Bal-jobb és liberális-konzervatív orientáció* („Kérem, jellemezze önmagát a tulajdonság-párok segítségével! liberális – konzervatív”
 N₂₀₁₂=8000; 7 fokú skála eloszlása, a kérdésre válaszolók százalékában)

* (p ≤ 0,05)

A demokrácia megítélése vs. diktatúra

A közélethez, politikához való viszony elemzése kapcsán alapvető fontosságú annak tisztázása, hogy a politikai iránti érdeklődés alacsony szintje, a politikai szereplőkbe vetett alacsony szintű bizalom kihat-e a politikai rendszer egészének megítélésére, illetve a demokratikus berendezkedésre vonatkozó attitűdökre (Murányi 2013).

A korábbi évek adatfelvételeihez hasonlóan a megkérdezett fiatalok 2012-ben is három válaszkategória mentén fogalmazhatták meg ítéletüket arról, hogy a demokrácia vagy a diktatúra áll-e közelebb hozzájuk. A kérdésre adott válaszok elemzésékor fontos megemlíteni, hogy nagyon magas a mintában a válaszmegtagadók aránya: a megkérdezett fiatalok 14 százaléka nem tudott, további 10 százalékuk nem akart választ adni erre a kérdésre. Míg az előbbi újfent a demokratikus szocializáció hiányosságaira utal,

addig az utóbbi, válaszukat elhallgató csoportban lehetnek olyanok, akik eltitkolták a kérdező elől valódi preferenciájukat.

A 2012-es adatokból kiderül, hogy a fiatalok demokrácia iránti elkötelezettsége nem mutat javulást a korábbi évekhez viszonyítva. A Magyar Ifjúság 2012 keretében felvett adatok alapján a 2008-ban mért 40 százalékos aránnyal (Szabó–Kern 2011a) megegyezik a demokráciát minden körülmények között elfogadó fiatalok aránya. Szinte változatlan a bizonytalan, az egyik rendszert a másikhoz hasonlóknak gondolók aránya is (2012-ben 30 százalék, míg 2008-ban 33 százalékot tett ki). A bizonyos körülmények között egy diktatúrát a demokráciánál jobbnak gondolók aránya a 4 évvel korábbi mérésnél 9 százalékkal alacsonyabb (5 százalék). Ugyanakkor a válaszmegtagadók magas számára tekintettel fontos megjegyezni, ez a különbség adódhat abból, hogy a választ megtagadók között lehetnek olyanok is, akik a kérdező előtt nem vállalták a diktatúrát pártoló nézeteiket.

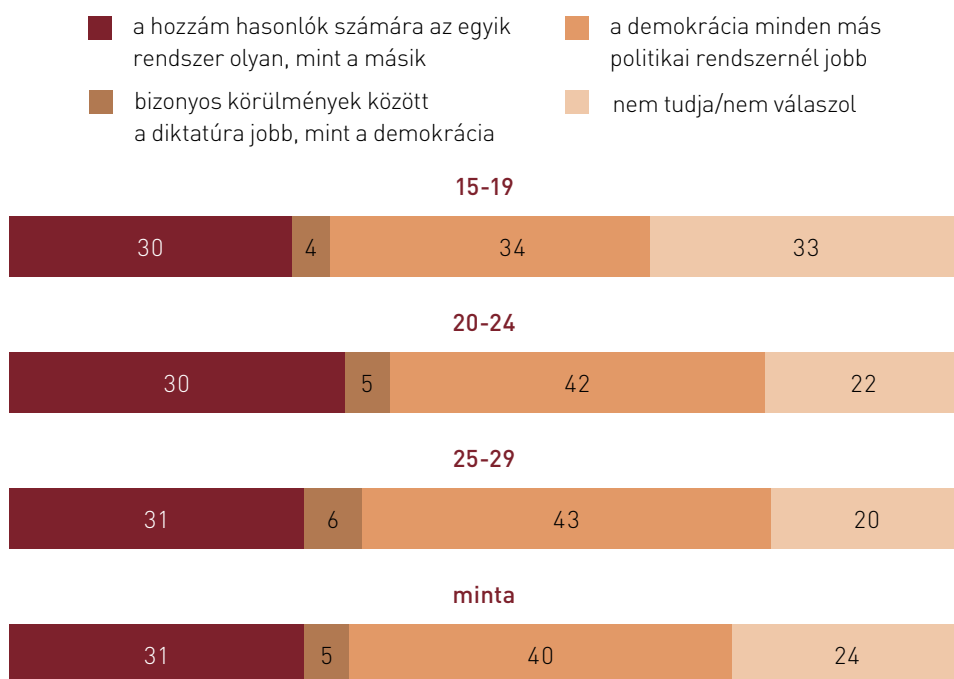
A megkérdezett fiatalok képzettség szerinti bontásából kiderül, hogy a legfeljebb 8 osztályt végzettek közel negyede (24 százalék) nem tud erre a kérdésre válaszolni, s ez az arány tovább romlik a szakiskolát, szakmunkásképzőt végzettek körében: 40 százalékuk nem tud ebben a közélet szempontjából alapvető kérdésben állást foglalni. Mindez egybecseng az alapfokú oktatás demokratikus szocializációban játszott szerepének válságáról (Szabó I. - Örkény 1998, Csákó 2004, 2008), valamint a szakiskolák problémáiról készített kutatások (Szabó-Kern 2010) eredményeivel.

Miután a kérdést illetően a legnagyobb arányban a főiskolát és egyetemet végzettek tudtak állást foglalni, feltételezhető, hogy a diktatúra támogatottsága a legmagasabb értéket körökben érte el (6 százalék), de ebben a csoportban a legmagasabb a demokrácia pártiak aránya is (57 százalék). A kérdezettek lakhelye szerinti bontásban a diktatúrát bizonyos körülmények között támogatók aránya a megyeszékhelyen, megyei jogú városban élők körében volt a legmagasabb (7 százalék).

A fenti adatok értelmezését érdemes összevetni az Európai Unió tagállamainak felnőtt lakosságára vonatkozó eredményekkel. A Standard Eurobarometer 2012 őszi adatai alapján a magyarok az elégedettségi lista utolsó harmadában szerepeltek: az országot jellemző demokratikus állapotok elégedettség alapján történő megítélésére vonatkozó kérdésre („*Ön mennyire elégedett azzal, ahogy hazájában a demokrácia működik?*”) adott válaszok alapján a megkérdezettek 29 százaléka nyilatkozott úgy, hogy elégedett,

míg az elégedetlenek 70 százalékos arányt képviseltek. Az Európai Unió tagországainak átlaga 49-49 százalék, a leginkább elégedettek a dánok, ahol a lakosság 90 százaléka elégedett, míg a leginkább elégedetlenek a görögök, akiknek csupán 11 százaléka elégedett a demokrácia működéssel. Térségünkben a lengyelek az EU átlaghoz hasonlóan vélekedtek (48 százalék elégedett, 47 százalék elégedetlen), a csehek (30, illetve 70 százalék) és a szlovákok (29, illetve 70 százalék) a magyarokhoz nagyon hasonlóan ítélik meg a demokrácia működését, míg a bolgárok (24, illetve 74 százalék) és különösen a románok (13, illetve 85 százalék) sokkal elégedetlenebbek.

9. ÁBRA: A demokrácia megítélése* („A következő kijelentések közül melyik áll a legközelebb az Ön véleményéhez?” N₂₀₁₂=6080; életkori kategóriák szerint, százalékban)^a

^a A pontos válaszkategóriák:

- nem tudja, nem válaszol
- a demokrácia minden más politikai rendszernél jobb
- bizonyos körülmények között egy diktatúra jobb, mint egy demokratikus politikai rendszer
- a hozzám hasonló emberek számára az egyik politikai rendszer olyan, mint bármelyik másik

* (p ≤ 0,05)

Az EU-csatlakozás megítélése

Magyarország közel egy évtizede, 2004. május 1-je óta tagja az Európai Uniónak, ezért már értelmezhető az ország uniós tagságának megítélésére vonatkozó néhány tendencia. A kérdés megítélése kapcsán fontos megjegyezni, hogy a csatlakozást megelőzően a közvélemény túlnyomó többsége az európai uniós tagságból adódó előnyökre koncentrált. Részben ebből adódhatott, hogy az *Ifjúság2000* kutatás kérdésére („*Ön szerint az Európai Unió csatlakozása Magyarországnak számára inkább előnyös vagy inkább hátrányos?*”) a megkérdezett fiatalok 73 százaléka válaszolt igennel, s alig 8 százaléka vélekedett negatívan. Mindezek mellett a 2003. április 12-én, a Magyarország uniós tagságáról megrendezett népszavazáson a választók csupán 16,24 százaléka szavazott nemmel.

A csatlakozás óta eltelt időszakban a legtöbb társadalmi rétegben erősödött a szkepticizmus, ami azzal magyarázható, hogy az európai uniós csatlakozáshoz fűzött elvárásokat – hasonlóan a rendszerváltozással kapcsolatos túlzó várakozásokhoz – kiábrándulás követte. Az uniós tagság hazai támogatottságának lassú erózióját jelzi, hogy 2004 óta az EU teljes lakosságban mért támogatottsága 71 pontról 64-re esett vissza.⁴ Mindezek egyik lehetséges magyarázata, hogy a válaszadók jelentős része úgy véli, Magyarország nem tudja megfelelően érvényesíteni érdekeit, nincs érdemi befolyása az Európai Unióban hozott döntésekre. Egy az európai uniós elnökséget megelőző felmérés adatai szerint⁵ a felnőtt lakosság körében markáns az a vélemény, miszerint az Európai Unió rákényszeríti nézeteit Magyarországra (100-as skálán 64 pont). Ráadásul ma már az a meggyőződés is gyengébb, hogy az EU új munkalehetőségeket teremt (48 pont), és általánosságban javítja a magyarok életszínvonalát (43 pont), azaz a magyarok igen kis mértékben tapasztalják a mindennapokban az uniós tagság kézzelfogható hasznát. Ugyanakkor a 2010 végén készített kutatásban az uniós tagság támogatottsága a legfiatalabb korcsoportban, a 18-29 évesek körében volt a legmagasabb (76 százalék).

Az Eurobarométer 2012 őszi adatfelvételének kérdőívében szereplő kérdésre („*Ön úgy érzi-e, hogy az Európai Unió állampolgára?*”) a tagországok válaszadóinak 63 százaléka válaszolt igennel. A magyarok a sor utolsó

4 Forrás: Medián-Omnibusz, havi felmérések összesítése

5 http://www.policysolutions.hu/userfiles/elemzesek/Policy%20Solutions_Medi%C3%A1n_EU-el%C3%B6ks%C3%A9g_final.pdf

harmadában végeztek: a megkérdezettek 54 százaléka válaszolt igennel. Térségünkben a lengyelek 74 százaléka, a csehek és a szlovákok 74 százaléka, a románok 51 százaléka, a bolgárok 47 százaléka válaszolt igennel.

A Magyar Ifjúság 2012 felmérés adataiból egyfelől markánsan kirajzolódik az Európai Unióval kapcsolatos információk és a témával kapcsolatosan megfogalmazódó vélemények hiánya a fiatalok körében. Arra a kérdésre, hogy „*Ön szerint az európai uniós csatlakozás Magyarország számára inkább előnyös vagy inkább hátrányos volt?*” egy ötfokú skálán a megkérdezett fiatalok 13 százaléka nem tudta, további 7 százalékuk nem akarta elmondani a véleményét, vagyis a megkérdezettek egyötöde nem adott érvényes választ. Az információ és az érdeklődés hiányának tényét erősíti, hogy az érvényes választ adók 30 százaléka középre helyezkedett a kérdésben. A válaszadók körében gyakorlatilag megegyezik az EU-csatlakozásról pozitívan és negatívan vélekedők aránya (25, illetve 26 százalék). Az Európai Unió személyes életükre gyakorolt hatásáról a megkérdezettek az előző kérdéshez nagyon hasonló arányban vélekedtek, vagyis körükben a tagság egyéni és közösségi szintű megítélése nem különbözik.

A képzettségi szint növekedésével jelentősen csökken az európai uniós tagságot elutasítók aránya, ugyanakkor a tagságot teljes mértékben előnyösnek tartók körében a legfeljebb 8 osztályt végzettek és a felsőfokú végzettséggel rendelkezők közötti különbség csupán 3 százalék. A kérdezettek lakóhelye szerint a településméret csökkenésével egyenes arányban nő az EU-tagságot elutasítók aránya: míg a budapestiek 12 százaléka elutasítja, 14 százaléka teljes mértékben elfogadja Magyarország uniós tagságát, addig a községben élők körében 36, illetve 10 százalék a megfelelő arány. Regionális bontásban a nyugat-dunántúli régióban tartják a legnagyobb (12 százalék), a közép-dunántúli régióban (4 százalék) a legkisebb arányban előnyösnek a csatlakozást. Korcsoportos bontásban az életkor előrehaladtával arányosan nő a tagságot hátrányosnak ítélok aránya: míg a 15-19 évesek körében 22 százalék ez az arány, addig a 25-29 év közötti korcsoportban közel a duplája (41 százalék).

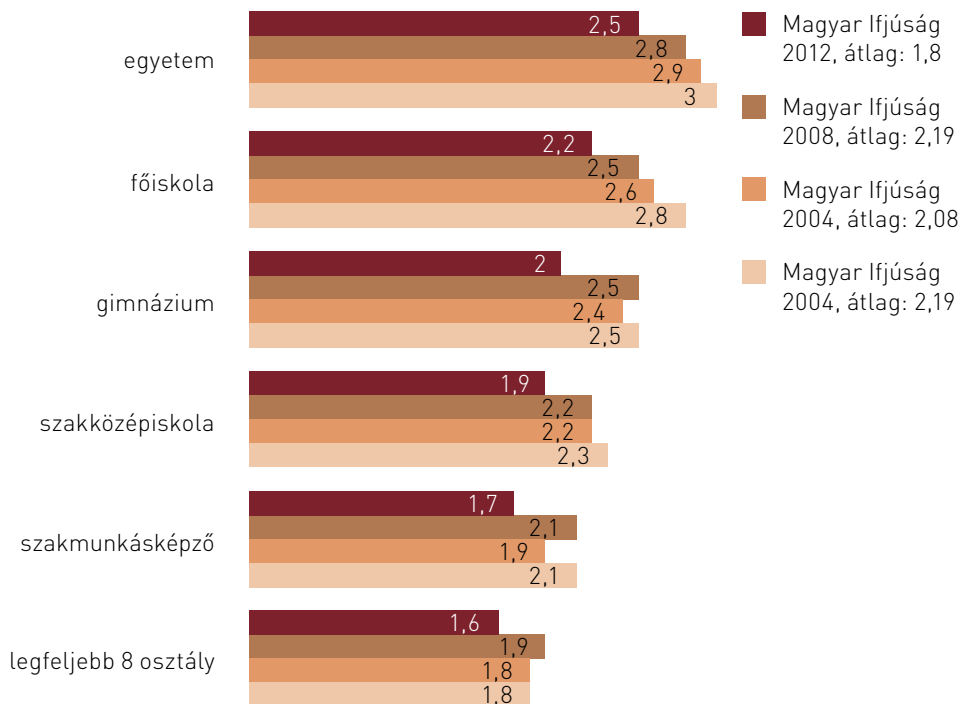
Politikai érdeklődés

A Magyar Ifjúság 2012 vizsgálat a politikai érdeklődést az *Ifjúság*-vizsgálatok hagyományainak megfelelően ötfokú skálán mérte, így az adatok összehasonlíthatóak az *Ifjúság2000*, az *Ifjúság2004* és az *Ifjúság2008* adataival

A politikához való viszonyulás megismerésének alapvető eleme a vizsgálatba bevont fiatalok politikai témák iránti fogékonyságának megismerése. A korábbi nagymintás kutatások adatai azt mutatták, hogy a magyar fiatalok politikai érdeklődése tartósan alacsony szinten rögzült (Kern-Szabó, 2011a). 2012-ben a kapott eredmények alapján nem egyszerűen a korábbi trend igazolódásáról van szó, hanem a politika iránti érdeklődés jelentős mértékű csökkenéséről. A korábbi Ifjúság vizsgálatok 2,19 és 2,08 körüli érdeklődési átlagot mutattak, ami azt jelenti, hogy 30 százalék körül mozgott a politika iránt közepesen (4-es érték), és 9 százalék körül a nagyon érdeklődők (5-ös érték) aránya. Ezek az arányok 2012-re minden korábbi értéket alulmúlva, rendkívüli mértékben csökkentek. Közel 0,4 százalékos csökkenés mutatkozott az érdeklődésre adott válaszok ötfokú skálára vonatkozó átlagában (1,8).

10. ÁBRA: Különböző iskolai végzettséggel rendelkező fiatalok érdeklődése a politika iránt*

(„Mennyire érdeklí Önt a politika?” N₂₀₁₂=7760; 1–5-ig terjedő skála átlagai)

* (p ≤ 0,05)

A megkérdezettek 57 százaléka nyilatkozott úgy, hogy egyáltalán nem érdeklő a politika, míg ezzel szemben alig 2 százalékuk körében jellemző a politika iránti fokozott érdeklődés.

Továbbra is érvényes az a más kutatásoknál jelzett összefüggés, hogy a férfiak és a budapestiek politika iránti affinitása magasabb, mint a nőkre, illetve a vidéki településeken élő fiatalokra jellemző politikai érdeklődés mértéke. Iskolázottság szempontjából jelentős különbség mutatkozik a válaszadók között: míg a legfeljebb 8 osztályt végzettek körében 69 százalékot ér el a politika iránt egyáltalán nem érdeklődők aránya, a felsőfokú végzettséggel rendelkezőknek csupán harmada (34 százalék) nyilatkozott hasonlóan. A kérdezettek lakóhelye szerint a politika iránt egyáltalán nem érdeklődők aránya a megyeszékhelyeken, megyei jogú városokban a legalacsonyabb (49 százalék, míg ez az arány a fővárosban és a falvakban egyaránt 60 százalék), ám a legérdeklődőbbek aránya valamennyi településtípusban csupán 2 százalék.

Korcsoportos bontásban a legfiatalabb, 15-19 év közötti korosztály tagjainak 68 százaléka, míg a legidősebb (25-29 éves) korcsoportnak csak 48 százaléka mondta azt, hogy érdeklő a politika. Az adatok azonban arra utalnak, hogy az életkor előrehaladtával nem a politika iránt fokozottan érdeklődők aránya növekszik, hanem a semlegesnek gondolt 3-as értéket választók köre nő arányosan.

Politikai orientációk szerint hasonló arányban mutatnak fokozott érdeklődést bal-jobb skálán önmagukat jobbra helyezők (1-7 fokú skálán 6-os, 7-es értéket választók), valamint az önmagukat balra (1-es, 2-es értéket választók) sorolók, míg a liberális-konzervatív skálán a kis különbséggel liberális oldal felé billen a mérleg (9 százalék szemben a 7 százalékkal). Jelentős különbség a radikális-mérsékelt skálán mutatkozik, ahol a mérleg a radikálisok felé billen: a magukat radikálisként jellemzők 15 százaléka érdeklődik fokozottan szemben a mérsékelték 6 százalékaival.

A döntésbe való beleszólás lehetőségének megítélése

A fiatalok politikai részvételével foglalkozó hazai ifjúságügyi elemzések (Kátai, 2006:74; Nagy, 2008; Wootsch, 2009) és nemzetközi tanulmányok (Hall-Williamson, 1999; Williamson 2002) egyaránt hangsúlyozzák, hogy a fiatalok elsősorban a saját mikrokörnyezetükben megszólíthatók, ezért

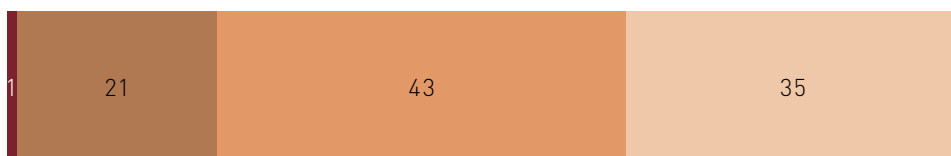
11. ÁBRA: A politikusok nyitottságának megítélése*

[„Mennyire érdeklí az országos és helyi politikusokat a fiatalok véleménye?”

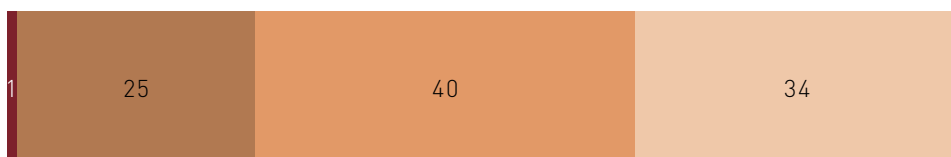
N₂₀₁₂=7040; a kérdésre válaszolók százalékában)

■ nagyon érdeklí ■ inkább érdeklí ■ inkább nem érdeklí ■ egyáltalán nem érdeklí

Mennyire érdeklí az országos politikusokat a fiatalok véleménye

Mennyire érdeklí a helyi politikusokat a fiatalok véleménye

* ($p \leq 0,05$)

rendkívül fontos a helyi szintű közéleti folyamatokba való bevonásuk, ebből adódóan egyre égetőbbé válik az ifjúságpolitika regionális és lokális szintű kidolgozása (Gábor, 2009:14). A lokális közösségi struktúrák vizsgálata (Utasi, 2012) igazolta azt, hogy az intenzívebb közösségi köteléssel élő települések lakosságát jobban érdeklí a helyi politika, és az ott élők aktívabbak a helyi közéletben. Az összefüggések pontosabb megértéséhez ezért rendkívül fontos a működő közösségek közéleti, illetve közéletpótló tevékenységének vizsgálata.

A kutatás során ezzel a kérdéssel kapcsolatban a mintába került fiataloknak arra volt lehetőségük, hogy – mind az országos, mind a helyi politika szintjén – értékeljék annak mértékét, mennyire veszik figyelembe véleményüket a politikusok. A kapott válaszokat elemezve az látszik, hogy a vizsgált kérdés mentén a magyar fiatalok körében az országos és helyi politika dimenziójának megítélése hasonló, a kérdezettek úgy látják, a helyi politika alkotói és az országos politika szereplői ugyanolyan kevésbé veszik

figyelembe véleményüket. A fiatalok alig 10 százaléka véli azt, hogy a politikusokat érdeklik a tőlük érkező reakciók, míg túlnyomó többségük (59 százalék) úgy ítéli meg, hogy a döntéshozókat nem érdekli a véleményük.

Szervezeti tagság

A politikai aktivitás rendkívül fontos dimenziója a szervezethez való kapcsolódás. A kérdés kapcsán a politikai szocializációt vizsgáló hazai tanulmányok (Csákó-Murányi-Sífk-Szabó, 2010, Murányi 2010) a rendszerváltást követően az ifjúsági szervezetek válságát, kiüresedését, a tagság folyamatos erózióját (Szabó, 1997; Gazsó-Szabó, 2002), az ifjúsági civil szervezetek fejlődésének anomáliáit (Nagy-Székely, 2008) egyöntetűen jelezték. Nemzetközi összevetésben vizsgálva (lásd Jancsák, 2011:64) a magyar fiatalok szervezeti aktivitása az Európai Unióban élő fiatalok vonatkozó adataival való tagállami összehasonlításában is kifejezetten alacsony: az EU tagországokban élő fiatalok átlagától (52 százalék) jelentősen elmaradva, a magyar fiataloknak csupán 40 százaléka vett részt bármilyen szervezet tevékenységében, ezzel Magyarország 24. a 27 ország szervezeti aktivitás szerinti rangsorában.⁶

Az *Ifjúság* kutatássorozat keretében 2000-ben megkérdezett fiatalok kevesebb, mint egyhatoda, 2004-ben 15 százaléka kapcsolódott valamilyen módon civil, társadalmi, politikai, vallási, jótékonyági, sport- vagy kulturális szervezethez, közösséghez, klubhoz, körhöz, míg 2008-ban a 15–29 éveseknek csupán 6 százaléka nyilatkozott hasonlóan. A trendek összehasonlíthatósága érdekében a korábbi vizsgálatokhoz hasonlóan a Magyar Ifjúság 2012 kutatás keretében megkérdezett fiatalok 20 kategória közül adhattak választ arra a kérdésre, hogy „Kapcsolódik-e Ön valamilyen módon a következő szervezetekhez?” A korábbi *Ifjúság* vizsgálatok eredményeivel összevetve megállapítható, hogy a fiatalok preferencia-sorrendje nem változott. Továbbra is sportklubokhoz vagy sportegyesületekhez tartoznak a legtöbben (5 százalék), ezt követik a diák- és hallgatói szervezetek (4 százalék), valamint a szabadidős szervezetek 2 százalékkal. A megkérdezett 8000 magyar fiatal körében politikai ifjúsági szervezetnek mindössze 11, pártnak 10 fiatal tagja, vagyis a 2000-es és 2004-es adatfelvételhez hason-

6 Youth on the Move, analytical report, 2011. 8. oldal

lóan gyakorlatilag értelmetlen a párt- és a politikai ifjúsági szervezet-hez való tartozás fogalma. A kapott eredmények alapján azt mondhatjuk, hogy a magyar fiatalok rendkívül vékony rétegét éri el az ifjúsági civil társadalom, és ez a réteg az elmúlt években vékonyodott el. A kapott adatok arra utalnak, hogy a felnőtt társadalomra bizonyított összefüggés (Kern-Szabó, 2011: 43), miszerint az állampolgárok kivonultak a szervezett, politikai társadalom közösségéből, a magyar fiatalok körében is igazolható.

Politikai részvételi hajlandóság

A politikából való kivonulás tényét támasztja alá, hogy a kutatás azon két kérdésére, „*Részt vett-e már valamely tevékenységben, illetve a jövőben részt venne-e ilyenekben egy Önnek fontos cél elérése érdekében?*” a megadott 16 kategória mindegyikében rendkívül alacsony, tíz százalékos részvételi arányt el nem érő eredmények születtek. Szórólap terjesztésében 5, petíció aláírásában a megkérdezettek 4 százaléka, aláírások gyűjtésében 4, ajánlócédula gyűjtésében 2 százalékkuk vett részt, míg 7, 5, 6 illetve 3 százalékkuk jelezte jövőbeni részvételi hajlandóságát. Sztrájkban 2 százalékkuk, tüntetésen 3 százalékkuk vett már részt, a jövőben 5 százalékkuk illetve 4 százalékkuk tenne hasonlóan. A további tiltakozási formák, így a nem engedélyezett tüntetés, az utcai zavargás, a rongálás, a dobálás, a személyekkel szembeni erőszak, az adófizetés megtagadása, a félpályás útlezárás, az egészségpályás útlezárás, a politikai plakátok kihelyezése, illetve jelszavak falra festése mindkét kategóriában 1 százalékos eredményt mutatott.

A kérdés kapcsán ugyanakkor fontos figyelembe venni azt is, hogy *a politikai részvétel változása, a részvétel terén nyíló új lehetőségek a politikai részvételről alkotott korábbi koncepciók újragondolását teszik szükségessé (Szabó-Oross, 2012:66), ezért a kérdés alapos körüljáráshoz fontos, hogy a jövőbeli ifjúságkutatások reflektáljanak a politikai részvételi hajlandóság változásából adódó módszertani⁷ és elméleti kihívásokra, s új, a korábbiaktól lényegesen eltérő*

7 A legújabb nemzetközi felmérések a korábbi vizsgálatoknál szélesebb skálán mérik a fiatalok politikai részvételi hajlandóságát. Így például a fiatalok által igénybe vehető részvételi lehetőségek megnevezésekor az Eurobarometer 2007-es felmérése alapján az európai fiatalok egy korábban nem vizsgált lehetőséget, a szakpolitikussal folytatott vitákon való részvételt nevezték meg leghatékonyabb eszközként érdekeik érvényesítése szempontjából (29%), míg a képviseleti demokrácia állandó intézményeiben való részvételt a megkérdezettek harmada tartotta hatékonynak. A pártokban való tagságot 16 százalékkuk, a szakszervezethez tartozást 11 százalékkuk, a civilszervezetekben folytatott tevékenységet 11 százalékkuk nevezte meg.

kérdésekkel közelítsenek a témakörhöz. *Új kérdések, új szempontok beemelése szükséges annak eldöntéséhez, valóban a politikától való elfordulásról van-e szó, avagy a hagyományos politikai részvételi fórumok kiüresedését követő, új (online és offline) fórumok létrejöttét megelőző átmeneti időszakról.*

Választási részvételi hajlandóság

A magyar fiatalok a politikai részvétel számos lehetséges formája közül a választásokon való részvételt részesítik előnyben, aktivitásuk e téren az ESS kutatás adatai alapján a 2010-es választásokat követő időszakban növekedett (Szabó-Oross, 2012:76). Az Európai Unió fiataljai közötti összevetésben az uniós átlagot (79 százalék) meghaladva, 82 százalékos részvételi hajlandóságával a magyar fiatalok a 12. helyen állnak a tagállamok sorában.⁸

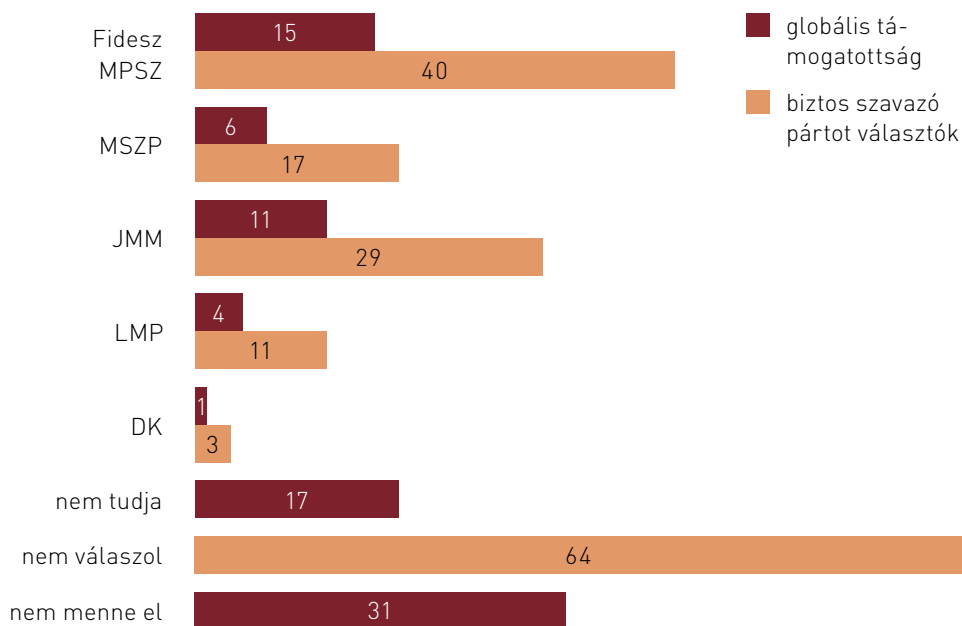
A Magyar Ifjúság 2012 kutatás eredményei ellentmondanak a fent jelzett növekvő részvételi tendenciának. A kutatás során megkérdezett fiatalok 30 százaléka nyilatkozott úgy, hogy valószínűleg részt venne a választásokon, míg 19 százalékuk tekinthető biztos szavazónak. A magyar fiatalok 25 százaléka biztosan nem venne részt a szavazásokon, 9 százalékuk valószínűleg nem venne részt, 17 százalékuk bizonytalan a tekintetben, hogy elmenne-e szavazni; vagyis a megkérdezett fiatalok felét (51 százalék) inaktív szavazási hajlandóság jellemzi. Az adatokat a 2008-as ifjúságkutatás eredményeivel összevetve részvételi hajlandóság csökkenését tapasztalhatjuk a magyar fiatalok körében: akkor 15 százalékkal több fiatal, a megkérdezettek 34 százaléka nyilatkozott úgy, hogy biztosan részt venne, míg 9 százalékkal kevesebben, 16 százalékuk jelentette ki határozottan, hogy semmiképp sem menne el szavazni. (Bauer-Szabó, 2009:114.)

A 2010-es országgyűlési választásokat követően drasztikus változások álltak be a magyar pártrendszerben. Eltűnt a rendszerváltás két meghatározó pártja, az MDF és az SZDSZ, valamint két új párt került a parlamentbe, az LMP és a Jobbik. A választásokat követő időszakban a pártok közötti versengés és kooperáció mintázata egy teljesen új képlet, a domináns pártrendszer mentén alakul (Enyedi-Benoit, 2011). A 2010-es választások korosztályi szempontból is jelentős változásokat hoztak a pártpreferenciák terén: a Jobbik támogatottsága 4-5-ször magasabb a 18-29 éves korosztályban,

8 Youth on the Move, analytical report, 2011. 17. oldal

IX. CIVIL ÉS KÖZÉLETI AKTIVITÁS

12. ÁBRA: Pártok támogatottsága a 18 éven felüli magyar fiatalok körében*
 („Melyik párt listájára szavazna, ha most vasárnap lennének a választások?” $N_{2012}=2720$;
 globális támogatottság, valamint a biztos szavazó pártot választók százalékos megoszlása)

*($p \leq 0,05$)

mint a 60 év felettek körében, s az LMP szintén erősen felülreprezentált a huszonévesek körében (Szabó, 2012). Egy a magyar fiatalok egy speciális csoportjában, a magyarországi nappali tagozatos főiskolások és egyetemisták körében végzett korábbi kutatás⁹ adatai a teljes lakosságtól jelentősen eltérő pártpreferencia adatokat rögzítettek, a Jobbik (Róna-Sörös, 2012) és az LMP (Keil, 2012) előretörését diagnosztizálva. E pártpreferenciákat érintő változásokra tekintettel rendkívül fontos a 15-29 éves korosztály vizsgálata.

A Magyar Ifjúság 2012 kutatás keretében feltett azon kérdésre, hogy „Melyik párt listájára szavazna?” a megkérdezett fiatalok kétharmada, vagyis 66 százaléka nem válaszolt érdemben, ami egyértelműen jelzi, hogy a fiatalok körében a hagyományos pártokból és a pártpolitikából való kiábrándultság a domináns attitűd.

9 Aktív fiatalok Magyarországon 2012 kutatás

A pártpreferenciáját bevalló, rendkívül szűk, de politikailag aktív rétegen belül a Fidesz támogatottsága 40 százalék, a Jobbik Magyarorszáért Mozgalomé 29 százalék, az MSZP-é 17 százalék, a Lehet Más a Politikaé 11 százalék, míg a Demokratikus Koalíció 3 százalékos támogatottságot élvez a megkérdezett, biztos szavazó és pártválasztó fiatalok körében. Ez a sorrend tükrözi a teljes lakosságban mért adatokat, ugyanakkor az arányok tekintetében nagyságrendekkel magasabb a korosztályon belül a Jobbik támogatottsága, mint a teljes lakosság körében. Míg a Fidesz fiatal korosztályokon belül mért rendkívüli népszerűsége a magyar politika két évtizedes trendje volt,¹⁰ addig az ifjúságkutatások történetében most először csökkent a párt népszerűsége (több mint 26 százalékot) a 15-29 éves korosztály körében. Ha kis mértékben is, de folytatódott az MSZP fiatalok közötti visszaszorulása: míg 2000-ben a 18–29 év közötti pártválasztók 29 százaléka támogatta a szocialistákat, 2004-ben már csak 21 százalék, 2008-ban pedig 18 százalék vallotta magát szocialista szimpatizánsnak, vagyis a 2012-ben kapott 17 százalékos arány illeszkedik a korábbi trendbe (Bíró-Nagy, 2012:204). A kutatás eredményei igazolták a Lehet Más a Politika népszerűségét a fiatalok körében, a párt több, mint kétszer magasabb támogatottságot élvez a 15-29 év közötti korosztályban, mint a teljes lakosság körében.

IV. Következtetések

A Magyar Ifjúság 2012 kutatás eredményei markánsan jelzik a magyar fiatalok romló társadalmi közérzetét, a politikai szocializáció zavarait, a demokratikus részvételt érintő problémákat. A kapott adatok az ifjúság dezintegrációjára, a fiatalok magukra hagyatottságára és növekvő elidegenedésére utalnak. Az adatok korábbi kutatási hullámokkal való összevetéséből az is kiderült, hogy bár a magyar ifjúság körében lezajló változások tartósan negatív trendet követnek, a társadalmi mélystruktúrákban növekvő elégedetlenség továbbra sem jelenik meg politikai cselekvésekben (Szabó-Kern, 2011:73), a fiatalok politikai generációvá szerveződésnek a kapott adatok alapján továbbra sincs nyoma.

10 Az Ifjúság2000 kutatás keretében a pártpreferenciát nyilvánító 18 évnél idősebbek körében 49 százalékon állt a Fidesz-MPSZ támogatottsága; az Ifjúság2004 kutatásban a pártot választók körében 59 százalék állította, hogy a Fidesz-MPSZ-re szavazna; 2008-ban a legnagyobb támogatottságú szervezet továbbra is a Fidesz-MPSZ volt, a pártot választók körében támogatottsága tovább nőtt, a kérdésre választ adók 66 százaléka állította, hogy a legnagyobb ellenzéki pártra szavazna.

A jövőbeli ifjúságkutatások során az összefüggések alaposabb áttekintéséhez, a közéleti aktivitás és a politikai részvétel új formáinak vizsgálatához új kérdések megfogalmazása szükséges a civil társadalomban, illetve a szociális médiában lejátszódó, nagyon gyors tendenciaváltások értelmezéséhez. Ezen túlmenően a négyévenkénti, nagymintás kutatások módszertani továbbfejlesztési irányát, a felvett adatok összefüggéseinek szélesebb spektrumban történő elemzését segíthetné, amennyiben a kutatások lehetővé tennék panelvizsgálatok elvégzését. A panelvizsgálatok fontos alapot jelentenének a kutatási eredmények nemzetközi irodalommal való összevetése szempontjából (Jennings, 1981; Hooghe és mtsai, 2004) – lehetővé téve a politikai részvétel tendenciáinak generációk közötti összehasonlítását.

Irodalomjegyzék

- Bauer, Béla – Szabó, Andrea (szerk.) (2005): Ifjúság2004 Gyorsjelentés. Budapest, Mobilitás.
- Bauer, Béla – Szabó, Andrea (szerk.) (2009): Ifjúság2008 Gyorsjelentés. Budapest, Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet.
- Bíró Nagy, András (2012): Sokszínű fiatal baloldal. Az MSZP és a DK támogatói a felsőoktatásban. In Szabó Andrea (szerk.): Aktív Fiatalok. 203-222.
- Boda, Zsolt – Medve-Bálint, Gergő (2012): Intézményi bizalom Európa régi és új demokráciáiban Politikatudományi Szemle XXI/2. | 27-54. pp
- Csákó, Mihály (2008): Iskola és politikai szocializáció. http://mcsako.tatk.elte.hu/sajat/Iskola_es_politikai_szocializacio.doc
- Csákó, Mihály – Murányi, István - Sfk, Domonkos - Szabó, Ildikó (2010): A családi politikai szocializációról. Vizsgálati szempontok egy empirikus kutatáshoz. Társadalomkutatás, 28(4): 419-446.
- Csepeli, György - Prazsák, Gergely (2011): Az el nem múltó feudalizmus. In: Társadalomkutatás. Vol. XXIX. (2011) 1, 63-79.
- Csőzik, Rita (2012): Átalakult lázadás. A magyar főiskolások és egyetemisták új nemzedékének politikai szocializációja. In Szabó Andrea (szerk.): Racionálisan lázadó hallgatók, Budapest. 45-65.
- Fábián, Zoltán (1999): Tekintélyelvűség és előítéletek. Budapest, Új Mandátum Kiadó
- Gábor, Kálmán (2009): Ifjúságkutatás és ifjúságpolitika. In: Csatlakozás az Európai Ifjúsági térséghez 3.0 (szerk. Bíró István). EIKKA, Szeged.
- Gazsó, Ferenc – Laki, László (2004): *Fiatalok az Újkapitalizmusban*. Budapest, Napvilág Kiadó
- Gazsó, Ferenc – Stumpf, István (szerk.) (1995): *Vesztesek az ezredfordulón..* Budapest, Ezredforduló Alapítvány.
- Gazsó, Tibor – Szabó, Andrea (2002): Társadalmi közérzet, politikához való viszony. In: Szabó Andrea-Bauer Béla- Laki László (szerk.): *Ifjúság2000. Tanulmányok I. Budapest*, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.0
- Hall, Tom – Williamson, Howard (1999): *Citizenship and Community*. Youth Work Press.
- Hooghe, Marc. – Dietlind, Stolle. – Stouthuysen, Peter (2004): „Head Start into Party Politics-The Recruitment Function of Youth Organisations of Political Parties in Belgium,” in *Party Politics*, Vol. 10 (2), pages 193 - 212.
- Jancsák Csaba (szerk.) (2011): *Az európai fiatalok világa a 21. század elején*, Szeged: Belvedere Meridionale.
- Jennings, M.K. – Niemi, R. (1981): *Generations and Politics*. Princeton: Princeton University Press
- Kátai, Gábor: (2006): *Gondolatok az ifjúságpolitikáról és eszközeiről*, Szeged, Belvedere Kiadó.
- Keil, András (2012): ADALÉKOK A CRITICAL MASS NEMZEDÉKRŐL. AZ EGYETEMISTA-FŐISKOLÁS LMP SZAVAZÓK JELLEMZÉSE. IN: SZABÓ ANDREA: RACIONÁLISAN LÁZADÓ HALLGATÓK. BUDAPEST, 157-183.
- Laki, László – Szabó, Andrea – Bauer, Béla (szerk.) (2001): Ifjúság2000 Gyorsjelentés. Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.
- Murányi, István: Tizenévesek előítéletessége és demokráciaértelmezése. In: Jancsák Csaba (szerk.) (2009): *Fiatalok a Kárpát-medencében. Mozaikok az ifjúságról*. Szeged, Belvedere Meridionale.
- Murányi, István (2006): *Identitás és előítélet*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó.
- Murányi, István (2010): Tizenévesek előítéletessége és demokráciához való viszonya. *Új Ifjúsági Szemle*, 8(1) 47-60.

- Murányi, István (2013): *Fiatalok és/ vagy demokraták- Tizenévesek politikai kultúrájának jellemzői napjainkban. Köz-Gazdaság, 8(2) 119-138.*
- Nagy, Ádám (szerk.) (2008): *Ifjúságügy. Palócvilág Alapítvány, Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó.*
- Nagy, Ádám – Székely, Levente (2008.): *Civil ifjúság – szervezetek. Új Ifjúsági Szemle, VI. évfolyam 2-3. szám, 183 - 193.*
- Róna, Dániel – Sőrés, Anett (2012): *A kuruc.info nemzedék. Miért népszerű a Jobbik a fiatalok között? In: Szabó, Andrea (szerk.): Racionálisan Lázadó Fiatalok, Budapest. 113-156.*
- Szabó, Andrea (1997): *Civil önszerveződések generációs metszetben, Budapest, MTA, PTI.*
- Szabó, Andrea – Bauer Béla – Laki, László (szerk.) (2001): *Ifjúság 2000, Tanulmányok I. kötet. Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.*
- Szabó, Andrea – Kern, Tamás (2011): *A magyar fiatalok politikai aktivitása. In: Szabó Andrea – Bauer Béla: Arctalan (?) Nemzedék. Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.*
- Szabó Andrea, Kern Tamás (2010): *A szakmai képzésben résztvevők értékpreferenciái és politikai rokonszenvai Civil Szemle 2:(6) pp. 20-90.*
- Szabó, Andrea – Oross, Dániel (2012): *A demokratikus részvétel tendenciái a magyar egyetemisták és főiskolások körében. In Szabó Andrea (szerk.): Racionálisan Lázadó Fiatalok, Budapest. 65-111.*
- Szabó, Ildikó – Örkény, Antal (1998): *Tizenévesek állampolgári kultúrája. Budapest, Minoritás Alapítvány.*
- Szabó, Ildikó (2000): *A pártállam gyermekei. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó .*
- Szabó, Ildikó (2009): *Nemzet és szocializáció. A politika szerepe az identitások alakulásában Magyarországon 1867-2006. Budapest, L'Harmattan Kiadó.*
- Szalai, Erzsébet (2011): *Koordinátákon kívül. Fiatal felnőttek a mai Magyarországon. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó.*
- Utasi, Ágnes (szerk.) (2012): *Közösségi és közéleti aktivitás. Vizsgálat három ország hét magyar kistérségében. Belvedere Meridionale – MTA PTI, Szeged.*
- Utasi, Ágnes (szerk.) (2011): *Közösségi kapcsolatok és közélet. Belvedere Meridionale, Szeged*
- Williamson, Howard (2002): *Supporting young people in Europe: principles, policy and practice. The Council of Europe international reviews of national youth policy 1997-2001- a synthesis report, Strasbourg, Council of Europe Publishing.*
- Wootsch, Péter. (2009): *Otthonosan itthon: települési ifjúsági munka. Budapest, Mobilitás Országos Ifjúsági Szolgálat.*

Hit és vallásgyakorlat

ROSTA GERGELY

I. Bevezetés

A vallásosság társadalmi szintű változása lassú folyamat. Ez főként arra vezethető vissza, hogy a gyermek- és fiatalkor során a vallással kialakult viszony az esetek nagy részében később már legfeljebb csak kis mértékben változik. Természetesen nem kizárt sem a vallástalanból vallásossá válás, sem a korábbinál nagyobb távolság kialakulása a vallástól az egyéni életút során, azonban az empirikus vallásszociológiai kutatások azt mutatják, hogy az egész társadalmat érintő vallási változások sokkal inkább az egymást követő generációk eltérő fokú vallásosságában, mintsem az egyéni vallási biográfiákban bekövetkező változásokban gyökereznek (Voas–Crocket, 2005; Crocket–Voas, 2006; Voas, 2009; Voas–Doebler, 2011). Ez azt is jelenti, hogy a későbbi évtizedek vallásossága szempontjából meghatározó, milyen kapcsolat alakult ki a szocializáció során a vallással.

Amikor tehát a 15-29 éves korosztály vallásosságát vizsgáljuk időbeli összehasonlításban, akkor tulajdonképpen arra is keressük a választ, hogy milyen a vallás jövője a magyar társadalomban. Mennyiben hasonló vagy különböző az egymás után következő generációk, vagy – a szociológiai elemzés terminológiáját használva – születési kohorszok vallásossága annak különböző megjelenési formái alapján? Mennyiben képesek a szülői generációk, valamint a vallási szocializáció intézményes aktorai – mindenek előtt az egyházak – átadni a vallást a fiataloknak? Mennyiben tér el a fiatalokra, illetve az idősebbekre jellemző vallásosság?

Az időbeli összehasonlítás módot ad annak vizsgálatára is, hogy történt-e változás az egyes kohorszokon belül. A már említett generációs cserélődés hatása (amelyet kohorszhatásnak is neveznek) mellett – általában kisebb mértékben – a kohorszokon belüli változások is lehetségesek, melyeknek két forrását szokás megkülönböztetni: az életkorral kapcsolatos változásokat (életkori vagy életciklushatás), valamint az olyan történeti események hatását, amelyek a társadalom teljes keresztmetszetét érintik (történeti

vagy periódus hatás). A fiatal korosztályok vizsgálata során főként az előbbire számíthatunk, hiszen a 15 és 29 év közötti életkor során általában több olyan változás is bekövetkezik az egyéni életúton, amely a valláshoz való viszonyra is hatással lehet. A Bahr (1970) által hagyományos modellnek nevezett életkori hatásmintázat szerint a 18-30 év közötti időszakot az önálló élet megkezdése, s ezzel párhuzamosan a családi normák és kontoll lazulása jellemzik, amelyek tipikusan az egyéni vallásosság visszaszorulásával járnak együtt. A trendforulást általában a házasságkötés, majd a gyermeknevelés hozza meg, amikor is a vallás által közvetített értékek és normák továbbadása, valamint a gyermekek vallási közösségi részvétele a szülők vallásosságára nézve is pozitív hatást gyakorol. Különböző társadalmakra és vizsgálati időszakokra nézve többen is kimutattak ennek a modellnek megfelelő tendenciákat (Hout–Greeley, 1987; Lois, 2011a; 2011b), illetve a teljes felnőtt magyar lakosságra vonatkoztatva a kohorszokon belüli emelkedést Tomka Miklós (2010) is ezzel az életkori hatással magyarázta. De vajon kimutathatók-e az életkorral kapcsolatos változások a magyar ifjúságra nézve is?

Magyarországon az Ifjúság 2000-2008 vizsgálatok eredményei alapján már kirajzolódottak az ifjúkori vallásosság körvonalai az ezredfordulót követő évtizedben. A korábbi kutatások eredményeit az alábbi pontokban foglalhatjuk össze röviden (Bauer–Szabó, 2005; 2009; Laki–Szabó – Bauer, 2002; Rosta, 2002; 2007; Hámori–Rosta, 2011; 2013):

1. A fiatalok minden szempontból kevésbé vallásosak, mint az idősebb kohorszok.
2. Az egyház tanításait követő vallásosság a vallásos fiataloknak csak egy kisebb csoportjára jellemző. Ezzel szemben több jel utal a vallási individualizáció (Luckmann, 1991; Hervieu-Léger, 2004) fiatalokat is jellemző folyamatára.
3. A fiatalok körében csökkent az egyházhoz kötődően vallásosak aránya 2000 és 2008 között. Ez a csökkenés részben szocializációs okokra vezethető vissza, a belépő új korcsoportok egyre alacsonyabb fokú vallásosságával magyarázható. Másrészt a 20 év alatti korcsoport esetében kohorszokon belüli csökkenés is megfigyelhető, ami arra utal, hogy a fent említett negatív életkori hatás már a kamaszkorban érvényesül.

4. A vallásos fiatalok körében felülreprezentáltak a magasabb státuszú társadalmi csoportok.

Ezek az állítások nagyjából összhangban vannak más kutatások ifjúsági almintáinak eredményeivel (Földvári–Rosta, 2013; Nagy, 2010; Tomka, 2006), illetve ezek alapján további két állítással egészíthetők ki a fiatal és idősebb korcsoportok összevetésére vonatkozóan:

5. A fiatalok körében a társadalom átlagánál nagyobb jelentőségűek a nem keresztény gyökerű vallási elemek.
6. A vallásosság egyes dimenzióiban bekövetkező változások a fiatalabb és idősebb korosztályok közötti vallási különbségek csökkenése irányába hatnak.

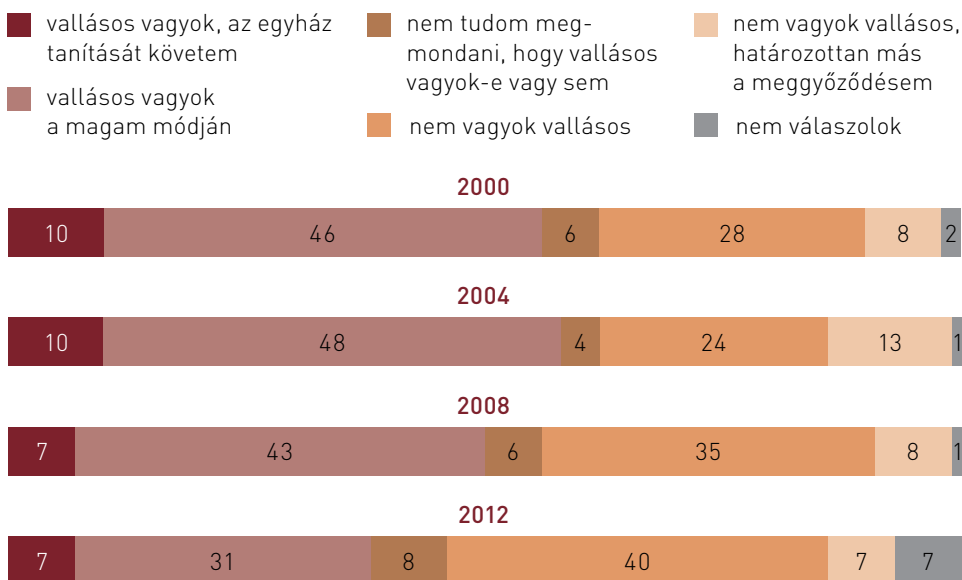
A Magyar Ifjúság 2012 kutatás vallásosságra vonatkozó eredményeit elemezve a két legfontosabb kérdés, hogy a négy évvel ezelőtti pillanatképhez képest milyen eltérések tapasztalhatóak, illetve, hogy a változások mennyiben illeszkednek az Ifjúság 2000-2008 vizsgálatok vallási trendjeibe. Ezek megválaszolásához először a vallásosságra vonatkozó kérdések általános tendenciáit vizsgáljuk, majd a szocializációs hatás és a kohorszon belül történő változás hatásának kimutatására teszünk kísérletet, végül a vallásosak társadalmi státuszát vesszük szemügyre.

II. Trendek

A Magyar Ifjúság 2012 felmérés eredményei gyakorlatilag minden szempontból a vallás további térvesztéséről tanúskodnak. A 2008 és 2012 közötti változások részben nagyobbak, mint az azt megelőző nyolc év során tapasztaltak, ami az elvallástalanodási tendencia gyorsulására utaló jelként értelmezhető. Ugyanakkor az eredmények részletes ismertetése előtt módszertani szempontból fontos kiemelni, hogy szinte minden esetben emelkedett a válaszokat megtagadók aránya. Míg korábban ez a magatartás alig volt jellemző, addig 2012-ben szignifikáns eltérést eredményez, ha a teljes minta helyett a válaszadók adatait elemezzük. A válaszmegtagadás okát csak találgatni lehet, esetleg a lekérdezésnek a korábbiaktól eltérő módjára

IX. CIVIL ÉS KÖZÉLETI AKTIVITÁS

1. ÁBRA: A vallási önbesorolás egyes kategóriáinak gyakorisága, 2000-2012 („A következő kijelentések közül melyikkel tudná önmagát a leginkább jellemezni?” $N_{2000}=N_{2004}=N_{2012}=8000$, $N_{2008}=8076$; százalékos megoszlás)

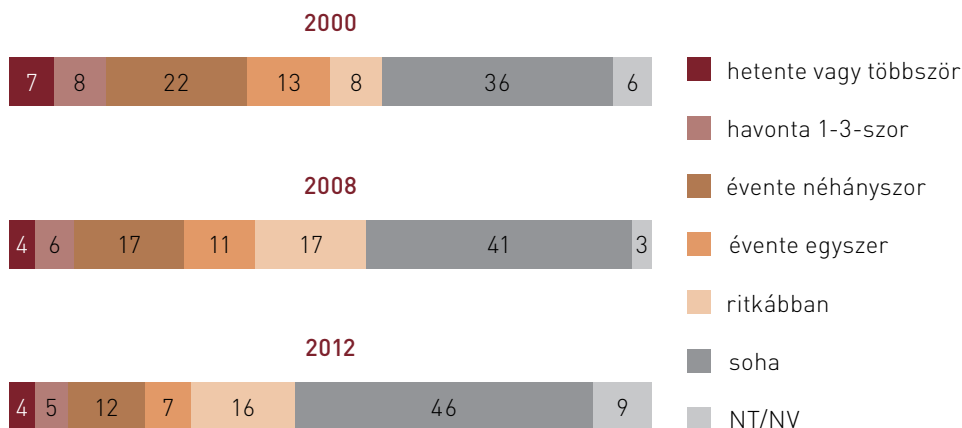
vezethető vissza.¹ Mindenesetre a válaszmegtagadás emelkedése – még ha nem is akkora mértékű – összhangban van a 2011-es népszámlálás vallásra vonatkozó kérdése esetében tapasztaltakkal (KSH, 2013).

A vallásosság első, és egyik legfontosabb mutatója a vallási önbesorolás. A Tomka Miklós által először a 70-es években alkalmazott (Tomka, 1973; 1998), és azóta általános elfogadottságot nyert öt kategóriával operáló kérdés alapján 2000 és 2012 között mind az egyházián, mind a maguk módján vallásosak aránya kb. egyharmadával csökkent. A korábbi évekhez képest az utóbbi változás fontos újdonság, s arra utal, hogy a vallás individuális jelentőségének csökkenése mögött nem csupán annak az egyházak által képviselt formájától történő elfordulás, egyfajta vallási individualizáció húzódik,

1 A vallásra és a politikai nézetekre vonatkozó kérdéseket nem szóban válaszolták meg a kérdezettek, a kérdőívnek ezt a részét maguk töltötték ki. A vonatkozó szakirodalom általában azt várja ettől a megoldástól, hogy ilyen módon könnyebben és őszintébben válaszolnak bizonyos kényes kérdésekre a megkérdezettek. Az épp ellentétesnek tűnő hatás talán azzal magyarázható, hogy míg a szóbeli kérdésfeltevésnél a válaszadás normája érvényesülhet még akkor is, ha az elvileg megtagadható, addig ez esetben a kérdezett láthatta, hogy az érdemi válaszok mellett a „nem tudom” és a „nem válaszol” opciója is adott.

2. ÁBRA: A templomba járás gyakorisága, 2000-2012 („Milyen gyakran jár egyházi, vallási közösségi szertartásokra [mise, istentisztelet], leszámítva a családi eseményeket [esküvő, temetés, keresztelő]?”

$N_{2000}=N_{2012}=8000$, $N_{2008}=8076$; százalékos megoszlás)

hanem növekvő mértékben a vallás teljes elutasítása is. Míg a 2000-es évek elején még a 15-29 éves korosztály tagjainak többsége – így vagy úgy – vallásosnak tartotta magát, addig 12 évvel később már a 40 százalékot sem éri el ugyanez az arány.

A nem vallásosok két kategóriája közül a tudatosan vállalt döntést jelentő „nem vagyok vallásos, határozottan más a meggyőződésem” választ adók aránya gyakorlatilag nem változott 2000 óta, ma is egy – az egyház tanítása szerint vallásosok csoportjához hasonló méretű – csekély kisebbség képviseli ezt az álláspontot. A leginkább vallási indifferenciaként értelmezhető másik kategória ugyanakkor tizenkét év alatt közel a felével növekedett.

A vallási önbesoroláshoz hasonló tendencia figyelhető meg a misére, istentiszteletre járás gyakorisága esetében is (2. ábra).² A rendszeresnek mondható vallásgyakorlat minden kategóriája csökkent 2000 óta. A legalább havi templomba járók esetében 40 százalékos a csökkenés, az ennél ritkábban, de évente többször misére, istentiszteletre járók esetében pedig közel 50 százalékos. A 2008 és 2012 közötti változás ugyanakkor – hasonlóan a vallási

2 Az Ifjúság 2004 kutatás a vallási önbesorolásra vonatkozó kérdést szűrőkérdésként kezelte a további kérdésekre nézve, kizárva a további válaszadásból azokat, akik határozottan más meggyőződésűek. Az eltérő alapsokaságok miatt a továbbiakban a 2004-es eredményeket nem közöljük.

önbesorolás esetében a „maga módján vallásosak” kategóriájához – jóval erősebben érinti a rendszertelen vallásgyakorlókat, mint a rendszereseket.

A 2000 és 2012 közötti időszak során összességében 50-ről 28 százalékra csökkent a 15-29 éves korosztályon belül azon fiatalok aránya, akik legalább évente többször templomba járnak. Ezzel szemben áll a soha, vagy gyakorlatilag soha (azaz ritkábban, mint évente) templomot látogatók arányának 44-ről 62 százalékra emelkedése.

A felekezeti hovatartozás két kérdésére adott válaszok módszertani okból sajnos nem összehasonlíthatóak a korábbi felmérések eredményeivel.³ Ez azért különösen is sajnálatos, mert a keresztelezésen és az odatartozás érzésén alapuló egyháztagság szembeállításával mind a keresztség fontosságának, mind a két értelmezés közti nominális eltérésnek a változása nyomon követhető lett volna. (2000 és 2008 között jelentősen nőtt a születésükkor keresztségben nem részesültek aránya, érdekes lett volna látni, folytatódott-e ez a tendencia). Emellett szintén érdekes lett volna megvizsgálni a kisegyházak, új vallási mozgalmak súlyának változását is a fiatalok körében.

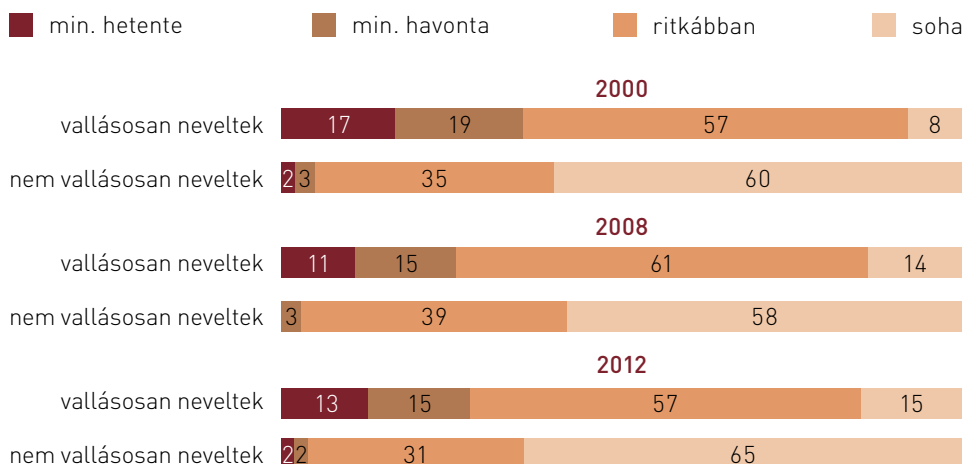
A felekezeti megoszlás szempontjából vizsgált almintát jellemző felekezeti arányszámok nagyrészt megfelelnek a teljes felnőtt mintán végzett kutatások eredményeinek: a keresztelezés alapján valamivel több mint 60 százalék katolikus, minden hatodik válaszadó református, és 3-3 százalék evangélikus, ill. egyéb felekezethez tartozó, míg a meg nem kereszteltek aránya mindössze 9 százalék. Az almintá közel háromnegyede ahhoz a felekezethez tartozónak érzi magát, amelyikben megkeresztelték, bejegyezték, s mindössze minden ötödik kérdezett nem érzi magát felekezethez tartozónak (2000-ben és 2008-ban a teljes mintára nézve 44, ill. 45 százalék volt ugyanezen kategória aránya).

A vallásos nevelésre vonatkozó kérdés különösen a szocializáció hosszú távú hatásáról korábban elmondottak fényében fontos. Az időbeli csökkenés ez esetben is szignifikáns. 2000-ben a megkérdezettek 37 százaléka vélte úgy, hogy vallásos nevelésben részesült odahaza, 12 évvel később 27 százalékra csökkent ez az arány. Ugyanakkor a vallási szocializáció „hatékonyságában” gyakorlatilag nem történt változás 2008 óta, míg 2000-hez viszonyítva enyhe csökkenésről beszélhetünk. Továbbra is igaz, hogy a vallásos nevelésben részesültek döntő többsége nem távolodik el teljes mértékben az egyháztól,

3 A két kérdést csak azoknak tették fel, akik magukat vallásosnak mondták, vagy legalább is bizonytalanok – de nem elutasítók – voltak vallásosságukat illetően, vagy ha vallásos nevelésben részesültek. Ily módon az eredeti minta több mint fele nem válaszolt a kérdésekre.

3. ÁBRA: A templomba járás gyakorisága a vallásos nevelésben részesültek és nem részesültek körében, 2000-2012

(„Vallásosan nevelték, nevelik Önt otthon?” N₂₀₀₀=7056, N₂₀₀₈=7732, N₂₀₁₂=7062; százalékos megoszlás a válaszadók körében)

bár többségben vannak körükben a ritkán, feltehetőleg többnyire csak nagy vallási ünnepeken templomot látogatók. (3. ábra) A vallási szocializáció jelentőségét mutatja, hogy míg a vallásos nevelésben részesültek több mint negyede rendszeresen jár templomba, s csupán 15 százalékuk soha, addig a nem vallásosan neveltek kétharmada soha nem megy misére, istentiszteletre, a rendszeres vallásgyakorlat pedig alig mérhető a körükben.

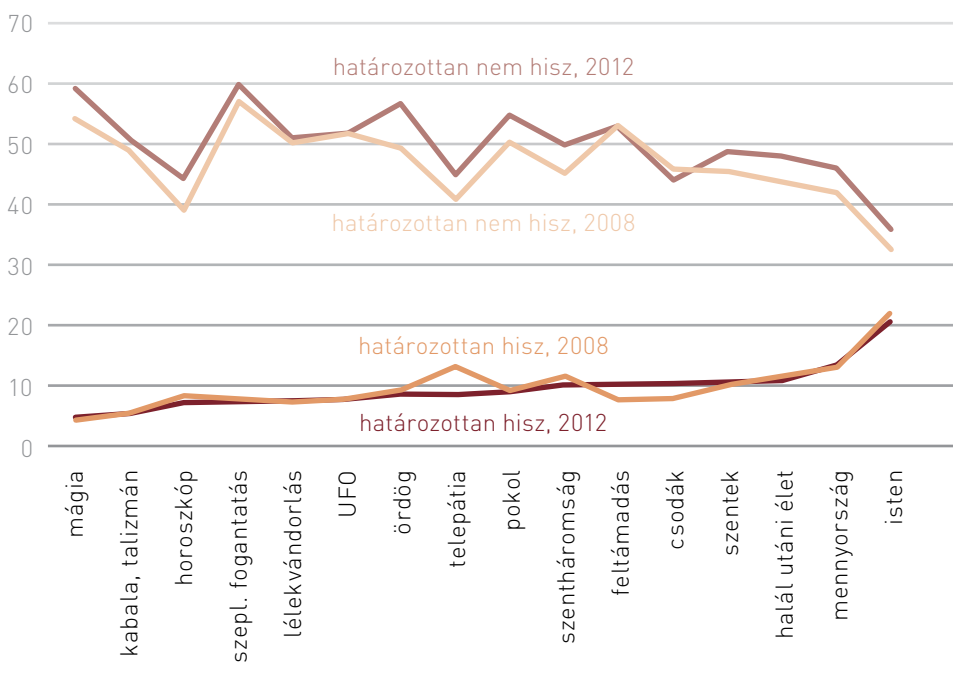
A születéskori keresztség, egyházi bejegyzés mellett egy másik életforduló, a házasságkötés vallási megünneplésére vonatkozóan is szerepelt kérdés a Magyar Ifjúság 2012-ben. Noha az egyházi esküvőt tartani kívánók – vagy már tartottak – és az azt elutasítók arányaiban nem csak az egyházhoz fűződő viszony egyik lenyomata érhető tetten, hanem pl. általában véve az esküvő intézményéről alkotott vélemény, vagy a potenciális házastárs hozzáállása az egyházi esküvőhöz is, ezzel együtt érdekes látni, hogy míg 2008-ban a kérdezettek több mint fele pozitívan viszonyult az egyházi esküvő gondolatához, addig négy évvel később a 40 százalékot sem éri el ugyanez az arány.⁴

4 Az ilyen jelentős mértékű változások felvetik annak lehetőségét is, hogy azokért legalább részben a lekérdezés módszerének a változása a felelős. Az egyházi esküvő vélt vagy valós társadalmi elvárásának könnyebben mond ellent a válaszadó egy önkéntes kérdőívben, mint egy kérdezőbiztos által kitöltöttben.

Az egyház tehát nem csak mint a vallásosság intézményes kerete, hanem mint a fontos évfordulók megünneplésének hagyományos intézménye is veszít jelentőségéből a fiatalok körében.

A vallási kérdésblokkot a hit dimenziójára vonatkozó kérdések zárták. A különböző dolgokba vetett hitet ötfokú skálán mérte a kérdőív, melynek két végpontja a „határozottan hisz” és a „határozottan nem hisz” volt. Négy évvel korábban már szerepelt egyszer ugyanez a kérdésblokk, de jelentős különbség, hogy akkor négyfokú volt a skála, arra készítetve a kérdezettet, hogy foglaljon állást, ne választhassa a „sem-sem” vagy „is-is” közepes kategóriáját. A 2012-ben bevezetett középső kategória feltehetőleg leginkább – de nem kizárólag – a hitükben bizonytalanokat befolyásolhatta, így a korlátozott érvényű időbeli összehasonlítást a két határozott kategóriára szűkítettük, valamint kizártuk a „nem tudja” választ adókat és a válaszmegtagadókat (akik aránya ez esetben a korábban ismertetett vallási kérdéseknél is magasabb volt).

4. ÁBRA: A különböző dolgokban hívők aránya, 2008-2012 („Kérem, mondja meg, hisz-e Ön a következőkben?” $N_{2008}=1946-1987$, $N_{2012}=7302-7419$ (kérdésenként változó); az érdemi választ adók százalékában)

Az ily módon többé-kevésbé összehasonlíthatóvá tett adatok igen hasonlóak a 2008-as eredményekhez. (4. ábra) Minden esetben jóval többen vannak a nem hívők a hívőknél. Az időbeli változást vizsgálva az látható, hogy a hívők aránya gyakorlatilag alig tér el a két kutatás esetében. A legjelentősebb különbség is mindössze négy százalékpont, ennyivel hittek többen a telepátiaiban 2008-ban, mint 2012-ben. A nem hívők aránya ugyanakkor szinte minden esetben kisebb-nagyobb mértékben nőtt. A legnagyobb eltérés az ördögben nem hívők esetében mutatkozik (+8 százalékpont). A változások, ill. változatlanságok trendje illeszkedik a korábban látottakhoz, miszerint a vallásosság csökkenése 2008 és 2012 között kevéssé érintette az egyházi-
asan vallásosakat és a rendszeresen templomba járókat, azaz a több szempont alapján is elkötelezett vallásosnak mutakozó fiatalokat, ugyanakkor a skála másik végén növekedés volt tapasztalható.

A keresztény gyökerű hittartalmak 2008-hoz hasonlóan továbbra is elfogadottabbak, mint az ezoterikus alapúak. Ugyanakkor a leginkább elfogadott dologban, istenben határozottan hívők aránya is alig haladja meg a 20 százalékot. Érdekesség még, hogy a meglehetősen kevés hívővel rendelkező horoszkóp és telepátia elutasítottsága is viszonylag alacsony, ami arra utal, hogy ezek esetében átlag feletti a bizonytalanok aránya.

III. A vallási változás a kohorszok tükrében

Az ifjúság 2000, 2008 és a Magyar Ifjúság 2012 vizsgálatok nagy mintamérete lehetővé teszi, hogy két-két évfolyamot összevonva⁵ kb. 1000 fős mintákon, azaz kb. +/- 3 százalékpontos max. becslési hiba mellett⁶ vizsgáljuk a kohorsz- és az életkori hatást. A vizsgálat tárgyául a vallásgyakorlatot mérő templomba járás gyakoriságát választottuk.⁷

Az ábrán (5. ábra) jól látható, hogy az egyes kohorszokra lebontva miként zajlik a fiatalok vallási változása. A rendszeresen templomba járók

5 A három kutatás mintáit a következő születési kohorszokra bontottuk a születési évek alapján: 1971, 1972-73, 1974-75, 1976-77, 1978-79, 1980-81, 1982-83, 1984-85, 1986-87, 1988-89, 1990-91, 1992-93, 1994-95, 1996-97. Az Ifjúság 2008-as kutatásban az 1978-79-es kohorszban csak 1979-ben születettek szerepeltek. A Magyar Ifjúság 2012 kutatásban az 1982-83-as kohorszban csak 1983-ban születettek szerepeltek. A kohorszok mintaméretének intervallumát az 5. ábra alatt közöljük.

6 A becslés 95%-os valószínűsége mellett

7 Az elemzést elvégeztük a vallási önbesorolásra vonatkozóan is, meglehetősen hasonló eredménnyel.

a legfiatalabbak között vannak a legtöbben, ez mind a három vizsgált időpontra igaz. Az idősebb korcsoportokat alacsonyabb arányú vallásgyakorlat jellemzi, de a korcsoportok közti különbségek a 20 évnél idősebbek körében már elenyészőek. Mindhárom felmérés esetében a 19-20 éves korosztály érte el azt a szintet, amely a nála idősebb korcsoportokat is jellemzi. Ugyanakkor a belépési arány, azaz a 15-16 éves korosztály körében a havonta templomba járók aránya vizsgálatról vizsgálatra csökken. Ez azt jelenti, hogy a negatív szocializációs hatás az ifjúság esetében is megfigyelhető, még ha a 2008-as adatok alig magasabbak csak a 2012-eseknél, ami a szocializációs gyökerű eltérések csökkenésére utal.

Másfelől a 2000 és 2008 közötti időszak során jelentős csökkenést tapasztalni a vallásgyakorlat tekintetében az összes olyan kohorszon belül, amely mindkét vizsgálatban szerepelt. 2008 és 2012 összehasonlításában csak kisebb arányú eltérés figyelhető meg, és az is a két legfiatalabb kohorszra (1990-93 között születettek) korlátozódik.

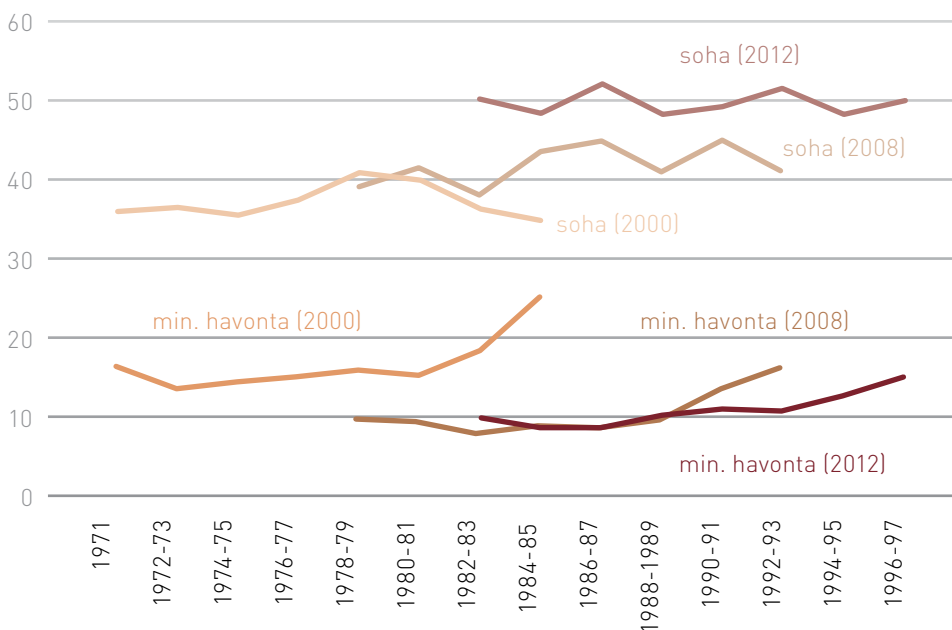
A legérdekesebb azon csoportok vallásgyakorlatának vizsgálata, amelyek mindhárom vizsgálatban részt vettek (1983-1985-ös évfolyamok). Itt ugyanis megmutatkozik, hogy a 2000-2008 közötti csökkenést stagnálás követi, azaz valóban úgy tűnik, a 20-as évek elejére kialakul a vallásosságának az a mintázata, amely legalább is a következő évtizedre vonatkozóan jellemző marad. Összességében tehát az egymásra következő korcsoportoknak a gyengülő vallási szocializációra visszavezethető egyre alacsonyabb vallásossága mellett egy – csökkenő intenzitású – negatív életkori hatás is kimutatható a rendszeres vallásgyakorlat esetében, amely azonban csak a tizenéves kor végéig fejt ki hatását.

A vallásukat soha nem gyakorlók görbéje egy másik történet. Itt 2000 és 2008 között folyamatosan emelkedő tendencia tapasztalható az egymásra következő kohorszok összevetésében, ugyanakkor kohorszon belüli változás alig történt. Az emelkedés tehát feltehetőleg itt is szocializációs eredetű volt: évfolyamról évfolyamra nagyobb azok aránya, akik otthonról azt a mintát hozzák, hogy soha nem mennek templomba. Ehhez képest négy évvel később az összes olyan kohorszban, amelyet 2008-ban is vizsgáltunk, magasabb az aránya a misére, istentiszteletre nem járóknak, mint négy évvel korábban. Az ilyen általános érvényű emelkedés sokkal inkább a periódus hatásra jellemzőbb, mint az életkori hatásra. Ugyanakkor nehéz volna megmondani, hogy 2008 és 2012 között milyen olyan esemény történt, amely

hatására a 2008-ban 15-24 évesek különböző kohorszai négy évvel később nagyjából egyöntetűen, átlagosan nyolc százalékponttal nagyobb arányban kezdték kerülni a templomot. A lehetséges okok között a politikai közhangulat változása, ill. az arra adott reakció éppúgy felmerül, mint a korábban már említett módszertani eltérések a két vizsgálat között.

Az 5. ábrán látható görbék összességében a vallási polarizáció erősödését prognosztizálják, ahol egy kicsi, de bizonyos szint (kb. 10 százalék) alá feltehetőleg nem csökkenő rendszeres vallásgyakorló csoport áll szemben a nem vallásosak egyre növekvő többségével.

5. ÁBRA: Templomba járás gyakorisága születési kohorszonként^a, 2000-2012 („Milyen gyakran jár egyházi, vallási közösségi szertartásokra (mise, istentisztelet), leszámítva a családi eseményeket (esküvő, temetés, keresztelő)?”
 $N_{2000}=490-1215$, $N_{2008}=596-1177$ $N_{2012}=489-1048$;^b a válaszadók százalékában)

a Az Ifjúság 2008 esetében az 1978-79-es kohorsznál csak az 1979-es évfolyam adatai szerepelnek. A Magyar Ifjúság 2012 esetében az 1982-83-as kohorsznál csak az 1983-as évfolyam adatai szerepelnek.

b Ifjúság 2000: n=490 (1971-es kohorsz), n=845-1215 (többi kohorsz, kohorszonként változó). Ifjúság 2008: n=596 (1979-es kohorsz), n=943-1177 (többi kohorsz, kohorszonként változó). Magyar Ifjúság 2012: n=489 (1983-as kohorsz), n=826-1048 (többi kohorsz, kohorszonként változó).

IV. Magasabb státuszúak a vallásosak?

A korábbi felmérésekhez hasonlóan most is megvizsgáltuk, hogy továbbra is fennáll-e a több szempont alapján is vallásosnak mutakozó „vallásos mag”-hoz tartozók körében a magasabb státuszúak felülreprezentációja. Ez a kérdés abból a szempontból különösen érdekes, hogy gyakorlatilag ellentmond a vallás csökkenését magyarázó legelterjedtebb elméletnek, a szekularizációnak. A szekularizáció – illetve annak egyik leggyakoribb értelmezése – a vallás jelentőségvesztését a társadalmi modernizációs folyamatokra vezeti vissza. Individuális szinten tipikusan a jól képzett, magasabb státuszú csoportok a leginkább érintettek ezen folyamatok által, ami az elvallástalanodás magasabb fokát valószínűsíti az ő esetükben. (Dobbelaere, 2002; Pollack, 2003; 2009) Ezzel szemben a magyar vallásos fiatalágon belül – a korábbi felmérések szerint – felülreprezentáltak az átagosnál jobb státuszúak. Vajon igaz-e ez az állítás 2012-ben is?

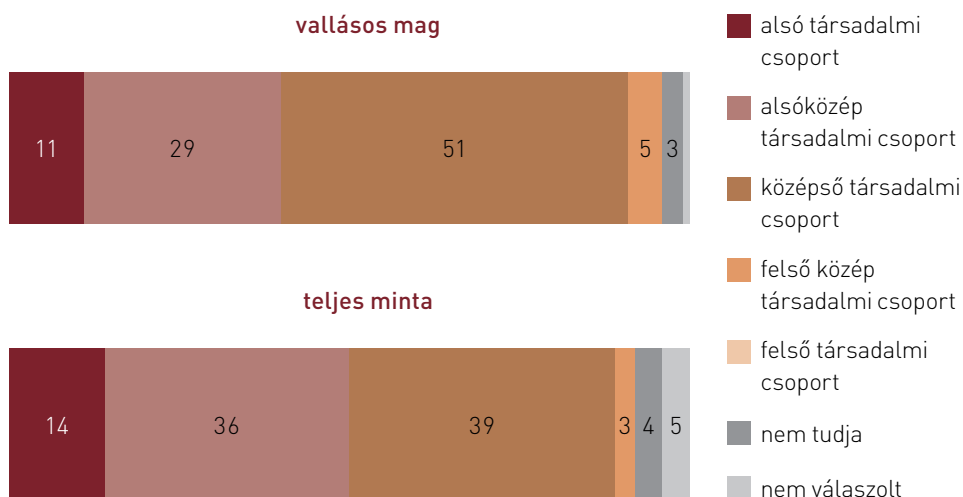
Több olyan indikátor is szerepelt a felmérésben, amely képet ad a kért anyagi helyzetéről, társadalmi státuszáról. Ezek mindegyike alátámasztja a korábbi kutatási eredményeket. Ugyanakkor az eltérések nem mondhatók jelentősnek, és semmi esetre sem állítható, hogy a vallásosak és nem vallásosak közti társadalmi különbségek növekednének, vagy hogy az egyházas vallásosság az elit jellemzőjévé kezdene válni. A vallásos maghoz tartozók⁸ körében a teljes mintához viszonyítva 9 százalékponttal gyakrabban említették, hogy nem fordult elő a háztartásukban az elmúlt 12 hónapban, hogy a hónap végére elfogyott volna a pénzük; 7 százalékponttal többen mondták, hogy rendszeresen vagy esetenként tudnak félre tenni pénzt, és 14 százalékponttal többen, hogy gondok nélkül élnek, vagy beosztással jól kijönnek.

A szubjektív rétegbe sorolódás mutatja talán a leginkább, hogy nem az elit, hanem a középosztály van jelen az átlag feletti arányban a vallásos magon belül, az eltérés ez esetben 12 százalékpont. (6. ábra) Ennek a tendenciának a hátterében feltehetőleg megtalálható a vallásosság tradicionális és

8 Az Ifjúság 2008 vallási adatainak elemzéséhez (Hámori-Rosta, 2011) hasonlóan azokat a fiatalokat tekintettük a (keresztény) „vallásos mag”-hoz tartozóknak, akik vallásosnak tartják magukat az egyház tanítása szerint vagy a maguk módján, keresztény egyházban keresztelkedtek, keresztény felekezethez tartozónak vallják magukat, és legalább havonta vagy ennél gyakrabban járnak templomba. (A felekezeti hovatartozásra vonatkozó kérdéseknél említett módszertani probléma itt nem okoz gondot, mivel a magukat vallásosnak tartóktól lekérdezték ezt a két kérdést).

6. ÁBRA: Réteghez tartozás önbesorolás alapján a vallásos mag és a teljes minta összehasonlításában, 2012

[„Kérem, mondja meg, hogy az alábbiak közül Ön melyik csoportba sorolná saját magát?” $N_{\text{vallásos mag}}=588$, $N_{\text{teljes minta}}=8000$; százalékos megoszlás]

modernebb kisközöségi formáinak rétegspecifikus jelenléte, illetve ezen típusok generációk közötti továbbadásának sikerességében mutatkozó különbségek, valamint az egyházaknak az elsődlegesen a középosztályt megcélzó oktatáspolitikája is. Az összefüggés mélyebb feltárása azonban csak egy átfogóbb vallásszociológiai kutatás segítségével volna lehetséges.

V. Összefoglalás

A Magyar Ifjúság 2012 kutatás, akárcsak a korábbi Ifjúságkutatások, nem vallásszociológiai felmérés. Ugyanakkor a vizsgálat során a vallással kapcsolatosan feltett kérdések lehetőséget nyújtanak arra, hogy az ifjúság vallásosságának egyes vonásairól, változásairól képet alkossunk. A 2012-es adatok illeszkednek a korábbi felmérések trendjébe, amely röviden így foglalható össze: a vallás a fiatalok egyre kisebb része számára bír jelentőséggel. Újdonság ugyanakkor a korábbiakhoz képest, hogy a vallásukat nem egyházi keretek között megélők aránya is csökkent. Ez azt jelenti, hogy noha a vallásosak csoportján belül továbbra is a „maguk módján” vallásosak vannak

nagy többségben, az általános trend a 2012-es eredmények alapján mégsem az individualizáció, hanem inkább az elvallástalanodás, a vallás iránti közömbösség irányába mutat.

Ennek a folyamatnak az okai sokrétűek. Minden bizonnyal szerepet játszik benne, hogy a 15-29 éves korosztály szülőinek a generációja döntő részben abban a korszakban, a 60-as, 70-es években szocializálódtak, amelyet egyértelműen a vallási hanyatlás jellemzett Magyarországon. Másfelől az egyházi iskolákba járó diákok emelkedő aránya ellenére határozottan úgy tűnik, az elsődleges vallási szocializáció hiányát nem, vagy csak nagyon kis mértékben tudja pótolni az iskola. (Hámori-Rosta, 2013). A családi vallásátadásra törekvés pedig csökkenőben van, s meglehetősen alacsony a határfoka is. Nem utolsó sorban a társadalmi modernizáció, a lassan emelkedő társadalmi jólét, valamint a felsőoktatás egyre szélesebb rétegek számára hozzáférhetővé válása is bizonyára közre játszanak abban, hogy a mai fiatalok vallásosságának trendjeiből egy túlnyomórészt szekularizált magyar társadalom jövőképe rajzolódik ki. Minden bizonnyal pontosíthatná és árnyalhatná ezt a jövőképet egy olyan, a fiatalok körében végzendő átfogó vallásszociológiai kutatás, amilyenre legutóbb még a rendszerváltás előtt került sor (Molnár-Tomka, 1989).

- Bahr, Howard M. (1970): Aging and Religious Disaffiliation. *Social Forces*, 49(1), 59-71.
- Bauer, Béla – Laki, Iászló – Szabó, Andrea (2001) (szerk.): *Ifjúság2000 Gyorsjelentés*. Budapest: Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.
- Bauer, Béla – Szabó, Andrea (2005) (szerk.): *Ifjúság2004 Gyorsjelentés*. Budapest: Mobilitás Ifjúságkutató Intézet.
- Bauer, Béla – Szabó, Andrea (2009) (szerk.): *Ifjúság2008 Gyorsjelentés*. Budapest: Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet.
- Crockett, Alasdair – Voas, David (2006): Generations of decline: Religious change in twentieth-century Britain. *Journal for the Scientific Study of Religion* 45(4): 567-84.
- Dobbelaere, Karel (2002): *Secularization: An Analysis at Three Levels*. Brüsszel: Peter Lang.
- Hámori, Ádám – Rosta, Gergely (2011): Vallás és ifjúság. In: Bauer, Béla – Szabó, Andrea (2011): *Arctalan (?) nemzedék*. Budapest: Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, 249-262.
- Hámori, Ádám – Rosta, Gergely (2013): Ifjúság, vallás, szocializáció. *Confessio* 1, 5-18.
- Hervieu-Léger, Danièle (2004): *Pilger und Konvertiten: Religion in Bewegung*. Würzburg: Ergon.
- Hout, Michael – Greeley, Andrew M. (1987): The Center Doesn't Hold. *American Sociological Review* 52 (1987), 325-345.
- Központi Statisztikai Hivatal (2013): Népszámlálás 2011 – 1.1.7.1 A népesség vallás, felekezete és nemek szerint. http://www.ksh.hu/nepszamlalas/tablak_teruleti_00 (Letöltés ideje: 2013. május 20.)
- Lois, Daniel (2011a): Kirchenmitgliedschaft und Kirchengangshäufigkeit im Zeitverlauf – Eine Trendanalyse unter Berücksichtigung von Ost-West-Unterschieden. *Comparative Population Studies – Zeitschrift für Bevölkerungswissenschaft* 36(1), 127-160.
- Lois, Daniel (2011b): Wie verändert sich die Religiosität im Lebensverlauf? Eine Panelanalyse unter Berücksichtigung von Ost-West-Unterschieden. *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie* 63: 83-110.
- Luckmann, Thomas (1991): *Die unsichtbare Religion*, Frankfurt a. M.: Suhrkamp.
- Molnár, Adrienn – Tomka, Miklós (1989): Ifjúság és vallás. *Világosság* 4., 246-256.
- Nagy, Péter Tibor (2010): Vannak-e fiatalok? Vallásszociológiai lehetőségek a fiatalság meghatározásához. *Educatio* 2, 274-292.
- Pollack, Detlef (2003): *Säkularisierung – ein moderner Mythos?* Tübingen: Mohr Siebeck.
- Pollack, Detlef (2009): *Rückkehr des Religiösen?* Tübingen: Mohr Siebeck.
- Rosta, Gergely (2002): „Ifjúság és vallás.” In: Laki, Iászló – Szabó, Andrea – Bauer, Béla (szerk.): *Ifjúság2000 Tanulmányok I.* Budapest: Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, 220-239.
- Rosta, Gergely (2007): „Ifjúság és vallás – 2004.” In: *Új Ifjúsági Szemle* 2007 tavasz, 39-47.
- Rosta, Gergely – Földvári, Mónika (2013): Fiatal felnőttek vallásosságának változása az ISSP és az EVS-vizsgálatok tükrében. *Confessio* 1, 18-26.
- Tomka, Miklós (1973): A vallásosság mérése. In: *Magyar Pszichológiai Szemle*, 1973/1-2, 122-135.
- Tomka, Miklós (1998): A vallásosság mérése. In: Máté-Tóth, András – Jahn, Mária (szerk.): *Studia Religiosa. Tanulmányok András Imre 70. születésnapjára*. Szeged: Bába és Társa, 18-31.
- Tomka, Miklós (2003): Az ifjúság változó vallása – nemzetközi összehasonlításban. In: Rosta, Gergely (szerk.): *Ifjúság – értékrend – vallás*. Budapest: Faludi Ferenc Akadémia, 9-27.
- Tomka, Miklós (2006): „Az ifjúsági vallásosság három évtizede.” *Új Ifjúsági Szemle* 2006. 2. szám, 5-19.
- Tomka, Miklós (2010): „Vallási helyzetkép – 2009.” In: Rosta, Gergely – Tomka, Miklós (szerk.): *Mit értékelnek a magyarok?* Budapest: OCIPE – Faludi Ferenc Akadémia, 401-425.
- Voas, David – Crockett, Alasdair (2005): Religion in Britain: Neither believing nor belonging. In: *Sociology* 39(1), 11-28.
- Voas, David (2009): The Rise and Fall of Fuzzy Fidelity in Europe. *European Sociological Review* 25(2), 155-168.
- Voas, David – Doebler, Stefanie (2011): Secularization in Europe: Religious Change between and within Birth Cohorts. *Religion and Society in Central and Eastern Europe*, 4(1): 39-62.

X. MÓDSZERTAN

Módszertani jegyzet a Magyar Ifjúság 2012 kutatáshoz

SZÉKELY LEVENTE

A Magyar Ifjúság 2012 kutatás során 2012. szeptember és november hónapokban 8000, 15-29 éves fiatallal készítettünk kérdőíves interjút életük megannyi kérdésével kapcsolatban. A kutatás mintája régió, településtípus, életkor és nem alapján reprezentatív a 15-29 éves magyar népességet tekintve.

A kötetünk módszertani jegyzetében a fenti, legfontosabb jellemzőkön túl bemutatjuk azokat a célokat, alapvető dilemmákat, illetve a vizsgálat során végzett tevékenységeket, amelyek meghatározóak az eredmények értelmezése szempontjából.

I. A kutatás előzményei

Magyarországon jelenleg is több, kifejezetten az ifjúsági korosztályokat megcélzó vagy azokra is kiterjedő kutatás zajlik különböző állami, piaci, akadémiai vagy akár civil kutatóműhelyekben. Az ifjúságkutatás hazai történetére vonatkozó és a jelenleg futó kutatási programokról összefoglaló áttekintést nyújt Diósi és Székely (2008) és Domokos (2010).

A Magyar Ifjúság 2012 az Ifjúság kutatássorozat negyedik hulláma, azonban körülményeit és folyamatát tekintve új fejezetet nyit a négyévenkénti program előző vizsgálataihoz viszonyítva. Az Ifjúság kutatássorozat az ezredfordulón a Nemzeti Ifjúságkutató Intézetben állami megrendelésre és állami forrásból valósult meg, kifejezetten a kormányzati munka kutatási eredményekkel való megalapozásának szándékával. A kutatást végző szervezet többszöri átalakulást megélve – a Mobilitás, majd a Nemzeti Családügyi

és Szociális Intézet keretein belül – gondozta a 2000-es, 2004-es és a 2008-as vizsgálatokat. 2012-ben a kutatás keretei megváltoztak, megvalósítóként a Kutatópont vette át a stafétát, az állami forrás hiányában a kutatás finanszírozását piaci támogatások biztosították.

A keretek megváltozása mellett a Magyar Ifjúság 2012 célja nem változott és módszertana is követi a korábbi nagymintás ifjúságkutatások fontosabb módszertani és tematikai jellemzőit.

II. A Magyar Ifjúság 2012 előkészítése

A Magyar Ifjúság 2012 előkészítése széles szakmai együttműködés keretében zajlott, ahol a Kutatópont mellett állami, akadémiai és civil kutatóműhelyek is részt vettek: Központi Statisztikai Hivatal, a Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, az Emberi Erőforrások Minisztériuma, a Magyar Szociológiai Társaság Ifjúságszociológiai Szakosztálya, a Semmelweis Egyetem Magatartástudományi Intézet, valamint az Echo Survey Szociológiai Kutatóintézet.

A kutatás folyamatának operatív feladatait (pl. a kérdőív és a minta kialakítása) a Magyar Ifjúság 2012 kutatócsoportja végezte, amelynek tagjai voltak: Domokos Tamás szociológus, az Echo Survey Szociológiai Kutatóintézet módszertani igazgatója; Székely András közgazdász – demográfus, a SOTE Magatartástudományi Intézet tudományos főmunkatársa; Székely Levente szociológus, a Kutatópont kutatási igazgatója, akinek feladata a kutatás végrehajtásának irányítása, lebonyolítása, a szakmai munka szervezése.

A kérdőív jellemzői

A kutatás során alkalmazott kérdőív 10 nagyobb tematikus blokkból állt: a család és gyermekvállalás, az oktatás, a munkaerőpiac, a külföldi munka és tanulás, a politikai attitűd, valamint a média blokkból, amelyeket önkitöltős formában követtek a politika és vallás, valamint a szexualitás és drog blokkok. A kérdőívet a lakáshelyzetre, életkörülményekre vonatkozó kérdésekkel zártuk.

Ezen kívül még hét olyan kérdés is szerepelt a címkártyán, melyek megválaszolása a kérdezőbiztosok feladata volt. Ezek a kérdések a kérdezőbiztosok személyes benyomásaira vonatkoztak a válaszadóról és környezetéről, valamint az interjú körülményiről. Így például arról is tájékoztatnak, hogy volt-e

más személy is jelen a lekérdezés alatt, vagy az önkitöltés során segítségre szorult-e a válaszadó.

A korábbi hullámoktól eltérően 2012-ben nem papíralapú lekérdezést folytattunk, hanem lappal történő személyes adatfelvétellel, ún. CAPI (Computer Assisted Personal Interviewing) módszerrel dolgoztunk. A CAPI nagy előnye a papíralapú lekérdezéssel szemben, hogy a strukturáltabb kérdőívtartalmak, ugrások és az adathiány minimalizálása nagyobb precizitással kivitelezhetőek, így az előre programozott kérdőívek lekérdezése kevesebb időt vesz igénybe. További előnyt jelent, hogy a kitöltött kérdőívek a lekérdezés után azonnal egy központi szerverre érkeznek és ellenőrizhetővé, feldolgozhatóvá válnak. A CAPI módszer lehetővé teszi továbbá a kérdezőbiztosok és az adatfelvételi központ folyamatos kétirányú online kapcsolatát, így a terepmunka ellenőrzésének hatékonysága is biztosítható.

A kutatás során alkalmazott kérdőívet a korábbi hullámok kérdőíveinek alapján készítettük el, majd a lekérdezés megkezdése előtt több szakaszban, széleskörű szakmai véleményezésre bocsátottuk, majd a javaslatokat figyelembe vettük a kérdőív végleges formájának kialakításánál.

Mintaválasztás

A nagymintás adatfelvételek legelőnyösebb tulajdonsága nevükből következik, így a mintaválasztás rendszerint megfelelő odafigyeléssel történik. A mintával kapcsolatos alapvető elvárás, hogy minden hullám esetén területileg, településtípusonként, korcsoportok és nemek szerint tükrözze a vizsgált népességet.

A 2012-es ifjúságkutatás mintaválasztása során a minél jobb összehasonlíthatóság miatt a korábbi hullámok módszertanát alkalmaztuk néhány fontos változtatással.

A korábbi hullámokban többféle almintával dolgoztak a kutatók, pl. a 2000-es és a 2004-es kutatáshoz a 8000 fős mintát két 4000 fős országos, a 15–29 éves korosztályt reprezentáló mintára bontottak, a 2008-as hullámban 2000 fős almintákat is alkalmaztak. Ehhez képest 2012-ben egyetlen 8000 fős mintával dolgoztunk alminták nélkül, amit az tett lehetővé, hogy a korábbi papíralapú kérdőívet számítógéppel támogatott lekérdezéssel váltottuk ki, ennek következtében egyszerűsödött a lekérdezés. Az egyetlen 8000 fős minta előnye az, hogy a teljes kérdőívet kérdezhettük le a teljes 8000 fős mintán.

A mintavétel több lépcsőben történt, rétegzett valószínűségi mintavételi módszer alkalmazásával. Első lépcsőben a vizsgálandó települések, második lépcsőben az adott települések felkeresendő címeinek kiválasztására került sor. Az elsődleges mintavételi keret a magyarországi települések listája alkotta (PSU), a másodlagos mintavételi keretet az ezen településen élő olyan 15-29 éves fiatalok alkották, akik Magyarországon állandó lakóhellyel rendelkeztek a mintavétel idején (SSU). Azokat tekintettük 15-29 éves fiatalnak a kutatás során, akik 1982. január 1. és 1996. december 31. között születtek. Számuk 1.863.454 fő volt a mintavételkor.

Első lépésben a településeket rétegekbe soroltuk a földrajzi elhelyezkedésük és a településen élő fiatalok száma alapján, összesen 95 réteget meghatározva. Ezek után rétegenként véletlen mintát vettünk a települések közül, mindösszesen 379 települést kiválasztva.

A kiválasztott települések nevét és az azokon belül meghatározott elemszámok listáját a Közigazgatási és Elektronikus Közszolgáltatások Központi Hivatalának küldtük meg. A Hivatal az adott településekhez rendelt elemszámnak megfelelő számú 15 év feletti férfit és nőt választott ki a lakcím-nyilvántartási adatbázisából véletlen valószínűségi mintavétellel. Ezt követően a Hivatal leválogatta mind a 8000 nevet és címet (illetve a pótminták neveit és címeit), amelyek alapján az adatfelvétel megtörtént. Azok a települések, ahol legalább ötezer fiatal élt, önreprezentálók voltak a mintavételi eljárás során. Mindösszesen 32000 címmel dolgoztunk: egy 8000 címet tartalmazó főcím-listával és három, egyenként 8000 címet tartalmazó pótcím-listával.

III. A terepmunka tapasztalatai

A terepmunkát papíralapú próbakérdezéssel indítottuk, amelynek tapasztalatait beépítettük a végleges kérdőívbe. A próbakérdezés során tíz tapasztalt kérdezőbiztos összesen 100 kérdőívet készített el 15-29 éves fiatalok részvételével. A próbakérdezés tanulságairól a terepmunka vezetőjével és területi instruktorok részvételével workshopot tartottunk, ahol a kérdőív egyes kérdéseit közösen megbeszélve a pontosításokat, kiegészítő utasításokat beépítettük a végleges kérdőívbe.

A próbakérdezés tapasztalatai alapján módosított kérdőív a programozást követően – három napon át két programozó, majd a kutatásban résztvevő elemzők folyamatos tesztelése után – nyerte el végleges formáját.

Az adatfelvételen részt vevő instruktorok és kérdezőbiztosok egyedi felkészítésen vettek részt, ahol a kérdőív megbeszélése és tesztelése mellett a címkártyák használatát is gyakorolhatták. Több eligazítás is zajlott országszerte, a budapesti központi eligazításon a területi instruktorok mindegyike, míg a kérdezőbiztosok harmada vett részt. A kérdezőbiztosok számára kötelező megjelenést írtunk elő, aki egyik eligazításon sem vett részt, kizártuk a terepmunkából. A szűk időkeretre való tekintettel az eligazításokat követő napokon már el is kezdődött a tényleges adatfelvétel. A terepmunka a Véleményfigyelő Piackutató Intézet közreműködésével, Molnár Enikő koordinálása mentén zajlott.

A terepmunka elején minden kérdezőbiztost hivatalosan aláírt, lebélyegzett, névre szóló megbízólevéllel láttunk el. A megbízólevélben ismertettük a kutatás hátterét és biztosítottuk a válaszadót arról, hogy a kérdésekre adott válaszai név nélkül, összesítve, statisztikai módszerekkel kerülnek feldolgozásra. Minden megbízólevélen szerepelt a kutatás vezetőjének és az adatfelvétel vezetőjének elérhetősége is, annak érdekében, hogy a válaszadó minél gyorsabban a legkompetensebb személyektől jusson hiteles információhoz a kutatással kapcsolatban.

A terepmunka speciális kiegészítője volt a szülői nyilatkozat (egy külön erre a célra készített formanyomtatvány), amelyet a kiskorú kérdezettek esetén a szülő/gondviselő tett írásban azzal kapcsolatban, hogy hozzájárul gyermeke a kutatásban való részvételéhez.

Az adatfelvétel összesen 6 hét alatt valósult meg 322 kérdezőbiztos bevonásával, számítógéppel segített személyes lekérdezési módszerrel. Az interjúk átlagosan 70 perc terjedelműek voltak. A címek kiosztása több lépésben történt, a kérdezőbiztosok a sikertelen interjúk esetén többször is felkeresték az adott címet. Össességében az interjúk 41 százalékát készítettük el a főcímen, 38 százalékát a pótcímeken és 21 százalék esetében alkalmaztunk kvótákat, ami valamivel jobb eredmény, mint a négy évvel korábbi 28 százalékos arány.

1. TÁBLÁZAT: A sikeres interjúk megoszlása

	főcím	pótcíme (1)	pótcíme (2)	pótcíme (3)	kvóta	összesen
2008	3247	1324	924	297	2284	8076
2012	3254	1085	1067	926	1668	8000

Az adatfelvétel ellenőrzése

A kérdezőbiztosok munkájának ellenőrzése rövid telefonos interjúk segítségével történt, melyek során minden rendelkezésre álló telefonszámot legalább egyszer ellenőriztünk (a lekérdezett kérdőívek 73 százalékában álltak rendelkezésre telefonszámok). Az esetleges hibákat pótlekérdezéssel korrigáltuk. Az adatfelvételek ellenőrzése folyamatosan, két hullámban készült:

Az első telefonos ellenőrzési hullámban minden egyes telefonszámot minimum egyszer, maximum háromszor hívtunk fel. A terepmunka során az adatfelvételi központban öt ellenőr folyamatosan ellenőrizte a lekérdezést. Az ellenőrzés során 343 esetben találtunk szabálytanul kitöltött kérdőívet:

- 182 esetben nem töltötték ki teljes egészében a kérdőívet;
- 104 esetben a kérdezett családtagja válaszolt;
- 57 esetben egyáltalán nem történt lekérdezés.

3. TÁBLÁZAT: A második ellenőrzési hullám terminációs statisztikái

új vagy újként visszaforgatott	162
nem elért	797
visszahívás	9
foglalt, nem elérhető	653
vesztett, eldobott	74
üzenetrögzítő, fax	61
sikeres	2016
problémamentes (kitöltött, ellenőrzött)	1895
a híváskor nem elérhető az alany, de kitöltötte a kérdőívet	121
elért	679
nem járt nála kérdezőbiztos	161
volt kérdezőbiztos, de az interjú megszakadt	4
nem a megfelelő személy töltötte ki	61
nem válaszol	60
megszakította a hívást	138
egyéb	255
összesen	3654

A második hullámban a már ellenőrzött telefonszámok egy részét ellenőriztük újra véletlenszerűen, az első ellenőrzési hullámtól – helyileg és a személyzet tekintetében egyaránt – szeparált módon. Az ellenőrzést 2012. október 29-én kezdtük, és november 10-én fejeztük be. A második hullám során a VCC rendszerbe 3654 telefonszámot töltöttünk be. A fenti, a terminációk szerinti statisztika tanúsága szerint az esetek több mint felében a kérdés körülményei rendben voltak. Az ellenőrzés második hullámában a hívások hat százalékában jelzett a call-center problémát, ezeket az azonosítószámokat átadtuk a terepmunka vezetőjének.

A terepmunka gyanús eseteinek kivizsgálása után (az érintett kérdezőbiztos többi kérdőívének egyenkénti ellenőrzése) pótlekérdezéssel, súlyos esetben a teljes leadott anyag újrakérdezésével és a kérdezőbiztos kizárásával egyetemben korrigáltuk a hibákat. Összesen 12 főt zártunk ki azonnali hatállyal az adatfelvételtől. A szabálytalanságok közel fele (48 százalék) Budapesten történt.

IV. Az eredmények feldolgozása, értelmezése

Adattisztítás – adatelemzés

A terepmunkát követően az adatfelvétel során keletkező, az elméletileg elvárt mintamegoszlástól való eltéréseket súlyozással korrigáltuk. A súlyozást nemre, korcsoportra, régióra és településtípusra egyszerre, ún. mátrix-súlyozással végeztük el. Az alkalmazott súlyok 0,87 és 1,16 között oszlottak meg. A minta készítésénél és az adatfelvétel során a válaszadók iskolai végzettségét a korábbi hullámoknak megfelelően a véletlenre bíztuk.

Az adatfelvétel ellenőrzéseként ebben az esetben is megvizsgáltuk, hogy a mintában a válaszolók korcsoportonként milyen arányban és milyen iskolatípusba járnak. Ezeket az arányszámokat összehasonlítottuk a Központi Statisztikai Hivatal hivatalos (2005-ös) statisztikáival. Elérhető friss adatok (2011-es népszámlálás) hiányában nem súlyoztunk iskolai végzettségre, a 2005-ös adatokkal végzett összehasonlítás eredményeként kapott értékek minimálisan (1-3 százalék) tértek el egymástól. Mivel a hét évvel ezelőtti állapotokhoz képest is csak kis mértékben változott korosztályon belüli iskolai végzettség megoszlása és egyelőre nem ismert ennek pontos aránya, így nem indokolt újabb súlyozás alkalmazása.

Az eredmények értelmezése

A nagymintás kvantitatív kutatások előnye a pontosabb becslés lehetősége, amely az országos – 8000 főre vonatkozó – becslések esetében 95 százalékos megbízhatósági szinten +/- 1,12 százalékos mintavételi hibával számol. A nagy elemszámnak köszönhető alacsony mintavételi hiba azt jelenti, hogy a közölt országos megoszlásaink nagyjából egy százalékkal térhetnek el attól az értéktől, amit akkor kapnánk, ha a célcsoport minden egyes tagját, mind az 1,8 millió fiatalot megkérdeztük volna.

A Magyar Ifjúság 2012 kötet írásaiban egységes módszertani megfontolások alapján készült elemzésekről, statisztikákról olvashatunk. A szignifikáns – azaz a különböző statisztikai próbák alapján igazolható – összefüggéseket minden esetben jelezzük a szövegben, mértékét az összefüggéseket bemutató táblázatok és az ábrák * és ** jelölések segítségével közlik, az alábbi módon:

* ($p \leq 0,05$)

** ($p \leq 0,001$)

egy csillaggal jelöljük az 5 százalékos és két csillaggal az 1 ezrelékes szinten szignifikáns próbák eredményeit.

Irodalomjegyzék

- Diósi, Pál – Székely, Levente (2009): Szakmai sztenderdek az ifjúsági kutatásokhoz. Új Ifjúsági Szemle, 7(1), 19-57.
- Diósi, Pál – Székely, Levente (2008): Az ifjúság megismerésének alapjai: az ifjúságkutatás (in.: Nagy, Á. /szerk./: Ifjúságügy. Palócvilág – Új Mandátum, Budapest. 465-489.)
- Domokos, Tamás (2010): Módszertan (in: Ifjúságügy – ifjúsági szakma, ifjúsági munka Módszertani kézikönyv / Nagy Ádám dr., Földi László, Járosi Éva szerk./ ISzT-Mobilitás-ÚMK Budapest, 2010)
- Szabó, Andrea – Bauer, Béla (szerk.) (2005): Ifjúság 2004 Gyorsjelentés (Mobilitás Ifjúságkutatási Iroda, 2005)
- Szabó, Andrea – Bauer, Béla (szerk.) (2009): Ifjúság 2008 Gyorsjelentés (Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet, 2009)
- Székely, Levente /szerk./ (2012): Magyar ifjúság 2012 kutatás első eredményei 10 kérdés az ifjúságról. Kutatópont, Budapest

SZERZŐINK

Ádám Szilvia, Ph.D. 1973-ban született, szociológus, közgazdász. Ph.D. címét klinikai orvostudományokból szerezte. Munkahelye a Semmelweis Egyetem Magatartástudományi Intézete, egyetemi adjunktus. Kutatási területei: munkahely-családkonfliktus vizsgálata; kiegészítés és stressztényezők az orvosi hivatásban; nemi különbségek pszicho-biológiája, reprodukciós zavarok vizsgálata.

Domokos Tamás 1975-ben született Miskolcon. Több közvélemény-kutató cégnél és nonprofit kutatócsoportnál dolgozott, 2004-től az EchoSzociológiai Kutatóintézet módszertani igazgatója. A Magyar Ifjúság 2012 kutatócsoportjának tagja. Kutatási területei: a fiatalok értékrendjének változása, valamint a felnőtté válás szociológiai problémái, mentálhigiéné, droghasználat, magatartás és viselkedéskultúra, kvantitatív kutatómódszertan, mintavételi technikák.

Gazsó Tibor 1964-ben született Budapesten. Tanulmányait a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem külgazdaság és szociológia szakán, valamint a Corvinus Egyetem és az ELTE összevont szociológiai doktori kurzusán végezte. Jelenleg a Szeged-Csanádi Egyházmegye Gál Ferenc Innovációs Központ igazgatója. Kutatási területei: digitális nemzeti alrendszeri információs hálózatok, K+F stratégiák, közössi tájékoztatás, munkaügy, ifjúságügy.

Kitta Gergely 1980-ban született Szikszón. Tanulmányait a Pázmány Péter Katolikus Egyetem kommunikáció és angol szakán végezte, kiegészítő képzést szerzett a Budapesti Kommunikációs Főiskolán. Jelenleg a Századvég Alapítvány médiaüzletág-vezetője, a Strategopolis Kft.

médiaszakértője, vezető tanácsadója, az Országos Városmárka Tanács kutatási alelnöke. Kutatási területei: média, vállalati stratégiai kommunikáció, politikai kommunikáció, márkázás.

Makay Zsuzsanna, PhD. 1980-ban született Budapesten. Tanulmányait az ELTE Társadalomtudományi és Bölcsészettudományi Karán, majd a párizsi Sciences Po egyetemen végezte. Az Institut National d' Etudes Démographiques-ban (INED) kezdte tudományos pályafutását ahol 2012-ben demográfus-szociológus doktori fokozatot szerzett. Jelenleg a budapesti Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutató Intézetének tudományos munkatársa. Kutatási területei: termékenység, gyermekvállalás, európai családpolitikák, gyermeknevelés és munkapiaci részvétel összehangolása.

Nagy Ádám, PhD. 1972-ben született Budapesten. Mérnök, közgazdász, politológus, tanár, jogász és egészségügyi szakmenedzser. Pedagógiából doktorált, a Műegyetem volt tudományos főmunkatársa, jelenleg két egyetem oktatója. Az Új Ifjúsági Szemle alapítója, a Civil Szemle alapító-főszerkesztője, a Magyar Pedagógiai társaság Szabadidő-pedagógiai Szakosztályának elnöke, a Magyar Szociológiai Társaság Ifjúsági Szakosztályának alelnöke, a Nemzeti Civil Alapprogram Tanácsának volt elnöke. Kutatási területei: az ifjúságügy, a civil világ és az információs társadalom tárgykörét ölelik fel.

Nyüsti Szilvia 1988-ban született Nyíregyházán. A Debreceni Egyetem szociológia mesterszakának ifjúság- és oktatásszociológia szakirányán, illetve az ELTE survey statisztika mesterszakán abszolvált. Az Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft. felsőoktatási elemzője és a HÖÖK Mentorprogram Felsőoktatási Mentorhálózat szakmai koordinátora. Kutatási területei: ifjúság- és oktatásszociológia, társadalmi egyenlőtlenségek, szelekció, regionalitás, politikai szocializáció, információs társadalom stb.

Oross Dániel 1985-ben született Mosonmagyaróváron. Tanulmányait az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán valamint az ELTE Bölcsészettudományi Karán végezte, jelenleg a Budapesti Corvinus Egyetem doktorjelöltje. A Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóintézet Politikatudományi Intézetének tudományos segédmunkatársa. Kutatási területei: politikai szocializáció, ifjúságpolitika, politikai részvétel.

Perényi Szilvia, PhD. 1967-ben született Debrecenben. Mester fokú diplomáját Fulbright ösztöndíjasként a Florida State Egyetemen szerezte, a Semmelweis Egyetem Testnevelési és Sporttudományi karán doktorált. Jelenleg egyetemi adjunktus a Debreceni Egyetem Sportgazdaság és -menedzsment Tanszékén, korábban az Ifjúsági és Sport Minisztériumban dolgozott; több nemzetközi és világverseny szervezésében vett részt. Kutatási területei: szervezés és vezetés a sportban, sportszocializáció, sportolási szokások, sportolói kettős karrier, futótrendek, nők sportja, önkéntesség a sportban stb.

Rosta Gergely, PhD. 1973-ban született Győrött. Tanulmányait a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetemen végezte, majd utódján, a Budapesti Corvinus Egyetemen szerzett szociológia doktori címet 2005-ben. 2009 óta a németországi Münsteri Egyetem Vallásszociológia Tanszékének tudományos munkatársa. Kutatási területei: vallásszociológia, értéksszociológia, az empirikus társadalomkutatás módszerei.

Ruff Tamás 1978-ban született Székesfehérváron. Tanulmányait a Pécsi Tudományegyetem Szociológia szakán végezte. Az Echo Szociológiai Kutatóintézet adatfelvételi vezetője. Kutatási területei: ifjúságügy, nonprofit szféra, szociális ágazat, egészségmagatartás.

Susánszky Éva, PhD. 1951-ben született Budapesten. Szociológus, egyetemi docens. 1995 óta orvosi szociológiát tanít a Semmelweis Egyetem Magatartástudományi Intézetében. Kutatási területei: az egészségi állapot társadalmi különbségei és a fiatalok egészséggel kapcsolatos életminősége.

Székely András 1970-ben született Budapesten. Közgazdász és hittanár végzettsége van, jelenleg a Semmelweis Egyetem Magatartástudományi Intézetének külső munkatársa, az European Alliance Against Depression hazai irányítója. A Magyar Ifjúság 2012 kutatócsoportjának tagja. Kutatási területei: az öngyilkosságok megelőzése, háttértényezők, beavatkozási programok, család- és valláskutatások, valamint a mentális egészség és az önkárosító magatartásformák összefüggései.

Székely Levente 1979-ben született Kolozsváron. Szociológus, tanulmányait az ELTE Társadalomtudományi és Bölcsészettudományi Karán végezte, jelenleg a Budapesti Corvinus Egyetem doktorjelöltje. A Kutatópont kutatási igazgatója, a Magyar Ifjúság 2012 kutatásvezetője. Kutatási területei: médiafogyasztás, új média, ifjúságügy, oktatásügy, információs társadalom, pénzügyi kultúra stb.

HUNGARIAN YOUTH 2012

Summary of the volume of studies

I. Demographics

Tamás Domokos: Hungarian youth and demographic transition

In his introductory study, Tamás Domokos addresses such fundamental and constantly changing issues faced by young people as the decision to have children, entering the labour market or the alteration of economic positions.

With the economic and social transformation of the 1990s, young people's traditional paths towards adulthood also underwent changes. Earlier, primary and secondary factors of socialisation integrated adolescents into the system of social positions and well-established life patterns in a pre-plannable manner. The structural changes that have taken place in the early 21st century have had a sensitive effect precisely on the practical implementation of these inherited plans on getting started in life, while patterns still carry the old presuppositions.

Analysis of the early-life beginnings of young people between the age of 15 and 29 shows that the first step is gaining professional qualification, which is, on average, planned to take place at 19.2 years, which is followed by the completion of studies at 19.4 years and the establishment of a stable relationship at 20.5 years. According to respondents, the ideal age of the entry to the labour market would also be in this phase, at 21.7 years of age. Logically and in accordance with society's expectations, the next step is moving out of the family home (27.1 years), which is followed by moving to an individually owned, self-contained property (28 years) and finally the decision to have children as the last chapter at 28.5 years of age.

Two demographic phenomena earlier mainly typical of Western Europe have also appeared among Hungary's young population that are connected

generally to the choice of values: deliberate childlessness and solitude as a lifestyle choice. These new patterns will transform and modify the conceptual framework of post-adolescence and will eventually lead to the substantial alteration of demographic attitudes.

Ádám Nagy: The paradigm of defining youth age groups based on individual courses of life

The basic question dealt with by Ádám Nagy's piece is the extent to which large-sample youth surveys, such as Hungarian Youth 2012's target group (young people between the age of 15 and 29) actually describe the group we call "youth".

In the study, the author compares groups that can be viewed as mature along three (biological, psychological and social) dimensions of maturity by age category (15-19; 20-24; 25-29). The analysis of connections reflects that although age is a characteristic factor, only fifty to sixty per cent of young people's age is consistent with the various dimensions of maturity. The majority of 15 to 29-year-olds can be described as biologically and psychologically mature, with 46 per cent of respondents mature in a psychological sense. Social maturity is characteristic of one-third (34 per cent) of the age group, meaning that every third member of the age group has already begun an independent life.

The proportions disrupting conventional age categories to the greatest extent could be found in eccentric groupings; however, distributions of age produced unfitting members even in groups that could be described as traditional. Among traditional groups, intermediary categories such as adolescents or young adults stand out as examples for this; four tenths of members of the latter groups would be classified "falsely" by relating solely to age.

According to the paradigm of defining youth age groups by individual courses of life, traditional boundaries of age do not coincide with the concept of youth in the 21st century. The notion described as biological, psychological and sociological maturity has become removed from age groups used by statistical research, meaning that surveys produced by the collection of statistical data should be considered bearing certain cautions in mind.

II. Starting a family and the decision to have children

Zsuzsanna Makay: Relationship behaviour and attitudes towards starting a family among young people

Zsuzsanna Makay's study reveals that today's young people form cohabitational relationships later and with less intensity than previous generations. Although they typically enter into a relationship early in life, the majority completes their studies before deciding to move in together with their partner, meaning that the proportion of cohabitational relationships only begins to increase at 23-24 years of age. At the same time, the proportion of those who have never had a relationship reaches forty per cent even among 25 to 29-year-old respondents.

It is important to emphasise that the majority of respondents not only wants to live in a relationship but also attributes great importance to marriage, which is a clear indication that the figures do not reflect a desire towards a deliberate "single" lifestyle. The examination of plans and trends in relation to having children also produces a similar conclusion, as only six per cent of young people unwilling to have a child. However, even in the 25 to 29-year-old age group, seventy per cent of respondents (sixty per cent of 29-year-olds) are still childless. Thirteen per cent of interviewees between the age of 25 and 29 years of age explain the reasons for not planning to have a child earlier by the absence of a partner. Other reasons include the lack of sufficient income (55 per cent), problems related to accommodation (32 per cent), "work" (15 per cent) and being too young (16 per cent).

The concept of the "traditional" two-child Hungarian family model lives on vividly in today's youth, with over half of respondents wishing to have two children. A relatively low proportion would like to have a large family (19 per cent) and a comparable number (18 per cent) wishes to have only one child. Only six per cent of young people would be unwilling to have any children.

A major part of young people have an attitude of uncertainty in connection with their ideas on starting a family. Around 18 per cent are undecided on whether they would like to marry and 15 per cent were unable to say how many children they wish to have.

III. Education

Szilvia Nyüsti: The current situation in the field of education

Analysing education-related figures produced by the Hungarian Youth 2012, it can be ascertained that educational expansion has seemingly come to a brink, young people's paths of schooling have become fractured and diverse. Qualifications obtainable through certain levels of education and entry to the labour market have ceased to follow one another linearly. Life paths are now characterised by shorter or longer interruptions and an ever diversifying array of qualifications, employment and foreign experience, which appear in the lives of young people either as alternatives or simultaneously.

The strong correlation between personal background and educational inequalities are also reflected by the results of the 2012 survey; those with a disadvantageous family background fall behind their middle-class or prosperous contemporaries at all levels of education and every phase of selection. Serious crises lived through at a young age also have an adverse effect on school careers, with the aggregation of such negative experiences leading to a greater probability of dropping out from education, failing to enter the upcoming, higher educational level or admission to a less well-regarded training programme. Although the social predetermination of selection consistently fades towards higher educational levels, this in fact cannot be, for the most part, attributed to the waning of the effect itself but rather to robust selection in the early phase, which results in an increasingly defecate and homogenous group entering higher educational levels.

Although formal qualifications continue to have a strong influence on labour market positions, Szilvia Nyüsti's analysis reveals that those with a disprivileged background fail to reach the level of employment enjoyed by their middle-class contemporaries even in possession of a higher education degree, and their unemployment rates remain above the average level among graduates. Even more disappointingly, young graduates with disprivileged backgrounds only just reach up to their academically unsuccessful (holding a vocational qualification at best) peers born into higher sections of society in terms of employment their employment figures.

IV. Work

Tibor Gazsó: The current labour-market situation

Among the results produced by the assessment of data collected for the Hungarian Youth 2012 survey, research figures concerning employment and the labour market clearly indicate that young people in a disadvantaged position on the labour market are burdened by an accumulation of setbacks, which – along the empirical dimensions laid out in the research – is apparent primarily from the loss of employment, the lengthier amount of time and greater effort needed to find a job, and with respect to personal labour market position, the predominance of pessimist expectations.

However, high levels of unemployment (10 per cent of the population aged 15-29 is out of work) does not only affect the group of poorly qualified, socially disadvantaged or multiply disadvantaged young people, but can be considered a phenomenon significant in general terms if compared with empirical experiences of the 2008 survey.

Tibor Gazsó's piece reveals that holding higher qualifications in itself, independently from other factors, provides an elevated level of protection from unemployment, resulting in less frequent and shorter periods of worklessness and less effort necessary to find a new job. Consequently, figures for 2012 contradict the unfounded claim that a large proportion of young people on the Hungarian labour market are overqualified, although this allegation can be proven false with prudent statistical analyses anyway. Empirical figures for the year 2012 reflect that the lower the qualifications of a young person are, the less favourable his or her position on the labour market is.

The time needed to find a job has increased at all qualification levels in the previous years. In the case of those who have already entered the labour market or regularly worked during their years in education, seeking employment consumed an average of five months, while this period averaged at seven months for young people without any work experience.

In the view of young people, the overall role of good connections and “back-stair influence” is identical with professionalism, expert knowledge, fluency in languages and work experience in a relevant field in finding a good job.

V. Mobility

Tamás Ruff: Youth mobility: willingness, possibilities and plans

With the establishment of a globalised world, the opening of borders and an increase in the number of possibilities to gain experience both on the labour market and elsewhere, the question of migration is becoming ever more relevant both in Hungary and further afield, Tamás Ruff argues.

The analysis addressing youth mobility reflects that slightly over half (52 per cent) of young people in Hungary would leave the country if they had an opportunity to spend time abroad either to pursue studies or to engage in work, while over one-third (34 per cent) would choose not to leave Hungary.

An analysis of the question along socio-demographic variables proves that there is a relation between mobility and age, with a smaller proportion of more senior (between 25 and 29 years of age) respondents willing to leave the country than younger interviewees between 15 and 19 years of age. Additionally, those with family ties (married people with more than one child) are less inclined to venture abroad than singles without children. While many people qualified as skilled workers would be willing to a period exceeding five years in a foreign country, the majority of higher education graduates indicated their intentions of returning after a few years. Socially disadvantaged groups (those with a low level of education, financial or self-subsistence problems, inhabitants of underdeveloped regions and rural communities) are less able to leave the country or their current place of residence due to a lack of knowledge and resources.

Hungarian young people are discouraged from leaving the country mostly by their ties to family and friends, as well as attachment to the homeland. Two-thirds of respondents would opt for migrating abroad due to better standards of life, while one-fifth would use their time spent abroad for improving language knowledge and gaining experience.

Studying abroad is less appealing to young people; among those who would be prepared to emigrate, every second would go to seek employment and a mere one-tenth would do so for reasons of education. Hungary's young population cannot be described as particularly mobile in terms of internal migration either, as they would not be keen to relocate to a more distant area and only every fifth respondent would be prepared to commute on a daily basis.

VI. Behaviour in risk-involving situations

**András Székely, Éva Susánszky and Szilvia Ádám:
Young people's behaviour in risk-involving situations**

Relying on figures produced by the Hungarian Youth 2012 survey, the authors reviewed results concerning young people's behaviour in risk-involving situations. Although the latest figures still give no cause for satisfaction – figures representing harmful behavioural patterns remain high – , improvements can be detected in some areas compared to earlier results. This is supported by the fact that proportion in society of those who have never smoked tobacco increased by ten per cent; as opposed to this, however, thirty per cent of young people smoke on a daily basis. In comparison to 2008, the proportion of young people experimenting with (or admitting to trying) illegal substances has also decreased, with nine per cent claiming to have used some kind of drug. Somewhat over half (55 per cent) of respondents have never or only very occasionally had an alcoholic drink in the past year.

Occurrences of risk-involving behaviour can be explained by several factors related to real-life situations. Negative life-defining events such as family problems, death or illness occurring before fourteen years of age bear a strong relation to the development of harmful behavioural patterns. A history of abuse has an especially negative effect. Among teenagers, the relation between consuming alcohol and the feeling of adulthood and independence is rather weak; although the opposite is true of smoking, this association becomes unapparent and even turns around with respect to twenty-somethings. Negative sentiments arising from young people's dissatisfaction, along with the lack of positive future prospects are a further risk-increasing element; although the latter is typical primarily above the age of twenty but also has an effect on the younger age group. Consumerist attitudes to life, which constantly convey a sense of shortage in material assets, spur dissatisfaction and are closely connected to the use of alcohol, drugs and tobacco. Unrealistic ideals often result in discontent with physical appearance. Indicators of young people's physical condition draw attention to the necessity to do more for improving levels of fitness primarily through regular exercise and sports activities.

It is important to identify and call attention to the background factors of suicidal behaviour and attempts of suicide, in which friendships play an outstanding role. A socially stimulating environment rich in relations with contemporaries can prove to be a substantial help to those suffering from solitude by decreasing the regularity of suicidal thoughts or the accomplishments of attempts to take one's own life.

VII. Free time

Ádám Nagy: Spaces for spending free time and leisure activities

Based on the data collected for the Hungarian Youth 2012 survey, the “leftover time” approach can be described as typical of Hungarian young people’s consumption of free time. As shown also by earlier waves of the large-sample youth survey, young people tend to identify “free time” with being engaged in some sort of passive activity, primarily at home and mostly in a mediatised environment (while this is the case only to a much lesser extent in relation to pre-organised, authentic leisure activities). Others reported their daily free time to average at 3.5 hours on weekdays and 8 hours at the weekend, similarly to 2008 figures.

Results relating to the lifestyle of the Hungarian youth for 2012 enforce the assessment that the role of the electronic media is assuming an increasingly dominant role in young people’s spare time, with initially radio, then television and now the Internet occupying the major part of the age group’s spare time.

The increased role of leisure activities connected to the screens of digital appliances also show that youth classification models neglecting the aspects of digital culture in their concepts of lifestyle leisure groups are in need of rethinking. It can be concluded from the received data that young people describing themselves as “customers” of services are ever less willing to enter into contracts covertly conveying the psychological message of mass movements: “Be my member, be part of me; in turn, I would provide you with identity and a programme”, but rather seek engagement with leisure groups and community organisations at individual events.

According to Ádám Nagy’s argument, the description “leisure society” is less typical than the label “screen society” – a notion similar to the term “screenager” of the youth of 2012, owing to the fact that young people spend a significant amount of their lives in front of the screens of televisions, computers and mobile appliances; in total, this time is at least identical to what is demanded at an average workplace.

**Szilvia Perényi: Exercise trends stagnating at low levels:
the regeneration of physical inactivity**

The Hungarian Youth 2012 survey reported a decline of four per cent since 2008 in young people's engagement in sports activities. This outcome reflects a poor result in comparison to European levels of pursuing sports during the previous twelve years, although a tendency of stagnation is apparent when compared with Hungarian trends for the same period. Trends detectable along social demographic variables reflect a pattern similar to the results of the previous, 2008 survey with respect to gender, age, chief occupation and qualification. The decline of the proportion of the population engaging in exercise is especially evident in the face of gender distinctions, with the share of women and goals remaining well below that of the male population.

Among the events that define one's daily life, entering the labour market, starting a family and languishing in unemployment prove to be the greatest obstacles that prevent the inclusion of regular sport and exercise into the daily routine. Concerning chief occupation, those still pursuing their studies engage in sport in the largest proportion. The practice of sports opportunities at the workplace underwent transformation during the years after the transition to democracy, with the existing institutional structure, dominated by political organisations, mostly ceasing to exist without replacement by new possibilities.

While opportunities to engage in sport have diversified, individual choices and tastes assumed an ever greater role. Generations of Hungarians grew up in the midst of unsustainable socialisation with regard to sport or in the total absence of such an environment, Szilvia Perényi argues. This aspect of socialisation was unable to evolve in both the Socialist era and the subsequent democratic political system and no steps were made in order to achieve this goal, resulting in the regeneration of a spectator-centred attitude and, in the absence of channels to convey sport socialisation, disinterest in exercise and the consequent physical inactivity.

VIII. Media consumption

Gergely Kitta: The use of media among the Hungarian youth

Results of the Hungarian Youth 2012 survey reflect that young people's access to a computer, the Internet or a mobile phone has ceased to increase at the pace observable during the previous almost ten years. The number of households in possession of a computer has increased by a mere one per cent (from 79 to 80 per cent), while the proportion of young people who use a computer has remained stagnant at 84 per cent during the examined period, Gergely Kitta's analysis reveals. The proportion of young people's homes with an Internet connection has increased, albeit to a lesser extent (from 70 to 74 per cent). Mobile telephone use also reflects a tendency of stagnation, with 93 per cent of the age group claiming to be in possession of a cellphone in both 2008 and 2012.

According to the research, proportions of several electronic appliances used by young people, such as music players, cameras or games consoles, have fallen dramatically. The marginalisation of these is due to the fact that integrated media tools such as smartphones that provide simultaneous access to functions earlier available through separate appliances.

Within media consumption, time spent watching television appears to be increasing, although surfing the Internet has assumed the lead from television in the ranking of leisure activities. Among other factors, this can be attributed to an increasing proportion of young people listening to radio broadcasts, reading news or watching television programmes through the Internet.

The focal points of Internet and mobile telephone usage also underwent transformation between 2008 and 2012. The significance of e-mails and messaging by SMS or real-time chat programmes has suffered a setback, partly due to the popularity of social networking sites and their integrated messaging services. 69 per cent of those between the age of 15 and 29 use social networking sites, which represents an increase of 6 per cent since 2008.

Despite the widespread presence of infocommunications facilities, a comparatively large proportion of young people live in complete digital isolation; approximately 7 per cent of people between the age of 15 and 29 have access to neither a computer nor the Internet or a mobile phone.

IX. Community and political activity

Dániel Oross:

The sense of social well-being and the relation to politics

Results of the Hungarian Youth 2012 survey clearly indicate the deteriorating sense of social wellbeing among the young Hungarian population, as well as malfunctions in political socialisation and problems concerning democratic participation, Dániel Oross writes.

Young people are also pessimistic in their assessment of the macroeconomic situation in relation to future prospects, with 58 per cent saying that the performance of the economy will deteriorate. 51 per cent spoke of a worsening material situation with regard to their own family. As was the case in 2008, material concerns took the lead in the list of questions ranking the most agonising problems faced by young people, with existential uncertainty causing the most difficulties; while 16 per cent of respondents are worried of an unpredictable, perspectiveless future, existential uncertainties are the greatest concern of ten per cent of interviewees.

As for young people's priorities with respect to political values, received data reflect the decreasing relevance of traditional ideologies (Left-Right, liberal-conservative, moderate-radical) and blurring distinctions between certain categories, with an overwhelming majority of respondents indicating their sympathy for centrist attitudes thought of as neutral positions.

The comparison of figures with earlier waves of research revealed that although changes under way among the young Hungarian population are following a long-term negative trend, increasing discontent accumulating in the deep structures of society continues to lack manifestation in political activities; on the basis of received data, there still is no evidence of young people organising themselves into a political generation.

The political activity of young Hungarians gives no cause for optimism; 25 per cent of respondents are certain that they will not take part in elections, 9 per cent would probably not cast their vote and 17 per cent are undecided on whether or not to attend polling stations. In total, half (51 per cent) of Hungarian young people interviewed are characterised by an inactive disposition towards voting.

Gergely Rosta: Practising faith and religion

In his analysis of questions concerning religion included in the Hungarian Youth 2012 survey, Gergely Rosta points out that figures for 2012 fit into the trends laid out by earlier surveys, a brief summary of which is that religion holds significance for an increasingly small proportion of young people. However, the fact that those adhering to religion outside the framework of churches has also decreased can be categorised as a new phenomenon. This means that although within the group of those classifying themselves as religious, those practising religion “their own way” are still the clear majority, the general trend based on figures for 2012 is not one of individualisation but rather secularisation and becoming indifferant towards questions of faith.

There are diverse reasons behind this phenomenon. Without doubt, the fact that the generation of today’s 15 to 29-year olds’ parents mostly established their social contacts is the 1960s and 1970s, a period marked by the clear decline of religion in Hungary, plays a role in this tendency. On the other hand, despite the rising proportion of students studying at church-run schools, it is apparent that the lack of primary religious socialisation can be substituted by school environment only to a very small extent, if at all. Families’ efforts to hand on religion to offspring is diminishing and has a low level of efficiency. Last but not least, social modernisation, slowly improving living standards and access to higher education for an ever broadening section of the population undoubtedly contribute to the assessment on the role of religion among today’s young Hungarians, which envisages an overwhelmingly secular Hungarian society for the future.

X. Methodology

Levente Székely: Methodological note to accompany the Hungarian Youth 2012 survey

The Hungarian Youth 2012 survey, conducted by Kutatópont, is the fourth wave of the series of research entitled Youth, begun at the turn of the millennium. The present methodological note serves to introduce the major parameters of research, from planning the survey to interpreting data included in the volume.

In the course of research, we interviewed 8000 young people between the age of fifteen and twenty-nine using the CAPI (Computer Assisted Personal Interviewing) technique. The questions put to interviewees addressed a broad range of issues the age group faces.

The sample of the research is representative of the Hungarian population aged between fifteen and twenty-nine in terms of region, type of settlement, age and gender. The sample was compiled with multi level sampling and with the method of clustered probability sampling.

The questionnaire used to conduct the survey was organised into ten larger thematical chapters; the time of completion averaged at seventy minutes.

Kutatópont Kft.
H-1054 Budapest, Alkotmány utca 15/a
Tel.: +36-1-786-0121
Fax: +36-1-301-0823
www.kutatopont.hu

A **Magyar Ifjúság 2012** kutatás egyrészt önálló vizsgálat, másrészt folytatása a 2000-ben indult, négyévente lebonyolított nagymintás kérdőíves ifjúságkutatásoknak. A kutatási eredményeket bemutató kötet tanulmányai arra vállalkoztak, hogy a 15-29 éves magyar fiatalok szociológiai jellemzők mentén leírható jelenlegi helyzetét a korábbi kutatási eredményekhez viszonyított változások alapján elemezzék. A kutatásban közreműködők feladata – minél részletesebben és egyszerre bemutatni a jelent és a változást – leginkább a népszerű hollywoodi mozihős vállalkozására hasonlít (Mission: Impossible). Nem csekély kihívás megfelelni az olyan, többnyire mód-

szertani feladatoknak, mint a vizsgálni kívánt témakörök kiválasztása, a kérdőív végző formájának kialakítása vagy az elemzési szempontok meghatározása. Ráadásul a fiatalok világa új és egyre bonyolultabb kutatási problémák vizsgálatát kínálja a folyamatosan változó társadalmi környezetben. Mindezek tükrében örvendetes, hogy a kötet elolvasása után nyugtázhatjuk: a lehetetlen küldetés sikeres volt.

Murányi István